

శిశుపాలవధ మహాకావ్యము

[అంధ్రమాఘము]

గోపినాథ వేంకటకవీంద్ర ప్రణీతము

ప్రథమ ముద్రణము 1887

అది సరస్వతీ నిలయ ముద్రాక్షరశాల
మద్రాసు.

ద్వితీయ ముద్రణము 1975

స్వారాజ్య ప్రింటింగ్ ఇన్ స్టిట్యూట్
సికింద్రానాదు-25.

గ్రంథకర్త
గోపినాథం పెంకయ్యశాస్త్రి
(గోపినాథ పేంకటరవి)

జీవిత కాలము : 70 ఏండ్లు

నిర్యాణము : 8-6-1892

(ఈ ఛాయాపటము తీసిన ముఱునాడే వీరు పరమపదించిరి)

గోపినాథుని కవితాప్రాంజలి

(శ్రీకృష్ణజన్మభండమునుండి)

“శృంగారాది రసపోషితయు నానాభాగంబుల భూషితయునగు హితా
కన్యకు జనకుండైన వాల్మీకిమునివలన కళినంపనములు గావించి తోక
హితార్థం బష్టాదశపురాణంబులును, నానావిధేతివోంబులును, బంచమ
వేదంబైన శ్రీమహాభారతంబును, బ్రహ్మసూత్రంబులును నిర్మించిన
సుజనమానసధ్యేయు సాత్యవతేయుం బ్రస్తుతించి నిగించును దతి
ప్రయత్నంబున భవనత్రయంబు నిర్మించునై వడి బాలబోధార్థంబు మృదు
మధుర శబ్దార్థ ప్రపంచసంచితంబైన కావ్యప్రయంబు రచించుచిన
యనంతవిద్యావిలాసుఁ గాళిదాసుం గొనియాడి నానావిధగద్యపద్యా
త్మక ప్రబంధరచనాదతులైన దండి భవభూతి మాఘ మయూర బాణ
భారవి ప్రముఖ విచక్షణుల నభినందించి యాంధ్రభాషాప్రబాధ నిర్మాణ
చతురులగువారి కెల్లఁ బ్రథమాచార్యుండైన నన్నపాచ్యుం బ్రశంసించి
భారతపురాణకౌశలీవిరాజిఁ దిక్కునసోమయాజి నభిమతించి సకల
వేదాంతసారసంగ్రహంబైన శ్రీమహాభాగవతపురాణంబు నాంధ్రభాష
రచించిన సహజపాండిత్యుండైన పోతనామాత్యు నారాధించి యుభయ
భాషాకావ్యరచనా చమత్కార తిరస్కృత గురుకవియైన శ్రీనాథ
భట్టనుకవిం బ్రస్తుతించి యాంధ్రభాషాశబ్దప్రపంచ ప్రకాశన భాస్కరుం
డగు భాస్కరు వినుతించి చతుర్విధ కవితా నిర్వహణ చాతురీవిశేషాభి
రాముండైన సోమునిం గీర్తించి బహువిధసంస్కృతాంధ్ర ప్రబంధ
రచనా చాతుర్యధుర్యులైన వర్తమాన కవివర్మలకు విధేయుడనైన ..”

విషయ సూచిక

1.	ప్రకాశకుని విన్నపము	...	1
2.	పీఠిక - విద్యారత్న శ్రీ నిడదవోలు వెంకటరావుగారు		14
3.	అనువాదము - శైలి డా. శ్రీ దివాకర్ల వేంకటాచార్యుగారు		56
4.	శ్రీ రాధికాపరిణయము (లభ్యమైన పద్యములు)		80

ప్రథమాశ్వాసము

1.	సకలదేవతాపార్థనము	...	1
2.	వేంకటగిరి పురీవర్ణనము	...	4
3.	కృతినాయక గుణగణాభివర్ణనము	...	5
4.	రాజసభావర్ణనము	...	7
5.	కావ్యకరణ పాతువు	...	9
6.	కృతిపతివంశావతారవర్ణనము	...	10
7.	షష్ఠ్యంతములు	...	18

కథాప్రారంభము

1.	నారదాగమనము	...	19
2.	శ్రీకృష్ణ సందర్శనము	...	22
3.	శ్రీకృష్ణ - నారద వర్ణనము	...	22
4.	శక్ర సందేశము - ఉపోద్ఘాతము	...	24
5.	హిరణ్యకశిప వ్రథావవర్ణనము	...	28
6.	దశగ్రీవ వ్రథావవర్ణనము	...	29
7.	శక్ర సందేశము	...	33
8.	శ్రీకృష్ణ సంశయము	...	34
9.	మంత్రాలోచనము	...	35
10.	శ్రీకృష్ణుని తొలిపలుకులు	...	36
11.	బలరాముని వర్ణనము	...	37
12.	బలరాముని యభిప్రాయము	...	38
13.	ఉద్దవుని యభిప్రాయము	...	47

14.	ప్రసాధనము	...	57
15.	ఇంద్రప్రస్థయానము	...	60
16.	ద్వారకాపురవర్ణనము	...	63
17.	నసైన్యపురప్రస్థానము	...	69
18.	సముద్రవర్ణనము	...	70
19.	రైవతకవర్ణనము	...	72
20.	రైవతకప్రవేశము	...	86
21.	గజరథహయాది వర్ణనము	...	86
22.	ఆశ్వాసాంతము	...	99

ద్వితీయాశ్వాసము

1.	షడ్భుతునేవ (వసంతము)	...	100
	(గ్రీష్మము)	...	104
	(వర్షము)	...	105
	(శరత్తు)	...	108
	(హేమంతము)	...	110
	(శిశిరము)	...	112
2.	రైవతకము—ఋతుకోభ (వసంతము)	...	112
	(గ్రీష్మము) (వర్షము)	...	113
	(శరత్తు)	...	114
	(హేమంతము) (శిశిరము)	...	115
3.	వనవిహారవర్ణనము	...	116
4.	పుష్పావచయము	...	121
5.	జలవిహారవర్ణనము	...	129
6.	సూర్యాస్తమయ వర్ణనము	...	142
7.	రాత్రికాల వర్ణనము	...	145
8.	చంద్రోదయ వర్ణనము	...	147
9.	అంగనల నైశ్చల్యము	...	150
10.	ప్రణయ సందేశములు	...	152
11.	ప్రియతమాగమనము	...	155
12.	కామినీకాముక విలాసము	...	155
13.	మధుసూన వర్ణనము	...	158

14.	జాహ్నీభృంగంతర సురత వర్ణనము	...	165
15.	ఆశ్వాసాంతము	...	175

తృతీయాశ్వాసము

1.	ప్రభాత వర్ణనము	...	176
2.	సూర్యోదయ వర్ణనము	...	184
3.	ప్రాభాతికప్రస్థాన వర్ణనము	...	189
4.	యమునానది వర్ణనము	...	200
5.	శ్రీకృష్ణ పాండవ సమాగమ వర్ణనము	...	202
6.	ఇంద్రప్రస్థాభిముఖ ప్రయాణము	...	205
7.	ఇంద్రప్రస్థప్రవేశము	...	208
8.	పారనారీచేష్టా వర్ణనము	...	207
9.	యుద్ధిష్ఠిర సభాగృహ వర్ణనము	...	210
10.	యాగరక్షణకు ధర్మజుడు శ్రీకృష్ణు నర్థించుట	...	214
11.	శ్రీకృష్ణుడు యాగభారము స్వీకరించుట	...	216
12.	రాజసూయయాగ వర్ణనము	...	217
13.	అర్హ్య దానార్హుఁ డెవ రని ధర్మజుఁ డడుగుట	...	224
14.	భీష్ముడు శ్రీకృష్ణుఁడే యర్హుం డని తెలుపుట	...	224
15.	(శ్రీకృష్ణ స్తుతి)	...	225
16.	ధర్మజుడు శ్రీకృష్ణున కర్హ్యదాన మిచ్చుట	...	230
17.	శిశుపాలసంఘోభ వర్ణనము	...	231
18.	ధర్మజునింద	...	232
19.	భీష్మునింద	...	233
20.	శ్రీకృష్ణునింద	...	234
21.	శ్రీకృష్ణుని మౌనము	...	237
22.	భీష్ముని అధిక్షేపము	...	237
23.	శిశుపాలవక్ష సంఘోభము	...	238
24.	సేనాసన్నాహము	...	242
25.	భావ్యకుభ సూచితములు	...	243
26.	ఆశ్వాసాంతము	...	246

చతుర్థాశ్వాసము

1.	చైద్యునిదూత దురాలాపములు	...	248
2.	సాశ్వతిసమాధానము	...	250

3.	దూత పరుషోక్తులు	...	254
4.	యాదవసంక్షోభము	...	262
5.	యాదవసేనాసన్నాహము	...	265
6.	సేనానిర్గమము	...	266
7.	ఉభయసేనాసంగమము	...	273
8.	సంకులసమరము	...	276
9.	ద్వంద్వయుద్ధము (బలరాముని పరాక్రమము)	...	287
	(వైద్యముని వీరనిహారము)	...	289
10.	శిశుపాలుని యుద్ధోపక్రమము	...	290
11.	చిత్రయుద్ధము	...	291
12.	శ్రీకృష్ణుని యుద్ధోపక్రమము	...	297
13.	శ్రీకృష్ణ-శిశుపాల ద్వంద్వయుద్ధము	...	302
	(శస్త్రయుద్ధము)	...	302
	(అస్త్రప్రయోగము)	...	306
14.	శిశుపాలవధ	...	312
15.	శ్రీకృష్ణుని ధర్మరాజు సత్కరించుట	...	314
16.	ద్వారకాగమనము	...	315
17.	కావ్యోపసంహారము	...	316
18.	రథబంధము	...	318
19.	అనుబంధము	...	319
20.	సవరణలు	...	320

ప్రకాశకుని విన్నపము

మా నాన్నగారు పోయే సమయానికి మేము పసిపిల్లలం కావడం మూలానూ, ఆస్తి నాస్తి కావడంమూలానూ మేము మా మేసమామల వైనా, దర్శనత్రాలవైనా, వాగాలవైనా ఆధారపడ వలసి వచ్చింది. 12 ఏండ్ల అమ్మాయి, 10 నెలల అమ్మాయి మధ్య ముగ్గురు మగబిడ్డలతో సల్లి పోషణకై ఎంత కష్టపడిందో చూచిన వారికి, దైవానికి ఎటుక! వై పరిస్థితులలో మారు మాప్రప్రితా మశులు - గోపినాథం వెంకయ్యశాస్త్రిని (వేంకటకవిని) గుఱించి, వాఙ్మయంలో ఆయనకు గల స్థానం గుఱించి తెలియదు. వెంకయ్య శాస్త్రిగారిని చూచిన మా నాయనమ్మ రంగమ్మవ్వు, ఆయననుగుఱించి ఆయన పొందిన గౌరవాలను గుఱించి లెగచెప్పేది. మేము పెడ చెదనిపెట్టి వినలేదు. సరిగదా, మనవాళ్లెప్పుడూ మన పూర్వులను పొగుడుతూ ఉంటారు, అది లోకసహజం అనుకునేవాళ్లం. మాయింట్లో వారు వ్రాసిన పుస్తకాలు కనీసం గోపినాథ రామాయణముకూడా ఉండేదికాదు.

భగవత్కృపవల్ల కాలం ఎలాగో గడిచిపోయింది. అందరము ఉద్యోగాలలో చేరాము. నేను ప్రభుత్వకార్యమీద 1988 లో కడవకు వెళ్ళి, అక్కడ సాయంప్రం కాలయాపకకు గ్రంథాలయమునకు వెళ్ళి, పుస్తకములు చూచుచుండగా నా అదృష్టవశమున 'గోపినాథ వేంకట కవి' అని ఒక పుస్తకమందు చూచి అందేమనియున్నదో చూతమని చూడగా 'ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రసంగ్రహము'న గీటున్నట్లు చదివితిని.

".....ఇతడాధునికు డగుట నితని విలువదూచుటకు మన మశక్తులమేమో?...ఇతని యథామూల వాల్మీకిరామాయణ మాంధ్రీ కృత యథామూలము లన్నిటిలో నుత్తమోత్తమమైనదని యయ్యై పుస్తకముల నొకేచోట, నొకప్పుడే చదివినయెడల పాఠకులకు తప్పక విశదమగును. సంస్కృత పంచకావ్యములలో నొకటియగు మాఘము నిరడు తెలింగించిన తెలుగునకు శ్రీనాథుడును దలయాపవలసినదే! కైలి "విద్యతస్సంస్తవనీయ కవితావేశంబును" మెలయించుచు, సలలిత పదప్రయోగ నైపుణ్యమును జూపుచు, చదువఁజదువనింపులుపుట్టించు చున్నది."

వై విషయములను చదివిన తదుపరి, అందలి ప్రఖ్యాతకవులగు శ్రీ పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులగారిని కలిసి, వారివలన మా ప్రప్రపితామహులు వారికి ప్రత్యేకాభిమానముగల కవులలో ఒకరని తెలిసికొని, వారు అంకితు పూర్వము త్రాసి అచ్చయిన 'మాఘుడు - గోపీ నాథం వెంకటకవి' అను వ్యాసమును యివ్వగా తీసికొంటిని అందు ముగింపు వాక్యము లివి. "గోపీనాథులు చాల ప్రసిద్ధులైన విగ్నతృపులు. కాస్త్రపాండిత్యముతో పండి పట్టమైనది వారి సాహిత్యము. ప్రాచీన మహాకవుల కోవకు చెందినవారిలో వీరు ఒక చటివారు."

అప్పటినుండియు మా ప్రప్రపితామహులను గూర్చి ఎనలేవ నేమేమి వ్రాసిరో గ్రహించుటకు ప్రారంభించితిని. తెలుగు భాషా సమితివారు ప్రచురించిన విజ్ఞానసర్వస్వము—తెలుగు సంస్కృతి—యందు శ్రీ నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు—వేంకటకవి కడపటి కృతి రాధికా పరిణయమనియు, అది ముద్రితమనియు—చదివి, వారికి నన్ను పరిచయము చేసికొనుచు, వారికృతులు వారి వారసులమైననూ మావద్ద లేవనియు, అవి లభించు చిరునామా తెలుపుడని ఉత్తరము వ్రాయగా వారిట్లు వ్రాసిరి.

"I am overjoyed to learn that you are the direct descendant of Sri Late Gopinatha Venkatakavi garu, the greatest poet of the 19th century. As a matter of fact I am the first person to bring to the notice of the public his great and everlasting contributions to Telugu literature..... As for his worksRadhikaparinayam partly printed in Ratnakaram, a journal in Masulipatnam in 1894, this journal is not available.....

I take opportunity of writing to you to know something about the family of Sri Venkatakavi garu. Are there any elder persons in your family now who can give some information about your family..... I will most willingly do what all I can in bringing to light the greatness of Sri Venkatakavi garu".

వేంకటకవీంద్రుల రచనలనుండి పాఠ్యగ్రంథములకు నిర్ణయింపబడకుండుటవలన కవిని గుఱించి లోకము మరచిపోవుటకు కారణమని ఊహించి మద్రాసు, వెంకటేశ్వర, ఉస్మానియా తెలుగుభాష్యము

లకు ఉత్తరపూర్వకముగను, ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయ తెలుగుశాఖాధ్యక్షుని ప్రత్యక్షముగను అభ్యర్థించితిని. శ్రీ నిడదవోలు వెంకటరావు గారికి విమర్శనాదృష్టితో వెంకటకవిపై వ్యాసములు వ్రాసిన ప్రచారమునకు తోడ్పడగలరని అభ్యర్థించితిని. శ్రీ నిడదవోలు వెంకటరావుగారిట్లు వ్రాసిరి.

“.....As for a critical study of the works of Sri Venkata Kavi garu, I am equally happy to note that you have anticipated my intention of writing the same. As a matter of fact I wanted to write about this and also critical biography of Sri Venkata Kavi garu to you ever before. But since it was my first letter to you I did not mention it. It was with the intention of writing a biography and critical study of his works, I wrote to you for details. I am writing to the persons whom you have mentioned. Can I get any information regarding his date of birth at least the year and date of his death ?

This is the time when a critical and exhaustive study of his works should be made and his place in the history of modern literature has to be evaluated. In the opinion of competent critics, Sri Venkata Kavi garu is the last of the great galaxy of poets commencing from Nannaya in Telugu literature.

If a biography with a critical study of his works is first brought out then it will go a long way in popularising the works of Sri Venkata Kavi garu, which is our cherished desire. The biography and the studies should not be a big volume. It will be about 300 pages and on the lines of Indian Men of letters series. I have already published a biography of that type of Potana. It is published by National book trust of India,”

పై ఉత్తరము చూచిన పదుపరి నేను వెంకయ్యశాస్త్రి జీవిత విషయములు సేకరించుటకు వారి నివాసస్థానమైన లక్ష్మీపురమునకు వెళ్ళి మా చినతాతగారి భార్య గోపినాథం సుబ్బమ్మద్వారా కొన్ని విషయములు సేకరించి, తన భర్త జననమునకు 75 నెలల పూర్వము గోపినాథం వెంకయ్యశాస్త్రి వెంకటగిరికి నకుటుంబముగా వెళ్ళి.

అకస్మికముగా మరణము నొందినారని విని, వెంటనే గిరి వెళ్ళి, నూచిన తాత జననతేదీ ప్రాస్కాలు వారిద్వారా 15-12-1892 అని తెలిసికొని జననమరణ రిజిష్టరు కార్యాలయమున ప్రతులు తీరుగ పయ్యూరి-6-1892 న వెంకయ్యశాస్త్రి మరణించినట్లు తెలిసికొంటిని. వెంకటగిరియందు రాబాగారి అనుచుతిని వేంకటకవీంద్రుల గ్రంథములను సేకరింప గలిగితిని. ముద్రణకు సహకరించుచు శివపూజ వద్ద ప్రాతవతి యిచ్చిన శ్రీ వేంకటగిరి ప్రస్తుతరాజుని నా పుష్పాతి యందు మూలముగా తెలియజేయుచున్నాను.

శ్రీ దివాకర్ల వెంకటావధానిగారు నా ఉత్తరము చూచి పాఠ్యభాగములుగ నిర్ణయించుటయేగాక “వేంకటగిరి సంస్థానమా—సాహిత్యసేవ” అను అంశముపై పరిశోధనచేయుచున్న శ్రీ కాళిదాసు పురుషోత్తం అను విద్యార్థిని పంపి, లోకమునకు పరిచయి పన్న విషయములు ప్రకటింపజేయుట కెంతో సహాయము చేసినవారైరి. శ్రీ కాళిదాసు పురుషోత్తంగారు వెంకటగిరి సంస్థానము పరిశోధించి అందుగల అముద్రితగ్రంథములు వెలుగులోనికి తీర్చుటవలన వారి సాహిత్యసేవ ప్రస్తుతంపతగినది. మారుతిశరకము, తిరునాళ్ళ దండకము, వెలుగోటివారి వంశావళికొన్నిపద్యాలు, కొన్ని రామళి పద్యాలు, వేంకట కవీంద్రులచే రచింపబడిన మరికొన్ని లభ్యగ్రంథములు వెలుగులోనికి తెచ్చినందున వెంకటకవీంద్రుల వంశీయులుగా మౌళ్యతజ్ఞత వారి కిందుమూలముగా తెలియజేయు చున్నాను.

మదరాసు విశ్వవిద్యాలయమునుండి శ్రీ S. Rama Krishna Sastry గారు యిట్లు వ్రాసిరి, “మీ ముత్రాంత గోపినాథం వేంకటగిరి గారు ప్రఖ్యాత కవులనుట సర్వవిధ్యమైన విషయము. వారి గ్రంథములనుండి కొన్ని భాగములు మాత్రము University పరిశోధకు పాఠ్యగ్రంథములుగా నిర్ణయించుట తెజరును కాదనరు. కాని అచ్చు పడిన గ్రంథములేవో, ఎక్కడ దొరుకునో తెలియదు. వారి రామాయణము మాత్రము పూర్వము వావిళ్ళ వారివద్ద కేటలాగులో గోచరించెడిది. ఇప్పుడదికూడ కానరాదు. కాన, వారి గ్రంథములు కాపీ యొక్కమైన పంపగలిగితే Meeting of Board of Studies లో తెచ్చి పడేనొక గ్రంథములోని కొంతభాగమును పాఠ్యభాగముగా ఒక్కొక్క మారు నిర్ణయింపగలము. ఇది నాచేతనయిన పని.”

కవిసామ్రాట్, కళాప్రపూర్ణ శ్రీ విశ్వవాణి సత్యవారాయణ గారిని ప్రచారమునకై అర్థింపగా వారిట్లు వ్రాసిరి. “మీ తాతగారు రచించిన గోపినాథ రామాయణము ప్రసిద్ధ గ్రంథమే. రామాయణ కర్తలలో మీ తాతగారిపేరు తక్కువగాలేదు. చక్కువదికాదు. గ్రంథము నచ్చువేయించి ప్రచారములో నుంచవలసిన శాస్త్రీయ మత్రము తత్సంబంధీయులకు కలదు. ఒక కవి యెన్నిగ్రంథములు వ్రాసినను ఏదోఒకటియే ప్రసిద్ధికి వచ్చును. దానితోనే వారిపేరు నిలుచును. వారి గ్రంథము లన్నియు ఆచ్చువేయించి Market లో పెట్టినచో ప్రచారమెక్కువగా నుండును. ఇదియే రహస్యము.

తేదు, మీరు నన్ను వారి గ్రంథములకు ఏ విధముగా ఉపకరించు మందులో, వ్రాసినచో, అది నాకు సాధ్యమయినచో, కేయగలను.”

పై పండితాభిప్రాయ మొకవైపు, వెంకయశాస్త్రిగారి వినయత, భక్తిబలకవైపు, విశితమై నాకు వారిపై భక్తిభావములు, వారి స్తకములు ప్రచారములో లేనందున, అందుకు ప్రయత్నత గలుగ జేసినవి.

వెంకయశాస్త్రి తన కవిత్వము అనర్గళగంగాప్రవాహమని ఎంత వినయముతో విన్నవించుకున్నారో కృష్ణజన్మభండము నందలి దీనిని చూడండి—

“అంద్రకవిత్వవిద్య మొదల వివిధవిచిత్ర శబ్దార్థగుణాలంకార రసబహుళప్రవాహరూపంబుగా నన్నపాఖ్యమహాకవి పదన వినిర్గతంబై ప్రబంధపరమేశ్వరుని కఃక్షిప్రదేశంబున విశ్రమించి, యచ్చటనుండి తిక్కన యజ్ఞయందు బ్రవేశించి, యచ్చటనుండి బహుప్రకారంబుల బహుళవిముఖంబులందు బ్రవర్తిల్లె. నే నందులో నొక్కొక పరిగ్రహించి ప్రకారాంతంబుగా నిమృహాపుకాడకథ రచించెద. మత్కవిత్వంబు నన్నపారాధుల కవిత్వంబుకంటె నల్పంబైనను శ్రీకృష్ణకథావితాస బహుళం బగుటవలన నతివచిత్రంబై సకలజనంబులచేతం గొనియాడ బడి యుండునది. యెట్లనిన—

సీ. గంగాజలంబు పంకబగర్భకుండిక

యందుండి మొదల మహాప్రవాహ

రూపమై వెడలి స్వర్లోకంబు నందట్లు

ప్రవహించి పరపడి భవునికరము

జేరి చుచ్చటనుండి చెలువొప్పగాఁజెక్కు
ముఖముల బహుదేశములకుఁ జాతె
నందులో నొకకొలఁది యలజహ్ను మునిచే ని
పీతమై గ్రమ్మట వెల్వరింప

తే గీ బడి మొదటికంటె మిక్కిలి స్వల్పమయ్యు
హరిపదాంభోజసంభవ మగుటఁజేసి
చాలపరిశుద్ధమై సర్వజనములకును
సేవ్యమై ధాత్రిలోఁ బ్రకాశింపలేదె? (శ్రీకృష్ణజన్మఖండము)

రామాయణ రచనమందు తప్పులుండిన గణింపక తిలకింపు డని
పండితులకు విన్నవము. ఇట్టి ప్రక్రియ సాహిత్యములో మహాకవులందు
చాల అరుదని గ్రహింపగలరు.

మ. ఇలసర్వజ్ఞుడు దేవదేవుడు రమాధీశుండు లేడనన్మ డే
నెలమిన్ నేర్పినభంగిఁజెప్పితి శుభం వీరామచారిత్రమున్
బలుమాటందులఁదప్పులుండిన గణింపన్బోక సద్భక్తితోఁ
దిలకింపం దగు భావినత్కవు లమందిభూతచేతస్కులై
(గో. రా పీఠిక - 15)

ఇంతేకాక కవివ్రాసిన “నీకేసేవ చేసితి నీరజలోచన చేతాని
ననుబ్రోవరా” అను లక్ష్మీపురభజనలలోని భక్తిపూర్వకమైన కీర్తన
గుర్తున్నదని మాఅమ్మమ్మ గాడేపల్లి సుబ్బమ్మపాడినది. అందలి భావము
వారిపై భక్తి నినుమడింపజేసినది.

విశాఖపట్నం జిల్లా, కణితి గ్రామం జిల్లా పరిషత్ ప్రామ్కూలు
తెలుగు పండితులు శ్రీ కొక్కిరగడ్డ శ్రీరామమూర్తిగారు శిశుపాల
వధ ననువదించుట చాల కష్టమనియు, యిది తిరిగి ముద్రింపబడి
పండితుల హస్తగతమైన కవికి పండితలోకమున మంచి కీర్తి సంపాదించ
గలదనియు చెప్పి, నాకు సాహిత్యప్రవేశము గల్గితేసి నందున వారికి
నా కృతజ్ఞత.

కొంతకాలమునకు శ్రీ దివాకర్ల వెంకటాచారానిగారిని కలిసి
కొనగా వారు “మిత్రులు, సాహిత్యప్రియుల సహాయము నభ్యర్థించి,
పుస్తకముయొక్క విలువగా ఒక్కొక్కరినుండి 10 రూ॥ చొప్పున

ముందుగా వసూలుచేసి, ఆ ధనము ద్వారా ముద్రించి పుస్తకమును వారికి పంపవచ్చు"నని చక్కని సలహాచేయుటయేకాక, ప్రతి సందర్భమునను ప్రోత్సహించిరి. తద్వారా ఈ పుస్తకమును ప్రకటించగలిగితిని. ముద్రణమునకు సగముకూడ వసూలు కాక పోయిననూ, పుస్తకము మీ హస్తగతముగ నుండుట శ్రీ స్వారాజ్య ప్రింటింగ్ ప్రెస్ యాజమాన్యములు శ్రీ కౌతా మనోహర్ గారు ముద్రణకు ముందే కాగితఖర్చుకూడ అడుగక ముద్రణ ప్రారంభించుటయే కారణము.

నేను వసూలుచేయు సందర్భమున శ్రీ ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రిగారిని కలిసికొనగా వారు ఈ పుస్తకము ననువదించుట చాల కష్టమనియు, అందువలన అభ్యుత్తరములేకపోయినచో పుస్తకము నిచ్చిన చదివి రచాలాద్యారా పంపగలననియు తెలిపి, వారు తమ అభిప్రాయములను 23-3-39 న ఆంధ్రప్రభ సారస్వతకళావేదిక ద్వారా యిట్లు తెలిపియున్నారు. వారికి నా కృతజ్ఞత ఇందుమూలముగా తెలియ పరచుచున్నాను.

“మాఘేమేఘే గతంవయః” అని సుప్రసిద్ధ కావ్యవ్యాఖ్యాత మల్లినాథు డన్నాడని ఒక వదంతి. ఈ గ్రంథము వ్యాఖ్యానించుటకే ఇట్లుండ చందస్సుందరముగ అనువాదముచేయుట ఎంతకష్టతరమో ఊహింపవలసినదే! సంస్కృత పట్కావ్యములలో నిండు జీవములతో తెలుగులోనికివచ్చి బ్రతికి బట్టకట్టినది శ్రీనాథుని నైషధము తప్ప మరి యొకటి కాన్పింపదు. మేఘదూతమునకు నవ్యులుచేసిన ఆంధ్రానువాదములలో ఒకటిరెండు ‘ఫర్వాలే’దనిపించును.

నేడు మాఘుని శిశుపాలవధమునకు సమర్థముగ చేసిన ఆంధ్రానువాద మొకటి నాయెడుటకు వచ్చినది. తెలుగుమాఘ మనగనే సంస్కృత మాఘములోని కొన్నిప్రసిద్ధ శ్లోకములు జ్ఞాపకమువచ్చివానికి ఇందనువాద మెట్లున్నదో అను కుతూహలమున ఒండురెండు పద్యములు చదివితిని. నిరాఘాటమైన రచనాసిద్ధికిని ధారాశుద్ధికిని అబ్బురపడితిని. శ్రీనాథుని అనువాదము తరువాత ఇంత ప్రాథమందరమైన రచనము చదువలే దనిపించినది. అప్పుడు ఇంత చక్కని చిక్కని రచనచేసిన కవి ఎవరు అను ప్రశ్నము సహజముగా ఉదయింపక మానదుగదా!

ఈ మాఘానువాదము చేసినది శ్రీ గోవిందాథము వేంకటకవి. ఈయన వేంకటగిరి ప్రభువయిన వెలుగోటి శ్రీరాజగోపాలకృష్ణ

యాచేంద్ర రాజబహదూర్ గారి ఆస్థానకవి. ఈ అనువాదము పై ప్రభువున కంకితముగా 1867 లో వావిళ్ళరామస్వామికౌస్తుభివారి ఆదిసర్వశ్రీనీలయ ముద్రాడరశాలయందు ముద్రింపబడినది.

శ్రీ వేంకటకవిగారి గోపినాథ రామాయణము ఉన్న తెలుగు రామాయణములలో ఎన్నికగన్న దని అందరికిని తెలిసిన విషయమే. కాని ఈ మాఘానువాదమునకు రావలసినంత ప్రసిద్ధి రాకుండుట ఆశ్చర్యకరము. ఈయన రామాయణ మాఘములనేకాక బ్రహ్మ వైవర్తములోని శ్రీకృష్ణకన్యఖండమును భగవద్గీతను కూడ తెనుగించెను. ఈ గోపినాథుడు అనువాదకర్తయే యయ్యును శ్రీనాథునివలె తన రచనల కన్నిటికిని స్వతంత్రకావ్యప్రతిపత్తిని కల్పించిన ఘనుడు.

సరళమై అమృతప్రవాసమువంటి వాల్మీకి రామాయణమును తెలిగించుట ఒకయెత్తు, అడుగడుగున పాండిత్యకౌండిర్యము నొలికించు మాఘమును తెనిగించుట వేరొకయెత్తు. ఈయన 19 వ శతాబ్దికి చెందిన ఆధునిక కవియే ఐనను, నవ్యుల ఆంధ్రీకరణములవలె తు, చ-ల కోసము పెనుగులాడక పూర్వాంధ్రకవుల గడుసు పోకడలను వట్టుకొనెను. వారివలెనే ఈయనయు మూలకవి అక్షరముల కొరకు చూడక అతని అంతర్యములోనికి తొంగిచూచెను. మూలములో లేదు గదా! యని సందేహింపక కథాంశముల నతుకవలసినచోట స్వతంత్రముగ వచనము వ్రాసెను. వచనము వ్రాసిననుచాలు అనిపించినచోట కొన్నిశ్లోకములకువచనమేవ్రాసెను. ఇట్లుఈకవి మాఘాంధ్రీకరణము స్వతంత్రమై స్వరసమై సహృదయ ప్రీతి పాత్రము కాదగియున్నది.

ఈ ఆంధ్రమాఘము తెరువగనే అందలి పద్యములు వేనికో అనువాదము లనిపింపక కవిహృదయమునుండి స్వయముగ దూసికొని వచ్చినట్లుండి తొలువొల్ల పాఠకుని తమవైపు త్రిప్పకొనును.... అనువాదములోని ధారాశుద్ధియును, శైలిమాధుర్యమును మాత్రమే రచయితను కృతార్థుని చేయజాలవు. శ్లోకములోని కవిప్రౌఢి మూలము లయిన అర్థాంతరములను అనువాదములో నిర్వహించవలెను. దీనికి కవికి మంచి శబ్దప్రభుత్వ ముండవలెను. ఈ శక్తి ఈతని యందు సమృద్ధిగా మన్నదని తెలియనగును. మాఘకవి కావ్యాంతమున పాండిత్యప్రకర్షకు చేసిన ఏకాక్షర, ద్వ్యక్షర, చిత్రబంధ రచనలు

రసరామణీయకదూరములని ఈకపిచాలావరకుపెడిచినట్లుకాన్పించును. తనశక్తి ప్రసర్థనమునకు మచ్చునకు కొన్నింటినిచేసి చూపెను.

ఇట్టి ప్రాథమై సరసమై ఓప్పు అంధమాఘము పునర్ముద్రణము లేక రసజ్ఞపాఠకులకు దూరమైయుండగా శ్రీ వేంకట కవిగారి ప్రపాత్రుడు శ్రీనివాసమూర్తిగారు దీనిని యిప్పుడు తిరిగి ముద్రింప పరిశ్రమించుట మిక్కిలి ముదావహము."

ఇట్లే శ్రీ నిడుదవోలు వెంకటరావుగారును మొదట కవిని గుఱించి 'అకాశవాణి' ద్వారా ప్రసారముచేసి, తదుపరి 'అపర పోతన-గోపినాథ వెంకటకవి' అను వ్యాసమును వ్రాసి వారి రచనల పునర్ముద్రణమునకై తోడ్పడమని విజ్ఞప్తి చేసి యున్నారు.

ప్రస్తుతము ఎనభైమూడేండ్లక్రిందట ముద్రితమైన శిశుపాల వధను, తిరిగి ఈనాడు, సర్వాంగసుందరముగా విఫల పీఠికాదులతో వెలువడుటకు ఆదినుండి కారణభూతులైన శ్రీ పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యుల వారికి, శ్రీ దివాకర్ల వెంకటావధాని గారికి, శ్రీ నిడుదవోలు వెంకటరావుగారికి నేను కాళ్ళతముగా ఋణపడియున్నాను.

వెంకయ్యకాస్త్రిగారి "రాధికాపరిణయము" బందరునుండి వెలువడుచుండిన "రత్నాకరము" అను పత్రికాయందు వరుసగా ముద్రింపబడుచుండెడిది. ప్రథమ చతుర్థ సంచికలు మాత్రము లభ్యమైనవి. లభ్యమైనపద్యములు శ్రీ దివాకర్ల వెంకటావధానిగారి "అనువాదము - కైలి" తదుపరి ముద్రింపబడినవి. రత్నాకరము ప్రారంభసంచికలోని రాధికాపరిణయ పద్యముల నిచ్చిన శ్రీ కోరాడ శేషావధాని గారికిని నా కృతజ్ఞత.

లభ్యమైనపద్యములనుండి ఒకవిషయము గమనార్హము. అది కుకవినింద. రామాయణములో ఒక్కపద్యమునకుకవినిందయున్ననూ, శ్రీకృష్ణజన్మఖండ, శిశుపాలాదులలో కుకవినిందలేదు. అట్టిది 4 పద్యములలో కుకవినింద యుండుట రాధికాపరిణయ మందలి విషయము. అందొక్క పద్యము.

మ. చతురత్వంబున చారుచిత్రకవితాసామ్రాజ్యసింహాసన
స్థితుడై యున్న కపింద్రుగాంచి కుకవుల్ సేగ్గడి నిందింప త

తృప్తికిం దత్తు.వి కేమి యెగ్గు ? ద్వీరదశ్రేష్ఠంబుపైనున్న భూ
పతినిన్ గన్గొని క్రింద కుక్క లదలింపః గూసినట్లే కదా !

సాధారణముగా మొలుగుట కుక్కలకు సహజ గుణము. కాని
ఆ మొలుగుటలోకూడ నీచత్వము నాపాదించునది కనుకనే కుక్కలు
“కూసినట్లే” యని కవి ప్రయోగించెను. ఇది “అదలించు” ధ్వని. ఇదే
విధముగా ఈ శిశుపాలవధ మందు “పరుషసులు వల్కుచేది భూపతికి”
(4-12) అను పద్యాంతమందు ‘నక్క అలుపుల కలుకవడునె?’ అని
ప్రయోగించియున్నారు. నక్క సహజముగ ‘కూయును’ కాని
‘అలుచుట’ విపరీత ధ్వని. ఇది ‘పరుషము’ నకు సూచితము.

‘అముద్రితగ్రంథచింతామణి’ సంపాదకులు ‘అముద్రిత
గ్రంథము లన్నియు నేకవించి ముద్రించుటయే తమ దీక్ష’ అని పగర్వ
ముగా ప్రకటించి మండపాక పార్వతీశ్వరశాస్త్రిగారి ‘శ్రీకృష్ణాభ్యు
దయము’ తదితర ప్రముఖుల గ్రంథములను కొన్నింటిని ముద్రించు
టయు అదే జిల్లాకు చెందిన సుప్రసిద్ధ కవివరేణ్యులగు గోపినాథం
వెంకయ్య శాస్త్రిగారి అముద్రితమైన ‘రాధికాపరిణయము’ ముద్రింప
కుండుటయు, దానినే బందరుతోని ‘రత్నాకరము’ అను పత్రికయందు
ప్రథమసంచికయందే ముద్రించుటయు గమనించిన, శ్రీ నిడుదవోలు
వేంకటరావుగారు పీఠికయందు చర్చించినట్లు ఈర్ష్యయే కారణమని
తోచును. శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి, శ్రీ మండపాక పార్వతీశ్వర
శాస్త్రివంటి పండితుల ప్రచారమునకు తోడ్పడిన ఈ పత్రిక గోపినాథం
వెంకయ్యశాస్త్రిగారి ప్రచారమునకు ఏమాత్రము తోడ్పడకుండుట
ఆశ్చర్యకరము. తనుసొందిన గౌరవములను మాత్రప్రాయముగ
వేంకట కవియే యిట్లు తెలిపికొనియున్నారు.

చ. అనిశము భోజరాజసభయందుఁ జెలంగెడు కాళిదాసు చా
డ్చున మహిఁగృష్ణరాయసభఁబొల్పు పెద్దనసూరిభంగి న
త్యనుపమమైన యాత్మసభయందు మహాకవిస్తే చెలంగు నన్
ఘనమతి విల్వనంపి కుతుకంబున సత్కృతుఁడేసి యిట్లునన్

(శ్రీకృష్ణ జన్మఖండము)

రాజుగారికి కవియందు ఇంతగౌరవపరిచయములు లేనిదే
కామశాస్త్ర విషయకమైన బ్రహ్మనందశతకము వ్రాసినందున వచ్చిన

చెడ్డ పేరును రూపుమాపుటకు, తనే స్వయముగా "గీతార్థసారసంగ్రహము." నువచనరూపకముగా, వ్రాసి, అందు శ్రీనిడుదవోలు మొక్కట రావుగారు పీఠిక యందు ఉదహరించిన విషయము వ్రాసియుండరు. శ్రీకృష్ణ జన్మఖండము రాజనభయందు పూర్తి చేయగ నేటిను గువైఠి రేగించియుండెడివారుకారు.

శ్రీకృష్ణ జన్మఖండము 1969 న ముద్రితమైననూ, యిప్పుడలభ్యమైనందున శైలి గ్రహించుటకు "చైత్రమాసమున శ్రీకృష్ణుని వేణుగానమును విని రాధవచ్చు" సందర్భమున గల కొన్ని పద్యములు క్రింద నుదహరించు చున్నాడను.

ఉ. చిత్రతరప్రసూనమధునేవనలుబ్ధమనోజ్ఞచంచరి
కత్రము పల్లవగ్రసనకామపికాళిఁ పాదవల్లికా
దాత్రము కామినీజనవితానమనోగతమానధీరతా
తైత్రము చైత్రమొప్పె సుమసాయక కేళిరనైకపాత్రమై.

సీ. తరుణారుణాంకూరదళరాజిరాజిత
భ్రమరరేఖాలఁద్రుమధురంబు
మంజులమంజరీపుంజసంజాపమే
దురకరంభితహరిత్పరిమళంబు
పల్లవాస్వాదనహల్లోహలానేక
కోకిల కుహకుహ కూజితంబు
శుకతుండఖండితప్రకటఫలప్రసవ
స్మకరందవాహినీమానితంబు.

తే. గీ. బహుళహల్లికభల్లపుష్పప్రకాండ
దండితస్వాంతకాంతాత్రచండవిరహ
శిఖిఖిఖా గంధవాహంబు చెలఁగె నంత
భాసురంబగు మధుమాసవాసరంబు

ఉ. ఆవనజాయతాక్షుఁడు మహాత్ముఁడు కృష్ణుఁడు ప్రీతినందు సొం
పావహిలన్ సితవృద్ధమునందుఁ ద్రయోదశి నాఁటిఁదెయి తా
రావిభుఁ డంబరంబునఁ దిరంబుగఁ బూర్ణరుచి న్యైలుంగ బృం
దావన వీధికేగె సముదంచితరాసరసాభిలాషియై

ప. మఱియు మనోహరసౌరభమాలిమిమల్లికామాధవీయూధికా
కుసుమ మకరందరసాస్వాదనతుందిలేందిందిర సందోహమందా

నందసంజాతర్పుఃకారసంకులంబును దరుణారుణవర్ణ సవర్ణరసాల
కింలయ గ్రసనోన్మత్త పుంకో.కిలారాససంకులంబును బహువిధ
మధురఫలభక్షణ సముత్పన్నహర్షోత్కర్ష సముదీరిం విరహిణిజన
కర్ణకటుకకీరశారికా నిర్దోషభూషితంబును శుద్ధస్ఫటికసంకాశ
నిర్మలతోయాగ్ర మందమారుతోచ్చలిత తరంగమాలికా డోలి
కాందోళిత మరాళచక్రమధురధ్వని పరిష్కృతమణిదళ విభ్రా
జితానేక రాజీవరాజిత సరోవరభాసితంబును వివిధకుసుమవల్లవ
ఫలోపేరలతావ్రతాన సమాచ్ఛాదితానంత రంజిత్కుంజకుటీర
పుంజీకృతావాంతరోద్ధానసంపన్నంబు నగు పావనంబైన
బృందావనంబు ప్రవేశించి యందు నవలక్షరాససారసంయుక్తం
బును జందనాగరుకస్తూరికుంకమచువాసితంబును గర్భూరతాం
బూలచండనసిందూర మృగనాభివంకమందారకుండ మాలతీ
మాలికాదిబహువిధభోగద్రవ్యపరిపూర్ణంబును బ్రదీప్తదీపకళికా
పరివేష్టిత మనోజ్ఞ భూపసురభీకృత పుష్పవిరచితమృదులరశింబు
కల్పితంబును సుందరకందర్పక్రీడానందితరత్నశ్రమహారిమరాళ
చక్రకారండవ జలకుక్కుట మధురనినాదసంకుల బహుసహస్ర
క్రీడాసరోవరవిభాసితంబును దధిపూర్ణశుక్లధాన్యలాజ నిరంత
రికృతంబును సూక్ష్మమూత్రగ్రథితచారురసాలవల్లవ విరచిత
తోరణపూగరంభాస్తంభముకాఫలరంగవల్లివిరాజిత ప్రాంగణం
బును నారికేళ ఫలాన్నితసిందూరచందనామలిప్త మాలతీ
దామ పరివేష్టిత మంగళఘట పరిపూర్ణంబును మనోహరంబును
వర్జులాకారంబునుగా రాసమండలంబు నిర్మించి గోవిందుండు
గోపికలకు మదనవర్ధనంబు గావించుతలంపున సకల జగన్మోహ
నంబుగా వినోదమురశీనాదంబుగావించిన

ఉ. ఆనినదంబు కర్ణపుట మంటనయంతనె మన్మథా రయై
మానినిరాధ స్థాణుగతిమాన్వడి మోహమునొంది మాధవా
ధీనమనస్కయై మజలఁదేటి తదియరవంబు సారెకు
స్వీనుల విందుగా వినుచు వేడుకతో గతసద్భక్తకృత్యయై

చ. స్మరసుమతాణము ల్పదిని నందడిపెట్టెగ నిల్వలిక య
త్తరుణి మనోజ్ఞహారపరిధానములం గయిపేసి భక్తితో
హరిచరణాబ్జముల్ హృదయమందుఁ తలంపుచు నాదలత్యయై
పరువడి నేగెఁ గార్మెఱుఁగుభంగి దిశలెఱుఁగంగఁ జేయుచున్

చ. చెలువుగ వేణునాడహృదచేతనలై స్మరసాయకార్థలై
పొలుపుగ రాధికానఖులు ముప్పదిమువ్వరు నాత్మమందిరం
బుల నిలుపొపలేక దమిఁబూని నిజేశ్వరి వెంటనేగి రు
జ్జ్వల శశిరేఖ వెంటజను చారుడరద్యుతితారలో యనన్

ఈ గ్రంథమును సరిశిద్దుటలో తోడ్పడిన బాలకవికోకిల శ్రీ రామేశ్వరపు సూర్యనారాయణమూర్తిగారికి నా కృతజ్ఞత. ఈ గ్రంథమునకై నేను అడుగగనే ధనసహాయముచేసిన మిత్రులందరికి సాహితీపరులందరికి నా కృతజ్ఞత నిందుమూలముగా తెలియజేయుచున్నాను.

ఎంతో జాగ్రత్తతో చూచినను స్థానిత్యములులేకుండ చూచుకుట వీలులేకపోయినందున చదువునపుడు సహృదయులు మన్నించగలరు. రాయల్ నైజులో 1500 పుటలుగల రామాయణము, 650 పుటలుగల శ్రీకృష్ణ జన్మఖండము ముద్రించుటకునే నశక్తుడను. 1887 న ప్రథమ ముద్రణము నొందిననాటినుండియు 1923 వఱకు అనగా 36 సంవత్సరములలో 1500 పుటలుగల రామాయణము 5 ముద్రణలొంది 1923 నుండి నేటివఱకు ముద్రణకు నోచుకొననందున ఆంధ్రసాహితీపరులు పేరుబొందిన ప్రచురణకర్తల ద్వారా ముద్రింపించగలరని విజ్ఞప్తిచేస్తూ ఈ విన్నపమును ముగించుచున్నాను.

ఈ శిశుపాలవధ మహాకావ్యమును సర్వాంగ సుందరముగా ముద్రించిన శ్రీ స్వారాజ్య ప్రింటింగ్ ప్రెస్ యజమానులకు, పనివారలకు నా కృతజ్ఞత తెలుపుకొనుచున్నాను.

హైదరాబాదు,
30-6-1970.

ఇట్లు
గోపినాథం శ్రీనివాసమూర్తి.

“గోపినాథము వేంకటకవి — శబ్దసౌష్ఠవముపై ననే యాధారపడలేదు. అర్థమునందే దృక్కునిముడ్పలేదు. కంకంటిపాపరాజు మున్నగువారివలె ననర్గళ వేగముతో కవనమునల్లు దక్షతకలవాడు.... అట్టి పండితకవి యగుటచే తిక్కన, వెన్నెలకంటిసూరన, శంబుదాస, పినవీరభద్రనాదులచేతనేకాక యితని జన్మవలనగూడ నెల్లారు మండలము కీర్తివంతమయ్యెను” — శ్రీ వీరేశలింగయ్యగారు

ప్రీతి క

పరిశోధనాపరమేశ్వర శ్రీ నిడదవోలు వెంకటరావుగారు

సంస్కృతమున పంచకావ్యములలో నొకటియైన శిశుపాలవధను తెలుగులో ననువదించిన గోపినాథ వెంకటకవి క్రీ. శ. 19వ శతాబ్దిని జీవించియున్న మహాకవి. ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రకారు లీ 19 వ శతాబ్ది సాహిత్యయుగమును నవ్యయుగమని వ్యవహరించిరి. కొందరు దీనిని ఊడయుగముగా భావించిరి. కాని యిది యెంతమాత్రము సరికాదు. ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రమునకు ఏనాడును లేని ప్రశ్నేకవిశిష్టత, తెలుగున కీ నవ్యయుగముననే కలిగినది. ఈ వఱకుగల యుగములన్నింటిలో, సాహిత్యము మనరాష్ట్రపుపొలిమేర చాటలేదు. ఇట్టి స్థితిలో పాశ్చాత్యులైన యాంగ్లేయుల పరిపాలన మూలమున మన తెలుగుభాష పశ్చిమఖండమున ప్రథమముగా పేరుగాంచినది. భాషాద్వారకుడైన “బ్రౌను” మహాశయునివలన, తెలుగుభాష, తెలుగు కవులు, తెలుగు కావ్యములు, తెలుగుసాహిత్య ప్రత్యేకత, పశ్చిమఖండమున వ్యాప్తి చెందినవి.

ఈ యుగమునందే తూర్పుఖండమునగల భాషలలో మధురాతి మధురమైనది తెలుగుభాషయని ప్రపంచమునకు తొలుత ఇంగ్లీషువారే చాటిరి. రమారమి నూతేంద్రక్రిందట, అఖిలభారతవర్షదేశభాషా రచనలలో నగ్రగణ్యమైన ప్రథమబహుమతినిబడసి తెలుగు భాష కావ్యప్రళిపాశ్చాత్యదేశమునప్రవక్తమైన దీయుగమునందే¹ కాబట్టి కేవలము ప్రాంతీయమైన మనతెలుగుభాషకు అంతర్జాతీయముగా ప్రథమముగా ప్రతిష్ఠనార్జించిన దీయుగమే. ఇది మన భాషాచరిత్రలో సువర్ణ ఘట్టముగదా!

పాశ్చాత్యుల మూలమున పత్రికలు, వచనరచన, నవల, వాటకము, వ్యాసము, శాస్త్రీయగ్రంథములు, ఖండకావ్య రచన

1 క్రీ. శ. 1887 లో కొంకణి వెంకటరత్నంగారి “ప్రిన్స్ ఆఫ్ వేల్సు హిందూస్థాన సందర్శనము” అను తెలుగు కావ్యమునకు లండను క్రౌను పెద్దవ్యామరీ కంపెనీవారు ప్రథమ బహుమతి నిచ్చిరి. “The Telugu kavya, Prince of wales visit is a triumph for India” అని ఆనాటి London Times పత్రిక ప్రకటించినది.

మున్నగు నవ్యసాహిత్యప్రక్రియలు ప్రారంభమైన దీయుగమునందే. ముద్రణ సౌకర్యమువలన నీ సూత్రసాహిత్య ప్రక్రియలు తెలుగు దేశమున నచిరకాలములోనే ప్రచురప్రచారము బడసినవి. ఈ యుగమున నిట్లాకవైపున నవ్యసంస్కారము వ్యాప్తియగుచుండగా, మఱియొక వైపున ప్రాచీనకావ్య సాహిత్యము, పునరుజ్జీవికమైనది. అంతకుముందు తాళవశ్రములవైననే అవతరించి పండితాధీనమైన ప్రాచీనకావ్యములు ప్రజలకందఱుకూ అందుతాటులోనికి వచ్చినవి. మన ప్రాచీనసంపదను గుర్తించుటకు వారి కవకాళము గలిగినది.

ఇట్లు ప్రాచీన కావ్యముద్రణమేగాక, నన్నయ యుగమునుండి చారిత్రాత్మకముగా చరచరాలుగా అనుస్మృతముగా వచ్చుచున్న ప్రాచీనాంధ్ర కవితా సంప్రదాయము చెక్కుచెదరకుండా నిలిపిన దీ యుగమునందే.

అంగ్లేయులు పాలకులై పాశ్చాత్యమైన నవ్యతను ప్రచారము చేయగా, వారి యధికారముక్రింద నుండు, స్వదేశ సంస్థానములు, ప్రాచీన కవితా సంప్రదాయజ్ఞులైన కవులను పోషించి, కావ్యములు రచింపజేసి, వాని ముద్రించి, యవిచ్చిన్నముగా తెలుగుసాహిత్య సంపదను సంగ్రహించిరి.*

ఇట్లు ప్రాచీన కావ్యముద్రణము వలననేగాక, ప్రాచీనకవులతో తులనాగదగిన మహాకవు లీ యుగమున మన్నారు. శిష్టు కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి, అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవి, ఓగిరాల జగన్నాథకవి, అఖిలవ పండితరాయ మాడభూషి వెంకటాచార్యుడు, ఇవటూరి సూర్యప్రకాశ కవి, మండపాక పార్వతీశ్వరశాస్త్రి, ప్రస్తుత గ్రంథకర్త గోపినాథ వెంకటకవి ఈ యుగములో వారే. వైచారిలో మండపాక, గోపినాథ కవులు ఇద్దఱును రెండు శృంగములు. ఒకరు మాత్రీకాకవిత్వశాఖకు సృష్టికర్తలై అఖిలశాంధ్ర కవితాపితామహులని ప్రఖ్యాతిగన్నవారు— ఇంకొకరు—కవిశ్రయ, శ్రీనాథ, ప్రబంధయుగ కవితలను జీర్ణించుకొని, నవ్యయుగమున ప్రాచీన కవితాసంప్రదాయమునకు యుగప్రతినిధిగా

* పీఠికాకర్త “విజయనగరసంస్థానము — సాహిత్యపోషణ” అను గ్రంథమును ఈ తలంపుననే రచించియున్నాడు. ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయమున ప్రొఫెసరు డాక్టరు తోమాటి దోణప్ప “స్వదేశ సంస్థానములు — సాహిత్యపోషణ” అను పేర నీ విషయమై యొక యుద్గ్రంథమును రచించి యున్నారు.

నిర్విస అవరహీన గోపినాథ వెంకటకవి. వీరిరువురను గూర్చి కూలంకషమైన పరిశీలన జరిగినచో నీ యుగము ఊడయుగముగాక, అంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రమున నఖిలవోన్మేషమైన మహాయుగమని నిర్వివాదముగా నిశ్చయమగును.

ప్రాచీనత — నవీనత

యుగసమన్వయము

ఈ యుగమున ప్రాచీన, సవీరకవిళా సంస్కారవాహినులు రెండును, నోకేకాలమున గంగాయమునలవలె ప్రవహించినవి. అంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రమున నిట్టసన్నివేశముమరియొకకాలమున కన్నట్టదు. అంగ్లేయులు పరిపాలకులగుటచేతను, అంగ్లభాష నిత్యజీవితమునకావశ్యమగుటచేతను, నవ్యసంస్కారమునకే దేశము మొగ్గుచూపినది. దీనివలన ప్రాచీన సాహిత్యమునకు క్రమముగా నాదరము తగ్గును. అధికారరీత్యా నవ్యతకే ప్రాభవముగలిగి ప్రాచీనతకొంతకాలమునకు విస్మృతమగును ఇంతకు మన భాషాసాహిత్యసాధమునకు పునాది ప్రాచీన సాహిత్యమే. ఆ పునాదిపైని నిర్మాణముకాని నవ్యసాహిత్యమునకు కాశ్యతస్థానము గలుగదు. ఈ నవ్యయుగమునముందుప్రాచీన సాహిత్యమునకు గలుగబోవుముప్పును గ్రహించిన దూరదర్శులు — చిన్నయసూరి, కొక్కొండ. వీరే, మాడేండ్లకు పూర్వము, రాబోవు హానిని గుర్తించి నవ్యసంస్కారమును, ప్రాచీన పథకముతో సమన్వయించి, దిద్ది తీర్చిన ధీనిధులు. చిన్నయసూరి, కొక్కొండ — సంస్కృత భాషతో సుద్దండపండితులు — ప్రాచీనాంధ్రభాషా సాహిత్యమును మఱించినవారు. నవ్యసంస్కారమున కాధారమైన యాంగ్లభాషను చక్కగా చదివినవారు. ప్రాచీన సంప్రదాయజ్ఞులైన కవి, పండితులు సంస్థానముల నావ్రయింపగా, వీరు సమన్వయ సాధనకొఱకు, అంగ్లప్రభుత్వమువారి రాజధానీ కళాకాలలో పండితులై, తెలుగునమొదట చెప్పిన నవ్యసాహిత్యప్రక్రియలన్నింటిని ప్రాచీనరీతిని అనగా గ్రాంథిక భాషా పద్ధతిపై ప్రచారములోనికి దెచ్చిరి. నవ్యత మూలమున గలిగిన ముద్రణాది సౌకర్యముల నన్నింటిని, పూర్తిగా వినియోగించుకొని ప్రాచీన, నవీన, సాహిత్యపథక సమన్వయమును ప్రతిపాదించి స్థిరపఱచిరి. దీనివలన మన ప్రాచీనత నిలిచినది. నవ్య సంస్కారము సముచితరీతిని, సాహిత్యమున సమస్థాయినందినది. ప్రాచీన కవిళా

సంప్రదాయములను, వేంకటకవి సంస్థానమూలముగా ప్రచారము చేయగా, మండపాక పార్వతీశ్వరకాస్త్రి పత్రికల మూలముగా వ్యాప్తిచేసియున్నాడు.

క్రీ. శ. 1900 వఱకును చిన్నయసూరి కొక్కొండ సమన్వయ పథకమే వాఙ్మయ ప్రపంచమున వ్యాప్తమైనది. ప్రాచీన సాహిత్య ప్రాధాన్యము, నవ్య సంస్కారప్రాముఖ్యము, సమగతిని నడిచినవి. కాని క్రీ. శ. 1900 తరువాత ఇరువదవ శతాబ్దిని వీరేశలింగము తనకు ముందుగల సమన్వయ పథకము విస్మరించి నవ్యతనే ప్రతిపాదించి, నవ్యసాహిత్యప్రక్రియలను, నవ్యసాహిత్యమును సులభము చేయు పద్ధతులలో గ్రంథరచన గావించినాడు. అందువలన ప్రాచీనసాహిత్య పఠనాభినివేశము తగ్గినది. వీరేశలింగ సౌలభ్యపథకము, తెనుగుభాషకు జీవాతువైన సంస్కృతభాషను దూరముచేసినది. సంస్కృతభాషతో అవినాభావ సంబంధముగల ప్రాచీన సాహిత్య పరిశ్రమకు అస్కారము లేకపోయినది. నవ్యసాహిత్య చరిత్రకారులెవ్వరును, ఇంతవరకు, ఈ విషయమును గ్రహింపలేదు. వీరేశలింగ నవ్యతమూలమున, ప్రాచీన సాహిత్యముమాట అటులుండగా, నవ్యయుగమున ప్రాచీన సంప్రదాయానుసారులైన మహాకవుల కావ్యములు, వాని విమర్శలుకూడ విస్మృతప్రాయమైనవి. ఈ పేతువుచేతనే నవ్యయుగమున ప్రాచీన సంప్రదాయ ప్రవర్తకులగు మండపాక, గోపినాథకవుల కావ్య విమర్శన యింతవఱకు వాఙ్మయ ప్రపంచమున నవతరింపనేలేదు¹

ఈ సందర్భమున మఱి యొక విషయము. ఈనాడు మనము గద్యపద్య రచనలు చేయువారందఱిని, పామాన్యముగా 'రచయితలు'

1. నేడు దేశములో వ్యాప్తమైన "నవ్యాంధ్ర సాహిత్య పీఠులు" అను గ్రంథమున, గోపినాథము వెంకటకవిని గూర్చి లేనేలేదు. దానికంటె శ్రీ మధునాపంతుల సత్యనారాయణకాస్త్రి గారి "ఆంధ్ర రచయితలు" అన్న గ్రంథములో గోపినాథము వెంకటకవినిగూర్చి లేకపోవుట చిత్రముగా నున్నది.

అని వ్యవహరించు చున్నాము. ఇది వచన రచయితలకు సరిపోవచ్చునుగాని పద్యరచయితలకు కవుల కెంతమాత్రమును సరిపోదు. దానివలన 'కవి' అను పదము యొక్క మహోజ్వలార్థము, విస్మృతమైనది. భగవంతుడు, ధర్మము, సత్యము, నీతి, మొదలగువానివలన 'కవి' పదము మార్చరానిది.¹

గణన—గుణము

ఈ యుగపు కవులతో నింకొక విశేషమున్నది. అది సంఖ్యా పరిగణననుసరించి పద్యరచన చేయుట. ఈ దృష్ట్యా గోపినాథ వెంకటకవి ఈ యుగ కవులలో ప్రథాను డగుచున్నాడు. ప్రాచీన కవులలోతిక్కనయొక్కడే అందఱికన్నా హెచ్చు కవితారచన చేసినవాడు. అతని రచనలో 15600 గద్యపద్యము లున్నవి అంతటి కవితా సృష్టిచేసిన కారణముచేతనే ఎఱ్ఱన² తనుకావించిన సృష్టి తక్కింకొందరిలచేతం గాదు" అని తిక్కనను ప్రశంసించినాడు. శ్రీనాథుడు "కాంచన గర్భతుల్యు" డన్నాడు—తక్కినవారు, ఎఱ్ఱన. పోతనలు—ఎఱ్ఱన లభ్య కృతులలో 7000 లకు వైగా గలవు. అలభ్యమగు రామాయణము నందెన్నియున్నవో! అంగు కనీసపక్షము మూడువేలున్ననూ, పది వేలకు వైగా రచన చేసినవా డెఱ్ఱన—పోతన రచనతో 9000 గలవు.

ప్రబంధ యుగమునన, సంఖ్యాగణన చేయుట కనువైన రచనలు అరుగ నేలేదు. ఇక సంఖ్యాగణనము ప్రథానముగా దీసికొనిన, నవ్య యుగమగు 19, 20 శతాబ్దములు ప్రత్యేకస్థానము నాక్రమించును. 19 వ శతాబ్ది కవులలో ప్రాచీన కవులనుమించి, 20,000 గద్యపద్యములకు వైని ప్రాసిన కవి వెంకటకవి యొక్కడే.² ప్రాచీన కవితా సంప్రదాయానుసారముగా రచించినది, ఆయన యొక్కడే.

1. ఇందుననే నా వాఙ్మయ చరిత్రకు "తెలుగు కవుల చరిత్ర" అని పేరు పెట్టితిని.

2. ఈ విషయమై అముద్రిత గ్రంథ చింతామణి పత్రిక (సంపు 7, సం. 8 మార్చి 1894) లో నిట్లు గలదు—ఆ పత్రికతో కొక్కొండవారి

20 వ శతాబ్దిని శ్రీపాద, జనమంచి వీరిద్దరును 20,000 చంపు ఫలకు వైగా వ్రాసినవారే. జనమంచి, సంఖ్యా పరిగణమే చూచిన తెలుగుకవుల నందఱను మించును. ఆయనకృతులలో చాదాపు నలువది వేల గద్యపద్యములున్నవి. కేవల సంఖ్యా పరిగణమేగాక గుణమును ప్రధానము. “కనిష్ఠికాధిష్ఠిత కాళిదాసు” అనునట్లు గణనచేతనే కాక గుణము చేత వేంకటకవి యందఱిని నవ్యయుగమున మించినవాడు. ఏలననగా, తదితర కవులెవ్వరియందు గన్నట్టిని, ప్రాచీనసాహిత్య సంప్రదాయానుసరణము, ప్రాచీనకవ్యమతావ్యత, వృత్తాచిత్యము, రసభావపదసంపద, రచనా సౌందర్యము వేంకటకవి రచనలో మూర్తి భవించినవి. అట్టి మహాకవి జీవితవిశేషములు చదువుదము.

జీవిత విశేషములు

“మహాకవుల అవతరణానికి దేశకాల వివక్షతలేదు. ఆంధ్ర సాహిత్య పేత్రంలో, ఆధునికయుగంలో జన్మించిన అట్టి మహాకవి వేంకటకవి. వేంకటకవి పేరు చెప్పగనే ‘గోపినాథ రామాయణం’ వెంటనే గుర్తుకు వస్తుంది. రామాయణ పౌరాణికు లెవరి నడిగినా “అదిని భాస్కరరామాయణం, అద్యతనంలో గోపినాథ రామాయణం” అని అంటారు. కవితారసికులైన వారందరూ “వేంకటకవిగారా? పోతన అవరావతారమండీ!” అని ఐక్యకంఠముతో పేర్కొంటారు

విశ్వేశ్వరీయము విమర్శితమైనది.-అందు “ఇక్కాలమున నాంధ్ర నిర్వచన గ్రంథములలో శివోద్ధి పద్యములు వ్రాసినవారు పీరు తప్ప మఱియొకరున్నట్లు వినలేదు—ఇట్టి పాపిష్టపుఁగారిమందు మఱియొక కవికుంజరుడు 20,000 (ఇరవై వేల) పద్యములుగల చంపుపులు వ్రాసియున్నాడు. అక్కవికార్థులుని చిత్రచరిత్రమును మా పత్రికయందు ద్వారలో జూడ గలరు” ఇందు పేర్కొన్న “కవికుంజరుడు” గోపినాథము వేంకటకవియే. వారి చరిత్రముకాదుగదా! ఎంతోమంది కవిపండితుల మరణవృత్తాంతములు తెల్సిన పత్రిక వేంకటకవి మరణించినపు డొక్కమాటయైన వ్రాయ లేదు—దీనికి కారణము “లిండుపూర్వక ‘టత-వర్గయతులు’ అన్నశీర్షిక చూడుడు.

బాల్య దశ

అట్టి వేంకటకవి నెల్లూరు జిల్లా కావలి తాలుకా లక్ష్మీపుర గ్రామంలో లక్ష్మీదేవి పద్మనాభభట్టు దంపతులకు క్రీ. శ. 1820 ప్రాంతమున జన్మించాడు. ఈ లక్ష్మీపురం వేంకటకవికి చాలా తరాలు పూర్వమైన పద్మనాభ భట్టు అప్పటి రాజులవల్ల క్రీ.శ. 1645 ప్రాంతాలలో అగ్రహారంగా స్వీకరించాడు.¹

1. "శాలివాహనశకం 1528 రాక్షసనామ సంవత్సరం, మాఘ బహుళ చతుర్దశి మహాశివరాత్రి పుణ్యకాలమందు లక్ష్మీపురం అగ్రహారం హజినాలకు అద్వైత అంతి అంతాజీపంతులు హల్లయితిగారి అనుజ్ఞను ముత్తరాజు వేంకటకృష్ణయ్య దస్తూరి కరణి యిజారా దారుగా వ్రాయించి యిచ్చిన భూదాన ధర్మశాసన పత్రికే. ఉదయగిరి దుర్గానకు ప్రతినామమై సహగదుడు గాక నీకు చెల్లు దుత్తలూరు సముతులో లక్ష్మీపురం అగ్రహారం చాలాకాదు ఆరూపకం అయి పుండగా యిప్పుడు 12 వరహాలకు సోత్రియం చేసి యిస్తామి కనుక యిది మామూలు చేసికొని అనుభవించుకొని సుఖాన ఉండుకొనేది. ఇట నీమారాజీనయిన వ్రాయించి యిచ్చిన భూదానధర్మశాసనపత్రిక.

వేంకటకృష్ణయ్యవ్రాలు
వృత్తిభేదాలు—చెరుకూరి శీతారామభొట్లువృత్తి-1, కస్తూరి భొట్లువృత్తి-1, మూలా రాఘవభొట్లువృత్తి-1, గోపినాథభొట్లు పద్మనాథభొట్లువృత్తి-1, హరిభొట్లుగారివృత్తి-1; గొడ్లదొన మల్లమ రాజువృత్తి-1, రి వృత్తులుచేసి సహరణ్యోదక దానధారపూర్వకముగా యిస్తామి కనుక మీ పుత్రపౌత్ర పారంపర్యం అందులకుకలిగిన అప్పభోగములతో అనుభవించుకొని సుఖానఉండుకొనేది."

ఇందు 1528 సంఖ్యలో ప్రతివ్రాయనపుడు పొరపాటుపడి యుండునని భావించబడుచున్నది. ఈ కాసన పత్రిక Munsiff Court కావలియందు Original No. 658 of 1912 defence O.S. 490/14 తగాదాలో కోర్టు వారిచే అంగీకరించడమైనది (Admitted in Evidence.)

ఇప్పుడు పట్టగనే పరిమళించిన దన్నట్లు వేంకటకవి జాల్యమునుండి భక్తి పరుడై యుండేవాడు. పదహారేండ్ల ప్రాయములో ఒక పర్యాయం ఆ మండలంలో వేదాద్రి సరసింహస్వామి కళ్యాణ మహోత్సవానికి వెళ్ళి, ఆ స్వామిని దర్శించాడు. అక్కడ ఒక మహాయోగి కరుణవల్ల వేంకటకవికి విద్య అలవడింది. దానితో అఖండమైన కవితాశక్తి అవతరించింది. భగవద్ప్రీతిగా ఏదైనా కావ్యం రచించే సంకల్పంతో నుండగా స్వప్నంలో శ్రీకృష్ణుడు కనబడి “మదీయ దివ్యావతార చరిత్ర బులలో నీకభీష్టమెయ్యది, దాని మనంకితంబుగా నాండ్రభాష వచింపు” మని యుపదేశము నిచ్చాడు.

వేంకటకవి వెంటనే గంటంపట్టి

మ॥ జననంబాదిగ రామపాదయుగళీసంపక్తచిత్తుండనై
జనితోత్సాహమునం దదీయకరుణాసంబ్ధినానాకళా
ఖనినై తద్గుణవై భవప్రచురమై కన్నట్టు రామాయణం
బనువొంద నిర్వరచింతుఁ బ్రౌఢకవితావ్యాపార మేపారగన్
(గో. రా. పీఠిక-53)

అని ప్రతిజ్ఞ చేసి, వాల్మీకి రామాయణ పట్కాండలు రమణీయంగా పన్నెండువేల పద్యాలలో వ్రాసి శ్రీకృష్ణుని కే సమర్పించాడు.

ఇలాఉండగా, ఆకాలంలో వేంకటగిరి సంస్థానాధిపతులైన సర్వజ్ఞకుమారయోచేంద్రు లొకనాడు తమగోష్ఠిలో “తెలుగులో భాస్కరాది రామాయణాలున్నా అవి మూలానుసారంగా లేవు. అంతేకాక, అవి మానవాంకితాలు. అమృతాశిరిక్తంగా ఆంధ్రభాషలో రామాయణాన్ని రచింపగల కవి ఉన్నాడా?” అని ప్రశ్నించారు. సఖాసదులు అట్టి రామాయణమొకటి క్రొత్తగావెలసిన దని విన్నవించారు. రాజుగారు వేంకటకవిని తమ సమక్షమున కాహ్వానించారు. వేంకటకవి తమరామాయణ గ్రంథాన్ని 18-8-1859న సమర్పించాడు. అక్కడ

పండితులుతా దాన్ని అమూల్యంగా పరిశోధించి వాల్మీకిచే ప్రతిపాదితమైన రామాయణార్థం ఇంతవిశదంగా, మనోహరంగా చెప్పినది, మరొకటి లేదని వ్యక్తపరిచారు. స్వయంగా సర్వజ్ఞ కుమారయజ్ఞేంద్రులు విద్వత్తుగలవారు. కాబట్టి తాముకూడా పరిశీలించి మార్కెళ్లసీమలో పెరుగుపల్లి అనే అగ్రహారమిచ్చి ఆయనను సన్మానించి తమ ఆస్థానకవిగా ఎన్నికచేశారు వేంకటకవి స్వగ్రామము చేరుకున్నాడు.

శ్రీకృష్ణజన్మఖండము

వేంకటకవికి రామాయణమూలంగా లభ్యమైన సన్మానాలకు ఆస్థానకవి నియామకానికి, అక్కడి కవులంతా అసూయపడ్డారు. ఒకనాడు. రాజుగారితో “మహాప్రభూ! వేంకటకవి రామాయణాన్ని తమనన్నిధిలో వినిపించినా, ఆగ్రంథం యిక్కడ చ్రాసినది కాదు. ఎక్కడో మారుమూలగానున్న లక్ష్మీపురంలో చ్రాసినది. ఇక, అక్కడైనా ఆయనస్వయంగా చ్రాసినాడోలేక యితరులచేత చ్రాయించి తన పేరుచానికిపెట్టుకున్నాడేమో అన్నసందేహం మమ్ముకాధిస్తున్నది” అని విన్నవించారు. ఇంగితజ్ఞులైన రాజుగారు వేంకటకవిని పడతామే రమ్మని కబురుచేశారు. ఆయన రాగానే రాజుగారు బ్రహ్మవైవర్త పురాణంలోని “శ్రీకృష్ణజన్మఖండము” తెలుగు చేయించవలె నని కుతూహలంగా ఉన్నది కాబట్టి ఆగ్రంథంప్రారంభం కావాలని చెప్పారు. వేంకటకవికి పరిస్థితు లవగాహనమైనవి.

రాజుగారు వేంకటకవికి వెంకటగిరిలో ఆయన వచ్చినప్పుడుండడానికి ఒకబస యేర్పాటు చేసారు. కాని, వేంకటకవి రాజుగారి కోటకు దూరంగా ఉన్న ఆటలలో వ్రాయుట కంగీకరింప లేదు. తన కవితాశక్తిని పరీక్షించడానికి పండితు లెత్తిన ఎత్తని గ్రహించి. రాజుగారి కోటలోనే గ్రంథం వ్రాస్తానని లేఖకుల నిమ్మని కోరాడు దీర్ఘాట్లన్ని జరిగినవి. లేఖకుడు వ్రాస్తుండగా, మూలాన్ని దగ్గర పెట్టుకొని వేంకటకవి,

ఉ. కీర్తియు భోగసంపదలు కేవలమోక్ష మొసంగురామునిన్
 భర్తనుజేసి వ్యాసముని భావితమై దనరారు బ్రహ్మకై
 వర్తపురాణముఁడు దెలుపఁబడు శ్రీహరిజన్మఖండముం
 గార్తిక కౌముదీరుచిరకావ్యముగా నొనరింప బూనితన్
 (ప్ర. జ. 20)

అని దాదాపు 8000 శ్లోకాలుగల మూలాన్ని 4500
 గద్యపద్యములుగా నవరసభరితముగా తెలుగుచేసి, మూడు నెలల
 లోపుగా ముగించాడు. రాజుగారితోసహా అందరూ ఆయన కవితా
 ప్రతిభ కాశ్చర్యపడ్డారు. రాజుగారు (వేయూర్లు) 8000 రూ. పహ
 లలాటపుతోడాలూకాక రాధాకృష్ణపురము అనే అగ్రహారంలో వన్నెండ్లో
 భాగము యిచ్చి వేంకటకవిగారిని, అల్లసాని పెద్దనవలె ఏనుగుపై
 నెక్కించి వైభవముగా సూరేగింప జేసినారు. ఈవిషయము జగద్వీ
 ణ్యాత శతావధానులైన తిరుపతి వేంకటకవులు వేంకటగిరి సంస్థానము
 నకు వంపిర రెండవ అడ్డీలో నిట్లు తెలుపబడినది.

సీ. ఏరాజు కవిరాజు నేమంగు నెక్కించి
 యూరేగఁజేసె నీయూరియందు¹
 నేరాజు కవిరాజుచే రాజితకతావ
 ధానంబు చేయించి పూనెఁ గీర్తి
 నేరాజు వేదాంతసారబోధక సుప్ర
 బంధముల్ రచియించి వన్నెకెక్కి
 నేరాజు సర్వవిద్యారా జటంచును
 గవులచే నన్నుతిగాంచిమించె

గీ. నట్టి విద్యక్తుమారభూపాగ్రగణ్య
 పూర్వకృతపుణ్యరాశి యోముద్దుకృష్ణ!
 స్వాగతంబుగ దర్శనం బీగదయ్య
 ఘనతఃపిరుపతి వేంకటకవుల కిప్పుడు²

1. ఈవిషయమింతకుముందే ప్రకాశకుని విన్నవమునందు సూచనగా
 తెలుపబడినది.

2. చూ. నానారాజవందర్యనము పూర్వార్థము 29 వ పద్యము.

పై పద్యమున పేర్కొనబడిన విద్యత్కుమారభూపతియే-
వేంకటకవిగారిని గౌరవించిన సర్వజ్ఞకుమారయాచేంద్రులు- వారొన
ర్చిన కవిపోషణ, వారివైదుష్యము పైన తెలుపబడినవి.

1. కవిరాజు నేనుగు నెక్కించుట- ఇది వేంకటకవిగారికి
సంబంధించిన దని ముందు తెలిపితిని.

2. శతావధానము చేయించుట-తిరుపతి వేంకటకవుల కంటె
ముందు తెలుగుదేశమున శతావధానములు చేసి స్థిర కీర్తి వార్జించిన అఖి
నవపండితరాయ మాడభూషి వేంకటాచార్యులవారిచేత సర్వజ్ఞకుమార
యాచేంద్రులు శతావధానము చేయించి ఘనముగా సన్మానించినారు.

3. సర్వజ్ఞకుమారయాచేంద్రులు తెలుగున చక్కని వేదాంత
వచనగ్రంథములు రచించియున్నారు. తానిలో గీతార్థసారసంగ్రహము
వేంకటకచింద్రులు బ్రహ్మనందశతకమున సంభోగశృంగారమునుప్రపం
చించిరన్న అప్రవథను పోగొట్టుటకై వ్రాసిరి. ఇంకను నాస్తికధ్వంత
భాస్కరము మనస్సాక్ష్యము మున్నగు వచనగ్రంథములు వ్రాసిరి.

4. ఆ కాలమునందు సంస్థానాధిపతులలో విద్వాంసుడని ప్రసిద్ధి
తెక్కిన రాజు సర్వజ్ఞకుమారయాచేంద్రుడే. కాబట్టియే ఆయనను
విద్యత్కుమారయాచేంద్రుడన్న బిరుదము సార్థకమైనది.

తనరామాయణాన్ని శ్రీకృష్ణుని కంఠతమిచ్చిన వేంకటకవి
శ్రీకృష్ణజన్మఖండాన్ని శ్రీరామున కంఠతమిస్తూ తన రామకృష్ణ
భక్తినిట్లు సమర్పించాడు.

తే.గీ. పరగ రామకథాప్రతిపాదిత మగు

కృతికి కృష్ణుడె శ్రీకృష్ణకృతికి వార

ఘోతముడె భర్తయగుటకు నొప్పుగా

యన్యు డధివాంకుండౌట కర్హు డగునె? (కృ.జ.)

ఈరోజులోనే ~~జనవరి 1880లో రాజుగారికి~~ జనవరి 1880లో రాజుగారికి జన్మించిన శ్రీకృష్ణ ప్రోక్షమైన భగవద్గీతను బ్రహ్మనందశతకము పద్యకావ్యంగా రచించాడు.

అప్పటికి రెండు దశాబ్దాలు గడిచినా కవి పండితులలో వేంకటకవిని గూర్చిన అంతశ్చైత్యాలు అంతరించలేదు. వేంకటకవిని గౌరవించిన సర్వజ్ఞకుమారులు పదవి చాలించగా, వారి కుమారులు రాజగోపాలకృష్ణయాచేంద్రులు రాజ్యము చేయుచున్నారు. అప్పుడు పండితులు మళ్ళీ యిలా విన్నవించారు "సంస్కృతంలో బహుసులభంగా ఉండే కావ్యాలు, పురాణాలు అనువదించడంలో ప్రతిభ ఏమున్నది? "మాఘేమేఘే గతంవయః" అని మల్లినాథుడు చెప్పుకొన్న మాఘ కావ్యం శిశుపాలవధ తెలుగు చేసినట్లయితే వేంకటకవిగారి పని బయట పడుతుంది"¹

రాజుగారు వేంకటకవికి "శిశుపాలవధ" తెలుగు అనువాదము స్వల్పవ్యవధిలో కావాలని నిర్ణయించారు. వేంకటకవి స్వగ్రామమండే మూలగ్రంథాన్ని మల్లినాథునివ్యాఖ్య దగ్గర పెట్టుకొని లేఖకునికి చెబుతూ 20 సర్గల మహాకావ్యాన్ని 1818 గద్యపద్యాల తెలుగు కావ్యంగా రచించి గడువుకు ముందుగానే రాజుగారికి సమర్పించాడు.

ఆసలు మాఘాన్ని అనువదించటమే అందరకు సాధ్యంకాని పని ఆ పైని నిదానంగా ఆలోచించి స్వయంగా తనంతటతాను వ్రాసుకోవలసిన మహాకావ్యమిది. అట్టి పరిస్థితులలో వేంకటకవి ఇతరులు వ్రాస్తుండగ దానిని మూలానుగుణ్యంగా తెలుగు చేశాడంటే అది దుర్బటకార్యమనే చెప్పాలి. ఈ అనువాదమూలంగా వేంకటకవి కీర్తి విశ్వవ్యాప్తమైంది. ఈ శిశుపాలవధను మదరాసు విశ్వవిద్యాలయం వారు పతనీయగ్రంథంగా నిర్ణయించారు. రాజుగారా గ్రంథాన్ని క్రీ.శ. 1887లో ముద్రించి తెలుగు విద్యార్థులందరికీ ఉచితముగా అందించారు.

1. ఈవిషయము నెల్లూరు పురవాస్తవ్యులు శ్రీ చదలవాడ జయరామ కాస్త్రిగారు తమచిన్నతనంలో పెద్దలు చెప్పుకొనగావిన్నట్లుతెలిపారు

వేంకటకవికి ముందు 'పోచిరాజువీరన్న' అనేకవి శిశుపాలవధను అంధీకరించాడు. అసంగతి వేంకటకవికి తెలియదు, ఈనాడు దానికి ఒక పద్యానువాదము, ఒక పంచనానువాదము వెలువడినవి. వీటిలో గోపినాథకవిదే గుణవత్తరమని కోవిదుల యభిప్రాయము.

పోతన—వేంకటకవి

గోపినాథరామాయణం చదువుతున్నప్పుడు పోతన మనకు ప్రతి ఘట్టంలోను ప్రత్యక్షమవుతాడు. ఇది వాఙ్మయచరిత్రలోను ఒక అపూర్వసంఘటన.

పోతన, వేంకటకవి యిద్దరూ బ్రాహ్మణులు, అపస్తంభ సూత్రులు, కౌండిన్యసగ్రులు, బాల్యము నుండిభక్తులై ఒకయోగి దర్శనం వల్ల సహజపాండిత్యకవితాసంపన్నులైనారు కృష్ణభక్తి ప్రతిపాదితమైన పోతనభాగవతం శ్రీరామునికింకామైతే, వేంకటకవి రామాయణం కృష్ణాంకితము. పోతన రచనల కుద్దిగా వేంకటకవి రచనలుచేశాడు. పోతన నారాయణ శతకానికి ప్రతిగా వేంకటకవి మారుతీ శతకము¹న్నది, భోగినీదండకానికి పొలుపుగా తిరునాళ్ళ దంకడము²న్నది వీటి నన్నింటిని మించినది రాజపోషణ.

రాజపోషణ

వేంకటకవిని గౌరవించిన సర్వజ్ఞకమార యాచేంద్రులకు సరిగ్గా ఇరవై తరాలకు పూర్వుడైన సర్వజ్ఞసింగమహిపాలుడు పోతన భాగవతము తనకు కృతినీయలేదన్న ఈర్ష్యచేత ఆ భాగవతాన్ని పాతి పెట్టించిన కథ కూచిమంచి తిమ్మకవి గ్రంథస్థం చేశాడు. అవిషయం వేంకటగిరివాసుల చరిత్రలో ఒకకళంకముగా నిలిచి పోయినది. సర్వజ్ఞసింగభూపాలుడు పోతనను కాధలుపెట్టినన్న విషయం కూడా వంశంలో అనుక్రమంగా నిలచిపోయినది. తమయశస్సుకు మచ్చగా

¹, ² మరికొన్ని లఘుకృతులు సరికోధన విద్యార్థి శ్రీకాళిదాసు పురుషోత్తం వలన వెల్లడించబడినవి.

ఉన్న ఈ అవప్రభ పూర్తిగా మాయము చేయడానికి పోతనను బాధించిన అసర్వజ్ఞసింగమహిపాలుడు—ఇరవైతరాల వయస్సులో ఈ సర్వజ్ఞకుమారయాచేంద్రుడై జన్మించి వేంకటకవి స్వరూపంతో తిరిగి పనకాలంలో విలసిల్లిన పోతనను గౌరవించి తనవంశాన్ని నిష్కళంకం చేసి ధన్యుడై నట్లు ప్రాజ్ఞునివ్వల్లోకము భావింపజచ్చును.

బాల్యంలోపోతన వీరభద్రవిజయం వ్రాస్తే పరిణత వయస్కుడై వేంకటకవి రాధికాపరిణయ మనే ప్రాడరసవత్ప్రబంధాన్ని రచించాడు.

శిశుపాలవధను రాజగోపాలకృష్ణయాచేంద్రులవారి కంకిగము. రాధికాపరిణయము వారిజావమరది చెలికాని గోపాలరావు కంకిగము. ఈవిధంగా రాజులకు కృతులిచ్చినా, పోతనవలె సరస్వతీవిమ. టుడు

చ. నృపతులవేడికన్ గరుడ నిచ్చిన నిత్తురు దంలివాజిగ
 ప్నపలదనాగ్రహారములు దప్పక యన్నియు నస్థిరంబు లా
 విపులకృపాపయోధి యదుపీరుని వేడినఁ బ్రీతినిచ్చు ని
 న్యవదము నట్టివానిఁ గొనియాడక యన్యుల వేడ నేటికిన్
 (గో. రా. పీఠిక-17)

చ. వృజిన మటంచుఁజితమున నించుక చూడక కావ్యకన్యకన్
 గుజనులకిచ్చి నిందితపుఁగూడు భుజించెడి వాని కుర్విలో
 సుజనత గల్గునే బుధులు చూచి గణింతురె వానిపాండితిన్
 నిజముగవాఁడు పాత్రమగునే మధువైరిప్రసాదదృష్టికిన్
 (శ్రీకృష్ణజన్మఖండము—అవతారిక)

క. చెప్పితి శ్రీహరిచరితము

చెప్పగవలె నొండుగాధ చెప్పిననోటన్

దుప్పరలు రాలినట్లగు

గొప్పగు నమృతంపుసోన కురియదె చెప్పుడి (రాధికాపరిణయము

వై మూడును— “ఇమ్మునుజేళ్ళరాధముల....”, “చాలరసాల సాల....”, “వలికెడిది భాగవతమట”. అనుపోతన పద్యాలకు ప్రతి భింబాలు.

విమర్శకులశంక—సమాధానము

ఒకవైపు వేంకటకవి, పోతన అపరావతార మని వర్ణిస్తూ, మరోవైపు వేంకటకవి రాజులకు కావ్యాంశము చేకాడని చెప్పడం పరస్పరవిరుద్ధంగా వున్నదని విమర్శకులు శంకింపవచ్చును. పోతన, వేంకటకవి జీవితాలను, చరిత్రలను లోతుగా పరిశీలించిన వారికి అట్టి శంకల కవకాశమే లేదు.

పోతన భోగినీదండకాన్ని సర్వజ్ఞసింగభూపాలునికి కృతి యిచ్చిన తరువాతనే అతనికి రాజులకు కృతినీయకూడదని సంకల్పము కలిగినది. సహజంగా ఐహికేచ్ఛావిముఖుడైన పోతన జీవితంలో భోగినీదండక రచన తాత్కాలిక స్పృహకే మాత్రమే. పోతన మూర్తి ఆపాదమస్తకము భక్తిస్వరూపమే.

వేంకటకవి భక్తిప్రమత్తులు పోతన వరవడిలో నడచినవే, తాను ఐహికంగా, ఆనాడు తెలుగుదేశంలో ఇతరకవు లెవ్వరూ పొందని గౌరవాల్నను అపారధనసంపదను రాజులవల్ల అతను పొందినమాట వాస్తవమే. అయినను ఆయన తామరాకుపై నీటిబొట్టు వలె నిల్లేవుడై వానిని గ్రహించాడు. రాజులసొమ్ము శ్రీరామార్పితం కావాలని ఆయన దీక్ష. పారమార్థికచింతయే తప్ప వేరర్థచింత లేని వేంకటకవి లక్ష్మీపురానికి సమీపముగానున్న రామాలయానికి అయిదెక రాల భూమిని, కొల్లపూడి కోదండరామస్వామి దేవాలయానికి పదిహేను ఎకరాలభూమిని దానంచేశాడు. తటాకాలు త్రవ్వించాడు. నేటికీ లక్ష్మీపురగ్రామంలో ముఖ్యజలాధారమైన చెరువును వెంకయ్య చెరువని చెప్పుకుంటారు.

ఇట్లు దానాదికములు చేయడమే కాదు, శ్రీరామనవమి, శ్రీకృష్ణాష్టమి పుణ్యదినాలలో మహావైభవంగా పూజలు, ఉత్సవాలు జరిపించేవాడు. వారోత్సవ, పక్షోత్సవ, మాసోత్సవ సమయాల్లో, చుట్టుపక్కలనుండి వందలాది జనులువచ్చినపుడు సంతర్భణలు, సమారాధనలు, చేయించేవాడు.

ఇంటివద్ద ప్రతినిత్యము రామసహస్రనామసారాయణ, పురాణ
వేదన, భజనలు జరుగుతునే ఉండేవి. వెంకయ్యగారిల్లు విడువరాని
మహాప్రతంగా పరిణమించినది. భక్తునికి భౌతికవాసన యుండదు.
భక్తిరసమగున్నదై వేంకటకవి తానార్జించిన అగ్రహారాలు, ధనము
సమస్తము శ్రీరామ సేవకై వినియోగించాడు. అంత ఆస్తిని శ్రీరాముని
కైం కర్మములో హారతి కర్పూరమువలె లీనమైనది.

ఇంత ఆర్జించి తుదకు తనపంతతివారి కీనాడు ఇల్లుకూడ లేకుండ
నివేశస్థలం చూపునకు మాత్రమే మిగిల్చిన మహాభా వతుండైన
వేంకటకవి రాజులకు కృతులిచ్చినా పోతన అపరాధకార మనడంలో
సందేహ మణుమాత్రం లేదు కదా!

బ్రహ్మానందశతకము

గోపినాథ వేంకటకవి కృతులలో బ్రహ్మానందశతకాన్ని గూర్చి
ప్రత్యేకంగా చెప్పకతప్పదు. ఈశతకము శృంగారపరమైనది కావడము
చేత దేశవ్యాప్తమైనది. ఇందులో సంభోగశృంగారమే విపులంగా
ప్రతిపాదితమైన కారణంగా, దీనిని తక్కిన శృంగారరచనలవలె, విమర్శ
కులు చులకనగా పరిగణించారు. వేంకటకవి జీవించి యుండగనే, ఇట్టి
మహాభక్తుడు కేవలము గ్రామ్యరసము వర్ణించినాడన్న అప్రప్రథ రాగా
ఆశతకరచనను ప్రోత్సహించిన నర్వజ్ఞకుమార యాచేంద్రులు, లోక
మునగల ఆ అప్రప్రథ రూపుమాపుటకై తాను రచించిన “గీతార్థ
సారసంగ్రహము” న పీఠికయందు యిట్లు స్పష్టపరచి యున్నారు.

“మాయాస్థానకవీశ్వరులైన గోపినాథం వెంకయ్యకాన్త్రీల
వారికి చక్కగా తెలియజేసి, వారివలన శృంగారరస ప్రధానమైన
బ్రహ్మానందశతకమును సీసపద్యములుగ చెప్పించివారము. ఈ పద్య
ములలో నుండెడి భావ మిప్పటి జనులకు చక్కగా బోధపరచుకొను
యోగ్యత లేకపోయినందున యాధ్యాత్మవిషయమైన ఈగీతార్థసార

1. ‘వేంకయ్యకాన్త్రీ’ తల్లిదండ్రులు చేసిన నామకరణం.

సంగ్రహ మనెడు గ్రంథమును పద్యరూపముగ జేయించక, సందరికి చెలియుటకు నింగ్లీషుగ్రంథముల రీతిగ, తెలుగుమాటలతో రచించుచున్నాను”

వైరాజుగారి మాటలను బట్టి ఈ శతకమున గంభీరమగు కృష్ణలీలాతత్త్వము ప్రతిపాదితమైయున్నదనుట నిశ్చితమగుచున్నది. తెలుగున కామకాస్త్రవాఙ్మయమున నింకను పరిశోధన ప్రారంభము కాలేదు. అయినచో నీశతకమున కందుప్రాధాన్యమున్నది.

పోతన జీవితంలో కనబడుతున్నట్లు దైవప్రశ్నాన్ని నిరూపించే ఘట్టాలు వేంకటకవిజీవితంలో ఉన్నవి. ఒకసారి వేంకటకవి నెవరో తిట్టారు. అకారణంగా తిట్టినతడు చనిపోయాడు. వాని బంధువులు వేంకటకవి శాతవడి మంత్రించగా చనిపోయాడని, వేంకటకవిని చంపడానికి దివిటిపొంగలను నియోగించారు. అప్పు డొక రెడ్డి ఆతనిని చంపకుండా రక్షించాడు. ఈకథ నిజమని చెప్పడానికి ఆరెడ్డిమనుమడు అల్లంపాటిపెదబోసిరెడ్డి జీవించియుండి, తనతాత చెప్పినవిషయం ధృవపరచడమే తార్కాణం.

వేంకటకవి మరణంకూడా విచిత్రమైనదే. ఆతని ఛాయాచిత్రము తీయప్రయత్నించిన రాజుగారికి ‘చిత్రం తీస్తే ఆయువు ఓడిస్తుందని నిరాకరించేవాడు. బలవంతంగా 7-8-1892న ఛాయాచిత్రం తీయడం మరునాడే అస్తమించడం చిత్రం.

అద్యతన వాఙ్మయంలో స్థానం

ఈనాటివాఙ్మయచరిత్రలో కెక్కకపోయినా, వేంకటకవికి అద్యతనాండ్రవాఙ్మయంలో చాలా ఉన్నతస్థాన మున్నది. “నీగతి రచించిరేని సమకాలమువారు మెచ్చ” రని విజయవిలాసకర్తనూర్తి. వేంకటకవి దీనికి అవవాదం. ఆయన సమకాలికులు, ఆండ్రవాల్మికి విరుదాంకితులు వావిలికొలను సుబ్బారావుగారు (1888-1988) తమరామాయణంలో ప్రత్యేకంగా వేంకటకవి నిట్లు ప్రశంసించారు.

శా. శ్రీరామాయణ పూర్వభాగము రచించెన్ భక్తినాంధ్రంబుగా
 దీరుం డార్యజనాస్తవార్తుడును పృథ్వీదేవతాశ్రేష్ఠుడు
 ర్వీరామాత్మభవేశభక్తుడగు గోపీనాథవేంకాయ్య డా
 సూరింగూర్చి నమస్కరించెదను పతాస్సక్తిం బ్రశంసించుచున్

ఆంధ్ర కవితాప్రపంచంలో ఉత్పథంలో విహరించే కవి అనీ, ప్రాచీనసాంప్రదాయసిద్ధమైన కవిత్వరచన, వేంకటకవితో ఆశ్వాసాంతమైనదనీ విమర్శకులు ముక్తకంఠంతో విసుతించారు. దీనికి మకుటాయమానంగా కందుకూరివారు ఆంధ్రకవులచరిత్ర మూడో భాగానికి, వేంకటకవిచరిత్రతో భరతవాక్యం పలికారు.

ఒగద్విఖ్యాత శతావధానులగు తిరుపతివేంకటకవులు తెలంగాణాలోని ఆత్మకూరుసంస్థానమున అవధానము చేసినపుడు క్రీ.శ. 1597 సం.న శ్రీరాజువారు శ్రీనివాస విలాసమును తెలుగు చేయుడని వారిని కోరగా, ఆనందర్థమున వారిక్రిందిపద్యమును చెప్పిరి.

నీ భారతమ్ము తెలుగు పఱవ రాజనరేంద్ర
 నృపతి నన్నయకవి కిచ్చినట్లు
 రామాయణంబు వాంధ్రము సేయుమని మార
 నృపతి భాస్కరకవి కిచ్చినట్లు
 కాళింధము తెలుగావింపుమని వేమ
 నృపతి శ్రీనాథుని కిచ్చినట్లు
 మాఖమ్ము తెలుగామార్చ వేంకటగిరి
 నృపతి వేంకటకవి కిచ్చినట్లు

తే. గీ. శ్రీనివాసవిలాస మాంధ్రీకరింప
 సరసతిరువతివేంకటేశ్వరుల కిప్పు
 డానతిచ్చుట మిగల భాగ్యమ్ముగాదె?
 యాత్మకూరు పురీరాజ! యతులతేజ! 1

1. చూడుడు, వానారాజనందర్థనము పూర్వార్థము 186వ పద్యము.

పై పద్యమువలన గోపినాథం వేంకటకవిగారు గతించిన ర సం. లలోనే తిరుపతివేంకటేశ్వరులవంటి మహాకవులు వారిని ప్రాచీనులైన నన్నయ, భాస్కర, శ్రీనాథులతో సమానస్కంధుడని స్పష్టముచేసిరి ఇదియును నవీనయుగమున ప్రాచీన కవితాప్రతిభా సూపర్తి సంప్రదాయము నిలిపినవారిలో వేంకటకవిగారు కడపటివారని నిర్వివాదముగా నిరూపించుచున్నది.

రామాయణము నేటికాలమున రచించుచున్న శ్రీఆత్మకూరి గోవిందాచార్యులుగారు తమ గోవిందరామాయణంలో "లలితా మ్నాయ కథావిధానరచనాలావణ్య శ్రీభాస్కరున్ విలసత్ శబ్దసమన్వయప్రథితు గోపినాథునిన్ సత్కవిన్" అని వేంకటకవిని ఖక్తితో స్మరించారు."

—శిశుపాలవధ—

ప్రథమముద్రణమున వావిళ్ల వారు పయోగించిన వ్రాతప్రతి, వేంకటగిరి రాజుగారు పంపిన వ్రాతప్రతియే. అయినను నీద్వితీయముద్రణ సమయమున శ్రీ వేంకటగిరి రాజుగారు దయతో కవి పంశీయులైన శ్రీగోపినాథం శ్రీనివాసమూర్తిగారి కొసంగిన వ్రాతప్రతి సహాయమున పరిష్కరించుటకు వీలైనది. ఆ వ్రాతప్రతికి ప్రథమముద్రణప్రతికి ఎంతవ్యత్యాసమున్నదో, విమర్శకులు గ్రహించుటకు, ఆ భేదములలో వర్గమునకురెండుచొప్పున ఉదాహరించుచున్నాడను. అవి నాలుగువిధములు.

1. పద్యములలో మార్పులు , 2. పాదములలో మార్పులు
3. పాదపంక్తులు లోపించినవి. 4 పాతాంశములుగా ఒకే భావమును తెలుపునవి.

19 వ పుటలో జీవిత విశేషములు—అనుశ్రితిక మొదలు ఇంతవఱకు. ఆంధ్రప్రభ (19-10-69) నుండి కొరిది మార్పులతో నిందు శేర్ప దిడినది. ఆంధ్రప్రభ పత్రికాధి పతులకు నా కృతజ్ఞత.

1. పదములలో మార్పులు

పుట	పంక్తి	పూర్వముద్రణ	ప్రస్తుతముద్రణ
24	6	విశద	నిశిత
25	5	నిశ్చిప్త	నిశ్చేప
74	6	ల్పలలిత ¹	ల్పలలిత
297	28	బారు ²	తండు

2. పాదములలో మార్పులు

పుట	పంక్తి	పూర్వముద్రణ	ప్రస్తుతముద్రణ
211	15	గృహములు జనంబు చేత	దవనితంబులు జనముచేదాట
		లంఘింపబడియె	బడియె
234	12	బాలురుతోడుగ చే నేయిగలన్	బాలురగూడుక తే నెటిగలన్

పుట	పద్య గద్యసంఖ్య	పూర్వముద్రణ	ప్రస్తుతముద్రణ
192	75	మూడుమార్గంబులనేగె దద్వాహిని	మూడుమార్గంబుల జనుటచే గంగయు త్రివథగాఖ్య ప్రసిద్ధి గాంచె ననేక మార్గంబులనేగె దద్వాహిని
250	7	గాక. రథసంబు	గాక. యదుపుంగవా శిశుపాలనిచేత ఘటనొందిన భవత్సంబంధి వికచోత్పలచారులతోచ నంబునగు పసుర నవాసంబు నీయందలి బంధు సౌహృదయంబున ద్రావంబిడు గాక. రథసంబు

1,2 ఈపదముల మార్పులు వావిళ్ళవాడు యశిస్థానమందు చేసి భంగపరచుట ఆశ్చర్యముగానున్నది.

4. పాఠాంతరములుగా ఒకే భావమును తెలుపునవి

పుట	పద్యం	ముద్రితపాదము	పాఠాంతరము
18	41	దమి నగమ్యా గమనముసేయ కుండెనా ధనద పుత్రుడు తుల్యః డనగవచ్చు	వెలయాలి కనిశంబు విటుడు గాకుండెనా నలకూబరుడు జోడనంగ వచ్చు
240	270	కనకమయచారు కోటిరఘటితరమ్య	నిబిడకోటిరగతరత్న నికరకిరణ

వ్రాతప్రతియందు కొన్ని పద్యములు ముద్రితప్రతిలో వేరుగా నున్నవి. వీటిని ముద్రణకుముందు కవిమార్పులుగా గ్రహింపనగును. వ్రాతప్రతి పద్యములు, ముద్రిత పద్యములు క్రిందచూపబడినవి.

ముద్రణప్రతి—1

- గీ. శాత్రవకృతాపరాధ సంస్మరణజాత (1.147) నుండి
గీ. వితతసంధ్యారుణవోమవిస్ఫురితము (1.151) వరకు

వ్రాతప్రతి—1

- సీ. విమతస్మరణతాప విస్ఫురల్లలనాధ
రామృతపానవిత్తాధరుండు
మదపానమదఘూర్ణమాన రేవతిముఖో
చ్చిష్టపావనపుటాక్షిద్యయుండు
అశ్లేషలుబ్ధనిజాంగనావజ్ఞోజ
కార్కశ్య సాక్షివికాసమాన
మానోష్ఠనిశ్వాసమారుతమ్లాన సు
గంధిలవనమాలికాధరుండు
- గీ. వితత సంధ్యారుణవోమవిస్ఫురత్న
మగతారాంగణంబుల ననుకరించు

శత్రు విద్యేషరక్తాంగః సంగిసాంద్ర
ఘర్మజలబిందువులు చాల్చి క్రాలువాడు
గీ. నిశ్చిడ కుండలకలిత మాణిక్యసకల
ప్రథలచేత నీలాంబరాభంగసంగ
రుచిని నవచూతవల్లవరుచినిగాగ
నంచితంబుగ గావించునట్టివాడు

ముద్రణప్రతి-2

గీ. అల్పరిపునూరుతము వ్యాప్తమగుచునుండఁ
బరగ నిష్పౌరుషుండైన నరుఁడు తృణము
మాడ్కిఁ దనయంతదానె నప్రమతవహించు
నవని దుర్బలులకును దృష్టాంతమిదియ (1-177)

వాతప్రతి-2

గీ. స్వల్పమగు మూరుతము చేత బహుస్పృణంబు
బోలె గతపౌరుషుండైన పురుషుఁ డుర్వి
స్వల్పుఁడగు వై రిచే పరాభవమునొందు
నదియో దృష్టాంత మబలల కెంచియాడ

ముద్రితప్రతి-3

మందాకాంత. రాజీవాశీవశగతచలద్రమ్యశృంగవ్రజంబై
భూజశ్రేణీహృతరవికరోద్భూత సాంధ్రాతవంబై
త్రాజదైతేయసికరకృతోపప్లవం బొందకుండన్
నోజంగాంతాలకననభుగ్యోమలం చాల్చుదానిన్
(1-316)

వాతప్రతి-3

వసంతతిలకావృత్తము. రాజీవరాజీవశరమ్యమధువ్రతంబై
భూజాతపుంజహృతభూరితరోతవంబై
రాజన్నికుంజ విహరచ్ఛలితాలకాంతా
వ్యాజామరీ నివహమై తెలువొందు దానిన్

ముద్రితప్రతి-4

గీ. కరిఘటవిఘట్టంబునఁ దరువులూఁగ
గడ్డఘటంబుగి గొమ్మల గ్రాలుపెరల
నిరవుకొనియున్న సరఘుల నెగయజోప
నవియు ఝమ్మని మ్రోయుచు నరిగెనపుడు (8-99)

వ్రాతప్రతి-4

గీ. కరిఘటవిఘట్టనంబునఁ దరువులూఁగ
వానికొమ్మలపైనున్న తేనెపెరల
నలముకొనియున్న సరఘుల తొలగద్రోతి
సేన లటు దోయిటను బట్టి తేనెద్రావె

ఈ మార్పులు కాక మఱొక వ్రాత ప్రతి యందు కొన్ని మా
పులున్నట్లు గ్రహింప వలసియున్నది. పేంకటగిరి సంస్థానము వారు
ముద్రించిన 'శృంగారపద్యరత్నావళి'¹ యందు 24 పద్యములు శిశు
పాల వధ నుండి యివ్వబడినవి. అందొక పద్యము మాత్రము 1987న
ముద్రితమైన శిశుపాల వధ యందు గాని, ప్రస్తుతము లభించిన వ్రాత
ప్రతి యందు కాని లేదు. ఆ పద్యమిది

చ॥ అటు మధుమన్తభాష్టిఁ గడువ్యంకితరాగ యజ్ఞప్రకేళిలం
పట యగుకాముకాళిఁ బరివర్తులహస్తయవాగ్రచంద్రయై
పటుగతిఁ జూచి యామిని యథంగురగ్రామ్య విసోద దర్శనో
త్కట పరివీడ నప్రముఖకైవడి నొప్పెఁ బ్రభాతసంపదన్
ఈ పద్యము యొక్క భావమును ముద్రితప్రతి యందు 174,
175 పుటలలో వచన రూపమున(నిట్లు మదనుల చేత... .ప్రభాతప్రా
యయై యొప్పె) కావచ్చు చున్నది.

పై వానిని పాఠాంతరములుగా గ్రహింపవచ్చును. అను
వాదికులు మహాకవులై నప్పుడు వారొకమారు చెప్పినదానితో తృప్తి

1. శృంగార పద్యరత్నావళియను సంకలనగ్రంథము మోఢీజగన్నాథ
మల్లుచే సమకీర్ప బడినది, ముద్రితము 1908,

కొందక, వెంటనే మఱియొక రీతిగా భిన్నచందస్సులో దానినిచెప్పుదురు పూర్వకపులు కావ్యమాలను యథాతథముగా క్లృకమునకుసవ్యములో ననువాదము చేయకపోవుటచేత మనకిట్టివి తెలియరావు—కాని నవీన కవు లట్లు పాఠాంతరములు చెప్పుట సమంజసమే యగుచున్నది.

-చందస్సు-

ఈ శిశుపాలవధయందు అవతారికతో కలిపి 1817 గద్య పద్యము లున్నవి. వాని వివరణము. పీఠక 84—ప్ర.అ—872 ద్వి.అ—888. తృ. అ. 808 చ. అ. 242 అంతమున రథబంధము—1 (సీసము) కలిపి 1818 అగును.

-చందో విభజన-

దీనివలన యీ కావ్యమున నేవృత్తముగాని లేక జాత్యుపజాతి వృత్తముగాని కవి వాడియున్నాడో గ్రహింప వచ్చును.

ఉత్పలమాల—58, చంపకమాల—284, శార్దూలము—14 మత్తేభము—97, కందము—111, తేటగీతి—897, ఆటవెలిది—58, సీసము, —171, మిగిలిన వృత్తములు—24*, వచనములు—186, మొత్తం—1818

పైపట్టిక చూచిన నిఁదు తేటగీతు లధికముగా నున్నట్లు తెలియగలదు.

ఇందుకొన్ని విశేషములు

1. వనవిహారమున—మాలిని—మత్తకోకిల—వనంతతిలక—పుష్పిణి—స్రగ్ధరా—సుగంధి—చంపకమాల—గీతముల మవయోగించుట సరసమై యున్నది,

*తరళ—4, తరువోజ—8, మత్తకోకిల—2, సుగంధి—2, మాలిని—2, మందాక్రాంత—1, రగడ—1, పంచచామరము—1, అర్యాగీతి—1, స్రగ్ధర—1, పుష్పిణి—1, వనంతతిలక—1, ప్రభాతవృత్తము—1, స్వాగతవృత్తము—1, వంశస్థవృత్తము—1, ఉపేంద్రవజ్రము—1.

2. హయప్రచార రగడ—ఈరగడ యంగొక విశేషము గలదు. సురతవర్ణనలో—రగడను వాడిన కవులలో వెంకటకవియే ప్రథముడు—చివరివాడు నని చెప్పవచ్చును. యిట్లు ప్రయోగించుటకు హేతువు గూడ గలదు. ఇచ్చట సురతవ్యాపారము జరిగినది. ఒక్కజంటకే కాదు—పెక్కుమంది స్త్రీలు—పురుషులున్నారు—ప్రతివారిని గూర్చి ప్రత్యేకముగ పద్యములు వ్రాసిన పాఠకులకు ఎంత సురతవర్ణన మైనను విసుపు వుట్టించును. కావుననే వెంకటకవి రగడ బహుగతులతో నడుచును గాన—బహుగతులైన రతులను రగడలో వర్ణించియున్నారు ఇది రసానుగూఢము.

సవతి చూచుచుండ నొక్కయువతి కుచయుగంబు చేత
వాడిమెఱసి పతియురంబు పీడనేయుచుండఁగాంచి
ఇందు పాదములు రెండుదళములుగా విభజింపబడి రెండవ
దళమున ప్రాస పాటించబడినది. కాని పూర్వకవులెవ్వరు నిట్లు చేయ
లేదు. యతి మాత్రమే పాటించియున్నారు.

మఱియు మఱ్ఱిమాని మొదల మరఁగియున్న గురునిచేత
కొఱల తాపనులకు నెఱుకఁగొలుపు జటిలవరునిచేత¹

ఇది రగడ చందస్సులో నొక నూతనప్రక్రియ, ఇది మూడు
మాత్రలకు విఱుగును—గాన త్రిశ్యగతిని నడుచును—రూపకతాళము
సవతి, చూచు, చుండ, నొక్క, యువతి, కుచయు, గంబు, చేత

3. తరువోజలు-పదునైదవశతాబ్దినుండి వాడుకలేదు—కవి యీ
వృత్తము నిందువాడుట విశేషము.

4. లాడుడిక్కులు—చంపకోత్పల మాలికలకే పంచపాదములు—
లక్షణముచెప్పిరి. అనగా నారెండువృత్తములు మాత్రమే 5 పాదము
లుగా వ్రాయవచ్చును. కాని వెంకటకవి గీతములకు నీలక్షణము
పట్టించినాడు ప్ర. ఆ—178, ద్వి. ఆ—111, 188, 295, 309, తృ. ఆ—54

¹. శివాచారణవాఙ్మయచరిత్ర-పుట72. గ్రంథకర్త ప్రస్తుతపీఠికకర్త

పద్యములను గీతముగాముద్రితమైనను పంచపాదగీతముగా గ్రహింప
నగును.

6. ఇందు 'ఆర్యాగీతి' యనుకందముకలదు

మదమోహితాత్మయగు నొక

మదవతి యపరాధియైన మత్పతి నింకన్

గదియనని మధువు విడిచెను;

మదికి బ్రయంబగునె నుభము మానముకన్నన్ (2-276)

ఇది కందమేయైనను—ఆర్యాగీతి యనుటలో విశేషమున్నది—
కందముచేటు గీతిచేటు—కందము వినమపాదములు గలది. గీతి సమ
పాదములు గలది.

అప్పకవీయమున నీవిషయమునుగూర్చి యిట్లుకలదు.

క. సముదీరిత పథ్యాకం

దముకన్నను నొక్కగురువు దాఁచినచో

ఉమ నార్యాగీతియగు

నమలాప్రాణేశ సహజకందం బదియే (4-349)

6.1 శిశుపాలవధయందు సాధారణముగ నిజర ప్రబంధకవు
లపయోగింపని సూతనవృత్తము లున్నవి.

ఉపేంద్రవజ్ర-రమాధిపానుగ్రహలబ్ధిరాజ్య

రమాసదాలంకృత రమ్యగాత్రా (4-242)

ఇది త్రిష్టుప్ చందమున పుట్టినది. గణములు జ, త, జ, గగ-
8వ అక్షరము యతి-కవిత్రయభారతమున తిక్కన యొక్కడే యొక్క-
చోట (స్త్రీ-186) మాత్రమే దీనిని వాడినాడు.

6.2 ప్రభాతవృత్తము—“వివిధసుమావళి భృద్వనాళిలో యా

దవులు సతీసహితంబుగాఁ జరింపన్ (2-77)

ఇది అతిజగతీచ్ఛందస్సునఁ బుట్టినది. గణములు న, జ, జ, ర గ-
రివ అక్షరము యతి. వెంకటకవితిప్ప తక్కినకవులు దీనినివాడినట్లులేదు.

ఇది వనవిహారమున నున్నది. ప్రభాతమనగా వేకువ-ఇచ్చట
ఆవ్రసక్తి లేదు—ప్రభాత, ప్రభాతి-అనగా, విశేషమైనకాంతి యని
యర్థమున్నది. కాబట్టి వనమున అచ్చటికి వచ్చిన వనితల వదనములు
ప్రభాతకాలమున వికసించిన కమలములవలె, కాంతితో నున్నవని
స్ఫురణగల్గుటకు ప్రభాత వృత్తము ఉపయోగింపబడినది.

రి.రి పుష్పిణీవృత్తము-ఇందు న, న, మ, య, లగ-గణములుగలవు.
రి వ యక్షరము యతి-దీనికి దరిరాపులలో న, న, య, య, లగ-
గణములతో-నరకపుష్పిణీవృత్తము-అప్పకవీయమున (5-149) కాన
వచ్చుచున్నది.

మందాకాంత : రాజీవాశీవళగతచలద్రమ్యభృంగవ్రజంబై (1-816)

ఇది అత్యష్టిచ్ఛందమున బుట్టినది. 'మ, ఖ, న, త, త, గ-గణములు—
కారతమున తిక్కన యొక్కసారియే దీనిని వాడెను (స్త్రీ 2-185)

యతులు

వేంకటకవి మహాకవియే గాక మహాలాక్షణికుడు. అప్పకవీయాది
ఛందోగ్రంథము లన్నియు నాతడు సంపూర్ణముగా నాకళించుకున్నాడు
కేవలము లక్షణగ్రంథములే గాక ప్రాచీన కవిప్రయోగముల నామూ-
లాగ్రము నెఱిగిన కవింబుడు.

విశేషవళి

జ్ఞ-క యతి

"యజ్ఞస్వరూపివి నీవెకావె యధిప" (8-178) అప్పకవి దీనిని
విశేషవళియని వాడినను, పూర్వకవిప్రయోగములు చాలగలవు.*

*అప్పకవీయ పంచమమద్రణపీఠిక-నావిళ్ళ 1951. ప్రస్తుతపీఠికకర్త.

వికల్పవిరమణము

దశత శిశుపాలగోత్ర భిష్మఃపినిల

ధాత్యనుతనామ యోగిహృన్మథ్యధామ (అప్ప 31-117)*

సంస్కృత వ్యాకరణ సూత్రమువలన-ఏతద్భూతారి, ఏతన్మూరారి
యచి రెండురూపములువచ్చును. కాబట్టి రెంటికని యతివేయవచ్చును.
“హరి న్మణిసచ్చాయత్యణోరు నీవ్రములచేతంబోలె (శిశు 1-281)

ఇచట హరిద్మణి సచ్చాయత్యణీరు నీవ్రములచేతంబోలె' అని
'హరిద్మణి' రూపము నిశ్చితము చేయబడినది.

శకంధ్వాదియతి

శకంధ్వాది గణములలో (శకందు, కర్కందు, సీమంఠ, మంజీరాది
శబ్దములకు) అచ్చతోడను హల్లుతోడను యతి వేయవచ్చును ఇందు
హల్లుతో 'సీమంఠ' శబ్దమునకు యతిగలదు.

“మఱియొక వనిత సీమంఠంబు కరముల దిద్దుచుండుటఁ జేసి
సుద్దిగలిగి (శిశు 2-183)

ఉపసర్గయతి

ప్రపాదులకు నుపసర్గలకు, అచ్చతో, హల్లుతో యతియుండును.
ఇందు-అచ్చనకు యతి-

ప్రాంచదయమేయ రుక్కలితమై (శిశు-1-310)

ప్ర + అంచత్ = ప్రాంచత్, ము + అయి = మై

ప్రత్యేకయతి

“భూరితటి దుజ్వల స్వర్ణపుంఖచూల న

యోనితముఖంబు లధికరయంబులును” (శిశు 4-199) ఇచట
అయః + అనిత = అయోనిత అని పదచ్ఛేదము-కాబట్టి అకారయతి.

అప్పకవి నిట్లనువరించియు, వేంకటకవి తనపూర్వకవిప్రయోగ పరిజ్ఞానమువలన—అతడు విడిచిన యతులను, అంగీకరింపని వానిని గూడ వాడి తనచందోలక్షణజ్ఞతను ప్రదర్శించియున్నాడు.

ర—ల యతి

అప్పకవి దీనిని అగ్రాహ్యవశులక్రింద పరిగణించినాడు. కాని వేంకటకవి ఈయతిని పెక్కుచోట్ల ధారాళముగా వాడినాడు.

లేక విరించి వాల్గురు గిరిప్రభు డైదు (శిశు 1-17)

అఖండయతి

అప్పకవి అఖండయతి నంగీకరింపలేదు. అనగా సంధివశమున నేర్పడిన యక్షరమునకు స్వతస్సిద్ధమగు నక్షరమునకు యతి అఖండ యతి—

ఉన్మూలినవక సుప్రతిష్ఠనొంకనగునె (శిశు 1-183)

‘ఉన్మూలన’లో ఉత్ + మూలన = ఉన్మూలమైనది. ‘నూ’ వాల్గు—దీనికి ‘నొందు’ లో ‘నొ’ లో యతి. ఇక్కడ ‘నొ’—ప్రతిష్ఠన్ + ఓంద—అను సంధివలన ‘ప్రతిష్ఠనొంద’ అయినది—అంతేకాని‘నొంద’కాదు. అది ‘ఓంద’— కాబట్టి అఖండయతి.

విందుపూర్వక ట—త వర్గయతి

అప్పకవి ట, త వర్గములకు, రెండు చోట్లను—యతి స్థానముల విందువులున్న నే—అనగా సున్నలున్న నే యీయతి సరిపోవును—అన్నాడు పెక్కుచం

దాలం బందు నొకప్పుడుం.దఱుగదింటం వాడియున్ పంటయున్

(అప్ప 3-51)

ఇచ్చట—‘దా’ కు ‘ట’ కు, యతి కుదరదు. ఏమనగా రెండును వేఱువర్గములకుచెందినవి—అయినను ‘ందా’ అని ‘ఁట’ అని రెండింటి ముందు విందువు టుండుటచేత నీయతి సరిపోయినది— దీనినిబట్టి—

ఏభిన్నవర్గాక్షరముకై నా-ంక-ంచ-ట-కత్తాదిగాయతులలో రెండింటి
ముందు బిందువు లుండవలె నని-అప్పకవి చెప్పినాడు-కాని వెంకటకవి
స్వతంత్రించి- ఈయతిని నిట్లు వాడి యున్నాడు.

మేలంబులాడు

సగేంద్రావృక్షమత్కృతీశు నృపచంద్రుంబ్రోచు నెల్లప్పుడున్ (శిశు 1-5)

సీ.పా॥ యాస్యపానమొనర్చెనటు దాని కదరఖం

డన భవవృధ చేతదగఁజలించు (శిశు 2-114)

ఇచట రెండుపట్టులను, యతులు బిందుపూర్వక ట త వర్గ
యతులుకావు. మొదట "అడు" లో 'డు' కు ముందు బిందువులేదు.
కేవలము 'డు' కు 'ంద్ర' కు యతిలేదు. డకార, దకారములకు లేదు-
కొన్ని శబ్దములలో మార్పులుగలవు- దొంగ- దొంగ, దబ్బర-డబ్బర,
డిండిరము - దిండిరము - మొదలగు కొన్నింటికి మార్గమే ద-డ
రూపాంతరములు గలవు. కాని యన్నింటికి గాదు-'అడు' నకు 'అడు
అనురూపాంతరము లేదు.

రెండవపట్టున 'జంతే'. "ఖండన....దగ." ఇచ్చట "ఖండనభవవృధ
చేతదగఁజలించి" అనియున్నచో సరిపోవును - కాని చేతదగ
"చేతందగ" అనియున్న గణభంగమగును.

అయితే ఇట్టి యతిని వేంకటకవి ఇంతకు ఇరవై యారేండ్లక్రిందట
క్రీ.శ. 1880లో రచించిన కృష్ణజన్మఖండమునను

చ. తనువు సగంబొసంగె నొకతన్నికి నొక్కతె మోహిదాల్చె నెం
త నిపుణు డీఘమండలపడంతుల నేలుట కంచు దారుకా
వన మునిపత్ను లేవిభుని వారనిప్రీతి వరించి రట్టి శం
భునకు నమస్కరించెద నమోఘ కవిత్వ పటుత్వసిద్ధికిన్ (1-4)

ఇందురెండవపాదమున "ఎంతనిపుణుడీఘమండలపడంతులనేలుట
కంచు" అన్నచోట గూడ పైయతి వంటిదే యున్నది. ఇచ్చటను
"ంత,.....పండ" అని యున్నగావి యతికుదరదు.

శ్రీకృష్ణజన్మఖండము క్రీ.శ 1889లో ముద్రితమై వ్యాప్తి లోనికి వచ్చినది దేశములో పలుతావుల ప్రచారము నందినది- వికాఖపట్టణమండలమున బొబ్బిలిలో-మండపాక పార్వతీశ్వరశాస్త్రి గారి పుత్రులు-కామకవిగారు క్రీ. శ. 1896లో తాము రచించిన "ప్రాస్తానికపద్యావళి" లో వేంకటకవీంద్రుని "కృష్ణజన్మఖండము" లోని యతి ననుసరించి యిట్లు ప్రయోగించియున్నాడు.

క. క్రమదశదరవిందమునం

దమందమకరందచిందు వందుచు దినాశృం

దము గడిపిన యట్టి మిథం

దము కటకట కుటజలంపటంబయ్యెగదా

(78 ప)

ఇచట నాల్గవపాదము-'ంద'- కారమునకు-'ట'- కారమును యతిగలదు.

అముద్రిత గ్రంథచింతామణి—యతివాదము

ప్రాస్తానిక పద్యావళిని-అకాలమున తెలుగుదేశమున ప్రసిద్ధ పత్రికయగు--అముద్రితగ్రంథచింతామణి¹ పత్రిక విమర్శించుచు, పై పద్యమున నాల్గవపాదమున యతి సరికాదని- ఆ పత్రికాధ్యక్షులైన శ్రీపూండ్ల రామకృష్ణయ్యగారు, కామకవిగారికి తండ్రిగారైన పార్వతీశ్వరశాస్త్రిగారివేర ఉత్తరమువ్రాయుచు పూర్వకవిప్రయోగములను చూపమని కోరిరి. పార్వతీశ్వరకవిగారు పై కృష్ణజన్మ ఖండమునందలి ప్రయోగములనుచూపగా-రామకృష్ణయ్యగారు "ఇది (శ్రీకృష్ణజన్మఖండము) ప్రయోగార్హమైన గ్రంథముకాదని" స్పష్టముగావ్రాసిరి. (చూడుడు. అముద్రితగ్రంథ చింతామణి సం॥ నెల్లూరు ఫిబ్రవరి 1898 సంచి 2 వుట 18)

అముద్రితగ్రంథచింతామణి పత్రికాధిపతులు పూండ్లరామ కృష్ణయ్యగారికి మొదటినుండియు, ననగా వేంకటకవి వేంకటగిరి

1. ఇదితెలుగుదేశమున సాహిత్యపత్రికలలో నగ్రగణ్యమైనది. దీనిని 1 గూర్చి వీరికాకర్త వ్యాసములు భారతి 1920 June చూడుడు.

సంస్థానమున అగ్రహారాది సన్మానములంది - అస్థానకవియైన నాటి నుండియు వెంకటకవివై నీర్వగలిగియుండిరి. ఇరువురు నెల్లారు మండలవాస్తవ్యులే-ఇరువురు వెంకటగిరి సంస్థానపోషితులే-అయినను పూండ్లవారు వెంకటకవివై అసూయపహించి తమపత్రికలో వారిని గూర్చిగాని, వారిగ్రంథములను గూర్చిగాని ప్రశంసచేయక మానిరి. ఎంతమంది కవిపండితుల నిర్యాణమును గూర్చియో తేదీనిచ్చి వివరములు ప్రకటించిన రామకృష్ణయ్యగారు-వెంకటకవి మరణించినప్పుడొక వాక్యమైనను వ్రాయలేదు-ఇక అంత ప్రసిద్ధిగల కవిని గూర్చి తెలుపకున్న లోకమేమనుకొనునో అని భయపడి “ఇట్టి పాపస్థిగాల మందు మఱియొక కవికుంజరుడు యిరవై వేల 20,000 పద్యములుగల చంపువులను వ్రాసియున్నాడు ఆక్కవికాద్యులుని చిత్రచరిత్రము త్వరలోచూడగలరు”² అనివ్రాసిరి. ఇందుపేర్కొన్న కవికుంజరుడు వెంకటకవియే. కాని అతని చరిత్రము పత్రికయందు ప్రకటింపబడలేదు.

సమర్థనము

ఇది శాస్త్రము ననసరించి బిందుపూర్వకట, తవర్గయతి కాదనుట వాస్తవమే. అయినను మహాకవులు ప్రయోగములలో నచ్చటచ్చట నిట్టి యతిచ్యుతులున్నను, నవి యెంతమాత్రము పరిగణింపదగినవి కావు. ఇదియైన వెంకటకవి సర్వతంత్రస్వతంత్రమువల్ల నేర్పడినవిగాని వేఱుగాదు. ఇట్లే పోతనయు శాగవతమున నొకచోట “మయసూనుండగు దానవుండు విజమాయన్ గోపరాజిన్” అనియతి భంగపఱచినాడు. దీనికి వ్రాతప్రతులలో పాఠాంతరమేలేదు.

దీనిని సమర్థించుచు విద్యుదగ్రేసరులైన దీపాలపిచ్చయ్యశాస్త్రి గారెట్లువ్రాసారో చూడుడు.

2. అముద్రితగ్రంథచింతామణి సంపుటము7, సంకక 31 మార్చి 1894 పుట 10.

“మయసూనుండగు దానపుండు నిజమాయన్” అన్నపాతమున యతితప్పియున్నది. అయినను అదే కవిపాతము... రచన ధారా వాహిగా సాగిపోవుచున్నప్పుడు. అట్టి జాటుపాటులు-మహాకవులకు కూడ క్యాచిత్కముగా తటస్థించుచునేయుండును.

పద్యరచనానుభవముగల వారి కిది సువిదితమయమే పూర్వ కవుల గ్రంథములలోను, నేటిప్రసిద్ధకవుల గ్రంథములలోను, యతి భంగములున్నవని ప్రయోగములు చూపినారు. (ఎఱ్ఱన హరివంశము “నగుదీప్రదుచుల నధఃకరింప” హరి. పూ 8-188 వావిలికొలనువారు శ్రీకుమారాభ్యుదయములో (2-8) “నిక్కపుటగ మేలువాడ వేసీవకట”, తిరువతి వెంకటకవులు “దానిమ్మింగిన మునినాధుభార్యసుమిమ్మర్దరా?” (నూజివీటి శతావధానము)

ఈసందర్భమున నింకొక్కవిషయమిచ్చట పాతకులదృష్టికితేవలసి యున్నది. . వేంకటకవి పందొమ్మిదవశతాబ్దిని జీవించియున్న కవియే యైనను, అతడు పూర్వరీతిగా లేఖకులువ్రాయుచుండగా రచించెనని నీవఱకే తెలిపితిని-ఇది తిక్కన పెద్దనాదుల సంప్రదాయమే. వెంకటకవి శ్రీకృష్ణనృసింహండ్ల శిశుపాలవధని నిశ్లే లేఖకులు వ్రాయుచుండగా రచించెనని నీవఱకే తెలిపితిని-అందుచేత, అ మహాకవి చెప్పనప్పుడు-లేఖకుడు భాషా చందోపరిజ్ఞానమున్నవాడైన-అప్పుడే అతని దృష్టికి తెచ్చెడివాడు. ఇందు కొఱకే పెద్దన “ఊహాదెలియంగల లేఖక పాతకోత్తముల్” అన్నాడు. ప్రస్తుతమట్లు జరుగలేదు - ఇంతకు ఇరవై వేల చంపులకుపైగా వ్రాసినమహాకవి రచనలలో నీమూడు స్థలములలో యతి భంగములు-సముద్రమున జలఖిందువుల మాటివని గ్రహింపవలెను. పూర్వకాలమున-ననగా రెండుమూడు తరముల క్రిందట తెలుగు పద్యకావ్యముల సెంతజాగరూకతతో చదువెడువారో తెలుపుటకు వైయుదంతము చాలునని యింతగా వ్రాయవలసివచ్చినది. నేటి విమర్శలో నిట్టి నిశితదృష్టికావలెను.

1. భాగవతపాతపరిశోధనము. 1988 పుటలు 212-218. ఇందు గ్రంథవిస్తరణ దీక్షిని కొన్నివిధిచిపెట్టబడినవి.

ప్రాసలు

ఈ కృతిలో ప్రాసలు సలక్షణముగనే యున్నవి.

1. “వ్యాకర్ణ-వీకన్” అని 1-388లో ఖండాఖండప్రాసగలదు.

2. స్వవర్గజప్రాస ఒకచోగలదు (1-387) రథతురగ-బధిక్యత-ప్రథితము-రథరక-ఇందు ‘రథ’ లోకేవర్గమునకు తెందినవి. అయినను ధ్వనిభేదముగలదు. ఇట్టివి భారతాదిపూర్వకృతులలోగలవు.

3. వేంకటకవి పోతనవలె, రేఫ శకటరేఫలకు ప్రాసలుకూర్చినాడు ఇది కవివ్రతయ, శ్రీనాథాది కృతులలోలేదు. మజియు-వరల (1-9).

ఈకావ్యమున తక్కినకృతులందువలె, వ్రాసినకవులవలె, భాషా వ్యాకరణవిశేషాంశములు సంప్రదాయ సిద్ధములై యున్నవి.

1. “కణహిమాంశుమణి వికారవ్రతిమ” (2-217)

ఇచట-ప్ర-తేలిపలుకవలయును, ఊదిపలికిన గణభంగము-ఇది పూర్వకవిసంప్రదాయమే.

2 కై కొంట (3-253) ప్రాచీనవ్యాకరణముల ననుసరించి ఈ రూపము సాధువు

3. “కుఃసారీయగుబలుగుత్సనేతు-రచటి” చేతురు, కోతురి త్యాది ప్రయోగంబుల సాధువులని చిన్నయసూరి, అయినను పీనికి పూర్వకవుల ప్రయోగములున్నవని గిడుగువారి తాలకవి శరణ్యము నిరూపించినది.

4. శితమతులు శరముక్రియవి

శ్రుతముగ సూక్ష్మముగఁదాకి లోపలసొచ్చున్

ఊతి మందబుద్ధు లువలా

కృతిగడుష్ఠాలముగ పోకి యెనగువెలువలన్ (1-200)

ఇచట కర్తృతమతులు బహువచనమున—సౌచ్యున్ అని క్రియఏక
వచనమున నున్నదని అట్లే “మందబుద్ధులు” అనుచోట కర్తృ బహువచ
నము—క్రియ “యెసగు” ఏకవచనము—గలదు అని ఆక్షేపము స్థూల
దృష్టికి గలుగవచ్చును. కాని రెండుచోట్లను “శీతమతులనమూహము”
“మందబుద్ధులనమూహము” అనినమూహపదమధ్యాహార్యముచేసినచో
నేయాక్షేపము లేదు—వెంకటకవియభిప్రాయమిదియే.

5. అఖిలలోకై కవిఖ్యాతమగుటఁజేసిఁ
తనగుణంబును దాఁజెప్పకొనడు సాధు
అన్యులెవ్వారెఱుంగని దగుటఁజేసి
తనగ గుణంబును దాఁజెప్పకొను ఖలుండు (4-19)

పై పద్యమునందువలె నిచ్చటను “సాధులు” అనుకర్తృ బహువచ
నముననుండగా “జెప్పికొనడు” అనుక్రియ ఏకవచనమని యాక్షేపము
రావచ్చును—అచ్చట—‘ల’ సరికాదు ‘వ’యుండవలెను. “జెప్పికొనడు
సాధువు + అన్యులెవ్వారు” అని పదచ్ఛేదము—అప్పుడు సరిపోవును

వేటొకపక్షమున సమర్థనీయమే.

“తాఁజెప్పికొనడు సాధు
అన్యులెవ్వారెఱుంగనిదగుటఁజేసి”

అనియుండవచ్చును. సాధుశబ్దముప్రథమా విభక్తిప్రత్యయము
లోపించినది “వృద్ధు, నీచు, మూర్ఖు” లవంటిది—ఇకపద్యమద్యమున
విసంధికి ప్రాచీనకవిప్రయోగము లున్నవి.

అకవ్యడి యతివేషముఁ
జేకొనియున్నాడు ఇదిగొ చెంతనెయున్నా (3-42)

విజయవిలాసకర్తను వెంకటకవి యనుసరించెనని యీవరకే
చూపబడినది.

పదజాలము

వెంకటకవి శిశుపాలవధ భాషాంతరీకరణమున గమనింపదగిన పదప్రయోగములుగలవు. అన్నియు సమకూర్చుట కిచ్చట యవకాశము లేదు. కొన్నిమాత్రమే అర్థములతో చూపుచున్నాను. అవి గ్రంథము చదువుచున్నప్పుడర్థము చేసికొనుటకు తోడ్పడును.

అపానిధి=సముద్రము (4-50), అవివరుడు=అణియుడు-చిన్నవాడు (4-185) ఆపగాజుడు=భీష్ముడు (నదీసుతుడు) (3-248), ఉద్గీవుడు=వైకెత్తబడిన మెడగలవాడు “ఉద్గీవుడైన శారికిట్టులనియె” (1-328), ఉపప్లవము=విప్లవము; ఆపద “ఉపప్లవంబొందకుండ” (1-316), ఏకార్థులు=ఒకేకోరికగలవారు “ఏకార్థులైన మహిళులనెల్ల” (1-228). ఈపదము నన్నయ వాడినదే “ఎఱిగి ఎఱిగి నన్ను నేకార్థసముపేతు” (భార-అర-2-115), కపోణి=మోచేయి “శ్రీకృష్ణుండు కపోణినెత్తి” (4-208) కాండము=జలము, “కాండముల్ జల్లిన మండినట్లు” (1-181, కార్ణి=కృష్ణసుతుడు; ప్రద్యుమ్నుడు (కృష్ణశబ్ద తద్వితము) “ఉత్తమౌజుండు తలపడ్డినుగ్రుడగుచుఁగార్ణిత తేజమును దూరగతిముజేసి (4-142)

క్రోష్ట్రచయము=నక్కలగుంపు (4-182) గహ్వరి=భూమి “గహ్వరీభార మడప నాకముననుండి” (1-100) చక్కనయ్య=మన్మథుడు, “ఇంతులందును కార్ముకంబెక్కువెట్టి యెక్కుడించెనుఁ గ్రమముగా చక్కనయ్య (2-288)

జన్యము=యుద్ధము “జన్యమొనర్చుటకొ” 4-20 తముడు=రాహువు “సూర్యచంద్రులదటిగని జాధించుగాదె తముడొక్కడైనన్” 1-185 త్రైధము=మూడువిధములు “త్రైధమునొందునితండు (శ్రీకృష్ణుడు) భూవరా” (3-215) ధరము=పర్వతము “ధరముపైగ్రీడ సలువంగదలచు” (2-3) ధవిత్రము=విసనకట్టి “పటిరాంచద్ధవిత్రంబులన్” (1-128) నిందనము=నింద “రమేళునిందనమునకున్” (3-283)

సిమ్మగానందనుడు = భీష్ముడు (8-247), పత్తి = సేనావిశేషము “నరు
 మీదకరుగు పత్తుల” (4-92), పరిరంభించు = కౌగిలించు (2-24)
 పల్లయనము = గుఱ్ఱముపై వేసెడు జీను - పల్యాణశబ్దరూపా
 తరము (8-74), పుష్కరథము = క్రిడకొఱకేర్పడిన రథమ
 “పుష్కరథంబవలీల నెక్కి” (1-254) ప్రయాగము = ప్రయాగ (1-46)
 ఇచట ప్రయాగ నపుంసకలింగము-వాడుకలో “ప్రయాగ” అకారాం
 స్త్రీలింగము. పెద్దన “కాళికుడు షేత్రయాగప్రయాగముల నేసేవి
 పక” అనినపుంసకముగా వాడియున్నాడు (మను-2-26) భువనము =
 నీరు “ధవునితోఁగూడి సిగ్గున భువనమందు మునుగుటకు” (2-150)
 భూభృత్తులు = రాజులు “సమస్తభూభృత్తులందు (4-48) మ్రదిమ =
 మెత్తన (1-176), మోది = మోదము, సంతోషముగలవాఁడ
 (1-76), యాతకము = వివాహ కాలమునందు అల్లునికి ఆడుబిడ్డకున
 యిచ్చుపన్ను (1-8), రామానుజుడు = శ్రీకృష్ణుడు “రాజగుణము
 లేని రామానుజుడు రాజార్హపూజఁగొనగ నర్హుడగునె? (8-240)
 వనీపకుడు = యాచకుడు (8-208) వరరుసు = మహత్త్యముగలవాడు
 అందరికన్న శ్రేష్ఠుడు (4-185), వారిరారవుండు = మేఘధ్వనివంట
 ధ్వనిగలవాడు (4-185) నాలవాయము = వైడూర్యము లేక వైడూ
 ర్యము “నిరుపమవాలవాయఃపణిమయ భిత్తుక” (1-275), వెంబర
 విత్తు = అవివేకి, బుద్ధిహీనుడు (4-18) “అవ్వెంబరవిత్తులఱచుపీఠిఁ
 యఱపులకు” భార, ఉద్యో (8-285) సక్తి = తొడ (1-12) సరకము =
 కల్లు “కాంతులొసగినట్టి గండ్మాష సరకంబు (2-278), సామవాయ
 కులు = సమూహముగలవాడు “శత్రుసామవాయకులట్లు సంతతంబు”
 (1-228), స్వాపన = నిద్ర (4-207), స్వార్థలిప్పులు = స్వార్థపరులు
 (4-88), హవిస్సు = హోమము చేయబడినది, మంత్రపూతహవిస్సు
 (8-188)

అన్యదేశ్యములు

అద్వీలు = గొప్పవారు (1-24) ఇప్తిమిరారిసనదు = సర్వహక్కు

వొప్పుగా తన రాజ్యమునకు నిస్తీమిరారిననడుజొంచె" (1-88).
 చోవుదార్లు = బెత్తములవారు (1-24), నకిబులు = వెండిబెత్తములవారు
 (1-24).

సూక్తులు

ఇందు పెక్కు సూక్తులు గలవు. కొన్నింటిని మాత్రము జాకా
 రాదిని యివ్వబడినవి.

1. "అల్పులధికులుగారె నీచాశ్రయమున" (2-206).
2. ఉపకారములనె తలపుదు
 రవకారములను దలంపరాద్యులుభాత్రిన్ (8-282).
3. చిత్తసుఖమె భూరిమదపాతు వగుచు నొప్పారుగాదె (2-281).
4. జగతి దైవంబు ప్రతికూల మగుచునుండ
 సాధనము లెన్నియున్నను సఫలమగునె? (2-192).
5. పథ్యవృత్తిచే రోగము నశింప
 నెలమి వైద్యునిచేత నేమిగుణము (8-181).
6. భ్రమణ శీలికి కలదె తత్త్వప్రచింత (2-281).
7. మలినాత్మలకుఁబరిచయం బప్రధానమై బరగుగాదె (2-129).
8. మేఘుడంతట వర్షించి ధరణి నూషరమున గురియకున్నె?
 (8-206).
9. విషయములయందు కామికి విరతిగలదె (2-188).
10. చైరవృక్షంబున కెంతయు యువతిజనులు మూలముగాదె?
 (1-186).

మాఘుడు—ఆంధ్రకవులపై అతని ప్రభావము

తెలుగు కవులు సంస్కృత కవిస్తుతులలో వాల్మీకి, వ్యాస,
 కాళిదాసాదులను నుతించినట్లు మాఘుని నుతించిరి మాఘుని భావము

లను గ్రహించినవి కొన్నింటిని కావ్యమునకొక్కటి చొప్పున (గ్రంథ విస్తరణ భీతిని) చూపుచున్నాడను.

1. నన్నయ

గతం తిరక్కిన మనూరుసారథేః
ప్రసిద్ధ మూర్ధ్వజ్వలనం హవిర్భుజః
పతత్యథోధామ విసారి సర్వతః
కిమేతదిత్యాకుల మీషితం జనైః (1-2)

ఉ. నీరజమిత్రుఁడేల ధరణీగ్రతుఁడయ్యెడు నొక్కొ యంచువి
స్మేరమనస్కులై జనులు మెచ్చి నిజద్యుతి మెచ్చుచుండగా
నారదుఁడేగుడెంచె గగనంబున నుండి (సఖా 1-28)

2. నన్నెచోళుడు

చిక్రంసయా కృత్రిమ పత్తి పంక్షేః
కపోతపాశీషు నికేతనానామ్
మార్జార మప్యాయత నిశ్చలాంగం
యప్యాయ జనః కృత్రిమమేవ మేనే (శిశు 31-51)

కమనీయాత్మకసర్వలోహమణినత్కాష్టేష్టికా నిర్మితో
త్తమ హర్మ్యంబుల గండరించిన కపోతవ్రాతపంక్తుల్ బిడా
లము లోలిం గనివానిమీఁది కలుకన్ లంఘించె గాకున్నఁద
ద్రుమఁ బై నూఁగినఁ బల్క వొండెడ గడిపారావతానీకముల్
(కు. సం. 7-111)

3. పోముడు

పర్యచ్ఛే సరసి హృతే ఒంకుకేపయోఖి
ర్లోలాశే సురతగురావ పత్రపిష్టిః

సుశ్రోణ్యా దలవసనేన వీచిహస్త
స్యనేన ద్రుతమకృతాబ్జినీ సఖిత్వమ్ (8-46)

చ. కరఁగిన పూతచే కనకకందుకకాంతి వెలుంగు చున్నులన్
బెరఁగిన దొడ్డము త్రియపుఁ బేరులు వాయఁగ మన్మథాంకముల్
దరుణుల నంఖికావిభుఁడు దార్మ్యనుచోఁగనుచాటు మాటుఁగా
దరఁగలు చల్లు శీకరవితానము మానము గావకుండునే?
(ఉ. హరి. 5-66)

4. అయ్యలార్యుడు

నవకుంకుమారుణవయోధరయా
స్వకరావసక్తరుచిరాంబరయా
అతినక్తి మేత్య వరణస్య దికా
భృశమన్వరజ్యదతుషారకరః (9-7)

చ. ఉరుతరకుంకుమారుణవయోధరయై కరసక్తభాసురాం
బరయగుపాశహస్త దెస భాసుఁడు జేర దృఢానురాగసుం
దర యగుతూర్పు దాల్చె నుచితస్థితి లేనిదనోతె, యన్యులన్
మరఁగిన కాంత కాంతులకు మానుగఁ బిల్చిమగణ్యయేకదా
(భా.రా. యుద్ధ 1581)

5. జక్కన

హరత్యఘం సంప్రతి హేతు రేష్యత
శ్శుభస్య పూర్వాచరితైః కృతం శుభైః
శరీరభాజం భవదీయ దర్శనం
వ్యనక్తి కాలత్రితయేఽపి యోగ్యతామ్ (1-26)

చ. తలకొని యున్నతొంటిసుకృతంబుకతంబున వచ్చి మీఁదటం
గలిగెడు శోభనంబులకుఁ గారణమై మఱి వర్తమాన ని

శృలదురితంబులం దలఁగి సన్మునినాథకులావతంస! ని
 ర్మలభవదీయదర్శనము మాకొనరించెఁ ద్రికాలయోగ్యతన్
 విక్రమార్క చరిత్ర (4-5)

ఈ విషయమై యింకను వ్రాయదగియున్నను గ్రంథవిస్తరణ
 భీతిని విరమించెద.

గోపినాథ వేంకటకవినిగూర్చి, ఆయన రచనలనుగూర్చి ప్రత్యేక
 విమర్శ గ్రంథమే వ్రాయదగినంత సాధన సామగ్రి గలదు. అట్టి గ్రంథ
 రచనకొఱకు నేనీవఱకే విషయములను చాలగా సేకరించి యుంచితిని.
 ప్రస్తుత గ్రంథముద్రణము ననుసరించి సంగ్రహముగా నిందు ముందు
 ప్రకటించుటకు నవకాశముగల్గించిన శ్రీగోపినాథం శ్రీనివాసమూర్తి
 గారికి నాకృతజ్ఞతను చెలుపుచు నీక్రింది విజ్ఞప్తితో ముగించుచున్నాను.

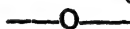
విజ్ఞప్తి

శ్రీ రామాయణము క్రీ.శ. 1887 నుండి 1928 వఱకు 5 ముద్ర
 ణము లందినది. ఈనాటికి రామాయణ ఘట్టాలు చెప్పేటప్పుడు గోపి
 నాథమువానిని స్మరించుచున్నప్పటికీ, ఆ రామాయణము ఈ నలభై
 యేడేండ్లనుండి ముద్రణలో లేదు.¹ కృష్ణజన్మఖండము క్రీ.శ.
 1889లో ఒక్కవరియాయమే ముద్రితమైనది. భాగవతముకన్నా శ్రీ
 కృష్ణతత్త్వమును, రాధాదేవీమాహాత్మ్యమును ప్రతిపాదించు నీ మహా
 కావ్యము, నాటికి, నేటికి, తిరిగి అచ్చుకాకుండానే యుండిపోయినది.
 క్రీ.శ. 1887లో ముద్రితమైన శిశుపాలవధను నేడు తిరిగి, వేంకటకవి

1. గోపినాథరామాయణము పురాణపఠనము, ఒకేపారిగాగాక,
 రెండుపారులు. చేసిన భాగ్యము నాకు లభించినది విజయనగరమున-
 సంచన్న గృహస్థులు, రామాయణప్రియులు, భక్తులునైన, కీర్తిశేషులు
 చావలి రామమూర్తిగారి యింటవద్ద నేను చదవగా, నాజనకుడు సుందరము
 పంతులుగారును, మహాపాఠాడికులు మేడూరి అప్పన్నకాస్త్రిగారు, దూరి
 రామావధానులుగారు అర్థము చెప్పెడివారు. వీరిలో రామావధానులుగా
 రిప్పటికీ జీర్ణించి యున్నారు.

మునిమనుమలు శ్రీనివాసమూర్తిగారు బహు వ్యయ ప్రయాసల కోర్చి ముద్రించి ఆంధ్రసాహిత్యలోకమున కందించుచున్నారు. వారికి తమ తాతగారియందుండెడి భక్తి ప్రపత్తులింతంతయని చెప్పవలనుగాదు. వేంకటకవి ప్రథమ రచన, మారుతీ శతకము, వారు ప్రకటించినారు. ఇంకను తిరునాళ్లదండకము మొదలగు కృతులు, అచ్చుకావలసి యున్నవి.

రామాయణ శ్రీకృష్ణ జన్మఖండ మహాకావ్య పునర్ముద్రణకు, ప్రసిద్ధ ప్రకటనకర్తలు, దేవస్థానములు, సాహిత్య అకాడమీవంటి మహా సంస్థలు పూనుకొనవలెను. అయినను వేంకటకవి రచనలన్నింటిని వెలుగు లోనికి తీసుకొనివచ్చుటకు ప్రయత్నములుచేయుచున్న శ్రీనివాస మూర్తిగారికి ఆంధ్రమహాజనులు తోడ్పడి వేంకటకవి గ్రంథములను విపుల పీఠికలతో వెలయచేసి, నవ్యాంధ్ర సాహిత్య సమగ్ర చరిత్ర రచనకు తోడ్పడుదురుగావుత అని యత్నర్థించుచున్నాను.

గోపీనాథ రామాయణము : రామాయణ పట్కాండ కథ మాత్రమే యిందున్నది. అనువాద విషయమున మూలమును జాగ్రత్తగ ననుసరించినదయ్యు రచనము కుంటువడలేదు. శరన్నదివలె ప్రసన్న మధురముగ చివరిదాక నడచినది. తెలుగు శబ్దములపై నీకవికి మక్కువ యెక్కువయయ్యు మూలముపై నాదరమున గాబోలు, చాలవరక చ్చటి శబ్దములనే తత్సమములు జేసి రచన సాగించినాడు. అనుప్రాసాది శబ్దాలంకారములు మితముగా నాదరింపబడినవి. కాండాంతములందు బంధ కవిత్వము కానుపించుచున్నది. ఇతిహాసమున ప్రధాన గుణమగు 'నిష్ఠ' శ్రీమద్రామాయణమునందువలెనే యిందును సంపూర్ణముగ ననుసరింపబడుటయే ఈగ్రంథ ప్రసక్తికి మూలము. మూలమునందలి కవితామాధుర్యము నందించగలుగుటయే దీని కీర్తికి జయపతాక. అర్హకవితాగుణములకు సంయమనశక్తి, అకృత్రిమత యిందుపాసింపబడినవి. రచన ద్రాక్షాపాకము — పుట 1088, విజ్ఞాన సర్వస్వము, నాలుగవ సంపుటము — తెలుగు భాషాసమితి ప్రచురణము,

అనువాదము - శైలి

ఆచార్య దివాకర్ల వేంకటావధాని

(మాజీ) తెలుగు శాఖాధ్యక్షులు

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం

ఆధునిక కాలమున నాంగ్ల సారస్వతమువలెనే ప్రాచీన కాలమున నాంధ్ర వాఙ్మయమున కమరఖాషాసారస్వతము లనేకవిధముల నాదర్శ ప్రాయములై యుండెను. ఆరంభయుగమునందలి ఆంధ్రమహాకవులప్పటి భాషాసారస్వతసాంఘికపరిస్థితుల ననుసరించి సంస్కృత సారస్వతమునందలి యుత్తమ గ్రంథముల నాంధ్రీకరించుటకుఁ బూని యుండిరి. తొలుత సంస్కృతమందలి పురాణేతిహాసములును, తరువాత నందలి కావ్యములును పిమ్మట నందలి నాటకములును ఆంధ్రమున కనువదించఁబడినవి. క్రీ.శ. 11వ శతాబ్దినుండి నేటివఱకును సంస్కృత గ్రంథముల యాంధ్రానువాద మవిచ్చిన్నముగా సాగుచునేయున్నది.

ఆంధ్రమునందలి అనువాద విధానమును మూఁడు విధములుగా విభజింపవచ్చును. కథానువాదము, భావానువాదము, పదానువాదము సంస్కృతభారతము ననువదించుటలోఁ గవిశ్రయము వారవలంబించినది కథానువాదపద్ధతి. వారు మూలమునంతను బాగుగాఁజదివి, యందలి కథాక్రమమున కెట్టి భంగమును గలుగకుండ, నవసరమని తోచినచోట్ల వర్ణనాదులచేఁ జెంచుచు, నవసరములని తోచిన ధర్మ తత్త్వ సీతిబోధకప్రసంగములను సంక్షేపించుచు, అశ్లీలమని తోచిన యెడల అన్యధాకల్పన మొనరించుచు, ననువాదమును గూడ స్వతంత్ర కావ్యమువలె నలరారఁ జేసిరి. ఇంద్రనువాదముకంటె స్వతంత్ర రచనయే యెక్కువగాఁ గనుపించును. శ్రీనాథుఁడు నైషధకావ్యము ననువదించునెడ నవలంబించినది భావానువాదపద్ధతి. అతఁడు మూలమును సన్నిహితఋణగా ననుసరించుచునే యాచిత్యమును బోషించుచు, ననౌ

చిత్తమును బరిహరించుచు సరసప్రాధముగా ననువాదమును సాగించెను. ఈ విధాన మెడనెడ కొంత స్వాతంత్ర్యముతోఁ గూడి యున్నను మూలవిధేయమైనట్టిదే. మూలమునందలి కథా విధానముతోపాటు భావసంపదయు నిందు సమగ్రముగా ననుసంధింపఁబడి యుండును. ఆంధ్రమున నాటకానువాదకు లవలంబించినది పదానువాద పద్ధతి. ఇందు వారు కథాభావములతోఁ దృప్తిపడక మూలమునందలి పదములన్నిటినిగూడ యథోచితముగా ననువదించుటకు యత్నించిరి. ఈ మూఁడు విధానములలో మొదటి దత్యంతస్వతంత్రమైనది; మూడవ దత్యంతాస్వతంత్రమైనది; రెండవ దతిస్వతంత్రమును అతిమూలవిధేయమును గాని సమరసపద్ధతి. శ్రీనాథాదు లవలంబించిన యీ రెండవ పద్ధతి. అనుసరణీయమును, ప్రశంసా పాత్రమును అని వేఱుగాఁ జెప్ప నవసరములేదు.

కాళిదాసకావ్యత్రయము, భారవి, మాఘము, నైషధము సంస్కృతమహాకావ్యములలో మిక్కిలి ప్రసిద్ధిని ప్రచారమునుబొందినట్టివి. వీనిలో నైషధము శ్రీనాథకవిసార్వభౌమునిచే నమాదితమై మూల తుల్య ప్రాభవమును జూఱగొన్నది. కాళిదాసుని కావ్యములను, భారవి కిరాతార్జునీయమును ఆధునిక కవులు కొంద అనువదించియుండిరి. మాఘుని శిశుపాలవధ కావ్యమును మొట్టమొదట పోచిరాజు వీరన్నయను కవి యాంధ్రీకరించెను. తరువాత క్రి.శ 19వ శతాబ్ది చరమ పాదమున చామ్రీకిరామాయణ, శ్రీకృష్ణజన్మఖండానువాదాది బహు గ్రంథకర్తలును, భక్తవరేణ్యులును, పండితాగ్రగణ్యులునైన గోపీనాథము వేంకటకవిగా రనువదించి వేంకటగిరిప్రభువులైన శ్రీ గోపాలకృష్ణయాచేంద్రబహద్దరువారి కంకితము కావించిరి. ఇటీవలనే సుగృహీత నామధేయులైన శ్రీ ఘట్టి లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రిలవారి శిశుపాల వధాంధ్రీకరణముకూడఁ బ్రకటింపఁబడినది.

ప్రాధములైన వర్ణనలచేతను, హృదయములైన భావములచేతను, అర్థవత్పద ప్రయోగముచేతను, అలంకారికరచనాపచ్చేతిమతచేతను

మంతుకెక్కిన మహాసీయకావ్యరత్నము మాఘుని శిశుపాలవధము. మహామహోపాధ్యాయుడును వ్యాఖ్యాతృచక్రవర్తియునైన మల్లినాథసూరి “మేఘే మాఘే గతం వయః” అని పల్కియుండెనన దాని ప్రాశస్త్యమును వేటుగాఁ బ్రస్తుతింప నవసరములేదు. ఇందలి నాయకుడు భగవంతుడైన యదునందనుడు, ప్రధాన రసము వీరము; శృంగారాదు లంగరసములు; వర్ణనలు ప్రౌఢసుందరములు; శిశుపాల వధ ఫలము మల్లినాథుడన్నట్లు ఏతాదృశమైన మహాకావ్యమును రచించిన మాఘకవియు, తత్సూక్తిసంసేవనాపరులైన సహృదయులును ధన్యులు. అనువాద మసిధారావ్రతము వంటిది. మూలము నన్యూ నాతిరిక్తముగా ననువదించి, అనువాదమును మూలసమప్రాభవముగా వింపఁజాలిన కీర్తి, శ్రీనాథునికి దక్కినది. శ్రీ వేంకటకవిగారును శిశుపాలవధ ననువదించుటలో నాతని మార్గమునే యనుసరించి,

“వితతరసంబు లుగ్గులిడి పెంచి ధ్వనుల్ మఱి వృత్తిరీతులున్
జతురత పాకముల్ రుచిరశయ్యలు చక్కఁగఁ దెల్పి నాల్గలం
కృతుల నలంకరించి” శిశుపాలవధ కృతికన్యను సర్వాంగసౌష్ఠవ
సంపన్నను గావించిరి.

శ్రీ వేంకటకవిగారు శిశుపాలవధమును చంపూకావ్యముగా ననువదించిరి. వారు రచించిన వచనములసంఖ్య చాల తక్కువ. వారు సాధారణముగా శ్లోకమున కొకపద్యము చొప్పుననే వ్రాసినను పీసపద్యములు వ్రాసినచోట్ల రెండు మూడేసి శ్లోకముల భావము నొకేపద్యమున నిమిడించిరి. కొండొకచో మూలమునందలి భావములనేకాక మల్లినాథుని వ్యాఖ్యానమందలి భావములనుగూడ ననువదించియుండిరి. ఇది ఐమ్రోర పోతరాజుగారి పద్ధతి, ఐమ్రోర పోతరాజుగారుకూడ, శ్రీమద్భాగవతము ననువదించుచు, గొన్నిచోట్ల శ్రీధరవ్యాఖ్యనుగూడ ననువదించియుండిరి. మూలకావ్యమునఁ జివరినాలుగుసర్గలును యద్ధాదేవర్ణనములతోఁ గూడినవి. మాఘుడు పందొమ్మిదవసర్గమునఁ దనచిత్రకవితాక్షౌళమును విధి

విగాఁబ్రదర్శించెను. అందు, సర్వతోభద్ర, మురజ, గోమూత్రికా, చక్రార్థభ్రమకాచి బంధములు, ప్రతిలోమానులోమ పాదములు, గత ప్రత్యాగతములు, ఏకద్వ్యక్షరములు, అకాలవ్యములు, అర్థత్రయ వాచులు, యమకాదులు కనిపించుచు. అట్టివానిలో పాండితీశాండిర్య మున్నంత అర్థగాంభీర్య ముండదు. శ్రీవేంకటకవిగారికిఁ గూడ బంధాదులను రచించుటయందు సామర్థ్యమున్నను ¹కేవల పాండితీస్ఫోరకములైన అట్టి శ్లోకములను గొన్నిటిని వారనువదించక విడిచివైచిరి. “మాఘడు : గోపీనాథవేంకటకవి” అను శీర్షికను ²శ్రీమాన్ పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులిట్లు వ్రాసియున్నారు

“సంస్కృతమునండి గ్రంథములను భాషాంతరీకరణ మొనర్చుటతో నారంభమైన యాంధ్రకవితావాహిని చూడునాల్గుకళాబ్దములలో పురాణవాఙ్మయము నంతటిని ముంచివేసినది. శ్రీనాథునినాటికే పురాణయుగ మంతరించినదా యనిపించుచున్నది. అతడందుకే వైషధమునకుఁ జేయవేసెను. హరవిలాసము పురాణములనుండి గ్రహించిన నాల్గుదేశకథల కూర్పు. కాశీఖండము స్కాందములో నొకభాగము. తైమినిభారతము పిల్లలమట్టి పినవీరభద్రునిచేతిలో బంగారుగా తయారైనది. అటుతరువాత ప్రబంధరచన యొకవైపును సంస్కృతకావ్య పరివర్తన మొకవైపును సాగెను. భారవి తెలుగున సాక్షాత్కరించెను. చంపూరామాయణ పరివర్తనము వచ్చెను. ఆ మహాకవుల కోవలో చెందినవారైన గోపీనాథము వేంకటకవిగారు మాఘమును పరివర్తించబానుకొనిరి. వీరి రామాయణము ప్రసిద్ధమైనది. రసవత్తరము, గత దశాబ్దములలో వచ్చిన రామాయణములలో గోపీనాథులవలె సుందరముగ పరివర్తించినవారు లేరని చెప్పవచ్చును. కైవర్త పురాణమునుండి శ్రీకృష్ణజన్మఖండమునుకూడ పీఠనువదించిరి. ప్రాచీన మహాకవుల కుండవలసిన యన్ని యోగ్యతలును గోపీనాథులకుండెను.

1. గోపీనాథం వేంకటకవి రచించిన బంధములు కొన్ని అను బంధమునం దివ్యబడివవి.

2. “విక్రమ సింహపురి మండల పర్వస్తవము”లోని శీర్షిక

వారు మహావ్యూత్పన్నులు. లోకజ్ఞులు. రచన ప్రౌఢసుందరమైనది. వేంకటగిరిరాజులొనర్చిన గొప్పకార్యములలో నొక్కటి గోపీనాథుల నభిమానించి పోషించుటయని చెప్పవచ్చును. ఈ కవికి కవిత్త్రయము వారివైకన్నను ప్రబంధ కవులవై నెక్కువ మక్కువ యున్నట్లున్నది. గోపీనాథమువారు మాఘమున కాంధ్ర పరివర్తనమొనర్చిరి. ఇందనేకచోట్ల మను, వసు చరిత్రాది గ్రంథములలోని కైలిని అనుసరించవలెనను తీవ్రమైన అభినివేశము కనబడుచున్నది.

పెద్దన్నగారి:—

అంకముఁజేరి కైలతనయాస్తనదుగ్ధము లాను వేశ బా
ల్యాంక విచేష్టఁ దొండమున నవ్వలి చన్ గబళింపఁబోయి యా
వంకఁగుచంబుఁగాన కహివల్లభహారముఁగాంచి వేమృణా
లాంకుర శంకనంచెడు గజాస్యునిఁగొల్తు నభీష్టసిద్ధికిన్.

(మను : పీఠిక ప: 4.)

వైపద్యమును దృష్టిలోపెట్టుకొని వ్రాసినదే, గోపీనాథుని ఈ క్రిందిపద్యము :

అరయ నభేదరూపధరులౌ తలిదండ్రులమ్రోల జాల్యమం
దురమున నొక్కవంకఁగుచ మొక్కయెడ న్ఫణిసాధహారము
న్నరువడిఁజూచి మౌగ్యమున భవ్యకపిత్థమృణాళ శంకచేఁ
గరమటుసాచు విఘ్నపతి గావుత సత్కృతినాథు నిత్యమున్

వసుచరిత్రలోని కైలి ననుసరించిన ఘట్టములు చాల కలవు.

నను శ్రీరామవచారవిందభజనానందున్ జగత్ప్రాణనం
దనకారుణ్య కటాక్షలబ్ధ కవితాధారాసుధారాళి సం
జనితైకైక దినప్రబంధఘటికా సద్యశ్శత గ్రంథ క
ల్పము సంగీతకళారహస్యనిధిఁ బిల్వంబించి పల్కెం గృపన్.

(వసు: I-18)

ఈ క్రిందిపద్యము, గో. వేంకటకవిగారిది :

నను శ్రీరామపదారవిష్టభజనానందప్రపూర్ణాత్మః ద
 ధ్వననామస్మరణాతిపూతరసమం దమ్భురికాబుణ్ణం ల
 బ్ధినితానోజ్జ్వల సత్కవిత్వమహితు స్థాత్రీసురగ్రామణిం
 బ్రణుతప్రజ్ఞాని వేంకటాఖ్యసుకవి న్రావించి వల్కెంగృవన్ 1-25

భట్టమూర్తి వసురాజును వర్ణించుచు,

అరాజధాని కధిపతియై రాజీలు వసున్మపాలఁడతఁ డసిధారా
 ధారాధర ధారాజల ధారాహత రాజహంస పదోద్ధయదై
 1-114.

పై విధముగా వ్రాసెను. వేంకటకవియు, వేంకటగిరిరాజు నిట్లు
 వర్ణించినాడు:-

అరాజధానికధిపతియైరాజీలు శారదాబ్జహరహారార
 ఊరవటీర సురద్విప, హీరాశ్చృత యకుండు కృష్ణయాచేంద్రు
 డిలన్. 1-18

వసుచరిత్రలో వలెనే అనేకచోట్ల శ్రేష్ఠపూర్ణరచనయు కనుపిం
 చును. ఆకాలమున వసుచరిత్రము ననుసరించుట, దానిని గౌరవించుట
 యొక గొప్ప యోగ్యతగా నెంచబడుచుండెడిది."

ఈ కావ్యమున శ్రీ వేంకటకవిగా రమూలకముగా వ్రాసిన పద్య
 ములును గొన్ని లేకపోలేదు. సాధ్యమైనంతవఱకు వారు మూలము
 నందలి శ్రేష్ఠశబ్దచమత్కారములకు భంగము కలుగకుండనే అనువాద
 మును సాగించియుండిరి. కొన్నిచోట్ల శ్రీనాథునివలె మూలమునకు
 మెఱుంగుపెట్టుటకును ప్రయత్నించి తమ యాచితీప్రియత్వమును
 బ్రకటించిరి.

శ్రీ వేంకటకవిగారు మూలమునందలి శ్లోకముల వరుస నను
 వాదమున మార్చిన పట్టులు రెండు మూడున్నవి. ఈ మార్పు పొర
 పాటున జరిగెనో ప్రయత్న పూర్వకముగా జరిగెనో తెలియదు. పరి

శీలించి చూడఁగా మూలమునందలి వరుసయే యుక్తమైనట్లు తోచుచున్నది. మూలమున, “పవతమఖలికృత్య ప్రతిష్ఠా ఖలు దుర్లభా, అనీత్వా... పంకతాం ధూళి ముదకం నావతిష్ఠతే” 2-84 అను శ్లోకము తరువాత

ధ్రియతే యావదేకోఽపి రిపు స్తావ త్కుత స్సుఖమ్
పురః క్షి శ్చాతి సోమం హి నైంహికేయోఽ సురద్రుహమ్
2-85

అను శ్లోకమున్నది. పిమ్మట కృత్రిమ సహజ ప్రాకృత శత్రు మిత్రుల ప్రసంగమును, ఎట్టివారితో పండి చేయవలెను. ఎట్టివారితో సంధి చేయరాదు అను విషయమును. శిశుపాలుఁడు సహజ మిత్రుఁడైనను క్రియచే శత్రువగుటచే యాతస్యఁడే యను సంగతియుఁ జెప్పబడినవి. అనంతర మాతని కృత్రిమ శత్రుత్వము వాలుగు శ్లోకములలో వర్ణితమైనది. ఈ క్రమము చాల సహజముగానున్నది. అంధ్రమున 86 వ శ్లోకము 84, 86, 87 శ్లోకముల తరువాత ననువదించబడినది. ఇట్లే 18 వ సర్గమందలి 80, 81, 82 సంఖ్యలుగల శ్లోకముల ననువదించుచు వేంకటకవిగారు వరుస మార్చి మూడవ శ్లోకము తరువాత రెండవ దాని ననువదించిరి. ఈ మార్పవసరమగుటచేఁ బ్రతిలిఖించునప్పుడు పొరపాటున జరిగియుండునని తోచుచున్నది

సఖా గరీయాన్ శత్రుశ్చ కృత్రిమ స్తా హి కార్యతః
స్యాతా మమిత్రా మిత్రే చ సహజప్రాకృతా వపి 2-86.

ఈ శ్లోకమునకు వ్యాఖ్య వ్రాయుచు మల్లి నాధుఁడు కృత్రిమ, సహజ ప్రాకృత, శత్రు మిత్రుల, స్వభావములను వివరించెను. శ్రీ వేంకట కవిగారిచ్చట (1-184) వచనమున వ్యాఖ్యానము నంతను అనువదించి యుండిరి. ఇట్లే వారు వ్యాఖ్యానమునంతనో, అందలి కొన్ని భాగము లనో అనువాదమునఁ జూపించిన ఘట్టములనేకములున్నవి.

“ధ్రియతే యావదేకోఽపి” 2-85. ఇత్యాది శ్లోకమును శ్రీ వేంకట కవిగారు

అరి యొక్కడైనను వాడి

ద్వారా మనియుండు నంతదాక మవల వే

తెలువెట్టు; జంద్ర సూర్యుల

దఱిగని బాధించుగాదె తముడొక్కడైనన్ (1-165).

అని అంధికరించిరి. మూలమున “దేవతల పురోభాగముననే రావూపు చంద్రుని బాధించును గదా” అని చెప్పబడినది. ఇందు సూర్యుని ప్రసక్తియేలేదు. కాని వ్యాఖ్యాత “ప్రాచుర్యాత్ సోమగ్రహణం. సూర్యం చేతి భావః” అని తెల్పియుండెను. దాని నాధారముగా గొనియే శ్రీ వేంకట కవిగారు “చంద్ర సూర్యుల దఱిగని బాధించుగాదె తముడొక్కడైనన్” అని సూర్యుని గూడ గలిపియుండిరి.

ప్రపుల్లతాపించనితై రభీశుభిః శుభైశ్చ సప్తచ్ఛవపాంసు

పాండుభిః

పరస్పరేణ ఛురితామలచ్ఛవీ తదైక వర్ణావివ తౌ బహూవతుః

1-22.

అను శ్లోకమును వేంకట కవిగారు.

మఱియుఁబ్రపుల్లనూతన తమాల మమోపమకాంతిరాజితే

బరువడి సప్తవర్ణసుమపాండుమరీచులఁచే బరస్పర

చ్ఛురితవినిర్మలద్యుతుల సొంపువహించిరి యొకవర్ణులై

హరియు మునీంద్రుడర్కతనయాన్వితగాంగజలంబు కై వడిన్

1-87.

అని యనువదించిరి. శ్లోకమునందలి ఏకవర్ణావివ అను దానిని మల్లి-
నాధుఁడు “ఉభయప్రభామేలనా దుభయోరపి సర్వాంగీణోగంగా
యమునా సంగమ ఇవ స్ఫటికేంద్రనీలమణి ప్రభామేలన ప్రాయః కశ్చి
దేకోవర్ణః ప్రాదుర్బహూవ” అని వ్యాఖ్యానించెను. వేంకటకవిగా రర్క-
తనయాన్వితగాంగజలంబు కై వడి నను మవమానము నందుండియే
గ్రహించి యుండిరి.

తేజఃక్షమావానై కాంతం కాలజ్ఞన్యమసీవతేః
నై కమోఃప్రసాదోవా రసభావ విదఃకవేః 2-83.

అను శ్లోకమును వేంకటకవిగారు వ్యాఖ్యానానుగుణముగా పెంచి
క్రింది సీసపద్యముగా ననువదించిరి.

పొసంగ శృంగారాది రసములు మఱియు ని

ర్యేదాది భావంబు లాదరమున

నెఱిగిన సత్కవి కెలమి సమాస కా

మశ్యాదికముచేత నొప్పనొక్క

ప్రౌఢప్రబంధంబె బహుముఖ్య మనియును

బటుసుకుమార ప్రబంధమొకటె

నెఱిగేవలం బని నియమంబులేక తా

వలసినట్లుగఁ జెప్పవచ్చినట్లు

కాలవిదుడైన నృపతికి ఊత్రమొండె

మఱియు ఊమయొండె నాశ్రయింపంగ వలయు

ననెడు నియమంబులేదు; కాలానుగుణ్య

ముగ నుపాదేయములు రెండు పురుషవర్గ ! (1-204)

“యథాకాలముభయమప్యాశ్రయణీయ మిత్యర్థః”

“రసాన్ శృంగారాదీన్, భావాన్ నిర్వేదాదీంశ్చవేత్తి

యస్తస్యరసభావవిదః ఏకం ఓజః ప్రౌఢ ప్రబంధత్వం

వాఏకః ప్రసాదః సుకుమార ప్రబంధత్వంవాన”

అను వ్యాఖ్యాన వాక్యములు పద్యమున వివరింపఁబడినవి. “వలసినట్లుగఁ
జెప్పవచ్చియుండు” అనునది తిక్కనగారి విరాటవర్ణనమందలి “కథ
జగత్ప్రసిద్ధి గావున” అను పద్యములోని “వలసినట్లు చెప్పవచ్చి
యుండు” అను దానిని స్మృతికిఁ దెచ్చుచున్నది. “రసానుగుణ్యను
యథాయోగ్య ముభయ మపుష్పపాదేయ” మ్మను వ్యాఖ్యానవాక్యమున
కిది సంగ్రహరూపము.

వ్యాఖ్యాన సాహాయ్యములేకుండనే వెంకటకవిగారు సందర్భోచితముగఁ జెంచిన భాగములును గొన్నియున్నవి.

అభీష్టముమైరపి తస్య సోష్ఠణః
సురేంద్రబిందీశ్వసితానిలై ర్యథా
సచందనాంభః కణకోమలై స్తథా
వపు ర్జలార్ద్రాప్తవనై ర్న నిర్వపా 1-85.

అను శ్లోకమును వారు

కుసుమాస్త్రజ్వరతాపతప్తమగు రక్షోభర్త నెమ్మేనికిన్
వ్యసనాతుష్టములై న దైత్యకులరాడ్పంధీకృతేంద్రాంగనా
శ్వసితోరుశ్వసన ప్రచారములచే సౌఖ్యంబువాటిల్లిన
ట్లనమానందముగల్గి దెప్పుడు పటీరాంచద్దవిశ్రంబులన్ 1-128.

“స్మరజ్వరేణసహితః సోష్ఠాతస్య” అని సోష్ఠణః అను పదమునకు వ్యాఖ్యానమిచ్చిన వివరణమున్నను బిందీకృతేంద్రాంగనాశ్వసితానిలములేల యుష్ణములయ్యెనోయందుఁ జెప్పఁబడియుండలేదు. కవిగారా కారణమును వ్యసనాతుష్టములై న అను విశేషణముచేఁ దెల్పియుండిరి. “సచందనాంభఃకణకోమలైః జలార్ద్రాప్తవనైః” అను పదములను వారు “పటీరాంచద్దవిశ్రంబులన్” అని సంగ్రహించిరి. ఈ పద్యము ధారాశుద్ధికోణితమై శ్రీ ఇంద్రకంటి హనుమచ్ఛాస్త్రిగారు చెప్పినట్లు¹ శ్రీనాథవైషధమందలి “వవినంగంబునఁ దాపమొందిన శచీపాణేశుకెంగేలికిన్” అను పద్యమును స్మృతికిఁ దెచ్చుచున్నది.

దధానమంభోరుహాశేనరద్యుతీః జటాశ్శరచ్చంద్రమరీచిరోచిషం
విపాకపింగాస్తుహినస్థలీరుహో ధరాధరేంద్రం వ్రతతీతతీ రివ

1-5.

1. ఆంధ్రప్రభదినపత్రికానుబంధపాఠస్వతకకావేదిక (23-8-89)
లోనివ్యాసము ‘ఆంధ్రమాఘము’

అను శ్లోకమును శ్రీ వేంకటకవిగారు మూలార్థము ననుసరించుచునే
యించించుకపెంచి యతిప్రాధముగా నిట్లనువదించియుండిరి.

శరదీందూప్రచయాభుడై మిగుల రంజితంజకింజల్కపుం
జరుచిస్ఫుతజటాచ్ఛటాకలితభాస్వన్మౌళియై మౌనిశే
ఖరుడొప్పెం దుహినస్థలీరుహవిపాకస్వర్ణశోభామనో
హరవల్లీప్రతతీయుతోన్నత తుషారాద్రిన్ విడంబించుచున్

1-70.

“అంభోరుహకేసరద్యుతీః జటాఃదళానం” అనుదానికి వేంకట
కవిగారి అనువాదము వృత్తనుప్రాసముతోఁగూడి యత్యంత మనో
హరముగానున్నది. “విపాకపింగాః” అను సమాసమందలి పింగ
పదమునకు “స్వర్ణశోభామనోహర”మను ననువాదమువాఙ్మౌనప్రాయ
ముగానున్నది. వారదుఁడు ధవళకాంతిశోభిత శరీరుఁడు. అతని కువ
మానముగా మూలములోవలె ధరాధరేంద్ర పదమునుగాక ధవళత్వ
నూచియైన ‘తుషారాద్రి’ పదమును వాడుట అభిప్రాయగర్భితమును
ఉచితరమునై యలరారుచున్నది.

ప్రకటాన్యపివై పుణం మహత్ పరవాఙ్మౌనిచిరాయగోపితుమ్
విపరీతుమధాత్మనోగుణాన్ భృశమాకౌశలమార్వచేతసామ్

16-80.

అను శ్లోకమును వేంకటకవిగారు

ఆత్మసుగుణంబులమహోలె ననవరతము
పరుల దోషంబులెవ్వియుఁ బలుకరార్థ్య
లాత్మయందె సంగోపన మాచరింతు
రల్పబుద్ధులు విపరీతు లగుదురెందు 4-17.

అని అంధీకరించిరి. మూలమునందలి “నై పుణం-ఆకౌశలం” అనురెండు
భావములను వారుపమాంకారపూర్వకముగాఁ జక్కగా ననువదించి

“అల్పబుద్ధులు వివరీతులగుదురెందు”నను నమూలకవాక్యమును జేర్చి యుండిరి. ఇదియొకవిధముగా విస్తరించి చెప్పిన శిశుపాలుని “అల్పబుద్ధిత్వమును” నిపుణముగా వ్యక్తముచేయుచున్నది.

అసకలకలికాకులీకృతాల్లిస్థలన విక్రీర్ణ వికాసికేశరాజామ్
మరుదవనిరుహోరజోవధూభ్యః సముపహరన్ విచకార

కోరకాణి 7-281.

అను శ్లోకము సుచితవిశేషణములతోఁబెంచి వేంకటకవిగారిట్లాండ్రీకరించిరి.

కుసుమగుగంధియై విపినకుంజమహీజనిశుద్ధవేగుఁడై
యసమజలాశయప్రచలితాచ్ఛతరంగజలార్ధ్యుఁడై వన
శ్వసనుఁడు సంచలద్భ్రమరపక్షవిఘట్టనసంభవోల్లస
త్ప్రసవరజంబు భామినులపై వెదచల్లుచు వీచె నత్తటిన్ 2-101.

సువాసన, మాంద్యము, కైతల్యము అనునవి వాయువుకుంఠవలసిన లక్షణములు శ్రీ వేంకటకవిగారు వనశ్వసనమున కాలక్షత్రయము నాపాదించుటకై మూఁడమూలకములైన విశేషణములను వాడియుండిరి. కుసుమగుగంధిత్వము సౌరభవత్త్వమును, నిరుద్ధవేగత్వము మాంద్యమును, జలార్ధ్యత్వము కైతల్యమును సూచించుచున్నవి. వారు “అవనిరుహోరజః” అను దానిని ‘ప్రసవరజం’ అని మార్పుటయు సుచితతరమై యొప్పురుచున్నది.

విధాయవైరం సామర్థే నరోఽ రా య ఉదాసతే
ప్రక్షిప్తోద్ధర్షిషం కక్షే శేఠతే తేఽభిమారుతమ్ 2-42.

అను శ్లోకమును వేంకటకవిగారు

అరి కవకృతిచేసి మదిన్

మఱచి యుపేక్షించునట్టి మనుజుఁడు పొదఁజి

చ్చుఱకనిడి గాలి కెదురుగ

వెఱవక నిద్రించువాని విధమగుఁగాదే 1-170.

అని అనువదించిరి. ఇది తిక్కనాదుల నీతిపద్యముల యందమును బుడికి పుచ్చుకొనుచున్నది. మఱచి, వెఱవకయనుపదములు క్రొత్తగాఁ జేర్పఁబడినవేయయ్యు భావమునకు వన్నె చేకూర్చుచున్నవి. మూలము నందలి దృష్టాంతాలంకార మనువాదమున సుపమాలంకారముగా మాఱినది.

విసృజస్త్యవికత్తిసః పరే విషమాశీవిషవన్నరాః క్రుధమ్
దధతోఽస్తరసారరూపతాం ధ్వనిసారాః పటహః ఇవేతరే 16-18

అను శ్లోకమునకీ క్రింది పద్యమనువాదము.

విక్రమవంతుడైన పృథివీపతి క్రూరవిషాహిణిగి ని
ర్వక్రతవైరిమీఁదఁదఱివచ్చినయప్పుడు చూపు శౌర్యమున్
విక్రమహీనుఁడెప్పుడును వెంబరవిత్తునిమాడ్కి కార్యహీ
నాక్రమవాక్యముల్ నభలయం దఱచుం బటహంబు చాడ్చునన్
4-18.

పరేనరాః=సత్పురుషాః అని మల్లినాథుని వ్యాఖ్యానము. ఇతరే
జనాః అనఁగా దుర్జనులని యర్థము. ఈ పద్యము రాజనీతికి సంబం
ధించినదగుటచే వేంకటకవిగారు విక్రమవంతుడైన - విక్రమహీనుఁడైన
పృథివీపతియని వానిని చక్కగా విశదీకరించిరి. అవికత్తిస అను పదమును
విడిచి తఱివచ్చినయప్పుడనియు, క్రుధమ్ అనువానిని విడిచి శౌర్యము
ననియుఁ గ్రొత్తపదములను గలిపి అర్థమునకుఁ బుష్టికలిగించిరి. పటహ
ములు పైకి పెద్దదవని నిచ్చుచున్నను లోపల బోలుగానుండునట్టివి.
(అంతః+అసార+రూపతాః). ఈ భావమును గవిగారు అఱచున్ అను
క్రియచే వ్యంజింపఁజేసిరి. మాఘుఁడిచ్చట నప్రస్తుతములైన సుజన
దుర్జనుల స్వభావములను వర్ణించుచుఁ బ్రస్తుతములైన కృష్ణ శిశు
పాలుర స్వభావములను నూచించెను. వేంకటకవిగారి విశదీకరణము
వలన నానూచనలెట్టి లోపమును గలిగియుండలేదు.

ముక్తామయం సారసనావలంబి భాతిస్మ దామాప్రపదీనమస్య
అంగుష్ఠనిష్ఠాశ్చ మివోర్ధ్వముచ్చైస్తి ప్రోతసఃసంతతధార మంభః
8-10.

అను శ్లోకమునకు అనువాదమైన క్రింది పద్యము.

అకలంకాప్రవదీనచారుకటిసూత్రాలంబితంతావళే
 తుకశుక్త్యుద్భవమౌక్తికావళితదంగుష్ఠాగ్రనిష్ఠ్యాతక
 వ్యకరోర్ధ్వ ప్రస్ఫుతోన్నతాచృతరగీర్వాణావగాసంతతో
 దకసంపాతము కైవడిం తెలఁగె నుద్యత్కాంతిశోభిల్లగన్

1-242.

సమాసజటిలమును, అర్థగంభీరమును, ప్రాధమును, ధారాశుద్ధి శోభితమునై యలరారుచున్నది మౌక్తికములు దంతావళేతుక శుక్త్యుద్భవము లనుటచే వాని యకలంకత ద్యోతిత మగుచున్నది. ఈ విశేషణము కవిగారు కల్పించినది. పద్యమునందలి భవ్యకరోర్ధ్వ ప్రస్ఫుతమను సమాసభాగమును వారు కల్పించినదే. అది మూలము ఊర్ధ్వ-ఉచ్చైః అను పదములకు వివరణము.

శ్రీనాథుఁడు నైషధము వాంఛికరించుచు “నరసిః పరికీర్తితుం మయా గమికర్మీకృతనైకసీవృతా” ఇత్యాది శ్లోకములకు మొదట వ్రాసిన పద్యము తృప్తికలిగింపకపోవుటచేతనో, మూలమునందలి ప్రాధిమయందుఁ గొఱవడినదను నభిప్రాయముచేతనో రెండవపద్యమును గూడ వ్రాసియుండెను. “మృదురీతింబ్రతివాసరంబు” “కమలేందీవర పండమండిత” మున్నగు పద్యములిందుకుదాహరణములు. అట్లే శ్రీ వెంకటకవిగారును కొన్ని శ్లోకములకు రెండేసి పద్యములు రచించియుండిరి.

స్ఫురత్తుషారాంశుమరీచిజాలై ర్వినిహ్నుతాఃస్ఫుటికసౌధపంక్తిః
 ఆరుహ్యవార్యఃక్షణదామ యస్యాంనశోగతాదేవ్య ఇవవ్యర్థాబన్

3-43.

దీనికి క్రింది రెండు పద్యములును అనువాదములు.

నిర్మలైందవకరజాలనిహ్నుతాశ్ర
 సంస్పృశత్స్ఫుటికోపలిపౌధపంక్తు

లెక్కి నిశలందు నవ్వీటి యింతులొప్పి

రత్రగత నిర్జరప్రీతియంద మొంది 1-273.

ఇది యథామూలముగ నున్నది. “అత్రసంస్కృత” అను నొన్నత్య సూచకమైన విశేషణముమాత్రమిందధికము. ఇది గీతమగుటచేఁగాఁ బోలు వెంకటకవిగారు తృప్తినందక యీ భావమునే మత్తేభమున మరల వ్యక్తీకరించియుండిరి.

చతురత్వంబునఁ దత్పురాంగనలు చంచల్ప్రీతితో రాత్రులం

దతులప్రస్ఫురదోషధీశకరజాలావహ్నుతస్ఫాటితో

న్నత సౌధాగ్రములెక్కి మిక్కిలి వియన్మధ్యస్థలౌదేవతా

నతులుంబోలె వెలుంగుచుందురు తమచ్ఛాయల్ పిసాళింపఁగన్

1-277.

ఇందు క్రిందగీతలు గలపదము లన్నియు నమూలకములై నట్టివే. మూలానుసరణమున నివృత్తములకంటెఁ బై గీతమే మేల్తరముగా నున్నది. ఇట్లే 3-44; (1-274, 1-278) 6-28 (2-31, 2-32) శ్లోకములకు రెండేని పద్యములు వ్రాయఁబడినవి.

అతామ్రాథా రోషభాజః కటాంతాదాశూఢ్ధాతే మార్గదే

ధూర్గతేన

నిశ్చ్యోతంతీ నాగరాజస్య జ్ఞే దానస్యాహోలోహితస్యేవ ధారా

18-42.

అను శ్లోకమును వెంకటకవిగారి కందపద్యముతో నాంధ్రీకరించిరి.

కరటిఘటాకట నిప్రుత

సురుచిరమదధార రోషశోణితమగుచున్

గురుతరతాణతవగళ

దురుశోణితధారవగిడి వొగిఁ బ్రవహించెన్ 4-110.

మూలమునందలి సంశయాంతరమిం దుపమగా మార్పఁబడి నది. ధూర్గతేన మార్గదే అశూఢ్ధాతే అను పదములిందు విడువఁబడినవి.

ఈ పద్యము తరువాత వేంకటకవిగారిభావమునే యించుక మార్చి యొక చంపకమాలనుగూడ రచించిరి.

తలుచుగ రత్నచిత్రితకుభావరివేష్టితదంతికాయముల్
స్ఫురితపృష్కత్కజాలములు సోకి పగిల్చిన తత్పృథుఱతో
త్కరగళితామ్రగుచ్ఛతరధారలు గాఱగసాగె భూరిభూ
ధరములనుండి జాటు వితతస్ఫుటవాహినులట్ల సాంద్రమై 4-111

దీనికి మూలమున శ్లోకము కానరాలేదు. శ్రీ వేంకటకవిగారు చూచిన ప్రతిలో నుండెనేమో తెలియదు. ఇట్లే యీ ఆంధ్రీకరణమున నమూల కములైన పద్యములు మఱికొన్నికూడఁ గనవచ్చుచున్నవి.

4వ ఆశ్వాసమందిరి 173, 174, 179, 212, 208, 204 మొదలగు పద్యములిందుకుఁదార్శాణములు. ఇవన్నియు . సందర్భానుగుణములును, భావపూరితములునై సర్వవిధముల ననువాదములైన పూర్వాపరపద్యములతోఁ దులతూగుచున్నవి.

మహాత స్తరసా విలంఘయన్ నిజదోషే కుదీర్చినశక్తి

కురుతే న ఖలు స్వయేచ్ఛయా శలభానిధనమిద్దదీధితిః 16-35 అను శ్లోకమును వేంకటకవిగా రనువదించియుండలేదు. ఇట్లే 17 వ సర్గమందలి 24, 25, 51 సంఖ్యగల శ్లోకములను, 18 వ సర్గమందలి 61, 77, 78 శ్లోకములను, 19 సర్గమందలి 56, 68, 96, 102, 104, 106, 114 శ్లోకములను, 20వ సర్గమందలి 9, 10, 11, 46, 47, 48, 49, 50, 51 శ్లోకములను వారు విడిచివైచిరి. 19వ సర్గమున వారు విడిచిన శ్లోకములను పెక్కు ద్వ్యక్షరములును, ఏకాక్షరములును; ఈ కారణముచేతనే ఆ సర్గమున మూలమందు 120 శ్లోకములుండ నాంధ్రీకరణమున (11+48) 59 గద్య పద్యములే గోచరించుచున్నవి. మిగిలినవానిని వారెందుకు విడిచివైచిరో పరిశీలించవలసియున్నది. ఒకవేళ వానికిఁగూడ వారనువాదములు రచించినను అవి నష్టములై పోయిన వేమో తెలియదు.

మూలమునందలి శ్లోకములను చిత్రకవితా రీతికిఁజెందిన కొన్ని శ్లోకములను అనువదించుటలో శ్రీ వేంకటకవి గారు చాల నేర్పు ప్రదర్శించిరి. 19 వ సర్గమందలి ఏకాక్షరద్వ్యక్షర శ్లోకములను వారు విడిచివేయుటకు వానిననువదించుట యసాధ్య మగుటయే కారణము. మఱియు వానిని విడిచివేయుటవలన రసము నకుఁగాని కథకుఁగాని యెట్టి భంగమును గలిగియుండలేదు.

నవవలాశవలాశవనంపురామ్భుట పరాగ పరాగత పంకజమ్
మృదులతాంతలతాంతమతోకయత్యసురభిం సురభిం సుమనోభరైః
6-2

అను శ్లోకమును వేంకటకవిగారు మూలమునందలి అర్థముకాని, శబ్ద చమత్కారముకాని చెడకుండ క్రిందివిధమున చక్కగా ననువదించి యుండిరి.

నవవలాశవలాశవనంబు మఱియు
బిటుపరాగపరాగతపంకజంబు
మృదులతాంతలతాంతమై మెఱయు కుసుమ
సురభిసురభిని గృష్టుండు చూచెనపుడు
2-4

ఇట్టి చోట్ల మూలమునందలి పదములను యథాతథముగా గ్రహించుట అపరిహార్యము.

రాజీవరాజీవశలోలశృంగం ముష్ణంతముష్ణంతతిథిస్తరూడామ్
కాంతాలకాంతాలలనాస్పరాణాం రక్షోభిరక్షోభిత
ముద్వహస్తమ్
4-9

అను శ్లోకమును శ్రీ వేంకటకవిగారు
రాజీవాశీవశగతచలద్రమ్యశృంగవ్రజంబై
భూజశ్రేణీహృతరవికరోద్భూతపాండ్రాతపంబై
క్రాజదైతేయ నికరకృతోపప్లవంబొందకుండన్
నోజం గాంతాలకనవనభుగ్యోషలం దాబ్బుదానిన్
1-818

అను మందాక్రాంతముగాననువదించిరి. ఇందు మూలమునందలి యమకము రాలేదు. కాని అర్థమంతయు చక్కగా వ్యక్తము చేయఁబడినది.

లక్ష్మీకృతోఽంభోధితటాధివాసాన్ ద్రుమానసానీరదనీలఞాసః
లతావధూసంప్రయుజోఽధివేలం బహూకృతాన్ స్వానివ పశ్యతిస్త్వ
8-71

“బహూకృతాన్ స్వాన్” అనగా “అనేకకృత స్వకీయ విగ్రహాన్” అని అర్థము. ఇందుగల విశేషణములు ద్రుమములకును హరి ఆకృతులకును సమముగా నన్వయించును. శ్రీ వేంకటకవిగారు రెండర్థములు చక్కగా స్ఫురించునట్లుగా దాని నిట్లనువదించిరి.

జలధితటాధివాసములు శ్యామలకోమలకాంతియుక్తముత్
లలితరమావిలాసములు రమ్యలతావనితాయుతంబులై
విలసితభూరుహంబులను వేడుకమీఱఁగ వేలయందు సొం
పలరఁగఁజూచె నవ్విభుఁడనంతనిజాకృతులంబిలెన్ రహాన్ 1-301

ఇందలి యనువాదముకూడ యథామూలముగానున్నది.

ప్రతివాచమద త్తకేశవః శవమానాయ న చేడిభూభుకే
అనుసంకురుతే ఘనధ్వనిం న హి గోమాయురుతాని కేసరి
10-25

అను శ్లోకము ననువదించుచు వేంకటకవిగారు త్తరభాగమున

వనదవాదంబునకుఁ బ్రతిధ్వని యొనర్చుఁ
గాక హరి నక్కయఁబులఁగలఁకవడునె
4-12

అని మూలమునందలి కేసరిపదమునకు హరి (కృష్ణుడు-సింహము) పదమును వాడి అమూలకమును అభిప్రాయగర్భితమునైన శ్లోక చమత్కారమును ప్రదర్శించినారు.

రచాంగణం సర ఇవ ప్లావితం మరచారిభిః

గజః పృథుకరాకృష్ట శతపత్రమలోడయత్

19-69

శతపత్రమనఁగా పద్మము. పత్రమనఁగా వాహనము అనునర్థమున్నది. శ్రీ వేంకటకవిగారనువాదమునఁగూడ (పృథుకరాకర్షితోరు విలసిత సహస్ర పత్రముల్ 4-166) మూలమునందున్న శ్లేషము చక్కగా సాధించినారు.

అచ్చాదితాయతదిగంబర ముచ్చైర్గా

మాక్రమ్య సంస్థిత ముదగ్రవికాలశృంగం

మూర్ధ్నిష్ఠురత్తుహినదీధితి కోటిమేన

ముద్వీక్ష్యకోభువి న విస్మయతేనగేశమ్ ¹

4-19

నగేశ శబ్దమునకిచ్చట శివ రై వతకపర్వతములను రెండర్థములున్నవి. ఇందలి విశేషణములు శివునికినిరై వతకమునకునుగూడ నన్వయించును. ఇందర్థాంతర ధీకృద్వని కలదని మల్లినాధుఁడు చెప్పెను. శ్రీ వేంకట కవిగారర్థద్వయమును ధ్వనియుఁడెడకుండ దానినిట్లనువదించియుండిరి.

ఘనపినద్దదిగంబరాశ్రాంతభూరి

శృంగగోతలమూర్ధస్థశిరకిరణ

నవ్యకోటిగిరిశ సందర్శనమున

నెవ్వని మనంబు భువి విస్మయింపకుండు

1-827

ఘన, తల శబ్దము లమూలకములు. వానిచే నర్థమునకుఁబుట్టియే చేకూరినది గాని లాఘవము కలుగలేదు.

భూరిభిర్భూరిభిర్భిరై ర్భూశారై రభిరేభిరే

భేరిరేభిభిర్రాభై రభిరుభిరై రభిభాః

19-88

అను ద్వ్యైక్షర శ్లోకము ననువదించుచు శ్రీ వేంకటకవిగారు

భూరిభేరిచేభాభాభూరికి
 భారభూభార మత్తేభ భూరివక్తి
 తోడఁబ్రతినాగములు కొన్ని కూడుకొనియె
 నచ్చెరువుగాఁగ నమ్మహాహవమునందు

4-164

అను పద్యమునఁ గొంతవఱకు ద్వ్యక్షర నియమమును బాటించఁజాలిరి
 వారు మూలమునకు మెఱుఁగు పెట్టుటకుఁ బ్రయత్నించిన
 పట్టులును గొన్ని కలవు.

బింబితం భృతపరిమితి జానన్ భాజనే లలితమిత్య లలాయాః
 స్రూతుమహి వతతి భ్రమరః స్మృతఖాంతిభాజి భవతి క్వ వివేకః
 10-5

“మద్యముతో నిండిన పాత్రమునఁ బ్రతిబింబితమైన కాంత కంటిని
 పద్మమని తలంచి తుమ్మెద దాని నాఘ్రూణించుటకు వ్రాలెను. భ్రాంతి
 వహించువానికి వివేకమెక్కడ నుండును” అని దీని యర్థము.
 శ్రీ వేంకటకవిగా రిశ్లోకమును

భరితవారుణియగు పానపాత్రమందు
 బింబితంబైన యువతిముఖంబు కమల
 మని భ్రమించి తుమ్మెద వేగ నచటవ్రాలె
 భ్రమణశీలికిఁ గలదె తత్త్వ ప్రచింత
 2-28

నేత్రమునకును ముఖమునకును బద్మసామ్యము కావ్య ప్రసిద్ధమే.
 యైనను ఇచట నేత్రమును ముఖముగా మాత్పుట యెక్కువ యాచిత్య
 భాసురముగానున్నది.

విలులితాలకసంహతిరామృతస్మృగదృశాంశమవారి లలాటజం
 తనుతరంగతతిం నరసాందకత్కువలయం వలయన్మరుదావవౌ 8-8

ఇది మరుద్వర్ణనము. గాలి కాంతల పాలముదంతి స్వేదనమును దొలగి
 గించుచున్నదని కవి వర్ణించెను. ఒక్క లలాటజమైన స్వేదమునే గాలి

తొలఁగించుచున్నదనుటకంటె సర్వావయవజమైన స్వేదమును దొలఁ
గించుచున్నదనుట యుక్తముగా నుండునని, శ్రీ వేంకటకవిగారనువాద
మున

విలులికాలకనికరమై జలజముఖుల
యొడలిచెమ్మట లార్పుచు నుత్పలములు
తరళతవహింప సరసుల తమతరంగ
విసరము చలింప వాయువు విసరెనపుడు

2-5

అని యొడలిచెమ్మటలార్పుచు నవి మార్చి వ్రాసిరి.

శివరోషరయా మహాధియః సవదిక్రోధశివో లఘుర్జనః
విశితేన శివస్య దుర్మతేర్మతిమద్భి స్సహ కా విరోధితా 16-26

అను శ్లోకమును వేంకటకవిగారు

మతిమంతులు శివరోషులు
మతిహినులు రోషశితులు మఱి వారలకున్
సతతము నఖ్యము నైరము
ఓతిలో నెన్నటికినైనఁ తెల్లనె తలఁపన్

4-18

అని యనువదించిరి. మూర్ఖ పండితులకు మైత్రివలె స్పర్థయు సంగ
తము కాదను వ్యాఖ్యాన వాక్యమును బురస్కరించుకొని శ్రీ వేంకట
కవిగా రింకు నఖ్యమునుగూడఁ జేర్చియుండిరి.

పైని వేంకటకవిగా రనువాదమునఁ గావించిన మార్పుచేర్పులు
నూచింపఁబడినవి. పెక్కు శ్లోకములను వారు మూలానుసారముగనే
యనువాదము కావించియుండిరి. అందుకు దృష్టాంతములు కాదగినవి
వాకి యాంధ్రీకరణమున నవేశములున్నవి.

ఉదయతి విశతోర్వ్యరశ్మిరజ్ఞానహిమకరే హిమథాన్ని యాతిచాస్తం
వహతిగిరిరయం విలంబిఘంటాద్యయపరివారిత వారణేంద్రలితామ్

4-20

మాఘునికి ఘంటామాఘుడను వ్రథ కలిగించిన యీ శ్లోకమును
వేంకటకవిగాడు

సుభగవితతోర్ధ్వరశ్మిపాకులగు శశిధ
రోష్ఠకర్ణు లుదయాస్తంబు లొందుచుండ
నీయగంబు విలంబిఘంటాయుగవరి
వృతమదావళిః వహించె నధిప !

1-323

అని యనువదించిరి. 'వితతోర్ధ్వ రశ్మిరశ్టా' అను విశేషణము, హిమా
హిమకరు లిరువురికిని సమానమైనది. వేంకటకవిగారాంధ్రీకరణమునఁ
గూడ 'సుభగవితతోర్ధ్వ రశ్మిపాకు'లను విశేషణమును గూడ వారిరువు
రికి నన్వయించునట్లు వాడి పద్యమును యథామూలముగను రమ్య
ముగను అనువదించిరి.

క్రామన్దంతో దంతినఃసాహసిక్యాదీపాదండౌమృత్యుకయాతలస్య
నైవైర్ధ్వరస్యస్తత్తదాదాశశంకే స్వర్గసోఽస్తిచైర్ధర్మమార్గాధి రూఢః

18-43

అను శ్లోకమున కనువాదమైన క్రింది పద్యమున
శమనశయ్యాతివేషా దండములఁ బోలు
సామజదంతముల్ సాహసిక్య
మునకెక్కి యన్యుండు ఘవతర స్వర్గార్థ
మార్గంబు నెక్కిన మనుజుడనుచుఁ
దత్త ణంబునఁ జమూతతులచే మిగులనుక్రే
పింపఁబడియె నహీనభంగి

4-112

"శమన శయ్యాతి వేషాదండములఁ బోలు" అనునది "శమన శయ్యా
యతేషాదండములఁ బోలు" అని యుండనగును. ఈపాదండ=
చారువిశేషాంతస్పదృశా-అయతా విశ్వర్థః అని వ్యాఖ్యానము. ఇట్లే
మూడు నాలుగు పద్యములలోని పదములను మూలానుగుణముగ
మార్పుకొనవలసియున్నది. వ్రతని లిఖించు సమయమున నిట్టి పొర
పాట్లు దొరలియుండును.

ఈ విధముగా శ్రీ వేంకటకవిగారు వర్ణనాబహుళము, భావ బంధురము, సతి ప్రాధమునైన శిశుపాలవధ మహాకావ్యమును యథా మూలముగను సరసమనోహరముగను అనువదించియుండిరి. నిజమున కిది యనువాదమయ్యును వారి రచనా వైలక్ష్యముచే స్వతంత్ర కావ్యమువలె విరాజిల్లుచున్నది. మూలసహాయ్యములేకుండ నిందలి పద్యములందలి భావములను సమగ్రముగా గ్రహించి యానందించుట కవకాశము కల్గుచుండుటయే యందుకుఁ దార్కాణము. వారికై లి రసానుగుణముగఁ గొన్నిచోట్ల మాధుర్యప్రసాదగుణభరితమును గొన్నిచోట్ల నోతోగుణ ప్రచురమునయి యింపునింపుచున్నవి. సాధారణముగ వారు వర్ణన సందర్భములందు భూయిష్టమైన ప్రాధికై లిని సంభాషణ సందర్భములందు దలఁతయలఁత పదములతోఁగూడిన ప్రసన్న కై లిని అవలంబించు చుందురు. వారి కై లి ప్రాధమ్యమైనను ప్రసన్నమైనను ఎక్కడను కుంటుపడక ధారాశుద్ధి శోభితమై గంగాప్రవాహమువలెఁ బ్రవహించుచున్నది. ప్రాధములైన సంస్కృతసమాసములనువలెనేసీనుల విందులగు తెలుఁగు పదములనుగూడ వాడుటయందు వారు కడుంగడు నిపుణులు. మూలమునందలి యలంకారముల నచ్చటచ్చట యథావ కాశముగ వారు మార్చి యున్నను భావసంపద తెక్కడను భంగము కలిగించియుండలేదు. వారు మహాకవులగుటచే నప్రయత్నముగనే వారి కవిత్వమున నెడనెడ యమకాను ప్రాసాదులగు శబ్దాలంకారములు గోచరించుచున్నవి. వారి భాష నిర్దుష్టము, లలితమధురము, జాతీయ మునై యలరారుచున్నది. నన్నయగారి కవిత్వమునందువలెనే వారి కవిత్వమందును అక్షరరమ్యత సర్వత్రనిండారియున్నది.

వేంకటకవిగారి రచనయందు ఛందోవై విధ్యమంతగాఁగాన రాదు. మాఘుఁడు రై వతక పర్వత వర్ణన సందర్భమున చతుర్థసర్గ యందు వివిధవృత్తములను వాడియున్నాఁడు వేంకటకవిగారు వన విహారపాద్యమున మాత్రము వృత్తవై విధ్యమును బ్రకటించి యున్నారు. వారు సాధారణముగా నుత్పలి, చంపకమాల; శార్దూల మత్రైభవృత్తములను, కందములను ఆటవెఱచి, తేటగీతి, సీసము అను

వానిని వాడుచుందురు. నీతిప్రపంచన సందర్భమున వారు తఱచు కంద గీతపద్యములను రచించియుండిరి. మందాక్రాంతము, తరల, మత్తకోకిల మున్నగు వృత్తములు వారిరచనలో నరుదుగఁగనిపించును. అన్ని పద్యములను ధారాశుద్ధిబంధుగముగ నడపింపజాలుట వారికి ఛందఃప్రయోగమునఁగల యధికారమును సూచించుచున్నది.

వేంకటకవిగారు శాస్త్రీయవిషయపూరితములు, వివరణాత్మకములునైన కొన్ని శ్లోకములను వచనరూపమున వెలియించిరి. వారి వచనములు, సరళములు, సుబోధములునై హృద్యములుగానున్నవి. మొత్తముమీద శ్రీ వేంకటకవిగారు కావ్యపాఠువులైన ప్రతిభా పుష్పవృక్షానములు మూడింటికి నెలవులై, గద్యపద్యముల నవపద్యముగా రచించుటయందు నిపుణులై, సర్వవిధముల పూర్వాంధ్ర కవిపుంగవులను దలంపునకుఁదెచ్చుచున్నారు. వారాంధ్రీకరించిన ఈ శిశుపాలపథ మహాకావ్యము శ్రీనాథుని శృంగారచైషధమువలె నాంధ్రసరస్వతి కపూర్వాలంకారమై యలరారుననుటలో సందేహము లేదు. వారు రచించిన గోపీనాథరామాయణము, శ్రీకృష్ణజన్మ ఖండము మున్నగు నితర మహాకావ్యములుకూడ పునర్ముద్రితములై సర్వాంధ్రలోకమున శీఘ్ర ప్రచారమునొంది వారి కీర్తిని నలుదెసల వెలియించుఁగాక.

“ఈ యాంధ్ర వాల్మీకి రామాయణ ముత్తమకక్ష్యలోనిదిగా గడింపఁదగినది. ఈ మహాకవిశ్వరుని కవిత్వ మతి సుకుమార సరస వచన గ్రథితము. రసవంతము. పండిత పామర జన హృదయాకర్షక మయి శబ్దార్థాలంకారోపశోభితంబై యనతి కఠినమై పాఠకుల కానంద సంధాయకమయియున్నది చదువునపుడు సులభముగా నర్థమగుటచే నీ కవిపుంగవుని కవిత్వము ద్రాక్షాపాక భరితము. నానావిధ వర్ణనోపశోభితంబై తత్త్వ ప్రతిపాదకంబై యతి గంభీరార్థయుక్తంబై మధుమయ ఘటితి సమలంకృతంబై యొప్పురు నీ రామాయణ మనునీతి హాస రాజము నన్యూవాతిరిక్తముగా నాంధ్రీకరించుట మిక్కిలి దుష్కరము. అది సరస వచన రచనాధురంధరుడగు నిట్టి మహాకవికిఁగాని తదితరుల కలవిగాదు” గోపీనాథరామాయణ పీఠికనుండి

శ్రీ రాధాకృష్ణ పరబ్రహ్మణేనమః

శ్రీ రాధికా పరిణయము

(అలభ్యము; రత్నాకరము అను వ్రతక జయనామ సంవత్సర శ్రావణ
శుద్ధపంచమి ఇందువానరము సంపుటి ౧, సంచిక ౧ నుండి)

కా॥ శ్రీరాధాకుచకుంభగంధరసకాశ్మీరాంకితోరస్థలుం
దై రాజీవభవాభవాచ్యుతులు తానైయుంట వాణిశివా
శ్రీరామామణులం ధరించెనగా తెల్వొందు కృష్ణుండు కో
కారమ్యుం తెలికానివంశభవు గోపాలవ్రభుం బ్రోవుతన్ ౧

మ॥ అతసీనూనసమానభాసుడగు దైత్యారాతివక్షంబునన్
దతనీలాశ్రము చెంగటస్మైరయు నుద్యచ్ఛంచలావై ఖరిన్
శతమమ్యావలహారమధ్యగతచంచత్పద్మరాగాకృతిం
జతురత్వమ్ముననొప్పుభాగ్గవి గృతిస్వామిన్ గృవన్ బ్రోవుతన్ ౨

మ॥ మగువా! నీకును నాకు రూపమును నామంబొక్కటైయుండు న
ట్లుగుటన్ భేద మొకింతలేదు నమ నర్థాంగీకృతంజేసితం
చొగి నల్గన్ దగవే? యటంచు గిరిజాయోషామణిన్ వేడు నీ
అగళుం డీకృతినాథు బ్రోచు గలకాలంబున్ గృపాదృష్టిచేన్ ౩

చ॥ అతుడుగ నాదుమేన మణిహారములున్నవి మీ యురమ్ము నం
దరయగ నటరాని ఫణిహారములే యని గౌరి నవ్వ నా
యురమున రత్నహార మిదెయున్నది చూడుమటంచు తచ్చిర
స్ఫురదురహారరత్నముల జూపులిపుండు కృతీంద్రు బ్రోవుతన్ ౪

మ॥ రహీమీరన్ దివిషన్నదీయుతనభోరత్నాత్మజావై ఖరిన్
మహనీయామలమౌక్తి కాన్వితలసన్మాపేంద్రనీలాకృతిన్
మిహికాంతాన్రదుచి న్నెలుంగువతి సామేనం దగంజేరి జం
భహరాశ్మద్యుతి నొప్పుకై లజ కృతిస్వామిన్ గృవన్
బ్రోవుతన్ ౫

- చ. సనకసనంజనాది మునిసత్తము లొప్పుగఁ గొల్వ వాక్సతిన్
దనరసనాగ్రభాగమునఁ బప్పుక నిల్చి చతుర్ముఖమ్ములన్
బనివడి నాల్గుచేదముల భావము వారికిఁ దెల్పు పంకజా
సనుఁడు గృతీంద్రునిన్ సృపతిసత్తమునిన్ సతతంబుఁ బ్రోవుతన్
- మ. జనతానందిత తాకవృత్తగతులన్ సంగీతసాహిత్యముల్
స్తనయుగ్మం బయి రాగముల్ కళలు విద్యాప్రాధి దీపింప సా
రనితాంతశ్రుతివర్ణరూపకలనన్ రాజిల్లు వాగ్దేవి మ
న్నన నెల్లప్పుడు నాదునాలుకవయి న్నాట్యంబు గావించుతన్.
- మ. తను నేవించుజనాభివిఘ్నములు సంతాపమ్ములం బొందఁగాఁ
దన కెవ్వఁడు విఘండు లేక జగతిన్ దా నంతకున్ మూలమై
వినుతాస్వర్థముగా వినాయకుఁడు నా విభ్రాంతి వాటించు న
య్యనిమేషార్చితపాదు దంతివదనుం బ్రాప్తింతు నర్థావీక్షె. ౮
- సీ. ఇలఁ నెవ్వఁ డాదికపింద్రుఁ, డెవ్వఁడు పు
రాణేతిహాసనిర్మాణచతురుఁ,
డెవ్వఁర లధికసంస్కృతకావ్యనాటకా
లంకారరచనావిలాసవిదులు,
సకలభాషాశబ్దశాసనుం డెవ్వఁడు,
పరిశిష్టభారతకరుఁ డెవండు,
రామాయణాదికగ్రంథంబు లెవ్వరు
జనహితంబుగఁ జేసి వినుతిఁ గాంచి
- తే. రట్టి వత్రికసంభవ వ్యాస కాళి
దాస భవభూతి ముఖసంస్కృతప్రబంధ
కవుల నన్నయభట్ట తిక్కన హుళక్కి
భాస్కరాదుల మదిలోనఁ బ్రస్తుతించు.

చ. సముదితవృత్తి నింపగు రసాలకిసాలము మాని నింబప
త్రముఁ దినుమాడ్కి నీఁగయు ఘృతమ్మును మాని వ్రణమ్ముజేరు
చందమున రహి న్మహాకవిశృతంబగు సత్కృతియందుఁ దప్పలే
నెనుకుదు; రొప్పు లున్నను గణింపరు దుష్కృతు లీర్వ్యచే మహిన్.

మ. చతురత్వంబునఁ జారుచిత్రకవితాసామ్రాజ్యసింహాసన
స్థితుఁడైయున్న కవీంద్రుఁ గాంచి కుకపుల్ సిగ్గేది నిందింపఁ ద
త్కృతికిం దత్కవి కేమి యెగ్గు? ద్విరదశ్రేష్ఠంబువై నున్న భూ
పతినిన్ గన్గొని క్రిందఁ గుక్క లదలింపం గూసినట్లే కదా! ౧౧

క. తుమ్మెద పువ్వులె వెదకును,
దిమ్మరి కోలంబు పెంటదిబ్బలె వెదకున్,
సమ్మతి నొప్పులె వెదకు ము
దమ్మున సత్కవియు, గుకవి తప్పలె వెదకున్. ౧౨

క॥ తనయంత వలచివచ్చిన
ఘనవదన లు గూర్చి చెప్పు కవివద్యము నూ
తనముక్తాఫలములచే
నొనగూర్చిన సరముమాడ్కి నొప్పుచునుండున్ ౧౩

తే. సరసశబ్దార్థసంగతు లెఱుంగలేక
పూర్వకపుల శబ్దార్థముల్ మ్రుచ్చిలించి
కూర్చునమయం బెఱుంగని కుకవివద్య
ముండు భువి గాఱుపూసలదండకరణి. ౧౪

ప. అని యివ్వధంబున నభీష్టదేవతాప్రార్థనమ్మును సత్కవి బహూ
కరణంబునుంగుకవినిరాకరణంబునుంగావించిశిరీషప్రసూనంబులం
గల వేళలత్వంబును సౌగంధికపుష్పంబులం గల సౌరభ్యంబును
బారిజాతలతాంతంబులం గల మాధుర్యంబునుం గల మనోహర

శబ్దార్థములం గూర్చి సంస్కృతాంధ్రకవు లిచ్చమెచ్చనొచ్చెంబు
లేని సచ్చరిత్రం బొక్కటి యక్కజమ్ముగ రచియింపం దలంచి
యున్న సమయంబున.

౧౫

సీ. వేడ్కతో నిత్యంబు విబుధులు సేవింపఁ
బ్రబల భోగైశ్వర్య వటిమ గల్గి
ప్రజల ధర్మాధర్మ పరిపాలనమునందుఁ
దతబుద్ధి సమవర్తితయును గల్గి
నిరుపమవాహినీశ్వరసేవ్యమానుడై
సముదగ్రభూరితేజంబు గల్గి
యసమానపుణ్యజనానందకారియై
చతురత త్యాగశీలతయు గల్గి

తే. లోకపాలాంశభవుఁడు భూలోకవాఘఁ
డగుటఁ దల్లక్షణము లన్ని యతనియందె
వెలుగుచుండంగఁ జెలికానికులవయోధి
రాజు వేంకటగోపాలరాయుఁ డలరె.

౧౬

సీ గోరాజ గోరాజ గోరాజులను మీఱుఁ
బ్రతిస్పృష్టి వైభవ ప్రాభవముల
మదనాగ మద నాగ మదనాగములఁ గేరు
ఊతిధూర్వహణరూప ధృతుల గతుల
కమలాస్త కమలాస్త కమలా పులసు మించు
చక్రపాలన కళైశ్వర్య రుచుల
వసురాజ వసురాజ వసురాజులను బోలుఁ
బ్రబల ప్రతాప పౌభాగ్యవటిమ

తే. ననుచు జను లెల్ల వినుతినేయంగఁ దనరెఁ
జండదోర్దండమండితమండలాగ్ర
ఖండితోద్దండవిమతవేదండకాండ
శీర్షమండలుఁ డారాజసింహుఁ డిలను,

(జయనామ సంవత్సరము కార్తికమాసము నంపుటే ౧, నంచిత ౪
తెలుగు మాన చక్రతిక 'రత్నాకరము' నుండి)

- క. చెప్పిన శ్రీహరిచరితము
చెప్పంగవలె నొండుగాథఁ జెప్పిన నోటన్
దుప్పరలు రాలిన ట్లగు
గొప్పగు నమృతంపుసోన గురియునె చెప్పుడి ! ౫౦
- నీ. నకలశృంగారచేష్టావిశేషములకు
లీలాగతులకును మూల మతఁడె
కమనీయరూపరేఖావిభ్రమాత్యంత
లావణ్యములకు మూలం బితఁడె
వరకవీశ్వరులకు వర్ణనీయములై న
బహుగుణమ్ముల కాటవ ట్టతఁడె
అనవరతంబు ధ్యానానక్తులగు యోగి
తతులకు నిర్వాణదాత యతఁడె
- తే. నిఖిల నిగమాంతసీమంతినీవతంస
చారుసీమంతభూషితచరణుఁ డతఁడె
అట్టి శ్రీకృష్ణరాధికాజ్ఞాపి భవ్య
పరిణయము చెప్పకంటె సౌఖ్యగ్య మెద్ది ౫౧
- నీ. రచియించితిని మున్ను రామాయణాదిమ
హాకావ్య మాండ్రకావ్యమ్ము గాఁగ
సరసోక్తులను గృష్ణజన్మబంధంబును
సంతరించితి సాధుసమ్మతముగఁ
బ్రణుతి కెక్కితి శిశుపాలవధాఖ్య ము
హాకావ్య మాండ్రకావ్యఁబుఁ జేసి
చెలఁగి రాధామాధవుల విహారంబు శృం
గారప్రబంధంబు చారుషణితి

తే. వెలయ నకల వర్జనములు గలుగునట్లు
చాల నత్కవు లంపటు మే లనంగఁ
దెలుఁగుఁజేసితి నివు డాండ్రచేశవివిన
ఘనవసంతుండ వేంకటకవివరుండ.

౫౭

షష్ఠ్యంతములు

క ఏతాదృశ బహుసుగుణ
ప్రవాతోపేతునకు విమతపార్థివమకుట
స్థితమణిరుచిరరుచి
ద్యోతితపాదునకు భూరిదోస్సారునకున్.

౧

క. ధర్మనిరతచిత్తునకును
భర్మమహిధరసమాన పటుదైర్యునకున్
నిర్మలమతికి విబుధజన
శర్మదునకుఁ జాలితప్రజాధర్మునకున్.

౨

క. శారద నీరద పారద
నారద హర హరి హిర నవనీత నభో
వారణ కైలాసాచల
సారయశస్సాంద్రునకును జగతీంద్రునకున్.

౩

క. బుధజనసంస్తుతునకు మా
నధనునకుఁ బవిత్రపద్మనాయకవంశాం
బుధివిధునకు విద్యాభో
జధరాధీకునకు సాధుజనకల్పునకున్.

౪

క. భూపాలశేఖరునకు న
దాపాలితపండితునకు ధన్యాత్మునకున్
గోపాలరాయమణికిని
గోపాలసమప్రభావగుణవార్హిధికిన్.

౫

ప్రథమాశ్వాసము

వ. అభ్యుదయవరంపరాభివృద్ధిగా నాయొనర్పంబూనిన రాధికా పరిణయం బను శృంగారప్రబంధమునకుం గథాక్రమం బెట్టి దనిన నైమిశారణ్యవాసులగు శానకాదిమహామునులు శ్రీకృష్ణరాధికా కళ్యాణమహోత్సవ కథాశ్రవణకుతూహలపరులై, సూతు నవలోకించి, మహాత్మా! రాధికాకృష్ణుల పరిణయంబు సమగ్రంబుగా వినిపింపు మనిన సూతుం డిట్లని చెప్పందొడంగె

కథాప్రారంభము

సీ. శతకోటి యోజనాయత విరజానది
పరగ నెద్దానికిఁ బరిభ్రయయ్యె
శతకోటి యోజనశతశృంగనాయక
శైల మెద్దానికి సాల మయ్యె
నెద్దాని కల కల్పవృక్ష బృందావనం
బాతవనదుర్గమై తనరె
మణిసారనిర్మిత మహానీయదానిమం
డల మెందుఁ జిత్రమై వెలయుచుండు

తే. దివ్యమణిమయమూలవేదికలు భర్మ
శాఖలు ప్రవాళదళములు చారుపుష్ప
ఫలములును గల్గి శోభిల్లు పటతరువులు
గల పథంబు లవెచ్చోట గలిగియుండు

వ. మరియు నెయ్యది సకలలోకాతీతంబై చాధానిబంధమండయివ శ్రీకృష్ణనిచేత స్వేచ్ఛావినిర్మితంబై మారుతాదార్యమాణంబై యనంతము క్షణనమందిరబంధురంబై, యనేక గోపికాజనసంకులంబై యపరిమిత కామధేనుసంచారంబై, నిరుపమ నిరాధార నిత్యనిరుపాధికంబై, బ్రహ్మాండరుద్రాదిదేవతల కధిగమ్యంబై, యనంతంబై, యప్రమేయంబై, రత్నేంద్ర సారవినిర్మితంబై

యొప్పునట్టి గోలోకంబునందు త్రయస్త్రింశత్కృతి పరిచారిణీ
 నేవిత సుశీలాది త్రయస్త్రింశన్ముఖ్య సఖివరివేష్టితయై శ్రీకృష్ణ
 వామాంగసంఘాతయై నిత్యంబును పదియాఱు వత్సరంబుల
 ప్రాయంబుగలదియై యగణ్యలావణ్య యుక్తయై త్రిలోకస్థ
 దేవతాబృందవందితపాదారవిందయై యొప్పు రాధికం గూడి
 శ్రీకృష్ణుండు తదీయమహామణిసార నిర్మితసుందరమందిరాభ్యంత
 రంబున గ్రీడింపుమండినంత నొక్కవాడు. ౨

సీ. కృష్ణుండు విరజతోఁ గ్రీడించి నాఁ డని
 విని రాధ కోపించి విభునిఁ గాంచి
 హితము నెంచక చోరరతిలంపటా! నన్నుఁ
 గ్రీడించి పెఱదానిఁ గూడి తీవు
 నరునకుఁబోలె మనశ్చంచలత నీకుఁ
 గల్గెఁ గావున నింకఁ గమలనేత్ర!
 యవనిలో మనుజుండవై పుట్టు మని రాధ
 కాప మిచ్చిన విని చక్రిభృత్య

తే. వరుఁడు శ్రీధాముఁ డధికకోపమున రాధఁ
 గాంచి సర్వేశ్వరుం డని కాన కిట్లు
 హరికి కాపం బొసంగితి; వందువలనఁ
 బుడమిలో మర్త్యకాంతవై పుట్టు మీవు. ౩

క. అని యిట్లు విశ్వజననీ
 జనకులు రాధికయు హరియు కాపవశమునన్
 జనలోకహితార్థముగా
 మునుకొని ధర మనుజు లగుచుఁ బుట్టఁగవలసెన్. ౪

ఉ. అంత నిజేకుఁ బాసి మనుజాకృతి ధాత్రిఁ జరింపఁజాల క
 క్కాంత దురంతదుఃఖమునఁ గాంతువదంబులమీద వ్రాలి జే.

త్రాంతములందుఁ దోరముగ నశ్రుకణంబులు వ్రాల నేడ్వ న
య్యింతిని శౌరి హస్తముల నెత్తి కవ్వంగిటఁజేర్చి యిట్లునున్. ౫

ఉ ఇంతిరొ! యింత నీకు వగవేటికి నే నినుఁజూసి యెంటి నా
వంత మనంగ నేర్తునె? నవాంబురుహాయతనేత్ర! మందలో-
బంత మెలర్ప నీవు వృషభానునిమందిరమందుఁ బ్రీతిఁ ద
త్కాంత కళావతీయువతిగర్భమునం జనియింపు మింపుగన్ ౬

చ. వనజదళాః! నీ వెనుక వచ్చి ముదంబున నేను ధాత్రిఁ గ్ర
క్కున వసుదేవదేవకులకున్ మధురాపురిలో జనించి పె
ల్చిన నటు నందమందిరము కై శవవేశనె చేరి ప్రితి నం
దుని వెలయించి ని న్నటు మనోభవలీలలఁ దేల్తుఁ గోమలీ! ౭

—:0:—

బాల్యంబు మొదలు శ్రీపతి ఏదాబ్జములపై మమతతోఁజేర్చితి
మానసంబు, “వదియాటువత్సరములవాడనై యుండుతఱి నొక్కనాఁడు
సింహపురంబునుండి నృసింహదేవ కల్యాణోత్సవసమాలోకన కుతూహ
లాతిరేకంబున వేదకైలంబునకుంజని యందొక్కమహాయోగి వలన
నొక్కవిద్యవడసి తత్రప్రసాద లబ్ధకవిత్వవిద్యావిశేషుండనై,” చదివితి
వభినవోజ్జ్వల కావ్యనాటకాలంకారములు బెక్కులక్షణంబు, లభ్యసిం
చితి సంస్కృతాంధ్ర పురాణంబులన్ని శోధించితి నాదరమున, రచి
యించితిని తొల్లి రామాయణగ్రంథ మాంధ్రకావ్యంబు కృష్ణాంకితముగ
శ్రీకృష్ణజన్మఖండమనుపేరఁదగు మహాగ్రంథమొకటి, కోరితెనిగింపఁ
బూనితి గోపినాథ, పక్కులవరుండ వేంకటశాస్త్రిసుకవి.

“.....” సూచిత భాగము గోపినాథ
రామాయణము నుండి గ్రహింపబడి శ్రీకృష్ణ జన్మఖండతోని సీసపద్య
ప్రథమ ద్విశీయపాద మధ్యభాగమున గూర్పఁబడినది.

శ్రీ ర స్తు

శి శు పా ల వ థ మ హా కా వ్య ము

ప్రథమాశ్వాసము

• సకల దేవతా ప్రార్థనము •

కా. శ్రీవైదర్భియు సత్యభామయు ముఖ శ్రీమీఱ నిర్వంకలన్
సేవింపన్ స్థితమొప్ప వారి నడుమన్ జెల్వొందుశ్రీకృష్ణుడున్
శ్రీ వెల్గోటికులాబ్ధిపూర్ణవిధునిన్ శ్రీరాజగోపాలకృ
ష్ణావిర్భావుని యాచభూవిభుని నిత్యశ్రీయుతుం జేయుతన్ 1

సీ. శ్రీమత్కళిందకన్యామనోహరతీర
పావన రమ్య బృందావనమున
లలితసుగంధితై లాలతాగృహమధ్య
మందు మందారపుష్పాంచితోరు
రత్నతల్పంబుపై రాధికానతిఁ గూడి
చతురత సురతంబు నలుపువేళఁ
గలిత వజ్రోగత కాన్తుభమణియందుఁ
బ్రతిఫలితాత్మ విగ్రహముఁజూచి

గీ. వేటొకతెఁ దాల్చినాఁడని వెలఁదియల్గి
నక్కునఁ గడించి కెమ్మోవి నొక్కు కారి
వర గ వెల్గోటి రాజగోపాలకృష్ణ
యాచవిభునిఁ గృపాదృష్టిఁ బ్రోచుఁగాత

- చ. గురుఁడగు వార్ధి కాస్తుభము కోరిక యాతక మిచ్చి చంద్రునిం
బరువడి వెంట నిచ్చి వసువం జని భర్త యురోగృహంబు సో
దర సహితంబుగాఁ గడు ముదంబునఁ జేరి వసించినట్టి యిం
దిర కృతిభర్తకుం గరుణ నిశ్చలసంపద నిచ్చుఁగావుతన్ 3
- ఉ. మామకసోదరిన్ సకలమంగళగేహిని గా నొసంగితిన్
మామజుఁదీన్ శిరః కుసుమమంజరిఁజేసితి నింకనైన నీ
పాముల వేసమున్ విడువు భావుకయంచుట మేలమాడు మా
స్వామి మృదూక్తికిన్ సగుచు భాసిలు శూలి కృతీంద్రుఁ
బ్రోవుతన్ 4
- మ. నను మున్నొల్ల నటంచుఁ బల్కి పిదప స్థాతండ్రినిన్ దల్లి నొ
య్యనఁ బ్రార్థించి వివాహమై కరుణ నర్థాంగంబు నాకిచ్చితో
యనఘా యీ ఘనమోహ మెందరిగె నాఁడంచుట్లు మేలంబు లా
డునగేంద్రాత్మజమత్కృతీశునృపచంద్రుంబ్రోచు నెల్లప్పుడున్
- నీ. పచ్చవిల్వనితండ్రి బలుబొడ్డు తమ్మివై
లీలనాడెడు ముద్దు బాలకుండు
విసుపక యేప్రొద్దు వింత బొమ్మలఁజేసి
చతురత నాడించు జంత్రగాఁడు
చాగ్దేవి నెప్పుడు వదలక తనజిహ్వ
మీఁద ధరించిన మేటి మగఁడు
సనకాదియోగులు చారుశ్రుత్యుక్తుల
వినుతింపఁ దలయూఁచు వేడ్కఁకాఁడు
- గీ. ధాత భువనైకకుళలసంధాత లోక
తాత సర్వక్రియాచారతతివిధాత
యెలమి గోపాలకృష్ణయాచేంద్ర విభునిఁ
జెలఁగి దీర్ఘాయు నొవఁగి రక్షించుఁగాత

చ. తనపతిజిహ్వాకాగ్రమునఁ దప్పక నిల్చి విపంచి మీటుచున్
ఘనముగ వర్ణరూపమును గైకొని ప్రీతి నమస్తవేదముల్
పనివడి సర్వశాస్త్రములు భర్తృ ముఖంబునఁ బల్కురించు శో
భన సుచరిత్ర భారతి కృపాకలనం గృతినాథుఁ బ్రోవుతన్ 7

చ. అరయ నభేదరూపధరులౌ తలిడఁడ్రులమ్రమాల బాల్యమం
దురమున నొక్కవంకఁగుచ మొక్కయెడన్ భజినాథహారమున్
బరువడిఁ జూచి మౌగ్యమున భవ్యకపిత్థమృణాళ శంకచేఁ
గరమటు సాఁచు విఘ్నవతిఁ గావుత సత్కృతినాథు నిత్యమున్ 8

సీ. రామాయణాఖ్యమహామృదుకావ్య సు
ధారసాంభోధి యేధన్యురసన
యఖిల పురాణేతిహాసకథామూల్య
మణిగణపేటి యేమౌనికుఁడి
లలికావ్యనాటకాలంకార సుమనస్త
బకకల్పశాఖ యెవ్వనివిద్య
యఖిల భాషోక్తశబ్దానుశాసన బిట
దాంకిత మెవ్వనియలఘుకీర్తి

గీ. యట్టి వత్సీకసంభవవ్యాసకాళి
దాసనన్నపార్థులను బ్రార్థన యొనర్చి
మఱియు సంస్కృతసత్కవివరుల నాంధ్ర
సత్కవీంద్రుల మదిలోన సంస్మరింతు

వ. ఇట్లు సకల దేవతా ప్రార్థనంబును సత్కవిజనాభినందనంబును
గావించి యుదంచితమందారకుసుమనిష్యందమకరందబిందు
వేళలనుందరశబ్ద ప్రపంచసంతితంబును సకలవిద్యజ్ఞనశ్రావ్యం
బును సర్వాలంకారరసవర్ణనాపూర్ణంబునగు నొక్క యాంధ్ర
కావ్యంబు రచియింపఁబూని యున్న పమయంబున

• వేంకటగిరి పురీవర్ణనము •

చ. నటితహరిజ్ఞయేందిరకు నాటకరంగ మనంత వైభవో
త్కటమున కాలవాలము తతస్ఫుట విద్యుల కాటపట్టును
దృఢభటసింహకోటులకు భర్తృమహీధరగహ్వరంబు వేం
కటగిరి పట్టణం బలరుఁ గాంతిజితామరరాజధానియై 11

సీ. అచటి మహీసురు లతికళాధారులై
ద్విజరాజులనఁ జాలవినుతి గాంతు
రచటి రాజవరేణ్యు లరిబలహంతలై
జిష్ణులనంగఁ బ్రసిద్ధి గాంతు
రచటి యురుజులు పుణ్యజనై కపాలురై
శీతి శ్రీదు లనంగ విశ్రుతి వహింతు
రచటి కూద్రులు కుజనావన దతులై
కుజనారి యగు బలుఁ గుత్ససేతు

గీ. రచటి వెలియాండ్రు సక్తినాసాక్షి గాత్ర
హానితరంభాతిలోత్తమాహరిణిహేమ
లగుచు విశ్రుతిగాంతు రన్నగరికి సరి
గాఁ దగునె యడరాడలకాపురంబు 12

సీ. కరములు పాఁచి నాకధునీవరాంబువుల్
తమి దీర్ఘదాపు దంతావళములు
రయరూపవర్ణ విశ్రాంతిఘనమథా
సింధుజంబులు మహాసైంధవములు

కేతనపటజాతవాతరుద్ధదినేక

సథములు కమనీయ బహురథములు

బలుసింగములఁ బట్టి పై నెక్కి విచ్చల

విడి సంచరించు బల్లిరథటులు

గీ. గలిగి సౌధాగ్రసంచరత్కామినీ శి
రోజములు సూచి నీలాశ్రరాజియనుచు
నచటి పోషితశిఖులు నాట్యంబు సేయ
వఱలు నతిచిత్ర భంగి నవ్వురవరంబు

13

గీ. గాఢ పుణ్యంబులకుఁ గాళికాపురంబు
కలిత సౌఖ్యగమ్యముల కలకాపురంబు
కాంతి సంపదలకు ద్వారకాపురంబు
కాపురము సేయువారల కా పురంబు

14

గీ. విప్రులును యోధవరులు ఋత్విజులు నచట
ననిశమును శాస్త్రక్షేవులై యలరుచుండ్రు
వారిముంగిళ్లు సంతానభూరుహములు
వాకవద మవ్వరంబు నెన్నంగఁ దరమె

15

+ కృతినాయక గుణగణాభివర్ణనము +

క. ఆ రాజధాని కథివతి
యై రాజిలు శారదాబ్జహరహారార
క్షీరపటీరసురద్వీప

హీరాంచితయశుఁడు కృష్ణయేచేంద్రుఁడిలన్

16

ఉ. ఏకముఖంబుచేతఁ దదహీనగుణప్రకరంబు నెన్నఁగా
లేక విరించి వాలును గిరివళుఁ దైదు గుహుండు వాఱు ద

ర్వీకరలోకవల్లభుఁడు వేయు ముఖంబులు దాల్చి రెంతయున్
వాకొనినన్ నుతింప నరపాలకు లెంతటివారు ధారుణిన్ 17

కా. ఆరాజేంద్రుని రూపసంపదకు సామ్యంబొందఁగాఁ జాల కా
మారుం డంగవిహీనుఁడయ్యె శశియత్కవ్యాధితుం డయ్యె న
య్యారే యక్షతనూభవుండొక కుజంబయ్యెన్ జయంతుండు పొ
ల్పార న్వాయస మయ్యె నయ్యడవిపాలయ్యె న్నసంతుండిలిన్

చ. హిమరజతాద్రులుఁగుచము లిందుఁడు మోము శరద్వనంబు చే
లము మినువాఁక హారము విలాసనభిమణి వాణి పాలనం
ద్రము ఘనకేశికాసరసి రమ్యతరోడుతతు ల్నఖంబులై
క్రమమున నొప్పు నయ్యవనికాంతు సముష్ణిల్లకీర్తికాంతకున్

గీ. నవ్యతర వైభవంబున నాకరాజు
జనమనోహరి యగుట నక్షత్రరాజు
రమ్య సౌఖ్యాగ్యగరిమచే రాజరాజు
రాజమాత్రుండె యమ్మహిరమణుఁ డరయ 20

సీ. క్వానము ల్భవించు చరమ మర్కటఁ డిచ్చెఁ
జర్పింప నది జరీకాల్వ యగునె

జంబుకంబులు దిను శల్యమిచ్చె దధీచి
యర్థి కది నువర్ణహార మగునె

గ్రద్దలు భవించు కండ లిచ్చెను శిఖి
కండ లర్థికి మానికంబు లగునె

అఱచుచుఁ గనరుచు నప్పు లిచ్చెను మేఘుఁ
డప్పు లద్దులకు కాల్వెన్న మగునె

గీ. వీరబాధాతలనఁగ నెచ్చేకలందు
నద్దులకు మణిభూషాంబరాన్న మొసంగి

యేలుగోపాలకృష్ణయాచేంద్రవిభుఁడె

దాత యనుచు నుతింతు రా ధరణివతిని

21

- ఉ. అక్కట కామధేనువు సురాగము వేలుపుమానికంబు పెం
వెక్కెగ సర్వకామములు నిచ్చు నటండ్రది యేటిమాట యం
చొక్కటి చాలగడ్డి దిను పొక్కటిదారు వొకండుతాయి పో
నిక్కము పాటిసేయఁదగునే యవి యా నరపాలమౌళిన్ 22
- చ. పాలుపుగ భృత్యసంతతుల భూసురకోటుల సత్కరించుచోఁ
గలయఁగఁ బట్టుకాల్వ లొక కంబళిమాత్రముగా వరాలు గ
వ్వలుగ సువర్ణవోరములు వావిరి నెప్పుడు గడ్డిపోచగాఁ
దలఁచి యొసంగు నవ్విభుని త్యాగసమృద్ధి నుతింప శక్యమే 23

రాజసభా వర్ణనము

- వ. అమ్మహిమండలాఖండబుండొక్కనాఁడు మృదుచిత్రరాంకవ
పటాస్తీర్ణకనకవేదికాశతఱ్ఱంబై, వజ్రకీలితద్యారబంధబంధు
రంబై, వికాలప్రవాళకవాటశోభితంబై, స్ఫటికశిలాపాలభంజి
కాపుంజశోభితానేకసువర్ణస్తంభసంభృతంబై, యనల్పశిల్పికల్ప
నాలంకృతవివిధచిత్రచిత్రప్రకాశితకుడ్యంబై, క్రిందం బఱచిన
మేదిసి చిహ్నచిహ్నిత చిత్రకంబళంబును మీఁదం గట్టిన ప్వర్గ
లోకలక్షణాంకితంబైన వితానంబునుం గలిగి ద్యావాపృథివీ
మన్వగతగ్రహనక్షత్రశోభితాంతరితంబు సనుకరింపుచు ననంత
లక్ష్మీవిలాసంబై వైకుంఠంబుభంగి, వీరభద్రకుమార గణవాళనేవి
తంబైకైలాసంబు రీతిఁ, జతురాసనవాణివినితంబై సత్యలో
కంబు మొడ్డి -బుధకవిగురుసే వితంబై -యుండ్రలోకంబు చందం
బున నందం బగుచున్ననభా సదనంబు ప్రవేశించి భరతలక్ష్మణ
శత్రుఘ్నసహితుండైన రామభద్రుని వైఖరి ముద్దుకృష్ణ
యాచేంద్రవేంకటకృష్ణయాచేంద్రవేణుగోపాలకృష్ణయాచేంద్ర
నామంబులఁ బ్రసిద్దులైన యనుజన్ములు మువ్వరతోడం గూడి
యనర్హరత్నఖచితసువర్ణపీఠంబు మీఁద సుఖాసీనుండై తత్ర

త్యమపేంద్ర) మణిమయ స్తంభాగ్రనిర్మితరత్న పాంచాలికలు
కరతలఘటిత సువర్ణపాత్రాంతరాళస్థిత వద్మరాగమణిదీపికల
నివాళిప సుభయ పార్శ్వస్తంభనిబద్ధసాల భంజికలు మణి
దండమండితతుషారకిరణకరపుంజ సంకాశ చారుచామరంబులు
వీవ ప్రూణతృప్తికరంబులైన సాంత్రాణియగరుల ధూపవాస
నలు సభానదనంబు నిండ గుఱాళింపఁ బురోభాగంబున నపార
శబ్దికాస్త్ర పారావార పారంగతులైన వైయాకరణులును,
బరస్పరశిగీషాయ త్తచిత్తులై హేతువాదంబులు సేయు
తార్కికులును, వేదవ్యాసకృతబ్రహ్మ సూత్ర వాక్యార్థోప
న్యాసంబునఁ దర్క కర్క శోక్తులకు మార్దవంబుఁ బుట్టించు
శారీరకమీమాంసకులును, గావ్యనాటకాలంకారకాస్త్రజ్ఞు
లైన యాలంకారికులును, జతుర్విధకవితానిర్యాహక మహా
ప్రబంధనిర్మాణచతురులగు మహాకవులు మొదలగు నకల విద్వ
జ్జనులు తమతమ విద్యా వైదుష్యంబుఁ జూపుచు నుచితాన
నంబుల నుండి పరివేష్టించ మంత్రిసామంతపురోహిత బాంధవ
సంఘంబులును బలే అడ్మిలును నర్హస్థానంబుల నుండి సేవింపఁ,
గంచు కోష్ఠీషధరులై చారుచామికరవేత్రంబులు కరంబులం
బూని నకింబులు చోపుదార్లు బరాబరులు సేయ గానవిద్యాధరి
కృతవిశ్వాసమప్రముఖ దేవగంధర్వులైన వైణికులు మనో
హరంబుగాఁ గాలానుకూలరాగసంపద లేర్పడ గ్రామమూర్ఛ
నాకంపనాదులు దెలుపుచు గాంధర్వంబు గావింప ముఖనాసా
లోచనగాత్రోరు తిరస్కృత చంద్రరేఖా తిలోత్తమా హరిణీ
హేమారంభలైన వారవిలాసినులు కందర్పసమానసుంద
రుండైన యీ ధరణీతరుణిపురందరున కెనయైన సుందరపురు
షుం దెవ్వండును లేడని చూపు కైవడి హస్తంబుల నభినయిం
పుచు, ముఖలోచనశ్రువిన్యాసంబుల భావార్థంబు దెలుపుచు
లావ్యంబు నలువ, వందిమాగధపాతకు లిందంద కైవారంబులు
సేయఁ, బణవకాహళమర్దళవేణుప్రముఖచతుర్విధవాద్యం

బులు బోరుకొనఁగ, ననంత వైభవాభిరంజితుండై పేరోలగం
బున ముడి

24

కావ్యకరణ హేతువు

మ. నను శ్రీరామవదారవింద భజనానందప్రపూర్ణాత్ముఁ ద
ద్వననామస్మరణాతిపూతరసనుం దమ్మరికారుణ్యల
బ్ధినితాంతోజ్జ్వలసత్కవిత్వమహితు స్థాత్రీసురగ్రామణిం
బ్రణుతప్రజ్ఞుని వేంకటాఖ్యసుకవిన్ రావించి పల్కెంగృహన్ 25

సీ. గరిమ రామాయణ కావ్యరాజము నాంధ్ర
కావ్యంబుఁ జేసిన ఘనుడ వీవు
బ్రహ్మకైవర్తపురాణంబులోఁ గృష్ణ
జన్మఖండంబును జారుఫణితి
నాంధ్రభాష రచించినట్టి పుణ్యుండవు
మహితసర్వజ్ఞకుమారయాచ
విభుని మాతండ్రిని వేమాలు బహుసంస్కృ
తాంధ్రసత్కృతులచే నంచితముగఁ

గీ. బూని మెప్పించి యమ్మహిజానికరుణ
నభినవాంబరహారాగ్రహారహేమ
వలయముఖ్యసత్కారంబు వడసి విమతి
కెక్కినాఁడ వాస్తానకవీంద్రుఁ డనఁగ

26

వ. కావున మాఘకవికృత శిశుపాలవధాఖ్య మహాకావ్యంబు
సమస్త కావ్యరాజంబై, సర్వాలంకారశోభితంబై, నానావిధ
వర్ణనా పూర్ణంబై, శ్రీకృష్ణనాయకంబగుటం జేసి భవ్యంబై.
సర్వజనసేవ్యంబై, చండితజనక్రావ్యంబై యున్నది. కావున
సత్కావ్యంబు మదంకింతఁబుఁజేసి, యాంధ్రకావ్యంబుగా
ధరింపుమని యానతిచ్చి, జాంబూనదాంబరహారాగ్రహారాది

ప్రదానంబుల సంతుష్టునిం జేసిన, నేను సంతుష్టాంతరంగుండనై
యమ్మహాకావ్య రచనాభిముఖ్యంబు వహించి, కృతిపతివంశా
వతారం బభివర్ణించెద

27

• కృతిపతివంశావతారవర్ణనము •

సీ, వెలియఁ బిల్లలమట్టి బేతాళనాయఁ డే
ఘనవంశమున కాదిక ర్తయయ్యె

రంగుగా సర్వజ్ఞ సింగభూపాలకుం
డే వంశమునఁ బుట్టె నింపుమీఱఁ

జెంచి దుర్గాధీశుఁ జించి చెందాడిన
బంగరేణేంద్రఁ డే వంశభవుఁడు

కోరి డెబ్బదియొక్క గోత్రంబులకు శిరః
శోటిర మే పుణ్య గోత్ర మట్టి

గీ. మేటి రేచెల్ల గోత్ర వెల్గోటివంశ
మందు విద్యత్కుమారయాచాభిధాన
సృవవరేణ్యుఁడు జన్మించె నిరుపమాన
దుగ్ధవారాశియందుఁ జంద్రుండుఁబోలె

28

గీ. ధరణినమ్మేటి కీర్తిప్రతాపరుచులు
దిశలఁ బర్విన రేవవత్ దెలియలేక
సురుచిరంబుగఁ జక్రముల్ జోడుగూడ
వీడ సంశయ మొందు నెవ్వేళలందు

29

గీ. భూరి విద్యల కారాజు భోజరాజు
వీర్య వితరణమల కల విక్రమార్కుఁ
డుత్తరోత్తరయుక్తి ప్రయుక్తులందు
జీవసన్నిభుఁడతఁడని చెప్పవచ్చు

30

గీ. ఆ మహీనాథ తిలకున కగ్రనుతుడు
గలిగె బంగారుయాచ భూకాంతుడనగ
ముదముతోఁ గళ్యపబ్రహ్మ కదిలియందు
శుక్రఁ డుదయించినట్లు ప్రచన్నయకుడు

31

నీ. అనఘుఁ డా బంగారు యాచభూమీశుండు
కాళికాసేతు మార్గంబునందుఁ
జేరైన నాయనిపేటఁ గట్టించి య
చ్చట విశాలంబుగా సత్ర మొకటి
నిర్మించి దానికి నిండార సగుటారి
సీమాంతరస్థమై చెలఁగు విన్న
మాలయు జువ్వలపాశెంబు నారెండు
గ్రామంబు లిచ్చి ధర్మం బొనర్చె

గీ. నింపుమీట నా సత్రమం దిప్పటికిని
వచ్చుజనులకు నెవుడు నవ్వారిగాగ
నిచ్చుచుందురు భూపాలుఁ డేర్పరించి
నట్లు భోజనసామగ్రి యనుదినంబు

32

గీ. మఱియుఁ బోలూరి సీమలో మానితముగ
నొప్పునేకొల్లు పాలములో నొక్క సత్ర
మొక్క కోనేరు నిర్మించెమర్వి దాని
సన్నుతింతురు దొరవారిపత్ర మనుచు

33

నీ. వెలయంగ శ్రీకాళివిశ్వనాథస్వామి
యాజ్ఞ చే నొక భూసురాన్వయుండు
కాళికాపురి నుండి, కర మర్థి నొక దివ్య
లింగంబు గొని వచ్చి బంగరేచ

విభునకు నర్పించి వెసనీవు లింగప్ర
 తిష్ఠ సేయు మంటంచుఁ దెలుప నతఁడు
 కడు వేడ్కతో మహాకై వల్యనది పొంత
 నతివికాలంబుగా నాలయంబు

గీ. రమణ గట్టించి యన్నపూర్ణాయుతముగ
 విశ్వనాథుఁ బ్రతిష్ఠించి కాశ్వతముగఁ
 గాంచనధ్వజ మెత్తించి కట్టఁజేసె
 మహితగోపుర ప్రాకార మంటపములు 84

క. చిత్రంబులు శ్రితసురతరు
 సత్రంబులు సకలసుకవిజనసంస్తుతికిం
 బాత్రంబులు కాత్రవగణ
 జైత్రంబులు నమ్మహాకుచారిత్రంబుల్ 85

గీ. అతని పత్నులు పాపమాంబుక్కమాంబ
 నాథుతోఁ గూడ సహగమనంబుఁ జేసి
 వీరమాతలై వెలసి రప్పీటిలోన
 వెలయు తద్వంక్యులకు నిలువేల్పు లగుచు 86

క. ఆ రాజశేఖరునకుఁ గు
 మారుండు ఘనశక్తిచేఁ గుమారుండు తనూ
 మారుండు సుకుమారుండు కు
 మారుండు కుమారయాచమహిపతి యలరెన్ 87

సీ. పరఁగ వేంకటగిరిపుర మంతిపురమును
 రచియింపఁ జేసెఁ జిత్రంబుగాఁగ
 రాజవీధుల నెల్ల రమ్యంబుగాఁ జేసి
 మూలలి మంటపంబుల రచించె

విశ్వేశ్వరాన్నపూర్ణేశ్వరీ గుహులకు
ముడముతోఁ గట్టించె మూఁడుచేర్లు
హూణరాజులచేత నొప్పుగాఁ దన రాజ్య
మునకు ని స్తమిరారిచనదుఁ బొందె

గీ. రమణఁ గట్టించె నన్నసత్రములు పెక్కు
విప్రులకు దాన మిచ్చెను విత్తమెల్ల
నమరవతిఁ బోలె భోగంబులనుభవించె
నతఁడు సామాన్యుఁడె కుమార యాచవిభుఁడు 36

గీ. పాపఁగ నారాజమౌళిప్రభుత్వకాల
మందు వేంకటగిరిపురమందు సర్వ
విభవములు సర్వసంపదల్ వృద్ధి నొందె
బూర్ణశశిరాక కుదధి యుప్పొంగినట్లు 39

గీ. అమృతహారాజపుత్రుఁడై యలరు నద్భు
తప్రతాపుండు కీర్తి విస్తారుఁ డాది
రాజసంకాకుఁ డభిలోద్విరాజచిత్త
హరచరిత్రుండు బంగారు యాచవిభుఁడు 40

సీ. కళ లనారతమును తయము నొందకయున్న
శీతాంకుఁ డీ డని చెప్పవచ్చు
బ్రహ్మాధిపతి విరోధము గల్గకుండెనా
యంగజ సాటి సేయంగ వచ్చు
దమి నగమ్యాగమనము సేయకుండెనా
ధనదపుత్రుఁడు తుల్యుఁ డనఁగ వచ్చు
మధువల్లవ నమాగమము లేకయుండెనా
యల వసంతుఁడు సాటి యనఁగ వచ్చు

గీ. జగతి నిమ్మేటి కని జనుల్ వొగడ నెగడె
నకుయకకుండు హరభక్తుఁ డనవరతము
ధర్మపత్నిప్రియుండు విద్యత్సమేతుఁ
డగుచుఁ జెలువొందు బంగారు యాచవిభుండు 41

ఉ. అంచితభంగి నానృపతి న్యాయము దప్పక యుండ విత్తమా
ర్జించి తదార్జితస్వమున, శిష్టమహిసుర భృత్యకోటిఁ బో
పించి నమస్త ధర్మములుచేసి య శంఖున ధాత్రిఁబూర్తి గా
వించి నిరంతరం బనుభవించెఁ బురందర తుల్యభోగముల్ 42

క. ఆ రాజశేఖరునకుఁ గు
మారుఁడు జనియించె రాజమాన్యుడు మహిభృ
ద్విరుఁడు వెలుగోటికుల
శీరపయోరాశిపూర్ణ సితకరుఁ డగుచున్ 43

క. శర్వాంశసంభవుండు న
ఖర్వమహాశక్తిధరుఁడు గాన నతని నీ
యుర్వికు లెల్లఁ బొగడిరి
సర్వజ్ఞకుమారయాచజనవతి యనుచున్ 44

క. కాముఁడు సుందరులకు రణ
భీముఁడు శత్రువుల కెల్లఁజెంపలరంగా
సోముఁడు పౌరజనములకు
రాముఁడు భూప్రజల కా ధరాధిపుఁ డరయన్ 45

సీ. తన కీర్తిభామిని ధమ్మిల్లమున కిందు
కళచారుకేతకీ దళముగాఁగఁ
దన ప్రతాపగ్రీవృ తవనరక్మలకు రో
హితతురంగుఁడు దాపుడిల్లుగాఁగఁ

దననిరంతరదానధారాలహరి కల

పాథోధినాథుండు భర్తగాఁగఁ

దనశౌర్యహర్యతుమునకు దుర్మదవైరి

సంఘంబు ఘనసామజములుగాఁగ

గీ. వెలసె నమ్మేటి లోకై కవిశ్రుతోరు
సుగుణసంపన్నుఁ డనిశంబు కూలపాణి
కధికిభక్తుండు సకలవిద్యావిదుండు
వరకుమారయాచేంద్రుండు వసుధతోన

46

సీ. విక్రమార్కుండు వీర్యవిశరణ సాహస
ములకు విద్యల కెల్ల భోజరాజు
ఉత్తరోత్తరమహా యుక్త్యవన్యాసంబు
నందుఁ జర్పించంగ నమరగురుండు
చటుల మీమాంసాది శాస్త్రపరిజ్ఞాన
మందుఁ బరాశరనందనుండు
శక్తార్థశాస్త్ర ప్రచారంబు లందుఁజా
ణిని గౌతములనంగ వినుతికెక్కు

గీ. బద్ధనాయకకులవార్ధి పారిజాత
మఖిల సుజనైక సుతచరిత్రాన్వితుండు
సుందరీకాంక్షణీయాతి సుందరుండు
భోగి దేవేంద్రుఁ డా రాజపుంగవుండు

47

సీ. కాశిగయాప్రయాగములును మధుర బృం
దారణ్య రామేశ్వరాది పుణ్య
దేశముల్ నేలించి త్రివథగాముఖ పుణ్య
నదులలో నవగాహనంబుఁ జేసి

గోభూహీరణ్యాది గురుదానములఁ జేసి
 యందన్నసత్రముల్ పొందు వఱిచె
 లలి రాధికాకృష్ణులకుఁ బ్రీతిగా నగ్ర
 హారంబు విప్రుల కర్థి నొసఁగెఁ

గీ. జెలఁగి బొంబాయి కలకత్త చెన్ననగర
 హూణరాజులతో సఖ్య మొనరఁ జేసి
 వారిచేఁ జాల మన్ననల్ వడసి పెక్కు
 బిరుదు లంది వెలింగె నా నరవరుండు

48

సీ. వెలయ వేంకటకవి విరచిత రామాయ
 డాండ్ర కావ్యమువిని హర్ష మొంది
 సత్కృపతో జరీకాల్వలు కాంచన
 మయహారములు బహుమతి యొనర్చి
 మారేళ్ళసీమలోఁ జేరైన పెరుగువ
 జ్ఞాన్విఖ్యాతామం జగ్రహార మిచ్చె
 బ్రహ్మకై వర్తపురాణంబులోఁ గృష్ణ
 జన్మఖండము కవిజనులు మెచ్చ

గీ. నమ్మహాకవిచేతనే యంచితముగఁ
 దెనుఁగు సేయించి వేయార్లు ధనము హేమ
 భూవలిచ్చి రాధాకృష్ణపుర మనియెడు
 నగ్రహారంబులో ద్వాదశాంశ మొనఁగె

49

ఉ. రాజితకీర్తి సర్వజన రంజనుఁ డా నరనాథుఁ డొక్కఁడే
 రాజనఁ జెల్లుఁ గాకితర రాజులు రాజులె శక్రచంద్రము
 బ్రాజను పేరుదాల్పుట కరంబునిరర్థక మెట్టులన్న ఘో
 రాజి నొకండు పుణ్యజన హంత యొకండునికాటుఁ డారయన్

- గీ. ద్విజవరేణ్యులచే జగద్విశ్రుతముగఁ
తెక్కు మఖములు సేయించి పెంపు వడసెఁ
బుడమి వేల్పులకును వేలుపులకుఁ తెక్కు
గ్రామము లొసంగె నమ్మహారాజవరుఁడు 51
- గీ. అమ్మహారాజశేఖరుం డమితయశుఁడు
లీలతో సర్వ సామ్రాజ్య మేలుచుండి
వరుసగా సప్త సంతానవంతుఁ డగుచు
దనరె భువిలోన రెండవధాతకరణి 52
- కం. అందగ్రసుతుఁడు రాజపు
రందరుఁ డనఁ బొగడు గనెఁ బురందరకరిరా
ట్కుంచేందుయశుఁడు సుగుణా
నందుఁడు గోపాలకృష్ణనరపతి యలరెన్ 53
- కం. మును కశ్యపుచే నిండ్రుఁడు
ననిమిషపదమందుఁబోలె నటు జనకునిచే
ఘరవేంకటగిరిసింహా
ననమం దభిషి క్తుఁడయ్యె సంభ్రమ మెసగన్ 54
- గీ. శ్రవణరహితుండు కోటనిసంబుగల్గు
వారఁడు పాండురదేహంబు వాఁడఁ టంచు
నురగపతి రోసి మేదిసీతరుణి ప్రీతి
నమ్మహారాజ భుజదండ మాశ్రయించె 55
- గీ. ఇంద్రుఁ డమరావతీపురం వేలినట్లు
శ్రీదుఁ డలకాపురంబు రక్షించినట్లు
గరిమ నారాజు వేంకటగిరిపురంబు
పాలనము సేయుచుండు నపారయశుఁడు 56

- గీ. కాలివాహనశకమందు శశివసుగగ
నాష్టసంఖ్యలు గల పార్థివాబ్ధమందుఁ
బ్రకటితంబుగ వేంకటసుకవిసేత
నీకృతి రచింపఁ జేసె నాలోకవిభుఁడు 57
- చ. వితతరసంబు లుగ్గులిడిపెంచి ధ్వనుల్ మఱి వృత్తి రీతులున్
జతురతఁ బాకముల్ రుచిరశయ్యలు చక్కఁగఁ దెల్పి వాల్మీకి
కృతుల నలంకరించి తగ నీకృతికన్యను గృష్ణయాచభూ
పతికి నొసుగె వేంకటవివశ్చిదవశ్చిముఁ డంఁజితంబుగఁ 58

• పద్యంతములు. •

- కం. ఏవంవిధగుణగణసం
భావితునకు భావజాభభవ్యాకృతికిన్
సేవిత గౌరీవరల
ఘోషరునకు దీనలోకచింతామణికిఁ 59
- కం. శ్రీ వెల్గోటకులాంబుధి
తైవాత్మకునకు నృపాలజనమాన్యునకున్
దేవాధిపసంకాశమ
హావిభవనమన్వితునకు నమితయకునకుఁ 60
- కం. అశీషానీర్మునకు జన
రక్షణచతురునకు రాజరాజనమధనా
ధ్యతునకు శౌర్యజిత హ
ర్యతునకు నితాంతఘనదయాదతునకుఁ 61
- కం. ఆర్యమతచర్యునకుగ్రి
ష్టార్థమసమతేజునకు సుధాంబుధిసమగాం

భీర్యునకు శక్రసన్నిధి

కౌర్యునకు మహానుమరుసమదైర్యునకు

62

కం అతులప్రభావుచకు యా

వతలీలామదనునకుఁ బ్రవర్తితభాగ్యా

న్వీతుచకు జనమతునకు బుధ

హేతునఁ గోసాలకృష్ణయేఁ జేంద్రునకు

63

• కథాప్రారంభము. •

వ. అఖ్యుడయిపరంపరాభివృద్ధి యగునట్లుగా నాయొనిర్వం
బూనిన శ్రీ శిశుపాలవధమహాకావ్యంబునకుఁ గథాప్రారంభం
బెట్టి దనిన

64

• నారదాగమనము •

కా. శ్రీ నాథుండు జగన్నివాసుఁడగు శ్రీ కృష్ణుండు లోకావన
ధ్యానానంతత శ్రీసమృద్ధవసుదేవాగారమందున్ సుఖా
సీమందై దివిసుండి వచ్చు ఁటిలశ్రేష్ఠున్ విలోకించె భా
షానేత్రంగజుఁ గాయకాంతి విజితాంచచ్ఛారదున్ నారదున్ 65

మ. చెలు మౌప్పుక దిననాథయానము తిరశ్చీనంబు, వైశ్వానరో
జ్వలయానం బది యూర్ధ్వగం, బహుహ! సర్వవ్యాపయై

యీసము

జ్వలితేజం విటుఁ డ్రెందుగాఁ బడియెడిక జర్పింప నేమంచు, నా
కులకన్ జూచుచునుండి రప్పు డచటం గొల్పున్న వా రంబిటున్

- చ. తొలుత రుచిప్రతానమని తోడ విభావితరూప మౌటచే
వలనుగ దేహమంచుఁ బిదపన్ నువిభ క్తతరాంగ మౌటచేఁ
దలఁపఁగఁ బూరుషుం డనియుఁదద్దయు నిశ్చిత మైనయవ్వెలుం
గలవడ నారదుం డని మురారి యెఱింగె గ్రమక్రమంబునఁ 67
- వ. మఱియును 68
- ఉ. భూరివిసీలనీరదము ముంగలఁ జూడఁగ నయ్యె సాంద్రనీ
హారపటీరహారనిచయాకృతి నమ్మునిశేఖరుండు సొం
పారఁగఁ దాండనోత్సవమునం డిభచర్మము మేనఁ దాల్చి నిం
డారఁగ భూతిలి ప్రతనుఁడై కనుపట్టు పురారికై వడిఁ 69
- మ. శరదెందుఁస్రచయాభుఁ డై మిగుల రంజిత్కంజకింజల్కపుం
జరుచిస్ఫితజటాచ్ఛటాకలితభాస్వస్మృతి యై మానిశే
ఖరుఁ డొప్పెన్ రుహిసస్థలీరుహవిపాకస్వర్ణశోభామనో
హరవల్లిప్రతతీయుతోన్నతతుషారాద్రిన్ విడంబించుచుఁ 70
- చ. అతులనవాంబుదచ్ఛవిమృగాజినబద్ధవలగ్నుఁ డై సము
ద్యతకపిశోరుమౌంజియుతుఁ డై శశితోఁ దులదూఁగుమేనితో
వితతనువర్ణసూత్రపరివీతవిసీలవికాలచేలుఁ డై
చతురత నొప్పు సీరి క్రియ సంయమి గన్గొన నయ్యె నయ్యెడన్
- చ. అనుపమవై నతేయరుచిరాంగరుహాయతపైమమేదిని
జనితవిపాకవల్లిచయసంభవతంతుకృతోపవీతుఁ డై
ఘనహిమజాలకుఘ్రుఁ డగు కంజభవప్రియపుఘ్రుఁ డొప్పె సం
జనితతటిల్లతాకలితశారదనీరధరంబుచాడ్పునన్ 72
- చ. కలితమృదాశఖండనితగాత్రవిలగ్ననిసర్గకృష్టసా
రలితసూక్ష్మలోమచయరమ్యసమగ్రచమూరుకృత్తిచే

వెలసె విరించినందనుఁడు పృష్ఠగతాస్తరణంబుచేత న
బృలిరిపువాహనం బయినవారణరాజమువోలె న త్తటిన్ 73

మ. నలు వొప్పన్ ముని సంతతశుభితపీఠాబద్ధతంతుడుతో
జ్వలిదంగుష్ఠనఖాంకుభిన్న మగుటం జూర్జ్వలసద్విద్రుమం
బులిచే ముంగలి నర్థభాగము దగం బూరించినట్లున్న యు
ల్లలదచ్చప్పటికాకుమాలికను గేలం బూని యొప్పెన్ రహిన్

సీ. అనిలనమాఘాతమున నసంకీర్ణంబు
గా నమరణనాత్మకవ్వరంబు
నిగుడఁ జేయుచుఁ బ్రతినియతసంఖ్యావ్యవ
స్థితఘనశ్రుతిచయాన్వితము లై న
షడ్జాదికము లగు సప్తస్వరంబులఁ
బ్రస్తుటికృతము లై వరఁగునట్టి
షడ్జాదికావర స్వరసంఘభేదత్ర
యారోహణావరోహణపరిక్ర

గీ. మువ్రభేదంబు గల మహామహతి యనెడు
వీణ నటు సారెసారెకు వేడ్క మీఱఁ
గనుఁగొనుచు భూరితేజఃప్రకాశితాభ
లాకుఁ డై మౌని హరి డాయ నదుగుడెంచె 75

మ. ఘనతన్ వెంబడివచ్చువేల్పులనతుల్ గైకోలు గావించి పె
ల్చిన వారిం దగ నిల్వఁ బంచి తఱితో సర్వార్థపంద్రప్త యో
మునివద్యుండు వికాటదర్పదళవామోదుండు శ్రీకృష్ణుఁ డు
న్ననగారాతినికేతనాభ మగు ప్థావం బర్ధికేరెన్ రహిన్ 76

• శ్రీకృష్ణ సందర్శనము

- గీ. ఇనసమప్రభుఁడైన యమ్మునివదంబు
లవని సోకక మున్న జనార్దనుండు
గట్టుచైసండి లేచు మేఘంబు కరణిఁ
వీతచు ననుండి లేచె సంప్రీతిమెఱయ

77

- క. అమితవ్రయత్నమున ను
న్నమితానమదురుభణాహినాథునిచే సంశ్ర
మమునఁ గ్రింద ధృతంబగు
జమవై హరి మ్రోలఁ దవని చరణము లిడియెన్

78

మత్తకోకిల. అదిపూరుషుఁడచ్యుతుం డఖిలాంతరాత్ముఁడు కృష్ణుఁడ
హృదిపూజలఁ బూజ్యుఁడైన మహాత్ము నారదమౌని న
త్యాదరంబునఁ బూజఁజేసె మహామతుల్ సుతపోధనుల్
మోద మొప్పగ రాఁదలంప రపుణ్యవంతులయిండ్లకున్

79

- చ. అనఘచరిత్రుఁడైనముని నంబుజనేత్రు సఖాజనుల్ హిమాం
జనకుధరంబులన్ బలె బ్రసన్నతఁ గన్గొనునంతలోఁ జిరం
తనముని కృష్ణుఁడాత్మకయద త్తవరాసనమందు మౌనివ
ర్యుని దన కాళిముఖ్యముగ నుండఁగఁ జేసె బ్రసన్నవక్త్రుఁడై

80

• శ్రీకృష్ణ-నారద వర్జనము •

- గీ. ఘనమహానీలరుచి యైనకంసరిపుని
మ్రోల విష్ణురమున నున్నమునివరేణ్యుఁ
డవరసంధ్యకు నెదుటఁ బూర్వాద్రి మన్న
ధవళకిరణునిశోభను దస్కరించె

81

- గీ. అపుడు యజ్ఞప్రియుం దైనహరి ప్రసన్నుఁ
దైన మునివఱిఁ బూజించి హర్ష మొందె ;
సాదులను వరివస్త్వఁ నంగ్రహింపఁ
గోరుదురు గాదె సచలంబు గాఁజనుట 82
- గీ. తాపశేంద్రుఁ డశేష తీర్థోపహృతము
లఘునినాశనమర్థంబు లైనకుండి
నలిలములు పాడిచే బట్టి శౌరి మీదఁ
జల్లె వారియు నతాస్త్వఁ దై సంగ్రహించె 83
- క. మునియనుమతి గొని నవఘన
తనుడగు కృష్ణుఁడు వసించె దవనీయవరా
ననమున ; నది యపు డొప్పెను
ఘననీలఫలద్రుకలితకనకాద్రిక్రియన్ 84
- చ. చెలువుగఁ గాఁక నార్చినపసిండితిగిందుళకించు వల్యయుం
గలయఁగ నిండుచందురునికందువఁ బోలినమేని చాయయుం
గలిగి మరోజ్జ వేముఁ డగు కంజదళాక్షుఁడు చూడ నయ్యె సం
కలితవిశాలబాడబళిఖాయుతచారుపయోధిచాద్పునన్ 85
- చ. బలిరెపునీలతుల్యరుచిఃఖాత శౌరితనుప్రఖాళి సం
వళితము లైన నారదుని వర్షరుచుల్ విలసిల్లె రాత్రియం
దలరు చలన్మహిరుహదళాంతరగోచరశీతధామరో
చులక్రియ నద్ద చూపఱులచూడ్కులకుం గడు విందొసర్చుచున్
- చ. మఱియుఁ బ్రపుల్లనూతనతమాలనుమోవమకాంతిరాజిచేఁ
బరువడి నప్తవర్ణసుమపాండుమరీచులచేఁ బరస్పర
చ్చురితవినిర్మలద్యుతుల సొంపు వహించిరి యేకవర్ణులై
హరియు ఘనీంద్రుఁ డర్కతనయాన్భితగాంగజలంబుకై వడిన్

మ. లయకాలప్రతిసంహృతాత్ముఁ డగునేలక్మీకు సత్కుక్షిలో
రయ మారన్ సవికాసతన్ భువనముల్ రాజిల్లు నక్కుక్షిలో
నియతిం దాపవరాట్సమాగమభవోన్నిద్రోరుసంతోషసం
చయముల్ మిక్కిలి దుర్వహఁబులగుచున్ సాగెన్ మహాభారమై

చ. దినకరునిం బలెన్ నిశితదీధితి యైన తపస్వివద్యునిం
గనుఁగొని సమ్మదంబున వికాసము నొందుటఁ జేసి ప్రాప్తమా
తనరుచి గల్గునేత్రములు దాల్చిన కృష్ణుఁడు పుండరీకలో
చనుఁ డనుప్రస్ఫుటాహ్వాయము సత్యముగా నొనరించె
నత్తఱిన్ 89

• శక్ర సందేశము-ఉపోద్ఘాతము.

వ. అప్పుడు 90

ఉ. ఆ వసుదేవపుత్రుఁడు, మహాగుణకాలి, విసారిశుభ్రదం
తావశిదంభశీతకిరణాంకులచేత స్వభావశుభ్రను
శ్రీవృతగాత్రమున్ సితమిచ్చే ఘనసౌధము నట్ల చాల సం
భావన సేయుచున్ స్థితనమంచితవాక్యముచేత నిట్లనున్ 91

చ. అనఘ! శరీరధారులకు నద్భుతవైఖరి నీదు దర్శనం
బనిశము మూఁడుకాలములయందును బాత్రతనొందియుండు నె
ట్లనిన నఘం బడంచు నిపు డాయతియందును భద్రహేతువౌ
ననుపమపూర్వపుణ్యవిభవాధికతన్ గృతమయ్యెఁ గావునన్ 92

మ. అవరిచ్చిన్న సహస్రరశ్మియగు నయ్యంభోజమిత్రుండు వి
ష్ణుసమందే తమమున్ హరించుటకుఁ దా శక్తుండుగాఁడయ్యె, న
వ్యిపులాజ్ఞానతమంబు మీ యగణితావిరూపతేజంబులన్
నిపుణత్వంబునఁబోవు, దూరగతమై నిర్మూలమై, తాపసా ! 93

సీ. అనఘాత్మ! ప్రజలకు నతిశుభకారి ను
 పాత్ర నితేష నిర్వ్యసన చిత్తుఁ
 డగు సృష్టికర్తచే ననిశంబు ధనసంప
 దలకును బోలె వేదంబులకును
 గర మర్థి దానభోగములచే వ్యయమందుఁ
 బరఁగ నామ్నాయంబువలన మణియు
 నానంత్యమునఁజేసి యడుయుండగు నీవు
 నితేవముగ ధాత్రి నిర్ణయింప

గీ. బడితి, వజ్రపుత్ర ! నీదృష్టిపాతముననె
 యతికృతార్థుండవైతి నే నైననీదు
 గురుతరోక్తులు నాలింపఁ గోరినాఁడ;
 శ్రేయమందు నెవ్వఁడు సంతృప్తి నొందు ? 94

వ. అని యిట్లు ప్రియవచనంబులు వలికి యాగమన ప్రయోజనం
 బగువాఁడై వినయంబున నమ్మునీంద్రునిం జూచి, మహాత్మా!
 నిస్పృహుండవైన నిన్నాగమన ప్రయోజనంబెయ్యది ? యని
 యడుగుటది మిక్కిలిధార్మ్యంబగు నైనను సముదీకాత్మ
 గౌరవంబును క్లామ్యంబు నగు భవదీయాగమనంబె మాకు
 ధార్మ్యంబు నిచ్చుచునదని వలికిన, నమ్మురారి వచనంబు
 విని నారదుండు, పురుషోత్తమా! నిస్పృహుండ నని నీవు వచింప
 నర్హంబు గాదు; పరమయోగుల కైన నీవు సాక్షాత్కరణి
 యుండ వట్టి నిన్ను సందర్శించు టదియె మాదృశులకుఁ
 బ్రయోజనం; బింతకంటె నన్యం బెయ్యది గలదు ? 95

సీ. సముదీర్ణ విషయవాంఛా ప్రతిరోధకం
 బిడుజ్జి మగుట జవాచితేత

నత్యంతదుర్గమంబై న మోక్షవళంబు

వొందిన సుమనస్విబ్బందమునకు

ననపాయసంశ్రయంబై న ప్రావ్యస్థాన

మగు దీవుఁ పూర్వజ్ఞు లై న మనులు

నిగృహీతచిత్తు లై నెగడు యోగులచేత

నధ్యాత్మవృష్టిచే నధికయత్న

మున గృహీతునిఁగా, సర్వభూతమయునిఁ

గాఁ, బ్రకృతికంఠెఁ బరునిఁగా, ఘనపురాణ

పురుషునిఁగ, సర్వసాక్షిఁగా, భూతములకు

నీశ్వరునిఁగా నెఱుంగుదు, రీశ ! నిన్ను

96

అని యిట్లు భగవంతుని నిర్గుణస్వరూపంబు వినుతించి ప్రస్తుతో

పయోగిత్వంబున నగుణంబు నాశ్రయించి వెండియు నిట్లనియె

97

వరగ లోకత్రయైకస్థ వతిని నీవు

గాన లీలాసముద్భృత జ్ఞాతలంబు

చారుభుజగౌరవమునకు నాచ్ఛాదనముగఁ

జేర్చితి వహీశ్వర స్తంభశిరములందు

98

౩౨. అరయ నీవు నరావతారుడ వయ్యు, సంసృతినాశకృ

ద్వరగుణంబుల నెల్లవారి నధఃకరించితి వట్టి నీ

గురుతరాద్యపురాణమూర్తిని గూఢ సన్మహిమంబు లె

వ్వరు నుతింప నమర్థు లిద్దరఁ ? బిన్నవత్రనిభేక్షణా !

99

గహ్వరీభార మడఁచ నాకమున నుండి

యవతరించితి నీవు మహామథావ !

కుడినిడి ప్ర నిజులలోకుండ వగుట

నంతకంటెను భూభార మధికమయ్యె

100

మ. క్రమ మొప్పన్ శిశుపాల కంఠ ముఖలోక ద్రోహులన్ భూరితే
జమునం జంపుట కీపు కూతలమునన్ జన్మింప వేనిన్ మహా
త్మ! మహాయోగులు యోగదృష్టి నెపుడున్ దర్శింపఁగాలేనినిన్
విమలున్ మాదృశ చర్యచతువులకు స్వీక్షింప నెట్లయ్యెడిన్ ?

గీ. విశ్వవల్లభ! దుర్మత పీడితమగు
నీజగముఁ బ్రోవ దకుండ వీవె కావె;
పటుతమస్కాండమలినసభంబు గడుఁ బ్ర
కాశముగఁ జేయ రవిదక్కఁ గలఁడె యెరుఁడు ?

102

గీ. హరి మృగప్రాయులైన కంసాదిన్యపులఁ
జంపుటది యొక్క ఘనమని జనులు నిన్నుఁ
బొగడుదురు కాంచనాక్షప్రముఖనికాట
కరినిహంతకు నీ కది గర్హణంబు

103

వ. ఇట్లు స్తుతివాక్యంబులచేత హరి నభిముఖుం గావించుకొని
యాగమన ప్రయోజనం తెలింగించుటకు మహోద్ఘాతంబుగా
వెండియు నిట్లనియె

104

నీ. జగదేశవల్లభ! విగతశ్రముండవై
క్రమమున నీవు దుర్జనుల నెల్ల
నరసి చంపుటకు నీయంతన నీవె ప్ర
వృత్తుండ వై తివి వివిధగతుల ;
వైన నేకాంతంబునందు నీతోడ కా
పింపఁగ గోరు నా చిత్తమిపుడు

చతురత నన్ను వాచాలునిగా జేయు
చున్నది; గావున నో యువేంద్ర !

- గీ. యింద్రసందేశమున జనహితమునైన
వచన మచిరంబుగా విన్నవం బొనర్తు ;
నింద్రకార్యధుర్యత నొంది యెసఁగు నీవు
ప్రీతితో దాని సంతయు వినఁగవలయు

105

• హిరణ్యకశిప ప్రభావవర్ణన •

- చ. విమతులచే నొకింతయును భీతి నెఱుంగనివాఁడు సూర్యుడే
జమున వెలుంగువాఁడు దితి జాతుఁడొకండు గలండు వాఁడొగిన్
గొమరుగ నింద్రశబ్దమునకుంగల యర్థ మడంచి సంతతం
బుచుహితుఁ డై హిరణ్యకశిపుండను పేరంజరించు నిత్యమున్ 106
- చ. పరగ నమత్సరుండగుట, వాఁడసరుండను దారుణాఖ్యకున్
ధరఁ బ్రథమాభిధేయతను దాల్చె; మహాబలుఁడైన వానిచేఁ
జిరగతిదేవతాతతుల చిత్తములందు మహాభయంబు ను
స్థిరముగ నించఁగాఁ బడియె; తెప్పెడిదేమితమగ్రకృత్యముల్ ?
- చ. హరియమపాశియతులు దిశాధిపులైనను వారి వీటిలో
సరయక రాగసంహృతము లై తమ యంతనె సర్వసంపదల్
స్థిరముగ రాక్షసేంద్రుని భజించెఁ దదాదిగ సంపదల్ వసుం
ధర నతిచంచలంబు లనీ తద్దయు వాడిక గాంచె సంతయున్
- ఉ. నాకులు దైత్యుధాటికి మనంబున భీతిలుచున్ స్వరూపశో
లై కఫలంబులైన నగరాదులకుం బటు శస్త్రుకోటికి
స్వీక బలాలి కాయవనినిర్మితకంచుకదాపపాళి క
స్లోకత సంవిధానములు ఖూరులు చేసిరి పుష్కలంబుగన్ 109

తరల. భువనసంచరఁడై కళిలుఁడు భూరిసంపద కాశ్రయుం
డవు నిశాచరనాథుఁ డేదిక కర్తి నేగుఁ డదాకకు
న్దివిజవర్చులు మౌళిబద్ధమణిగళత్కరయుగ్ములై
యవిరల స్పృహమూఁడు సంధ్యల యందు మ్రొక్కుడు
రెప్పుడున్ 110

చ. వితతసటాచ్చటానిలవిభిన్నఘనంబగు భూరినారసిం
హతనువు దాల్చి ముగ్ధలతనాంచదురోభవసంగళంగురా
యతనఖరంబులన్ ఘనరణావని నద్దమతేంద్రవక్షము
ద్దతి విదళించిప్రపంచతివి తామరసేతుఁ ! నీవు వ్రేల్చిడిన్ 111

• దశగ్రీవ ప్రభావవర్ణన •

మ. ఘనుఁ డాదైత్యుఁడు భూరిదర్పభవదోఃకంఢూతి సైరింవలే
కనితాంతస్పృహ వెండి నిర్జరులతోఁ గయ్యఁబు గావించదే
వనివాసతరక్షణం బగుచుఁ గుప్యద్ధ్వోరరూపంబుతో
దనుజుం డై జనియించె రావణుఁడనా దైత్యాన్వయ
స్వామి యై 112

వ. మజీయు నా రావణుండు త్రైలోక్యాధిపత్యంబుగోరి యత్యం
తోత్సాహంబువలనఁ దన దశమశిరంబు ఛేదించం దలంచి, యిష్ట
సాహసుండు గావునఁ దన యిచ్చకుం దగిన యీశ్వరవరంబును
విఘ్నంబునుం బోలె నుత్పేక్షించె నదియునుం గాక 113

గీ. లీలఁ గైలాసగిరిన్ పులింపఁ జేసి
చలన పంథమత్ర వ్రతుపారకైల
కన్యకాస్వయంబ్రాహ్మణుంబుచేత
శివుని వరదావమునకు నిష్క్రమియొనరెన్ 114

- చ. ఘనబలకాలియైన దశకంఠుడు శక్రకుని మీఁద నల్గి త
ద్వనమును బెల్లగించె మఱి యెత్తుట భేదన మడ్డగించె న
య్యసువున రత్నముల్ గొనియె, నచ్చరలన్ తెఱఁబెట్టె నీగతిన్
బనివడి రేవవల్ దివి టవద్రవ మర్థి నొనర్చె బల్బిడిన్ 115
- చ. తలఁప దశాస్యుచేత ననుభావితుడై యనిలో బలాంతకుం
డలికి పలాయితుండగుచు నశ్రమ నాథసఖిలయానము
ల్లలఁపఁడు, వార్ధిఁ బుట్టిన చలద్దయచిత్రపదక్రమంబునుం
దలఁపఁడు, కేవలం బనుదనంబుఁ బ్రశంస యొనర్చు
శ్రీమతన్ 116
- గీ. కర మధీరలోచనుడగు కౌశికుండు
తపనసముడైన దైత్యుని యర్చనంబు
నేయఁ జాలక కాంచన శిఖరగుహల
నొదిగి దినములు గడపుచు నుండు ననఘ! 117
- చ. కలితబృహచ్చిలాకతిన్ కంఠవిఘట్టన జాతపావకో
జ్జ్వలికణజాలమౌటనవిషహ్యతరం బగు విష్ణుచక్రమా
ఖిలదనుజాన్వయప్రభుని కంఠమునం దతిమోఘ మయ్యెఁగే
వల భువనై కభర్తయయి ఖాసితె వాఁడధిక ప్రతాపుఁడై 118
- సీ. మఱియు నదైత్యుండు మదమునఁ గరిఁ బోతఁ
జతురత నిర్భిన్న శంఖుఁ డగుచుఁ
గలుపితంబు నిరస్త గాంభీర్యము నపాస్త
గురువు పృథకంబగు గుహ్యకేంద్రు
మానసంబును జాల మథితంబుగాఁ జేసె;
నదియును గాక జన్యంబులందు
పరుణదేవునిచేతఁ బ్రహితంబులైన దు
ర్దమపాగరాజపాశములు దనుజ

గీ. వల్లభ సరోపహుంకారభయదరవము
చేత వ్యావర్తితఃఖులై చిత్తమందు
సాధ్వసము గూరఁ ద్రమ్మఱు జవముచుజసె
ముట్టి వాళిగళంబునుఁ జుట్టుకొనియు

110

చ. తెలువుగఁ జూపదండము రచింపఁగఁ గోరి దశాననుండు ని
చ్చలు యమవాహనంబయిన నైరిభరాజవిశాలశృంగమం
దల మటు వెల్లగింప నది తత్పురుషాచములేకయుండియుం
తెలువటి ప్రీతనొంది వగఁజేఁ దలయై త్తకయుండు నెప్పుడన్

గీ. అరుఘ! కుచికాలమందైన నధికభీతి
నర్కుఁ డసమగ్రకరముల నంటి కొనుచు
విమలశీతలఘ్రాంబులిండుమౌక్తి
కంబుల నలంకరించుఁ దత్కమలముఖుల

121

చ. అలఘుకశాసముద్రుఁడు శశాంకుఁడు దైత్యునియింటరేవవల్
గొలుచుచు మానినీప్రణయకోపము దీర్చుచు రాగసంకడ
ల్లలకొనఁజేయుచున్ రతివిలాసము నేర్పుచు పంచరించు న
వ్వలసనశీలుఁ డౌదమజురీరునకున్ శశి నర్మమిత్రు డై

122

తరువోజ. అతిదురహంకారుఁడగుదశాస్యుండు వితతవిలాసినీ విభ్ర
మార్థంబు
రతమతిఁ జెవులకు దంతవత్రికలు హితముగా రచియింప నిచ్చఁ
దలంచి
ప్రతిలేనిబలమునఁ భాసిల్లు విఘ్నపతి దంతమొక్కటి జగిమిమైఁ
బెట్టె
నతఁ డేకదంతుఁడై యందున నలరె జతమగా నది వెండి జని
యింపదయ్యె

123

- మ. అవరోధప్రమదాంబరోచ్చలన సువ్యక్తాగుఁ డై యుండి త
ద్ధవళాక్షిస్ఫురదూరులోలనుననేత్రశ్రేణి యా వాని కా
ప్తవరుం డైన నమీరుచే ననవరాధస్పర్ధబద్ధామరుల్
ప్రవముల్ జేసి విముక్తు లై చనిరి స్వస్వస్థానముల్ జేరఁగన్ 124
- గీ. జనతిరస్కారియగు వాని సత్ప్రీతాప
మహిమచే ధిక్కితుండయ్యెద హనుఁ డాధి
చేఁగృళింపుచు బాష్పముల్ జీలుకరించి
ద్విగుణముగ ధూమపటలంబు విస్తరించె 125
- వ. మఱియు నత్యుగ్రతేజుండగు రావణుని సేవించుటకు సర్పం
బులు స్వకీయంబైన పరమర్మభేదకద్విజిహ్వతాదోషంబు పరి
త్యజించి యజిహ్వగమనంబులైన సకర్ణవర్గంబులచేత నిజభుజం
గత్వంబు భజింపఁబడ దయ్యె నదియునుంగాక 126
- చ. విపులతదీయవారణవిభిన్నవికాలకటంబు లౌటచే
మపరతదానధారలయి యోడి దిశేభములున్నిపట్లకున్
జవలతఁ జాసి యచ్చటనె సంతతమున్ వసియించినందునన్
విపులదిశాగణంబులను వేరది సార్థకమయ్యె వానికిన్ 127
- మ. కుసుమాస్త్రజ్వరతాపత ప్రమగు రక్షోభర్త నమ్మేనికిన్
వ్యసనాత్మకృష్ణములైన దైత్యకులరాడ్పండికృతేంద్రాంగనా
శ్వసితోరుశ్వసనప్రచారముల చే సౌఖ్యంబు వాటిల్లిన
ట్లనమానందము గల్గి దెప్పుడు పటిరాంచర్దవిత్రంబులన్ 128
- మ. అనిశంబున్ బుతుపుల్ పమగ్రఫలపుష్పాధ్యంబు లై బ్రతవం
బును పామంతము పన్ననోజ్జశిశిరంబుం దద్యసంతేందిరన్
ఘనవర్షర్తు శరత్తులుం గలిసి వేడ్కన్ దన్యహాపట్టణం
బున చాస్తవ్యకుటుంబితన్ వెలయు నామోదంబు నంధిల్లఁగన్

తరువోజు. అనఘాత్మ ! యజుఁడ వవ్యయుఁడ వనాది వనువమాన

బలుండవై నట్టి సీవు

తను వధించుటకు నై తత్పరత్వమున మనుజులోకంబున మను

కులమందు

ఘనరాముఁడను పేరఁ గలుగుట యెఱిఁగి వినయంబుతో సీత

విడువఁడు వాఁడు ;

పనివడి మానులై పరగినవారు ప్రణతాభిమానైక ద్రవిణులు

గారె ? 130

- ఉ. అప్పుడు, రామరూపమున నర్పిలి సీవు మహాపయోనిధిం
దప్పక నేతుమార్గమున దాటి యనిన్ వనితాపహరకున్
గప్పిన కిన్నచే నిశిత కాండములన్ వధియించి వుచ్చవే !
యిప్పుడు, తచ్చరిత్రము నహీనమతిం దలపోయు, మచ్యుతా !

• శక్రసందేశము •

- వ. మహాత్మా ! పరప్రతారణ పరుండైన యీ రావణుం డిప్పుడు
కైలూషుండు రూపాంతరంబునుం బోలె భవాంతరంబు నొంది
శిశుపాలుండను సంజ్ఞచేతఁ దిరోహితాత్ముం డై యమృతచేత
నతండె యితండని యెఱుంగఁబడక వర్తింపుచున్నవాఁడా శిశు
పాలుండు బాల్యంబున భుజచతుష్టయవంతుం డై ముఖంబుచేతఁ
బూర్ణచంద్రప్రతిముండై తోచనత్రయోపేతుం డై యుండు
నిప్పుడవి యన్నియు నంతర్హితంబు లగుటం జేసి తరుణుం డై
కరాక్రాంతమహాభృద్వరుం డై యమృత్సతతేజంబున సాక్షా
త్సూర్యుండై వెలుంగుచున్న వాఁడదియునుంగాక 132

- చ. 'కడిమియదృచ్చచే నమరకర్పరకోటి నమగ్రహింపఁగాఁ
గడువడి నిగ్రహించుటకుఁ గర్తమనేనె' యటంచు గర్వి యై

తడయక ధాతృముఖ్యురద త్తవరంబున పిర్యసంపదల్
వడసిన రావణాదులను వాడు హసింపుచునుండు సెచ్చలున్

చ. పరగ జిగీముఁ డైన శిశుపాలునిచేత బలావలేవతన్
దురుసుగ నివ్వడున్ జగము తొటి విధంబున గాసి నొందెకన్;
వరసతి యైన కాంత వలె వారకసస్థిగ మౌ స్వభావమున్
ధరఁ బ్రతిజన్మమం దవి తథంబుగఁ బూరుషు నొందునే కదా!

గీ. అట్లతిక్రాంత దై వాఙ్మండై స వాని
యమనికేతనాతిథిని గా సనుపుమీవు!
ప్రథిని కటు పీడ సేయు శుభేతర ప్ర
చారుల వధించు ఓది సాధుసమ్మతంబు 185

గీ. అరివధముచేత ధృతదార్ద్య మైన శక్రః
చిత్తమతిసాంద్రపులకశచీకుచాగ్ర
ధృత పరీరంభ పీడనోన్నత సహత్వ
మొందుఁ గా కటు మరల నన్నంద మగుచు 186

వ. అని యిట్లు విన్నవించి సురమునియగు వారదుం డాకాశం
బునకుద్గమించి చంద్రునికాంతి వహింపుచుండ నవ్వడు చేది
దేశాధీశ్వరుండైన శిశుపాలునియం దతిక్రద్దుండైన చక్రపాణి
వదనంబునందు గగనంబునందుం బోలె సంతతంబు శత్రువినాశ
సూచకం బగు మత్పాతవిశేషంబు భూభంగవ్యాజంబున నా
స్పదంబు గావించె* సయ్యుపేంద్రుం డింద్రసందేశశ్రవణా
నంతరంబున 187

• శ్రీ కృష్ణ సంశయము •

గీ. హవముఁ జూడఁ బార్థుఁడు పిల్వ నంపెఁ జైద్యుఁ
జంపు మని చెప్పి పుత్రైందె బంధవైరి

* మూలమున ప్రథమసర్గ సమాప్తము.

యెద్ది నేయదు ? సెద్దాని నిపుడు విడుతు ?
ననుచుఁ గార్య్యయాకులుం డై మురారి

133

• మంత్రాలోచనము •

గీ. గగనమున గురుకావ్యానుగతహిమాశు
కాంతిని వహించి యుద్ధవ కామపాల
సహితుఁ డై రమ్యమగు సఖాస్థలముఁజేరె
వేడ్కమీఱు మంత్రంబు గావించుకొఱకు

139

క. నయముగ జగదవనార్థము
ప్రియ మొప్పగఁ దత్సఖాస్థలీవేదిక పై
నయమున నన్నరవహ్ని
త్రయము ప్రకాశించె భూరితరతేజమునన్

140

క. వితతమణి స్తంభంబులఁ
బ్రతిబింబితులగుచుఁ జుట్టు పౌరుషసంఘా
వృతులైన కరణి నొప్పిరి
చతురత నమ్మువ్వరతివికాలవిభూతిన్

141

సీ. ప్రీతి నుద్ధవ రామ కృష్ణు లేయుత్తుంగ
హైమవీరము లిపై నధివసించి
రా వీరముల చేత నంచితకేసరి
క్రాంతత్రికూటశృంగములు చాల
మవమింపఁగానయ్యె; నపుడు విచక్షణుం
డగు హరి యుద్ధవ హరిధరులకుఁ
గార్యధ్వయమువకుఁ గల్గిన విప్రతి
చేధంబు దెలిపె విశేషయుక్తి ;

- గీ. మాఘ్యముకుశాగ్రరదనుఁ డా మధువిరోధి
వాణి విద్యోతితాంతస్సభంబు లైన
సుస్మితంబులచేఁ బరిశుద్ధ మైన
కరణిఁ బ్రస్ఫుటవర్ణ మై వజ్రలె నపుడు 142

• శ్రీ కృష్ణుని తొలిపలుకులు •

- గీ. వరుస మద్వాక్యములు భవద్వాక్యములకు
నవసరం విచ్చుటకు నయ్యె, ననఘలార!
నలుపుగాఁ బూర్వరంగంబు నాటకీయ
రమ్యవస్తుప్రసంజనార్థంబు గాదె ? 143

- వ. దిగ్జయశీలు రైన భీమాష్టవాదిశ్రాతల చేతఁ గరదీకృతసకల
మహిపాలుం డగు యుధిష్ఠిరుండు మనసాహాయ్యంబు లేకయే
యాగంబు నిర్వర్తించుటకు సమర్థుం డై యున్నవాడు;
ప్రవర్తమానుం డగు శత్రుండు కథ్యంబు గోరు పురుషునిచేత
నాదాసీన్యంబునఁ జూడం దగినవాడు కాఁడు; వృద్ధి నొందుచున్న
రోగంబును శత్రుండును దుల్యవృత్తి గలవారని చెప్పంబడుదురు;
గావున 144

- సీ. ఒనరఁ లై తృప్త్యసేయుండగు శిశుపాలుఁ
డెలమి బంధుండయ్యు ఖలుఁడు వాఁడు
సతతంబు నా కవకృతిసేయుచుండు న
ట్లయినను దాని నే నరయకుందుఁ;
బరగ లోకంబును వాధింపుచున్నవాఁ
డది నాకు మిక్కిలి యార్తి నొసగెఁ ;
దవిలి భవన్మత శ్రవణవర్జితంబు
నామతం బిది ; మీరు నయమెలర్ప

- గీ. వార్యవర్యు లాలోచించి కార్యసరణి
దెలుపుఁ డిప్పుడు; భువి నెంత ధీరుడైన

నొకఁడు గావించు మంత్రంబు ప్రకటితముగ
సర్వనిశ్చయమందొగ మగుచు సుండు

145

వ. అని యిట్లు కృష్ణుం డభిధేయసమ్మితాశరం దైన వాక్యంబుఁ
జలిసి, యూరకుండె నుత్తమపురుషులు ప్రకృతిచేతనే మిత
భాషులై యుందురుగదా! యవ్వడు

146

• బలరాముని వర్ణనము •

గీ. శాస్త్రవక్రతాపరాధసంస్మరణజాత
వితతసాంద్రవశ్చాత్తాప నిస్ఫురితము
సుదతిలింబోష్ఠచుంబనచుంచువు నగు
నోష్ఠమున లిఱితుండయి యొప్పు వాఁడు

147

గీ. మద్యసేవాదుణితఘోర్ణమానములును
రేవతీవదనోచ్ఛిష్టపావనపుట
యుతము లగు లోచనంబుల నొప్పు వాఁడు
సురుక్రుధోన్నమితాంగుఁ డై వఱులు వాఁడు

148

గీ. గాఢపరిరంభలోలుపకామినిస్త
నాతికార్మశ్యసాక్షిణి యగు సుగంధి
దివ్యవనమాల నభిమానదీప్తవదన
వాతముల వాడఁ బాటించు వాఁడు మఱియు

149

గీ. నివిడకుండలకలిత మాణిక్యశకల
ప్రభలిచేత నీలాంబరాభంగసంగ

రుచిని నవమాతవల్లవరుచిని గాఁగ
నంచితంబుగఁ గావించు నట్టి వాఁడు 150

గీ. వితతసంధ్యారుణవోయ్యమ విస్ఫురత్స
మగ్రతారాగణంబుల ననుకరించు
శత్రువిద్యేవరక్తాంగసంగిసాంద్ర
ఘర్మజల బిందువులు దాల్చి క్రాలువాఁడు 151

మ. తతసౌరభ్యకకుద్విపుత్రివదనాంతర్వాసలజ్ఞాధివా
సిత మౌ మద్యరసంబుచేతఁ గృతసంశ్లేషాననా మోదమున్
సతతంబు న్వమియించువాఁడు నయశాస్త్రప్రోక్తసద్యుక్తులన్
జతురత్వంబునఁ దెల్పువాఁడు ఘనుఁ డా సంకర్షణుండ త్తటిన్

గీ. తాను మొదలఁజెప్పఁ దలఁచి తక్షణమె ని
జోక్తి వినఁ దలంచి యూరకున్న
యుద్ధపుని మనోజ్ఞసిద్ధాంతవాక్కుల
కవనరంబు నిచ్చు నట్టి వాఁడు 153

గీ. వదనకవటవద్మపర్యంతసంచర
చ్చంచరీకములకుఁ జలదుడగ్ర
దంతరుచులచేతఁ ధావళ్యమొనఁగుచు
నింపు సొంపు మెఱయ నిట్లు లనియె 154

+ బలరాముని యభిప్రాయము +

గీ. హరి మొదల యానవక్షంబు నాశ్రయించి
దోషరహితం బదీన మై దొరయు నట్టి
వాక్య మెయ్యది వలికె నవ్వచనమునకు
నొనర నటు నేయు టదియె సుమ్ముత్తరంబు 155

సీ. ఇంధనరాశిదహించు పావకుడు దీ
ధితిచేత సూర్యు నతికమింపఁ

జాలని క్రియఁ గడు సంతిప్త మైన యీ

పంచంబు బహుతరవాక్కుచేత

సతిశయింపఁగఁ జాల; దటు కాన మిరపదం

బర్థగౌరవము నై యతిశయిల్లు

హరివాక్యమునకు మద్దురుపరధార్మ్యవా

క్యము భాష్యమాత మై యలరుఁ గాక;

మహితమతులు సెప్పు మాటలు ప్రతివాది

వక్త యైన మూఁగ వానిఁ జేయు;

నవని సంతతంబు ననుకూలవాది యా

వాఁడు మందుఁ దైన వాగ్మిఁజేయు

156

మందబుద్ధులయ్యును గొందఱు దుర్మేధులగు వా రొకనసాది
గ్రంథంబులు పఠించి సంధివిగ్రహయానాసనవైశిఖావ సమా
శ్రయంబు లనియెడు పద్మణంబులును బ్రభుమంత్రోత్సాహంబు
లనియెడు త్రిశక్తులును శక్తిత్రయసాధ్యంబు లైన పురుషార్థ
లాభాత్మక ప్రభావసిద్ధిమంత్రసిద్ధ్యుత్సాహసిద్ధు లనియెడు
సిద్ధిత్రయంబును క్షయ వృద్ధి స్థాన సంక్షిప్తం బైన యుదయ
త్రయంబును వ్యాఖ్యానంబు సేయుటకు సమర్థు లై యుందు
రనాలోచితకార్యం దైన వావదూకుని చాగాడంబరంబు
లక్ష్యంబు వలన స్థలితభాణం బైన ధనుష్మంతుని వల్లితంబు
నుంచోతె నిష్ఫలంబగు; సర్వకార్య శరీరంబులందు సౌగతులకు
రూప వేదనా విజ్ఞాన సంజ్ఞా సంస్కారంబు లనియెడు స్కంధ
పంచకాతిరిక్తం బైన యాత్మ యెట్లు లే దట్లు రాజులకుఁ
గర్మారంభోపాయ పురుషద్రవ్య సంపదేశకాల విభాగవినిపాక
ప్రతీకారకార్యసిద్ధు లనియెడు పంచాంగంబుల కంటె వ్యతి
రిక్తం బైన మంత్రంబు లేదు;

157

- గీ. మఱియు సర్వాంగసంవృతమంత్ర మడియ
ధీరుడైన యోధుడు పోలఁ దేజ మలరఁ
బరవిచారణశంకచే బరగఁ జెద్ద
కాల మటు నిల్కడ వహింపఁ జాలదయ్యె 158
- క. మానుగఁ దన కుదయ మరివి
హీనతయును రెంటి నెఱుఁగు టిది నీతి; పరి
జ్ఞానులు దీనిం గైకొని
పూనిక వాగ్మితను బ్రచురముగఁజేయఁ దగున్ 159
- క. తన కెంత కలిమి గల్గిన
జననాథుఁడు తృప్తి నొందఁ జన దందులకున్
వనరాశి పూర్ణఁ డయ్యును
ననిశము శశి రాజ గోరు టది గుఱి గాదే ? 160
- క. ధర నల్పసంపదకు నె
వ్వరు తృప్తి వహింతు రట్టి వారిఁ దదల్పా
స్థిరసంపద నల దైవము
చిరకాలము వృద్ధి నొందఁజేయదు ధాత్రిన్ 161
- క. కర మఖిమానము గల భూ
వరు లరులను మొదలు ముట్టి వధియింపక యి
ద్దర నుదయ మొంద రిందుకు
గురుతమము నడంచు రవియె గుఱి యగు ధాత్రిన్ 162
- క. వాలాయము పగతుర ను
న్మూలింపక నువ్రతిష్ఠ నొంద నగునె ? పై
వ్రానిన ధూళివి గ్రిందికిఁ
దూలింపక జలము చేటి తోచునె యెందున్ ? 163

వ. మజీయు నుపకారాపకారంబుల లోన నెద్ది యేయు నొక క్రియచేత నిర్వృత్తులైన ప్రతిమమిత్రుండును గృతిమశత్రుండును యావజ్జీవపర్యంతంబు నేకస్వభావంబున నుండురు గావున వారు బలవంతులై యుండురు వారలుపకారాపకార కార్యవశంబువలన నిర్వృత్తులై యుండురు; సహజప్రాకృతులట్టివారుగా రెట్లనిన:- ఏకశరీరావయవవంతులైన మాతృస్వసేయ పితృస్వసేయాదులు సహజ మిత్రులు; పితృవ్యతక్షుప్తాదులు సహజ శత్రువులు; ప్రాకృతుండు పూర్వోక్తకృతిమసహజలక్షణరహితుండును విషయానంతరుం డైన రాజు ప్రాకృతశత్రుండు; తదనంతరుం డైన రాజు ప్రాకృతమిత్రుం డగు; నాసహజ ప్రాకృతశత్రుమిత్రులు తాదాత్మ్యకార్యవశంబు వలన నియమంబు లేక యుభయరూపత్వంబు నొందుదు రుపకారు లై రేని సహజప్రాకృతశత్రువులతోడ నైన సంధి సేయందగు; నపకారు లై రేని సహజప్రాకృతమిత్రులతోడ నైన సంధి సేయందగు దుపకారాపకారంబులు శత్రుమిత్రులకు లక్షణం బని తెలియందగిన యది; సాక్షాచ్ఛత్రునితో సంధియు మిత్రునితో విరోధంబెట్లు గావించవచ్చు నంటిరేని యపకార్యవైపరీత్యంబు వలన దోషంబు గాదు; కావున సహజమిత్రత్వంబు నందును శిశుపాలుడు కార్యంబుచేత శత్రుండు; గావున వాఁ డవశ్యంబు హంతవ్యుండు

184

క. అరి యొకఁ డైనను వాఁడి
ద్వరలో మనియుండు నంత దాఁక మనల వేఁ
తెలి వెట్టుఁ జంద్రసూర్యులఁ
దఱిఁగని తాధించుఁ గాదె? తముఁడొకఁడైనన్

185

క. మునురుక్మిణిఁ దెచ్చిన నాఁ
డనఘా! యవకృతి యొనర్చి తా చైద్యుకున్;

విను ముర్వి వైరవృక్షం

బున కెంతయు యువతిజనులు మూలముగాదే ? 166

క. నరకుని వధించుటకు నీ

వరిగిన తటి వాఁడు వచ్చి యరికట్టెను మ

త్పూరిని గురుతమము గతఖా

స్కరమగు చామికరాద్రీ సానువును బలెన్ 167

క. అరయక బ్రథుని భార్యను

హరించె నాతఁడు; స్మరింప నర్హుం డగునే ?

దురితాత్ముల కథ నొడివిన

దురితవిదూరులకు నైన దోసము వచ్చున్ 168

గీ. అతని కీవు చేసి తపకారమును మన

కతఁడు చేసె చగ మహాపకార

మటు పరస్పరంబు నహితక్రియలచేత

శత్రుఁ డగుట కేమి సందియంబు ? 169

క. అరి కవకృతిచేసి మదిన్

మఱచి యుపేక్షించు నట్టి మనుజుఁడు పొడఁజి

చ్చుఱక నిడి గాలి కెదురుగ

వెఱవక నిద్రించు వాని విధమగుఁ గాదే ? 170

క. ఇంచుక తప్పులొనర్చిన

నంచినక మది నహింపవచ్చును; బెక్క

ల్పించి యొనర్చినఁ బగతుని

నంచితముగ నెవ్వఁడోర్పు? నంబుజనాథా ! 171

సీ. అలివేణులకు రతివ్యతిరిక్తకాలంబు

నందు లజ్జయుఁబోలె నవనివులకు

సపరిభవము నందు సభిషకమంబు భూ

పిణమయి చెల్లు; యోషితకు సురత

సమయంబు లందు ధార్మ్యము లోలె; జరిభవ

మందు రాజులకు శౌర్యంబు సొమ్ము;

పరునిచేత నవజ్ఞుఁబడి కడుదుఃఖం

తప్పుఁ దై యెవ్వఁడు దాల్చి గలిగి

గీ. వసుధ జీవించు నతఁడు జీవన్మృతుండు;

వృథివిలోవాఁడు నియించుఁ చెల్లెఁ దల్లి

గర్భభారంబునకును నిక్కముగ యోని

హింసకును గారణం బగు నిది ఫలంబు

172

క. చరణాహత మై యేరజ

మరుదుగఁ బైకెగిసి శిరము నారోహించెన్

గర మారజ మధికము పర

పరిభవము సహించి బ్రతుకు పగతుని కన్నన్

173

వ. మఱియు జాతిక్రియాగుణంబులచేతఁ బ్రయోజనంబు సంపా

దించని పురుషుని జన్మం బిచ్చాకల్పితజాత్యాది ప్రవృత్తినిమిత్త

కూన్యం బైన డిద్దాది శబ్దంబు కరణిఁ గేవలసంజ్ఞార్థం బై

యుండు; మఱియును

174

చ. ఘనగిరి కున్నతత్వ మదిగల్గు నగాధత లేదు; వార్ధికిం

గమఁగొనఁగా నగాధతయుఁ గల్గు సమున్నతి లేదు; ధాత్రిలో

ఘనత మనస్వివద్యునకుఁ గల్గునురెండును; గాన ధీరుఁడున్

గొనకొని వాని కన్న నధికుండయి యొప్పుఁ పలంచి మాడఁగన్

గీ. రాహు వెప్పుడు తుల్యాపరాధులైన
భానుమంతునిఁ దడవుగాఁ బట్టి మ్రింగు
సారెసారెకుఁ గబళించు శశకధరుని
మ్రదిమ గల్గుట కుర్వీలో నిది ఫలంబు 176

గీ. అల్పరిపుమారుతము వ్యాప్తమగుచునుండఁ
బరగ నిచ్చోరుషుం డైన నరుఁడు తృణము
మాడ్కిఁదన యంతఁ దానె నమ్రత వహించు;
నవని దుర్బలురకును దృష్టాంత మిదియ 177

గీ. మఱియుఁ దేజస్వి తేజస్వి మధ్యమందు
గరిమతో దూరగతుఁడయ్యు గణుతికెక్కు;
మానితంబుగఁ బంచాగ్ని మధ్యమందుఁ
దవము గావించుతపసికిఁ దవనుఁ డరయఁ
బంచమవిభావనుండయు పరగునట్లు 178

క. విమతుల శిరములపైఁ జా
దము మెట్టక పుడమిఁ గీర్తిధనుని సమాఖ్యా
రమణి నిరాలంబంబుగఁ
బ్రమదంబున నెట్లు త్రిదివపథమునకెక్కున్ ? 179

క. మృగమును దొడపై నిడుకొని
మృగాంకుఁడనఁ బరగె విధుఁడు; మృగముల నెల్లన్
దెగఁ గొనుటఁ జేసి కేసరి
మృగరాజుని బిరుదు గాంచె మేదినియందున్ 180

సీ. దండసాధ్యుం డైన దండికాత్రపునందుఁ
గరము సామం బవకార మగును;

బరగ న్నేదోచితాపక్వజ్వరము వారి
 పేచనంబున పృష్ఠిఁ కెండుగాదె ?
 యగ్నిచే సంతప్త మైన ఘృతంబుపైఁ
 గాండముల్ జల్లిన మండి నట్లు
 సక్రొధుడైన యాచైద్యున కటు సాంత్వ
 వచనంబు లధికదీపన మొసంగు;

గీ. జగతి నెవ్వారు సంధ్యాది పద్మణముల
 క్రమము వివరింప లేక కార్యములు చెఱుతు
 రట్టి శత్రుసంజ్ఞితుల సమగ్రమంత్ర
 వేషధరులను జగపతి విడువ వలయు 151

వ. మజీయుఁ గొండలు పెద్దలు తనకుపచయంబు గలుగునప్పుడు
 యానంబు యుక్తంబని పలికిరి; కొండలు శత్రునకు వ్యసనంబు
 గలుగునప్పుడు యానంబు యుక్తం బని రీ రెండును మదానీ
 నుండ వైన నిన్నిప్పుడు ప్రేరేపించుచున్నయవి ; లోకాతి
 క్రమణశీలంబులును నలంఘ్యంబులును నత్యంత గురువులు నగు
 యాదవ వాహినీ సముద్రంబులను నీతాల్మి వేల వగిది నరికట్టి
 యున్న దట్లుగాదేని యింతకు మున్నెన్నఁ దేని శిశుపాలుని
 వధింప కూరకుండునే ? సాంఖ్యులచేతఁ బలుకంబడిన యాత్మ
 యందు మూలప్రకృతి సుఖదుఃఖానుభవంబును బోలె యాదవ
 వాహినీ విజయంబు సాక్షి మాత్రుం డవై ఫలభోక్త వైన నీ
 యందు వ్యవహరింపంబడు నని పలికి బలభద్రుండు వెండియు
 నిట్లనియె 152

గీ అధిప ! చైద్యుఁడు ప్రయత్నం దగు జరాత
 నూజుఁ డనితాత్పర్యవిచేత నాణి నిహతుఁ
 డయ్యె; నది యాదిగా మహావ్యసని యగుచు
 నుండుఁ గావున సుదముఁ డై యున్నవాఁడు 153

- చ. బల మటి యున్నచో రిపునిఁ బట్టి వధించుట నీతి యన్న న
వృలు కథిమానవంతుఁ డగు వానికి మిక్కిలి సిగ్గానర్పు ను
జ్వలపరపూర్ణతేజఁడగు భాసిలు నప్పుడుగాక చంద్రునిన్
జలమునఁ జిట్ట వచ్చునె ? నిసర్గరిపుండగు రాహు పుద్గతిన్ 184
- శా. సామర్థ్యంబున మాటు లేని బల మన్యంః బద్విధి న్నీతి వి
ద్యామర్యాద నెఱింగి పోవు బల మన్యంః బిట్లు నీ రెంటికిన్
నేమం బేర్పడ భూరితేజమునకున్ జీకట్లకుం బోలె బల్
సామానాధికరణ్య మెట్లు గలుగున్ ? జర్పింప లోకంబునన్ 185
- గీ. చేదిచేశంబులు మదీయసింధుఘటల
చేతవామనీభూతభూజాతము లగు
నంత దాఁక నింద్రప్రస్థయాన మీవు
సేయ వలవదు నామాట చెవిని బెట్టి 186
- క. అసమున నిరుద్ధ వివిధ
ప్రసారసారంబు లగుచు బహు యదుబలముల్
వెన గోవులు వ్రజముం బలె
గసిమసిఁగా నడ్డగింపఁ గల వరి పురమున్ 187
- గీ. కౌరవుఁడు జన్న మొనరించుఁ గాక; రవి త
పించుఁ గా; కేలుఁగాక యా వృషుఁడు దివము;
పొసఁగ నీ వాణి రిపునిఁ జంపుదువు గాక;
స్వార్థలిప్పులు గారొకో ? సర్వజనులు 188
- క. అరికంతచ్చేదోచ్చల
దురుర క్తనిషి క్తసాధనోత్కరములు భా
స్కరకరసంపర్కతటి
ద్వరకాంతిని బొందుఁగాక తతరణభూమిన్ 189

వ ఇట్లు బలభద్రుండు సంరంభవిభృంభితుం డై పలికిన నప్పుడు
చిత్రలిఖితదేవతలు సభాసదన కుడ్యప్రతీక్షణివ్యాజంబున
భయంబు వలన సంకర్షణోక్తవచనంబె తెన్నుచున్న పని
యనువదించి నట్లండె; సంత 190

క. బలభద్రుని వచనము: విని
జలజాతుడు కృష్ణుఁ డపుడు సమ్మతి తోడన్
బలుకుట కై యుద్ధవునక.
నలయక కనుసన్నచేత నవసర మొనఁగెన్ 191

• ఉద్ధవుని యభిప్రాయము •

క. హరి మోముఁ జూచి యుద్ధవుఁ
డరుదుగ సురగురుఁడు పోలె నతిశయయుక్తిన్
గురువినయంబునఁ బలికెను
బరమార్థం బర్థగౌరవం బగు సూక్తిన్ 192

గీ. అనఘ! సకలార్థ మీ ప్రలంబారిచేత
సుక్తమయ్యె; గ్రమ్మఱు తెప్ప టుచిత మగునె ?
పత్ర మందె సర్వార్థంబుఁ బలుకుచుండ
వ్యర్థమగుఁ గాదె క్రమ్మఱు వాచకంబు? 193

క. ఐనను, గురు వితండని వా
పై నెఱపిన నీదు గౌరవం బది చెప్పం
బూనిన నను వాచాలుం
గా నొనరించెడు విశేషకార్యము దెలుపన్ 194

గీ. అక్షరంబులలో మాతృకాక్షరముల
చేత సప్తస్వరంబులచేత మిగుల

గ్రరసోదంచిత దూతవక్త్రైః డగుచు న్నాజిల్లు నేమేదిని
వరుఁ డాతంఁడె సుఖాత్మకుం డధికసంవల్లాభయుక్తుం డిలన్ 203

సీ. పానఁగ శృంగారాది రసములు మఱియు ని
ర్యేదాది భావంబు లాదరమున
నెఱిఁగిన సత్కవి కెలమి నమానవా
హుళ్యాధికముచేత నొప్పు నొక్క-
ప్రౌఢప్రబంధంబె బహుముఖ్య మనియును
బటుసుకుమారప్రబంధ మొకటె
నెఱిఁ గేవలం బని నియమంబులేక తా
వలసినట్లుగఁ జెప్ప వచ్చినట్లు

గీ. కాలవిదుఁ డైన నృపతికి ఖాత్ర మొండె
మఱియు ఊమ యొండె నాశ్రయింపంగ వలయు
ననెడు నియమంబు లేదు; కాలానుగుణ్య
ముగ నుపాదేయములు రెండు; పురుషవర్య! 204

గీ. అరికృతావరాధుఁడయ్యు నంతర్గూఢ
బహువికారుఁ డగుట మహి నసాధ్యుఁ
డగుచు గదము మాడ్కి నవసరం తానన్న
మైనఁ గోపమూను; నంబుజాఱ! 205

క. మృదువస్తువ్యవహితమగు
వృథుతేజం బర్థమనుభవించుట కగు దీ
పదహనుఁ డంతర్దళచే
విదితంబుగఁదైల మనుభవించెనొ, లేదో! 206

క. విను సత్కవి శబ్దార్థము
లును బోలె నభిజ్ఞుఁడెపుడు తోపలి దైవం

బును బొరుషమును రెంటిని

ననునందఁగ నాశ్రయించు నయ్యైవేళన్

207

వ. మహాత్మా ! శృంగారాదిరససిద్ధి కొఱకు రతిహాసశోకక్రోధో
త్సాహభయఃపాపాస్వస్మయ శమ సజ్జీకంబు లైన స్థాయి
భావంబులలో నొక్కస్థాయిభావచూపప్రయోజనంబునఁ దనేక
నిర్వేదాదినఁచారిభావంబు లెట్లు ప్రవర్తించు నట్లు స్థిరుండును
విజిగీషుండునైన యొక్కనాయకుని యర్థంబునందనేకరాజులు
ప్రవర్తించు; రదియునుం గాక

208

గీ. పృథివిలోనఁ దంత్రావాప విదుండు యోగ
కలన ననిశంబు మండలాక్రమణ మర్థిఁ
జేయునట్టి నరేంద్రుని చేత రిపులు
ఫణుల క్రియ నిగ్రహింపంగఁ బడుదు, రనఘ!

209

గీ. మంత్రశక్తి బృహస్పాల మహితభూరి
రాజితోత్సాహనగము కరప్రచేయ
పృథుతరప్రభుశక్తిని బెంపు మీఱ
సతతము ఫలింపఁజేయును, జలజనేత్ర !

210

సీ. అధిప ! యనల్పత్వ మగుటఁ బ్రధానత్వ
మున సంశయమునకు సాంపాదర నితర
షడ్బాదికస్వర సంఘంబు కైవడి
విజిగీషుండగు నరవిభున కన్య
మధ్యమండలవర్తి మనుజేంద్రు లందఱు
పొందుగా శేవత్వ మొందియుండు
రత్ననారభమాణుఁ డైనను విభునకుఁ
బదులిచే నట్లు సంపాదితంబు

- గీ. లై న యర్థంబులన్నియు సనవరతము
పరగ నాకాశమునకు శబ్దంబుఁబోలె
మిక్కిలి గుణత్వమును బోడి నిక్కువముగఁ
జాల వర్తించు, యదుకులసార్వభౌమ ! 211
- గీ. ఓనర నేకార్థతఁతుసంస్కృత యైన
యట్టి యాతవ్యపార్షిగ్రహాదిముఖ్య
మాలయం దధికద్యుతిఁగ్రాలు నాయ
కుండు నాయకమణి లీల నుండు నధిప ! 212
- గీ. శక్త్యపేక్షుఁ డగుచు పాడ్గుణ్యసిద్ధర
సాయనంబు నర్థి ననుభవించు
నట్టి మనుజువిభుని యంగంబు లెంతయు
స్థైర్య మొందు బలయుతంబు లగుచు 213
- ప. చేవా ! శక్త్య విషయంబునందు ఉమావంతు లై న యంగవంతు
లకు శక్తిచేత వ్యాయామంబునందు వృద్ధి యగుః శక్త్యతి
క్రమణంబున వ్యాయామం బత్యంత హానికిం గారణం బగుం;
గావునఁ జైద్యాస్కందనం బశ్రేయస్కరం బై యుండు నే
చైద్యుం డుదాత్తుండగుచు మదాత్తస్వరంబు స్వరితాదిస్వరం
బులం బోలె శత్రువుల నేకపదంబునందు నీచులం గావించు నట్టి
వాని నవమానింపఁదగ; దదియునుఁగాక 214
- గీ. చెలఁగి యేకాకి యైన యా చేదివిభుఁడు
కలన భేత్తవృండుని మీరు దలఁప వలదు;
రోగసముదాయమగు ఉయరోగ మట్లు
రాజసముదాయమగువాఁడు, రమ్యచరిత ! 215

4. వరగ వార్జితనలుఁడు నవమ. డఖల
పరవిదానఁడై న యాపాణుఁడు గుణ
కలితఁడగువానిఁ గాద్యుక్తింబుచేతఁ
బోలె సంధానితుండయ్యె. బురువవర్య! 216
5. నీను కేదిపకృతభేదము
తనువై నను నీవయిన్ గృతద్వేషుల దు
ర్జన బాణాదులకిభయే
ఁగిన నమిదలఁ బోలె. బ్రజ్జలింపఁగఁజేయున్ 217
6. అరయఁ గడు ముద్రుఁడై న మహాసహాయుఁ
డగుచుఁ గార్యపారంగతుఁడై తెలుంగు
తైలతటిని మహాపగాసహిత యగుచు
నాపగానాథుఁ బొంది నట్లనఘచరిత! 218
7. మఱియుఁ గాలయవనసాళ్వదుక్తివ్రభృతిరాజులు తమస్వభా
వు లగుటం జేసి కిమిరంబు రజనీముఖంబునుం బోలెఁ బ్రకృష్ట
దోషుండగు శిశుపాలు ననుసరించి వత్తురు 219
8. భవదమిత్రు లెవ్వ రవనిలోఁ దన్మిత్రు
లెవ్వ రట్టి నృపతు లెల్ల వాని
కేగఁ గూడికొండు విపరీతులగు వారు
నిన్నుఁ గూడికొండు నిక్కువముగ 220
9. మీదిపు డర్థిఁ జేదిపతి మీదికిఁ బోయితిరేని యాజికిన్
చారక ధాత్రిలో నుభయపక్ష నృపాలురు గూడికొందు రే
పారగ నందువన్ తెలుచ నధ్వరవిఘ్నము గల్గుగాన నీ
చారయ ధర్మపుత్రునకు నగ్రవిపక్షుడ వయ్యె యెంతయున్

సీ. బాంధవుఁ డైన యా పాండవం డతిభర
 ఉమఘనచ్చంధుని సఖుని నిన్ను
 బాసటగాఁగొని బహుయాగభారఁబు
 నిర్వహించుటకుఁ దా నేర్పరియగు;
 నరయ గంగాది మహానదీ త్ నవతు లా
 సెలయేఱులను వార్ధిఁ గలిపి నట్లు
 పరగ మహాత్ములు భజమాను లరులైన
 ననుకంప వారిఁ జేకొని బరింతు;

గీ. రధికబలునకు నైన ఘోరారులందుఁ
 దగ బలాత్కార దండంబు తడవు వలయు
 సిద్ధి కగు; విమనీకృతాశేషనిత్ర
 సమితి ఛందానవృత్తి దుస్సాధ్య మెందు 222

క. అరివధము వేల్పులకుఁ బ్రియ
 కరమని తలఁచెదరొ మీరు? క్రతుభోక్తలు ని
 ర్జరు లటు గాఢన వారికి
 నరివధమున కన్న నిష్టమగు మఖ, మనఘా! 223

గీ. అమృత మనఁగ యాజకులు శ్రేతాగ్నులందు
 విధియుతంబుగ నెయ్యది వేల్పు రదియె
 మందరఘట్టమథితాబ్ధి యందుఁ బొడమె
 ననుట యది కీర్తిమాత్రంబె, యదువరేణ్య! 224

గీ. రమణ! 'నీ నందనునీ యవర్తాధశతము
 నటు సహించెద' ననుచు మీ రధికపూజ్య
 యగు పితృవ్యసతోడ మున్నన్నమాట
 తలఁపు: మది తప్పి నడిచినఁ గలువ మొదపు 225

సీ. సురవరవినుత! సత్పురుషుని బుద్ధియు
 వ్యాపారమును తిత్తమనవరతము
 మిక్కిలి నిశిత మై మిగులఁ దేజోవంత
 మై యభిమానోష్ణమై తనర్పుః
 వై నను దీక్షకస్త్రాకృతిఁ బరమర్పు
 భేదిని గాదు; ప్రస్ఫుట పంచ
 వదనంబు కైవడిఁ బరహింప్రకము గాదు ;
 దహనునిమాడ్కి సంతాపి గాదు;

గీ. వాగ్మియగు సత్యసంధుని వచన మేక
 రూపమున నుండుఁ గాని వైరూప్యమొంద;
 దీపు వైశ్యవ్య సేయుపై నెత్తి పోవ
 వలదు; చనితేని దోసంబు వచ్చు, నీకు! 226

వ. దేవా! పట్టపగలింటికి నూర్చుండునుం బోలె స్వయంకృత ప్రసా
 దుండగు చైద్యుని వధంబు కొఱకు నియతకాలావసానంబు
 నొందక నీ వై నను సమర్థుండవు గావు; కృత్యవిదులైన గూఢ
 చారులు తీర్థంబులయందంతఃపదంబు గావించి మహాశత్రుజల
 స్థలంబు నెఱుంగుదురు గాక మఱియు ననుత్సాత్రపదన్యాస
 యు సువృత్తియు సన్నిబంధనయు నయ్య రాజవృత్తి యప
 స్పృశ యై శబ్దవిద్య కరణి శోభింపదు; చారప్రేషణం బావశ్య
 కంబు తద్రహితుండైన మహిపతి యంధప్రాయుండగు; నది
 యునుం గాక 227

సీ. అజ్ఞాతనిజమర్మ లహితమర్మజ్ఞు లు
 భయవేతనులు సఖివ్యక్తభూరి
 కాననులగు నట్టి చారులచే శత్రు
 సామవాయకు లట్లు సంకతంబు

పలుమలుచూపి పర ఒడి భేష్టు లగుచురు
 పొయికోపిని లైన ప్రణిధు లిరిగి
 యెక్కార్లు లైన మహిళుల చెల్లి ని
 ద్రప్రస్థమున కధ్వరంబుఁ జూచ

- గీ. వరుసఁ బయనంబు సేయించు వారుగాఁగ
 నటు నియోగించు పంపుమట్లయిన నందె
 బంధు మఖఃస్వరంబును వైరివధము
 పొసఁగఁ గెంచును సిద్ధి. మఁ, బుణ్యచరిత! 228
- చ. సెనరున ధర్మనందనుఁడు సీవయి మిక్కిలి భక్తి సేయఁ ద
 క్కిన రిపురాజు లందఱును గేవలమత్సరు లౌట వానిగ
 స్తోని మదినోర్వఁజాలక యసుంతితవైర మొనర్తు రందునన్
 మునుకొని వారికిన్ మన క మోఘన హాళివాంబు గల్గెడిన్ 229
- చ. వదలక సంతతంబు శిశుపాలునిఁ గూడి వసించి యున్న భూ
 మివయితులందఱిజ్జులగు మేటివరేద్రులు గొందఱు అచ్చటన్
 తెదరిపియఁబుతో మనలఁ జేరఁగఁ జయ్యన నేగుదెంతు రిం
 పొదవఁగఁ గాక మధ్యమున నుండి పికంబులు వోలె, మాధవా!
- చ. జలరుహలోచనా! సహజచాపలదోషనముద్గతంబు ని
 స్తులమదయుక్తముం జలితదుర్లభవక్షవరిగ్రాంబు నై
 తలకొని నీమ శత్రుసముదాయము తావకభూరివిక్రమ
 జ్వలరమునం దుదగ్రకలభత్వము నొందెడుఁ గాక, కేశవా! 231
- చ. అ! ట్లుదవుండు వలికిన వివేచితార్థంబును ననుగతనయ
 మార్గంబును దర్శయార్థంబును జనితసమ్మోదంబును సము
 న్నతవత్స్థలనియతనిషణ్ణలక్ష్మీకుతంబు నగు తదీయ వాక్యం
 బాలకించి, కృష్ణుండు శ్రీమంబున నాననంబు దిగ్గి * 232
- మ. అతులశ్రీరదిగధ్వమున్ విడిచి యయ్యాగ స్త్యదిగ్భాగముం
 జతురత్వంబునఁ జేరఁ బూనిన సరోజస్వామి చందంబునన్
 గతయుద్ధాభినివేశసౌమ్యుడగుచున్ గంజాతపత్రాక్షు డా
 తతభంగి న్నది నిశ్చయించె వెన నిం దప్రస్థయానం బొగిన్ 233

* మూలమున ద్వితీయస్కంధ సమాప్తము

• ప్రసాదనము •

- ఉ. సర్వజగత్ప్రపూజ్యుడగు సారసనేత్రుని మౌళి పై బృహ
త్పార్వతా చంద్రతుల్యములు భాసిలు భక్తము పొల్చి నందునన్
సర్వజగత్ప్రవితకరసంభృతపాదములన్ స్పృశింపఁగా
సర్వజగత్ప్రకాశుడగు సారసమిత్రుఁడు చాలఁడెంతయున్ 284
- చ. ఆరయ మృణాలసూత్రసదృశాచ్ఛచలకృష్ణుఁడుచామరద్వయాం
తరగతుఁడై మహేంద్రమణిధాముఁడు చారు సమస్త సద్గుణో
త్తరుఁడగు యాదవేంద్రుఁడభిరసరిపాతుకసిద్ధసిందు వా
శరధి యభూత పూర్వ విలసత్కృష్ణుఁడు కాంతి వహించె నత్తజిన్
- మ. అతుల శ్రీయదువర్య మౌళిగత నానానర్మభాస్వస్థుడీ
విశతానూనవిచిత్రదీధితులచే విఖ్యాతనానావిధాం
చిత్రాతుచ్ఛురితాశ్మరశ్మి యగుచుం తెల్వొందు రంజత్కరో
ద్యుతగోవర్ధనవర్వతం బనగృతంబయ్యెన్ సమగ్రంబుగన్ 286
- మ. విలసత్కాంచన కుండలాగ్రఘటిత స్ఫిటోరు గారుత్మతో
పలచంచత్కమనీయదీధితులచేఁ బద్మావరుండాతతో
జ్వలజ్వాలోచితనీలకంధరదలద్వర్ణావచూడాంచితా
కలనన్ చాల్చిన భంగి నొప్పెనఁగె వేడ్కన్ బారు లీఁకంపఁగన్
- మ. అలరన్ మందరకూటకోటినికరవ్యాఘ్రప్టువోత్తజనా
కలితస్ఫిత వికాల నిర్మలమణి కాండోరు కాంతిచృటో

జ్వలరంజితృనకాంగదంబులు జగద్వంద్యున్ రమావల్లభున్
జలజాతాతు నలంకరించె జనముల్ సంతోషముం జెందగన్ 238

- మ. కమ లాకుండు నిసర్గర క్తవలయాగ్రమ్యూతమాణిక్యర
త్నమరీచిచ్చురితఁబు లాట నను వొందన్ నేటికిన్ దైత్యవ
ర్యమహోరస్థులభేదనోత్థవటురక్తార్ద్రంబులై యున్న చం
దమునన్ బొల్పు లసన్నభాగముల చేతం జూడనొప్పెన్ రహిన్
- మ. అతులోదగ్రతమాలినీలము సమగ్రాము క్తముక్తావళి
లత మై యొప్పు మురారివక్షము విశాలస్ఫూర్తిచే మింట నం
చితగీర్వాణనదీప్రవాహాయుగమున్ జెల్వొంద వేల్వేట నా
యతలిలం బ్రవహించె నేని సరి సేయన్ వచ్చు నమ్మింటితోన్
- మ. అనిశం జే మణియందు వింబగతతాహ్యస్థప్రపంచంబు త
ద్వనదేహంబున నిర్మలత్వమున సాక్షాద్యాతకుక్షిస్థతో
కనికాయంబునఁ జూడ నయ్యెను దదుగ్రక్షిరధిక్షిరసా
రనితాంతద్యుతిదీపితాశమణిసారం బొప్పె వక్షంబునన్ 241
- మ. అకలంకాప్రవచీనచారుకటిసూత్రాలంబిదంతావళి
కుకకుక్తు్యదృవమౌక్తికావళి తదంగుష్ఠాగ్రనిష్ఠ్యూతభ
వ్యకరోర్ధ్వప్రస్థతోన్నతాచ్ఛతరగీర్వాణాపగాసంతతో
దకసంపాతము కైవడిం జెలఁగె నుద్యత్కాంతి శోభిల్లగన్
- ఉ. చారుతరేంద్రనీలమణినన్నిభవర్ణతనుండు కారి క
రూపురవిశంగవాసుఁ డగుచుం బరికింపఁగ నయ్యె వాయుసం
చారవిస్మత్యరాంబురుహసాంద్రవిశాలరజోవిచిత్రదు
ర్యారకశిందజాశలిలభారముచాడ్చున నదృశంబుగన్ 243
- చ. పరగఁ బ్రసాధితుండయిన పద్మదళాకున కన్యలక్ష్మి భా
సురగతి నయ్యె నన్నయధిచూడఁగ యుక్తమనన్యకాంత యై

యడుదుగ నిత్యలక్ష్మి హృదయంబున నిల్చె నశేషకాంతయై
సరసత మేన నంతటఁ బ్రసాధనలక్ష్మి వసించెఁ గావునన్ 244

గీ. ఘనకవాట విశాలవక్షస్థరముఁడు
హరికి సమ్మోదితాశేషసరయు సర్వ
గాత్రసంగిని యగుట విచిత్రభంగి
నయ్యలంకారరమ చాల నధిక యయ్యె 245

గీ. కమ్రతరభూషణత్వభృత్కనకకళిమ
ప్రాణహారిలసన్నఖప్రణప్రకాశ
కఠినతాగుణవక్షోజకలిత లై న
వెలఁదు లయ్యాదవేంద్రు సేవించి రపుడు 246

గీ. పరగ నత్యున్నతత్వంబు వలన మీఁది
కొనర నాకృష్టమైన యట్లన్న యువతి
మహితకుచభారమునఁ బీడ్యమాన మగుచు
నతికృశంలైన నడుము నమ్రతవహించె 247

కా. ఏయే కామిని వంకఁ గన్గొనియె శ్రీకృష్ణుండు సంప్రీతితో
నాయాకామిని మోముచాంచె ఘనలజ్జాతోఁదృక్పద్మయై
యేయే కాంతల వంకఁ జూడఁడపుడా పేలావతు ల్సంభృతా
సూయన్ వేఁ బ్రహరించిరయ్యదుపతిన్ కుఁభత్కటాక్షంబులన్

మ. అశసీసూన సమాన కాంతియగు కంసారాతి రమ్యైకహ
స్తతలం బొప్పెఁ బరిభ్రమత్కిరణసంచారోరుచక్రంబుచే
నతులప్రస్ఫురితభ్రమత్పురుషులై కావర్త మౌ యామునా
యతతో యాఘము మాడ్కియాచకజనోద్యత్కల్పభూజాతమై

చ. విమతనృపాలవిగ్రహవిభేదవదన మనంతసత్వమున్
సముద్భితతేజమున్ సతతనన్నిహితంబు నమోఘ మైన యు

త్తమగద మూర్తమైన సముదంచితశక్తియుఁ బోలె శారి చి
త్తమునకు సమ్మదం బెసఁగఁ దప్పక వేఁ బొడనూపె నత్తఱిన్

సీ. తలఁప ననన్యసాధారణత్వంబును
బొందిన దయ్య నే నందకంబు
గజహయరథముల గలి నసాధారణ
స్వత్వంబుచేతనే చక్రపాణి
సంబంధిగా దది నతతంబు వగతుర
కుచ్చేజకారి యై యుంటఁ జేసి
చంద్రుని కైవడిఁ జర్చింప శారికే
యన్వర్థ నామ మై యలరె నపుడు;

గీ. హితవిబుద్ధమంద్రాఁబుదహృద్యనాద
మచ్యుతార్ణవాభ్యర్థచరైకహంస
మలనవాతప్రపూరణోద్యన్నినాద
ధారియగు పాంచజన్యాభ్య దరము దోచె 251

గీ. అరయ నన్యనిచేత నొకప్పుడైన
నతనిఁ బొందక క్రియయందు శ్రుతి పమీప
కలిత గుణ మై విధేయ మై యలరునట్టి
శార్ఙ్గము సమీపగత మయ్యె సఖుని కరణి 252

వ. ఇట్లు సర్వాలంకార శోభితుండును సర్వాయుధ పరిష్కృ
తుండును నై 253

• ఇంద్రప్రస్థయానము •

ఉ. అదర మొప్పుఁ గృష్ణుఁడు రయంబున సంతత మిష్టపిద్ధిసం
పాదకమున్ మనోజ్ఞము సమస్తదిగ్రప్రతిషిద్ధమార్గమై

భూధరశీలనొప్పెసంగు శ్రవ్యరథం బవలీల నెక్కా చా
హోద మెలర్పబువ్యరథుడైన శకాంకుక్రియన్ వెలుంగుచున్

చ. హరిరథకేతనాగ్రముటితాంబరదాముడు పన్నగారి భా
స్వరతరరత్నసంఘటితచారుమహీప్రతిక్షింపిలాంగుఁడై
తిరముగ నాశుగాశసతతీన్ వెఱిపింప రసాతలం బదా
ర్యరయమునం జొరం దలఁచినట్లు గనుంగొననయ్యె నయ్యెచిన్

చ. హరియిటుచంద్రమంబునఁ బ్రయాణము చేయు విజిన్ మహామహీ
ధరవిలసద్గుహాదళనదక్షుహత్పలహస్వనంబు ల
బ్బురముగ వారిరాశిజలపూరము లన్యజలంబులం బితం
బరువడి నన్యకబ్బముల కాగుగ్రమింగి నెలంగె నెంతయున్ 257

వ. మఱియుఁ గుడినిశీప్రాభలలోకుండైన వాసుదేవుఁ డేభాగం
బునకుంజనియె నాభాగంబున ధరణీధరుండైన కేషుండు మహా
భారకుష్ఠీభూతశిరస్సహస్రసహాయకర్మత్వర మాణఘంబులు
గలుగునట్లుగాఁ బ్రవర్తించె; బవంపడి యత్యున్నతద్వార
దారుసంగళంగసాధ్వసావఃప్రీకృతకేతనంబులై నయదు నైనన్యం
బులు నీతిమంతుండైన మహీపతిని సామాద్యుపాయప్రయో
గఫలంబు లైన హిరణ్యకూమిత్రాదిలాభంబులుంబోలె సోమా
స్వయం డైనకృష్ణునివెనుకొని యరిగెనప్పుడు 257

గీ. నీలలోహితగజదాననీరమిత
బిర్తిబర్హ చూర్ణద్యుతి భాక్సువర్ణ
మహివరాంబు లానేమిమగ్నరథవి
కావములచేతఁ బిండికృతంబు లయ్యె

గీ. పాదహత మయ్యుఁ గనకభూపాంసు తతి మ
హాజనశిరంబులను దాఁట దయ్యె; మఱియు
నేపు మీఱ నౌద్దత్యంబుఁ జూప దయ్యె
గరిమ కనురూప మగు నట్లుగాఁజలించె

259

సీ. హయములుభూరివల్గాకర్షణంబుల
నధికయత్నంబున నపుడు సాది
లోకంబుచేత నిరుధ్యమానము లయ్యు
సారెసారెకు నగ్రచరణములను
బరువడి నెత్తుచుఁ దెరు వాగి మెల్లినఁ
జనుచున్న గురుమత్తసామజముల
దాఁటి పోవఁగ నిచ్చదలఁచిన కైవడి
నతివేగమున నిల్వకరుగుచుండె

గీ. నధికయత్ననిరుద్ధాశ్వలై న తురగి
గణముచేఁ జూడఁ బడుచు మార్గంబునందుఁ
బాంసుసంక్రీడఁ గావించు బాలకులను
గొనిచనిరి వేగ నిండ్లకు జనమ లపుడు

260

గీ. కృష్ణు నకలంకచిత్తు వీక్షించు వేడ్కఁ
బురజనులు వీధివీధికిఁ బఱచి రపుడు;
సారెకటు సంస్తవం బగు జనము నైనఁ
గోరి సాంద్రతరప్రీతిఁ గ్రొత్త నేయు

261

చ. పరగ నభిజ్ఞుడైన మురనైరి పురీవరదత్తనేత్రుఁడై
వరుస నిరంతరోగ్రయదువాహినిచేఁ గడు సంకటస్థితిన్
బరఁగెడు రాజమార్గమున బాగుగ నేగెడు తచ్చతాంగమం
దరతరమందమందగమనంబు నెఱుంగక యుండె నత్తఱిన్

- చ. జలనిధిమధ్యదేశమునఁ జూచునునర్థ వికాలసాలశో
భల సకలాశలం గవిశవర్ణయుతింబులుగా నొనర్చుచున్
బొలుపుగ నప్పురం బలరెఁ బుష్కరభేదమొనర్చి మీఁది కు
జ్జ్వలగతి నిర్గమించిన లసద్బదజానలహేతి కైవడిన్ 283
- చ. అరుదుగ భూమిశృద్ధ్వరసహస్రస్మృతాస్పదమై పయోధిపు
ష్కరపరిపీతమూర్తి యయి కమ్రతరద్యుతిఁ బొల్పు నమ్మహా
పురమును శౌరికిన్ ముదము పుట్టుగఁ దద్భ్రమండు నిర్బుతో
నరయ ధరిత్రి కట్లు ప్రతియాతనగా రచియించె వేడుకన్ 284
- గీ. అరయఁ ద్వప్త్య నిరంతరాశ్వాసలబ్ధి
శిల్పవిద్యాసముత్కర్షసీమ యైన
యప్పరము దర్పణాచ్ఛతోయధిజలంబు
లందు న్వచ్ఛాయ గతిఁ జూడ నయ్యెనపుడు 285
- గీ. శరధిపిత భంగి వరుడైన శౌరి కొలుకు
నభినవప్రతిపాదిత యైన యంక
గతపురేందిర నలనదుప కంఠమందుఁ
జారుతరరత్నమాలికల్ సంఘటించె 286
- మ. చలదుత్తుంగపయోధిభంగచయచంచత్పాండుశంఖచ్ఛటా
కుల మౌ తమ్మరి హేమరత్నవిలసత్కుడాగ్రభ్రాతామ
జ్జ్వలవర్యంతచరోడుచక్ర మగుచున్ భాసిల్లు జర్జిర్ముఖా
చలవప్రంబు క్రియం తెలంగె నిజరుక్ష్పండిపితాశాంత మై 287
- మ. పొలు పొందన్ నగరీమహాపణములం బుంజీకృతానంతని
శృలశోభాయుతరత్నజాలములఁ జంచత్ప్రితితో నిత్యమున్
గలయన్ వారి వభాగతాంబువుల నాకర్షించి వారాళి దా
నలువొప్పన్ భువివాటంగోలెఁబడసెన్ రత్నాకరభ్యాతియున్

- గీ. సలిలవిస్రావిఁజేససంచన్న కాంతి
సవ్యరత్నంబులఁ బయోధినాథుఁ డాత
పమునఁ దడి యార్చుటకుఁబోలఁ బ్రత్యహంబు
తల్పములయందు భంగహస్తముల నెఱపె 269
- మ. అనిశంబున్ జలరాశి భంగి నిచయం బత్కున్నతత్వంబుచేఁ
బనిగాఁ దత్పురిభూసాంము జయింపన్ దవ్వులం బుట్టి బ
ల్కినుకన్ డాయఁగ వచ్చి తత్క్షణమె మోఘీభూతవాంఛార్థమై
ఘనలక్ష్మిన్ పరి చాఁకి లీన మగు; దీక్షాసిద్ధులే గర్వితుల్?
- మ. అనిశంబున్ నగరీప్రవేశజనిత వ్యాసక్తిచేఁ బోలఁ జ
య్యన మేఘం బరుదెంచి తద్వరణకుడౌద్ధత్యసందుద్ద యై
ఘనగర్జారరవంబు నల్పుచుఁ గడంకన్ భూరివర్షచ్ఛలం
బునకోకాశ్రులునించుచున్ బఱచుఁదత్పూర్వాహ్యాదేశంబునన్
- చ. అలయక తత్పురాంగసలయాకృతులుగ దమయాకృతుల్ సము
జ్జ్వలగతి నొక్కమై యునికి చాల సహింప కొకింత భేదముం
గలుగఁగఁ జేయు మంచుఁ గడఁకన్ దమ వేడిన ధాతనత్కృపన్
గలుగఁగఁ జేసెఁ దన్నగరి కాంతల కట్లు నిమేషచిహ్నముల్
- గీ. నిర్మలైందనకరజాలనిహ్నుతాశ్ర
సంస్పృశత్సాఘటికోపలపాదపంక్తు
లెక్కి నిశ లందు నప్పిటి యింతు లొప్పి
రశ్రగతనిర్జరస్త్రిల యంద మొంది 278
- ఉ. అతతచంద్రకాంతమణిహర్ష్యతలంబుల రాత్రివేళ వి
భ్యాతబృహత్పయఃపథనికాయము లెంతయు సంతతం బభః

పాతలస్పృహంబుధరవర్గము లయ్యును వాఁపూరమున్
స్ఫీతదుచిన్ వహించు నలవేనవి యందును జిత్రవైఖరిన్ 274

చ. పురగతు లాత్మసద్గుణములఁ బొల్పలరన్ రతివేళ సిగ్గునన్
ఁబరువడి దీపముల్ మలిపి భవ్యగవాక్షపథాగతోజ్జ్వలిన్
నిరుపమవాలవాయజమణిమయభిత్తిఁ తాతునేత్రభీ
కరహరిణాంకదీప్తితులఁగన్గొని భీతి వహించి రెంతయున్ 275

చ. అఁబరు పురాధిరాజమును నంఠితభూరిమృదుత్వసంపదల్
గలుగుటఁ జేసి చిత్తరువు వ్రాయ సమర్థులు గాక మోలరా
జీలు బహునిర్మలత్వమునఁ జిత్రకర్షల్ ప్రతిబింబితాంగులై
కలయ సజీవచిత్రములుగా నొనరించిరి రత్నభిక్షులన్ 276

మ. చతురత్వంబునఁ దత్పురాంగనలు చంచత్ప్రీతితో రాత్రులం
దతులప్రస్ఫురదోపదీశకరజాలావహ్నుతస్ఫాటికా
న్నత సౌధాగ్రములెక్కిమిక్కిలి వియస్మద్యస్థలౌ దేవతా
సతులుంబోలె వెలుంగుచుందురు తనుచ్ఛాయల్ విసాళింపఁగన్

చ. అనుపమ లీల నప్పురము నందు నికల్ విలసన్నికాకరా
శ్రమికరబద్ధభూములగు సౌధములందుఁ బ్రదాళికల్ పినూ
తనరుచిఁ బొల్పి సంతత మధఃకృతవారిద మండలంబు ల
య్యును నవవారిధారల సముత్సుకతన్ వహించునెప్పుడున్

మ. సతతంబున్ శశికాంతనిర్మిత గృహస్తంభంబులందున్ రహిన్
బ్రతిబింబించుటచే నవర్ణ లగుచున్ భాసిల్లు తత్పట్టణ
స్థితచంద్రాస్థల గండభాగములు చర్చింపన్ స్మారా పాండురో
న్నతినలంకృతములై కనెన్ మణిమయాదర్శిపమానద్యుతిన్

చ. నలుపుగ వైభవాధరిత వాకపురంబగు నప్పురంబునన్
లలితకుకాంగినిలమణి రత్నవినిర్మితసద్గుడేహాశీ

విలసిత రత్నజాల పరివిద్ధలనత్రప్తమణంబులం దొగిం
జెలువుగ ముగ్ధకామినులు సేయరు గోమయగోముఖంబులన్

మ. అణిమాద్యష్టమహావిభూతిసహితం బై యొప్పు నప్పీటిలో
గణనాతీత మహా గృహంబులు సమగ్రవ్యాప్తగోపానసీ
క్షణకాలస్థితలంబమానశిఖిపింఛశ్రేణిచేతన్ హరి
స్మృతినచ్చాయత్మణోరుసీవ్రములచేతంబోలె నొప్పెన్ రహీన్

చ. లలితబృహత్తులంబు లతులంబులు చారువితాన శోభితం
బులు నవితానముల్ బహుసమూహ్యవిచిత్రములున్ సచిత్రముల్
గలయ వికాలముల్ విమలకాంతిసమంచితభూరికాలముల్
జలనిధిరాట్సుతాభివసదద్వము లప్పురి రాజసద్వముల్ 282

ఉ. శ్రీలః జెలంగు వీటిగృహసీమలయందుఁగపోతపాళులన్
జాలుగ నించి నట్టి విలసద్బహుకృత్రిమపత్రిపంక్తులం
బోలఁగఁ జూచి తద్గ్రహనబుద్ధిఁ జలించక పొంచి యున్న మా
ర్జాలములన్ జనంబులు దలంచిరి కృత్రిమ మంచు నెమ్మదిన్

గీ. అవనిగత లయ్యుఁ బురసతు లాననార
విందములచేతనే శశిఁ గ్రిందువఱచి
రహహ! సమతీతఖవథంబు లై న సౌధ
శృంగములను వ్యర్థంబుగ నెక్క నేరి? 284

గీ. కాంక్షతో రమ్యులని పతాకలను బొంది
ప్రియమున వివిక్తలని రక్తివృద్ధిఁజేసి
విలసితనమద్వళికలై యలరు వలఖు
లాశ్రయించిరి సవధూకులై న యువులు 285

గీ. పరగ నప్రతియత్నపూర్వకమగంధి
తను భరించిన నతుల వక్త్రములు మధువు

ప్రియజనప్రీతి కొఱకుఁ బ్రాప్తించె వాస
నార్పణ వరపురవ్యతిహార మచట

286

చ. అరుదుగ నప్పరిగృహములందు వికాలవిహారవేదికాం
తరగతమత్త వారణవిటంకమలాయకుకాదిపడులుం
దఱుచుగఁ గామినీరశీకృతస్వనముల్ దగనాలికించి బం
ధురతరళిష్యవృత్తిని మనోహరలీల వహించె నెంతయున్ 287

గీ. చాల విహితంబు లయ్యు స్పష్టంబులైన
యువతి కుచమండలములందు ధవళికాంబ
రములు నామంబు వలన నర్థంబువలన
నవని నాకాశసామ్యంబు నధిగమించె 288

గీ. అరయ నత్యాయతము లజిహ్వాములు పంక
ములు నసంతృప్త భూరిసీమలు వినీత
సరణులు సురూపలయ్యుఁబ్రస్థలనరహిత
జనముచే వీతములు గావు సతత మచట 289

సీ. అను వంద నప్పరంబున నితరేతర
స్ఫురిపరార్థ్యరూపలగు పతులఁ
జెలు వొప్ప పృజియించి శ్రీనిర్మితప్రాప్త
వప్రకీటకృతైకవర్ణవాచ్య
నిబిడమలంబును నేర్పు మీఱఁగఁ జెద్ద
గాలంబునకుఁ ధాత గడిగికొనియెఁ;
దలపోయనెద్ది యంతఃకరణంబుచే
సనుదినం బభ్యస్తమయ్యె దాని

గీ. గాంక్ష దీఱంగఁ గల్పవృక్షము లొసంగు
వరుస నవ్విట వసియించు వారి వైభ

వంబు లవి మానసాగోచరంబు లనఁగ
లలితగతి చాక్కులకుఁజెప్ప నలవి యగునె? 290

చ. సకలకళాధురంధరుఁడు సౌధవశఁడనిజప్రభాచ్ఛటా
వికసితదిబ్బుఘండు నతివిక్రతుకీర్తియు రోహిణీకుమా
రకుండగు రాముఁ డాపురవరంబును జాయఁదలంపఁడాగతిన్
బ్రహ్మముగాఁగఁ చాను విడువం దలపోయఁడు రోహిణీకుండున్

గీ. జాడరణనిర్జితేకుండై పరగు చక్ర
పాణికి సుతత్వ మొందుటవలన దేహ
ధారి యై తైత్రశరములు చాల్చి భీతి
వదలి మన్మథుఁ డప్పరిఁజాయ కుండు 292

గీ. శివమరుత్నేవ్యుండగు హరిచే నిషేవ్య
మాణయై దీప్తమణిజాలమహితమైన
జలధిలో నుండి సురశైల సంస్థితామ
రావతి నసూయఁ బిల్చు నా రాజధాని 293

గీ. కలితమృద్వంజనశ్యామకాంతియును సు
వృత్తుఁడు త్రిలోక తిలక మౌ విధుఁడు తిలక
మట్ల యహతవర్ణద్యుతి యైన పురికిఁ
తెలువకును బోలె రుచి విశేషింపఁజేసె 294

వ. ఇట్లనంతవై భవాభిరామయైనయమ్మహారాజధానినవలోకింపుచు
నఖండతేజోమండలమండితుండైన పుండరీకలోచనుండు వజ్ర
ప్రభోద్భాసినురాయుధ లక్ష్మీయగు దేవసేనయుంబోలెఁజరుల
చేతదుర్దర్శయైనవ్రతోశివాక్రయించిపూర్వాభిముఖంబుగామెల్ల
నంజనియె నప్పుడు 295

గీ. పరగ హరిదేహమున నుండి ప్రజలు వోలె
శివుని శిరమున నుండి యంబువులు వోలె
ధాతముఖమున నుండి వేదములు వోలె
నవ్వురంబున నుండి సై న్యములు వెడలె

296

సీ. అన్యోన్యచారుముఖాగ్రసంగస్థల
ద్వైతఖలీనంబులు గలుగునట్లు
శిష్యద్విబోలాశ్వశేఖరంబులచేత
సంపీడితాన్యోన్యజాను లగుచు
వరుసగాఁ బెక్కుండ్రు వాటిండ్రవారకుల్
హరి వెన్నఁ బ్రీతితో నరిగి రవుడు
తమముచేఁ బోలెఁ దత్పథము జనంబుచే
నత్యంత సంకటం బగుటవలన

గీ. మిగుల దూరంబు సంత్యక్త మగుచు నుండఁ
జెలఁగి మత్తద్విపంబులచేత భూరి
దీపములచేతఁ బోలె నుద్దీప్తభంగి
నంచితముగ నపంతాధమై వెలింగె

297

మ. అతివేగంబుననేగు భూరిరథముల్ యత్నంబుతోఁజోదకా
యతరస్మి ప్రజభుగ్నసుందరగళాగ్రాసక్తయుగ్యాశ్రమో
ద్యతవాహంబులచేత హస్తినఖనీమాగ్రంబుపైనుండి స
మ్మతి నానీతము లయ్యె మెల్లన నపంతాధంబుగా ధాత్రిన్

గీ. అతిజలొర్పులచే వలయములచేతఁ
బోలె నతిహీయమాన పముద్యతప్ర
తోశిఖుజ యూటఁ బురికి విధుండు పురము
వెడలె ద్వారవశీత్వ ముద్రయితనోధి

298

సముద్ర వర్ణనము

- గీ. వనధిపరతీరమున హరిద్వర్ణవస్త్ర
రాసులుత్కలికాసహస్రప్రతిక్ష
చావిలోత్కూలనిరుపమతైవలాభ
వివినపంక్తులఁ గాంచె నవ్విశ్వవిభుఁడు 800
- చ. జలధితటాధివాసములు శ్యామలకోమలకాంతియుక్తముల్
లోతరమావిలాసములు రమ్యులతావనితాయుతంబు లౌ
విలసితభూరుహంబులను వేడుక మీఱఁగ వేలయందు సొం
పలరంగఁ జూచె నవ్విభుఁ డనంతనిజాకృతులంబలెన్ రహిన్ 801
- సీ. ఆశ్లిష్టభూతలుం డాక్రందితుఁడును
 ఘనాయమానుండు పృథువిలోల
ఘనభుజాకారభీకరతరంగుండునై
 వీటిఁడి క్రియ నున్న వారిరాశి
నత్యంతతృప్తచే నశ్విపానముఁ జేసి
 యభివృద్ధి నొందిన యాత్మదేహ
మందతిరిచ్యమానాంచితఃప్రేందు
 రుచులను మౌక్తిక ప్రచయములను
- గీ. ఘనము లేయంబువులచేత గర్జ లెనఁగ
మించి ధర యెల్ల నిండ వర్షించె నట్టి
సలిలముల సాగరై కదేశంబునందుఁ
ద్రావు మేఘంబులను జూచె దనుజువైరి 802
- వ. మణియు, నమ్ముకుండుండు మునీంద్రులచేత వేదంబు వలన
నర్థంబు సంగ్రహించి రచింపఁబడి వేదంబునే యనుసరించిన
మన్వాదిస్మృతులం దోరె మేఘంబులచేత సముద్రంబు వలన

జలంబు సంగ్రహించి రచింపఁబడి సముద్రంబునే యనుసరించి
ప్రవర్తింపుచున్న నదులను దిగంతరాసీతనానాద్రవ్యంబుల విక్ర
యించి మూల్యంబున కంటె ద్విగుణాధికంబైన యుత్తమ
లాభంబు నొంది తత్రత్యసారవత్పద్యద్రవ్యంబు నోడలయందు
వహించినసముద్రద్వీపవాసిసాంయాత్రికులవిలోకించెఁమఱియును

గీ. జలధిలో నుండి పైకి రాఁదలఁచి ఘణులు
గరుడకేతుధ్వజంబుల కరణి భూరి
నిశ్వసితవాతములచేత నీరరాశి
నలిలముల మీఁది కెగయంగఁ జల్లె నపుడు

804

సీ. ఉత్సంగశయ్యాశయుండు యుగాంతబం
ధుఁడు సమాగతుఁడైన తోయజాతు
వీడించి గురుతరప్రీతిప్రసారితా
యత భంగహస్తఁడై యంబురాశి
తగ నెదుర్కొనిన చందంబునఁ గన నయ్యె
నక్షత్ర మత్సంగికాంబుకణుఁడు
బంధురై లావవాప్పాలననంబు
గంధుండుపై గంధిగంధవహుఁడు

గీ. వారినిధి వేల యందు దుర్వారభంగి
నకలనై న్యసమేతుఁడై సంభ్రమమునఁ
బోవు మురవైరి నెమ్మేనఁ బొడమినట్టి
చెమట లాత్పెను నైన్యంబు ప్రమద మొంద

805

మ. ఆకులప్రాధమురారి నై నికులు సొంపారన్ మహోత్తాలవా
సితకాళీవనసంప్రవృత్తవిచలచ్ఛికానిలప్రేరణా
మృతసీమంతితకేతకీకకనదంభోరాశిమధ్యావనీ
స్థలులం గాంచి చరించి రచ్చట విహోదక్రిడలన్ బల్బిడిన్ 806

వ. మఱియు, నాచమూచరులు లవంగకుసుమమాల్యకృతఘోషణు
లును నారికేళఫలాంతర్జలపాయులును నాస్వాదితార్ద్రక్రము
కులునై సముద్రునివలన నశ్యాగతప్రతివత్తి నొంది రదియునుం
గాక

307

సీ. అగణితబహువర్ణహయశతాకులమును
బ్రతిమార్గమందును బ్రమథితోరు
భూభృత్సహస్రంబు పాసంగ సంతతరమా
సహితంబు నగు హరిపై న్యమునకు
రంగుగా నేకతురంగజన్మబును
బరగ నేకోర్విభృత్ప్రమథితంబు
తలపోయఁ జిరవిగతశ్రీకుఁడై యొప్పు
ద్వీపవతీభర్త కేపు మీఱ

గీ. నరసి చూడ మహాంతరం బయ్యెనప్పు
డితైఱంగున నయ్యదునత్తముండు
వనధివైభవ మెల్లఁ గన్గొనుచు నస్మి
తాననాఱ్ఱుఁ డై మెల్లన నరిగి యరిగి *

308

• రై వతక వర్ణ నము •

సీ. పటుతరసిలాశ్మబర్ధనానావర్ణ
నై రికముఖధాతు కలిత మగుట
వలన ఫణారత్నభాసమన్వితముగా
వసుమతి భేదించి పైకి విగ్ధ
మించిన ఫణిరాజమేచకనిశ్వాస
ధూమంబు చందానఁ దోచు దాని

* మూలమున తృతీయపర్గ వమానము.

భాసురభూరితటిసమీపోపరి

దేశంబునందు విస్తీర్ణ మైన

గీ. సంతతోన్నమద్రభ సంచయముచేత
నర్కమార్గంబు గ్రమ్మఱ నడ్డగింపఁ
బెరిగిన సహస్ర శిరమైన వింశ్యనామ
కులకఃధర రాజమును బోలె నలగు దాని

309

ఉ. కాంచనవస్రభాజ్నివిడ కాంతిసమూహభృదుల్లసన్మణి
ప్రపాంచదమేయరుక్మలిత మై బలసూదన రత్నమేచక
త్వాంచిత మై ప్రసూనమఘరాసవలుబ్ధమధుప్రతావృతా
భ్యంచితవల్లికా సహిత మై కరమొప్పెడు దాని వెండియున్

చ. వరుస సహస్రసంఖ్య గల పాదశిరంబుల చేత భూస్థలిన్
బరగ నభస్థలిం దొరసి బాగుగ లోచనయోగ్యచేశం
భరితదివేశశితకరమండలముల్ గల చౌట నిక్కువం
బరయ హిరణ్యగర్భునిక్రియన్ గననయ్యెడు దానివెంతయున్

గీ. అంబునిర్గమకుభ్రంబు లగుట యాళి
తోత్తరీయసమద్యుతి నొప్పఘనము
లోక్కయెడఁ దాల్చి దుర్గాంగయుతవిభక్త
భస్మఁ డగు కూలి కైవడి వజులు దాని

312

గీ. నిజసతీచటులాలసనివిశతరమ
దాతిచటులాలసము లైన హంసముఖప
తత్రులకుఁ బింజరీభూతదళవికాసి
తోయజచ్చత్రముల నీడ సేయు దాని

313

గీ. స్కంధసంక్రితప్యథునీలకంఠములును
సర్పసంక్లిష్టతనువులు సంప్రదర్శి

తామితలతాఘజాగ్రంబు లైన భూరి 814

తరుల బవలరుద్రులను బోలెఁ దాల్చు దాని

చ. కలితవిలంబిమేచకవికాసినవోత్పలకర్ణపూరముల్
లలితనవోలపాళి నమలంకృతభాసురనై కతాభము
ల్పులలితనై కతుంబులయి లోద్రకగౌరసతికపోలిభి 815
త్తులగతి నొప్పు శుభ్రతరతోయములుం గల దాని వెండియున్

మందాక్రాంత. రాజీవాశీవశగతచలద్రమ్యభృంగప్రజుంబై
భూజశ్రేణిహృతరవికరోద్భూతసాంద్రాతపం బై
త్రాజదైతేయనికరకృతోవప్లవం బొందకుండన్
నోజం గాంతాలకనవనభుగ్యోషలం దాల్చుదానిన్ 816

క. వితతజలరాశివీచీ
వితతినమానీతరమ్య వివిధమణినమా
వృత మైన దాని నల రై
వతకాద్రిని జూచె హరి యవార్యప్రీతిన్ 817

వ. మణియును 818

సీ. హరికిఁ బ్రియంబుగా నమరసమానీత
బృందారకాచల శృంగవర్ధి
తంబైన యేమహీధరపతి యుచ్చాయ
సౌందర్యగుణములు చాటువాక్య
చతురులౌ కవుల కనత్యముల్గావయ్యె
మణియు శ్రేష్ఠము లతిమానములగు
భూరితర ప్రస్థములచేత నిభృతంబు
లుద్రశ్ములైన రత్నాఘములను

గీ. బరగ నే మేదిసిద్రంబు వలన జనులు
ప్రకటముగ నాధ్యుఁ డౌ ప్రాపణిఁడని వలనఁ
బోలె సంతత మార్జించి పొలుపు గాంతు
రెద్ది రోహణ శిఖరికి నుద్దియయ్యె 219

వ. మఱియు నొన్నత్యంబు వలన నత్యాసన్నుం డగుట వలన
మిక్కిలిఁ బరితపింపఁ జేయు మూర్ఖుని ధరించిన దయ్యును
నవారవిందధానం బగుటఁజేసి యతిరమణీయంబైన యే మహి
ధరతటంబు నందు నిపీజమకరంద యగుటఁజేసి మత్తయై నమ
త్తామరసయై యొప్పు కుసుమాంతరచంచలచంచరికసంచయ
పంక్తిభేదంబు నొంద దయ్యె నదియునుం గాక

పొలుపుగ నే నగఁబు పయిఁ బొల్పుగు రాజితగండలైల ము
జ్జ్వలదధిరూఢచారువికసత్కుసుమాక్షిసహస్రీయుక్తపే
శలఘనకాళిచే నముచికాసనభూషిత వృష్టభాగ మై
యలరు నుపర్వదంతి క్రియ నదృశతభంగిఁ జెలంగె నెంతయున్

చ. అరుణవిభావిభిన్నరుచు లైన దినేశతురంగమంబు లే
ధరణిధరంబు మీఁద సముదంచితవంశకరీరసీలసుం
దరతరజాతిరత్నకలితస్ఫురదుచ్చతరాగ్యోదీధితి
చుఛరితములై స్వవర్ణమునుసొంపుగఁగ్రమ్మఱఁ దాల్చెఁబల్కిడిన్

గీ. ఉరుసముత్పతదభ్రోసము య్వి కాంబు
సిక్తమగు నవివన్నగాశేషవృక్ష
వనమును విషానలోద్భూత ఘనవివత్తి
సంతతము నెందు జాధింపఁ జాలదయ్యె 220

ఉ. పంతముతోడ నే శిఖరి భాస్కరభూరికరాప్తిహవ్యభు
క్తాంతులుగ్రక్కునూర్వమణి కాంతులప్రాశ్రగుడాశ్రయంబుచే

సంతతమున్ బ్రసిద్ధగుణసంక్రమణంబును బొల్పు మీఱ సం
క్రాంతగుణాతిరేకమును గానొనరించె మహాద్భుతంబుగన్

ఉ. ఆవసుధాధరంబు మురమారగ మున్నటు పెక్కు మాటు ని
చ్చావిధి గృప్త మైనను బ్రసన్నత శౌరి కపూర్వవిస్మయం
బావహిలంగఁ జేసెఁ; బ్రతియామము నందు నవత్వ మొందుచే
వావిరి రామణీయగుణవైభవము క్తికి లక్షణం బిలన్ 825

ఆచె. అంత యుక్తికుశలుఁడైన 'హరకుడు' న
దత్తుతత్రినికరతటులు చాల్చి
నట్ట నగవిలోకవాళచే నుద్గీర్ణుఁ
డైన శౌరి కిట్టులనుచుఁ బలికె 826

గీ. ఘనపిన్నదదిగంబరాక్రాంతభూరి
శృంగగోతలమూర్ధస్థశిశిరరణ
నవ్యకోటి గిరిశనందర్శనమున
నెవ్వని మనంబు భువి విస్మయింపకుండు? 827

గీ. సుభగవితతోర్ధ్వరశ్మిపాశు లగు శశిధ
రోష్ణకరు లుదయాస్తంబు లొందుచుండ
నీయగంబు విలంబిఘంటాయుగపరి
వృతమదావళిల వహించె, నధిప! 828

గీ. అధిప! లసమానచారునవాంశుక మగు
ధరము సహరితకాంచనస్థలులు చాల్చి
ప్రకటహరితాశనూతనాంశుకుఁడ వైన
నీ పగిది నొప్పు చున్నది నేఁడు కంటె! 829

మ. అనికం బీ నగరాజసామంతలయం దాసక్తితోనున్నయీ
జనముల్ శాంతమలాతిసాంద్రకరసంచారంబునంపూర్ణ ల

బిన్నపస్త్రీముఖతుల్యమై యలరు నంతస్థాంకుఁడౌ పూర్ణ చం
ద్రుని వశ్చాదభవభాగముం గనిరి సంతోషంబు సంధిల్లఁగన్

మ. నలు వొప్పన్ గిరినిమ్మ గార్లురులు వానప్రస్థులుంబోలె నాం
పలరన్ బేటల మీదనుండి బృహదశ్వాగ్రంబులన్ హొలి ఖ
స్థలికిం గ్రమ్మట నుద్గమించి స్మరసంతాపార్తలై నట్టి స్వ
ర్లలనాసుందరగాత్రవల్లులకు నిర్వాణంబుఁజేసెన్ రహిన్ ౭౭!

సీ. అమలచరిత్ర! యీయద్రిపై నొకచోటఁ
బ్రజమితచాతకార్తస్వరములు
తటిదాభకాంతకార్తస్వరంబులు నైన
ఘనము లీ జగతినిఁ గప్పకొనియె;
నొకచోట నుల్లసితోజ్జ్వల చామిక
రములైన యీ సాంద్రరవికరములు
కపిశవర్ణంబులు గల వానిఁగాఁ జేయు
చున్నవి గంటిరె? యుత్సుకమున

గీ. సుచ్చిఁజేందుకరావలంబోడు యుతకి
రోధృతాత్రంబుశ్రద్ధేయరూఢగిరిన
దీప్రవాహోదకవ్యవదేశమగుచుఁ
బడుచు సున్నదియంతట బంధురముగ! ౭౭౭

గీ. ఒకట స్ఫటికతటాంశుభిన్నోదకంబు
లొకట నీలాశ్మరుఁచివిధురోదకంబు
లగుచు గిరినిమ్మగలు యమువాంబుమిశ్రి
తామరావగా వైదగ్గి నాశ్రయించె ౭౭౮

మ. మరకై లేంద్ర సమానవప్రమగుచున్ కోశిల్లు నీకై లమం
దరుదారన్ మణిసామరాగములు దీపాశ్చిన్నమానంబు లై

వరుసం గ్రాలెడు నిర్జరీసదృశతౌ వామేశణత్ రక్తితో
సరసాలాపములన్ మనోహరుల వాంఛన్ దీర్చుచున్నా రొగిన్

ఉ. భూరిసుధాసవర్ణము సముజ్జ్వలకాంచన రాజిరాజితం
బైరహి నొప్పు నీనదమలాంచితరాజత భిత్తి కంటిరే?
చారు విభూతి పాండురిత శంకర సాంద్ర సమున్నతానల
స్ఫారసుదృగ్గలామఘనఫాలవిలాపము నాశ్రయించెడిన్ 385

వ. మఱియు నీకైలరాజం బతి జరతంబులు సుప్రకామ గురు
భారవిడంబివయోధరోవరుద్దంబులును శరీరధారులకు సంతత
మగమృత రూపంబులును బరిణత దిక్కరికంబులు నగు తటుల
భరింపుచున్న దదియునుం గాక 386

గీ. ఈ నగంబున వహ్నిసమానవర్ణ
చారుసౌవర్ణతటసుమజాలిన
భృంగతతి భృద్విమేచకీకృతతరువులు
పొగయుఁ బోలెఁ జూవట్టెడు మ్రోలఁగంటె ! 387

మ. వికసత్పుష్పచణోరుచంపకలనత్పింగదుర్మతివ్యోమదే
శకషట్కాంచనభిత్తియుక్త మగుటన్ సౌమేరవీసన్నితం
బికకాంతిం బ్రకటించు నీశిఖరిచే భాసిల్లు నీ భారతం
బికలంకచ్ఛవి నయ్యిలావృతము చాయన్ గ్రాలెడుం గంటిరే?

గీ. ఉజ్జ్వలవిచిత్రలోమసంయుక్తవిచలి
తాతతప్రియకంబుల చేత నీధ
రంబుజంగమతాగతరత్నమయని
జాంగములచేతఁ బోలెఁ జెలంగెఁ గంటె! 388

గీ. గాఢసలిలాశయోషిత కలభములు స
మృద్ధనీరేజములతో రమింపుచున్న

వరయఁ గల భావికస్య రామరచయఁబు

కామినుల మ్రోలఁ జేసెడు గానరవము

340

చ. తలుచుగ నిమ్మవహాపధులు దై వనియోగమునన్ బృహత్తమః
పరివృత్తుఁ దై వెసం బునరసక్రమణంబునఁ గాలకాఁక్షి యా
సరసిజవత్రమిత్రునఁఁ జారుపదానభిఘాతమైన వి
స్ఫురితలనత్కళితపదమున్ వహియించెమదంచితోన్నతిన్

సీ. చారువనస్పతిస్కంధనిషణ్ణమా

త్నప్రవాళోరుహస్తంబులైన

లతలు మధువ్రతప్రాతావృతములౌట

గాఢలంఘితరోచకంబులైన

యురుసుమేఘాముల సువలఘితంబులై

ప్రమదల క్రియఁ జూడఁ బడియె నిచట!

నతులకిదంబవాసితమైన యిమ్మహా

నగము మీఁదఁ బ్రతిఘటంబు ఘనవి

గీ. హంగముల నేకలయ మగు నట్లు మధుర

నాదములు సేయు చున్నవి నవ్యఫణితి!

ఘనరయోద్ధూతనవసీపవనుఁడు వచనుఁ

డత్రము చలింప వినరె సమంచితముగ!

342

వ. మఱియు నిమ్మహాకైలంబు ధారణాసమర్థుండైన బ్రాహ్మ
ణుని కరణి నాగమప్రధానులును నిధిమంత్రసాధనవిశేషవికార
దులు నగు వారిచేత బహుప్రయత్నంబునఁ బ్రకాశింపం బడిన
దాని వనిశ్చితబుద్ధులైన యశాస్త్రజ్ఞులచేత వినియును దుస్సా
ధనం బగు తాని వఘంబు నడంచుటకు సమర్థుండైన నిధి
మంత్రగణంబును భరింపుచున్న; దదియునుం గాక

343

- చ. అనిశము చారుఖింబసదృశాధరమౌ ప్రియురాలి మోము చుం
బన మొనరించు కిన్నరుని వాజిముఖుండు నుతించెడిన్; బృహ
త్సనభరభంగభీరువిలసత్తనుమధ్యను బ్రేచుసిన్ రహిన్
బనివడి కౌగిలించు వాయవక్త్రునిఁ గిన్నరుడున్ నుతించెడిన్
- మ. ప్రతతానంతతమాలతాల మగుచున్ రాజిల్లునే యీపురో
గతభాన్వద్వన మొప్పె; నట్టి స్థగితార్కదోల్లసద్రశ్మిసం
తతియన్ రంజదనంతతానమగు నీ, దావంబునం దేల తా
ప్రతతుల్పారుఫలప్రసూనయుతముల్ గాకుండు నెక్వేళలన్
- మ. ఘనదంతోజ్జ్వలిరత్నచిత్రకటకాక్రాంతంబులై యొప్పు ర
మ్యునగాధిత్యకలందు నిర్మలశిలోద్యన్మేఖలల్ భూరిచా
రునితంబల్ కమనీయకోమలనభోరుగ్గండకై లల్ నితం
బిను లిచ్చా సదృశాధివాసమును నెమ్మిం బొంది రీక్షింపుఁడి!
- గీ. చటులివిరళవికిర్ణ వజ్రకణయైన
ధౌతరజతోర్విజలదసద్యఃప్రముక్త
బహుచిరస్థాయిబుద్ధుదాంభస్సమగ్ర
సామ్యమును బొందుచున్నదీకై లమందు! 347
- వ. మఱియు నిమ్మహీధరం బేకాంతంబున సంగమం బగుచుండ
విస్సంభవిహారంబు కాక్షింపుచున్న వారగుటంజేసి జనసంగంబు
వర్జించి మన్మథునిచేత సంప్రాప్త్యరాంగులై కుంతితసేత్రాం
తలై యున్న యనేక యోషలచేత సేవింపం బడుచున్న
దదియునుంగాక 348
- నీ. సంపూర్ణ భూరి కీచకవనస్థలితైక
ఘనవాలవిచ్ఛేదకాతరమతు
లగు చమరీనామమృగము లీగిరియందు
మృదుపాతగర్భతడియరంధ్ర

నిరర్థస్వప్నశ్రుతి నిబిడ సౌఖ్యము వాయఁ
జూచి కైవడి సుచలింప
వయ్యె; నంతస్థమహానీలదళన లా
ఘనవాహ లందు మేఘప్రముక్త

గీ. మచ్చమౌక్తికమణియుక్త మగుట విమల
దుర్గంకాశమై యొప్పు తోయ మచటఁ
బరగ శక్తివిసీలదుగ్ధాస్త్ర మగుచు
నమరనీలీరసచ్ఛాయ సిధిగమించె ౬౪9

ప. మణియు నిన్నగంబున నన్యయు పక్షుల కంటె సారతరాగమన
యైన యేయునతి స్వప్రాప్తికొఱక బ్రాధ్యయమానయయ్యును
ప్రియుని గూడ దయ్యె నట్టి ప్రతికూలయువతియు నేకాంతం
బునం దాప్రియునీతో గూడ నవాయతమానం బగు నట్లు
సురతాభిలాషంబు నొందుచున్న దదియునుం గాక ౬50

చ. నలువుగ నిందుఁ జంక్రికిరణంబు లనేకవిధోల్లసనృణి
నిలసికథూరిభానుతతి భిన్నము లౌట నహస్రసంఖ్యనిం
పలరంగ నొంద చుండ నికలందును భాస్కరుడంచు ప్రాంతిచేఁ
గొలఁకులు పంతతస్ఫుటితకోకనదత్వము నొందె గంటివే!

గీ. అంకపరివర్తనోచిత లైన యాత్మ
జాపగలు భర్తనొందుట కగ్రభాగ
మందుఁ జనుచుండఁ బ్రేమచే నద్రీఖగరు
తమున దుఃఖించి నట్లున్న దమలచరిత! ౬52

గీ. భృంగవిటచుంబనోల్లసద్విటవినమిత
నగవితతి దాల్చి నట్టి యీనగనితంబ
మతులపరిపాకపింగళప్రతతిపతిత
పాంసుపింగళ మగుచుఁ జూపట్టె నిచట! ౬53

- సి. ఊర్ధ్వదేశంబున నుండి ప్రాగ్గిళను కై
 లాసన్నభూముల యందుఁ బడెడు
 శృంగారితాయత సింధుర హస్తాభ
 మఖిలమణీమయూఖాను విద్ధ
 ముసుధారమగు జల మూర్ధ్వ ప్రసారిత
 హరిధనుస్సుందరం బగుచు నొప్పెఁ;
 జెలు వొప్ప నీకైం శిఖర శిఖావళుల్
 ప్రవిలసచ్చిత్రకల్పకమాజ
- గీ. పుష్పపరిగుంభితములైన పోల్కినలరు
 మహిత పరిలంబిపంచదామంబులైన
 చారు శిఖ శేఖరంబులు శుభము చాల్చు
 చున్నయవి చూడు మంతట! న వ్సంమన 854
- క. వినుడిట నవధూకులు సుఖు
 లనవరత మమందరాగతామరస్పృకుల్
 ఘనరసవన్నవరత్తిగ్ర
 ద్దన సలిపి రమందరాగతామరసదృకుల్ 855
- చ. పొలుపుగఁ గట్టు పుష్పపటముం దగఁ గప్పి తదంతరత్రమ
 త్కలితకపోతకంతతులితస్ఫురితాగరుధూమ కాంతిభృ
 ల్లలితవినూత్న మేఘవటలంబుల చేత నిజాంగ కావళిం
 గల యుగ ధూప చాసితముగా నొనరించెడు భంగి దోఁచెడిన్ 856
- కా. అత్రస్యన్నవరత్నసంభవసమగ్రాన్యోన్యమిశ్రోజ్జ్వల
 చ్చిత్రాకార ఋయూఖకల్పితనభస్మిమాగ్రనిర్మిత్తిహృ
 చ్చిత్రప్రాపణచిత్రకర్మ మెపుడున్ సిద్ధామరశ్రేణికిన్
 తీత్రంబుం గలిగించె నీయవనిభృచ్ఛృష్టంబు నీశించితే! 857

గీ. వాయుశిశిగమై శిఖరనివాసులైన
యలఘుచుఖులకుఁ బుణ్యవంతులకు ముదము
గలుగఁ జేయుచు సిగట్టు జలవియోగ
ధవళఘనపంక్తియవనికల్ దాల్చెఁగంటె! 353

వ. మజీయు నిమ్మహాశైలంబునందు సమాధినిష్ఠులగు యోగులు
మైత్రియుఁ గరుణయు ననుమోదనంబును నుపేక్షయు నను
సంజ్ఞలుంగల చతుర్విధచిత్తవృత్తు లెఱుంగిన వార లగుటండేసి
క్షీణాంతఃకరణమాలిన్యై లై యవిద్యయు నహంకారంబును
రాగంబును ద్వేషంబు నభినివేశం బనంబడు పంచపెద్దక్షేకంబుల
నుసంహరించి సలల్పపాలంబనధ్యాను లగుచుఁ బ్రకృతి పురు
షుల నిరువుర భిన్నులఁగా నెఱుంగి సదసద్వివేకాభావంబునం
గలుగు సంపారంబు నిరోధించుటకై గాంక్షింపుచున్నవా రగు
టండేసి యివ్వర్వతంబు కేవలభోగదేశమాత్రంబై కాదు ముక్తి
జేత్రంబై యున్న దదియునుం గాక 354

గీ. ఇచట మరకతమణిమయ పృథివియందు
దరువిటపిమధ్యపాతివిస్ఫురితసూక్ష్మ
పాంసుజాలార్క కరములు పటువిన్ద్రు
బద్ధిగళలక్ష్మినివహించెఁ బరమపురుష ! 355

సీ. అనఘాత్మ! యిచ్చట ఘనమేచకంబయి
యవగతావస్థాన మగుచు మధుర
చటులవీణాగుణస్వనమానము వహించె
నయ్యుపచలితపడంఘ్రపంక్తి
చేత స్వానమయైన యేతన్ని ప్రియునకు
వశగత గాకుండు వసుధలోన?
నిచ్చట పానువు లెప్పుడు నిశలందుఁ
జంద్రకరాహత చారుచంద్ర

గీ. కాంతనిష్ఠుడనిగృలకమలవిరచి
తాభిషేకంబులై పవలర్కరత్న
తతినముద్దీపితాగ్నితప్తంబు లగుచు
గాఢతపముగావించెడు కరణి నలరె 361

ఆ. వె. శ్వసనభూజవమున సంక్షోభ మొందిన
సరసు లిచట హంసజాతలక్ష్మి
నాముకొని యరహితరామలక్ష్మణనాకు
నందనోక్తిసామ్య మొందె నహహ ! 362

క. అతిముదితకలభములచేఁ
బ్రతిదిశ సారెకు నమందలై రవరవమున్
గృతమయ్యై గనకభూరుచు
లకులితచమరులు చెలంగె ననువనమందున్ 363

గీ. కీచకబిలప్రపూర్ణాత్త గీతరవము
మృదితపక్ష్మలరల్ల కామేయతనువు
కమ్రకస్తూరిగంధి యౌ గాడ్పు కామి
చందమున భూరివిషయసంసక్తుడయ్యె 364

గీ. యువజనప్రీతికొఱ కిందు వ్యవహితార్క
మననిజరతిశ్రమాపనోదనచణంబు
లగు ఘనంబులు దినమను మిగుల రాత్రి
గాఁగఁ జేసెడు గాఢాంధకారకలన 365

చ. అరుదుగ నిందు నీగజవరాశ్రమపుష్పభరావనమ్రసుం
దరకుజమున్ సదావజలదంతిహతం బగుచుండఁ దన్నగో
పరిగతదందశూక మతి బంధురకోపితమై నితాంతభీ
కరవిషవహ్నికీల లదె గ్రక్కుచు మన్నది చూడు మమృతా!

చ. స్మరహరుడైన సాంధ్రగీచరస్మృతాంజర్యత్వై తుషా
రరచితమైన కీతనరాజముపై పడియించె నాధ్యక్షే
తరుడయినన్ సమస్తముతుధర్మసుఖప్రదమైన యీమపీ,
ధరముమొన్ వలించి మదిఁదాల్చుఁడొలించుక ద్వంద్వదుఃఖమున్

సీ. వితతనూతనకైలవిపినరేఖాశ్యామ
మధ్యస్థానికమణిమయనిశంబి
భూములచేత నీ భూదా రాజంబు
భస్మాంగబాగా త్తపాండిమగుడు
సర్పబాట్పరికర సహతుఁడు సగు క్రిపు
రాంతకు తనుశోభ ననుకరించె
మఱియు నీగిరియుదు మాధవుల్ వికచాంబు
జోభయతిటి భృత ముక్తితోరు

గీ. ననవిసోదితభూరిదినక్లములును
గనకభూపణజనితోరుకాంతులగుచు
రసవలై తవమధు చాని రతికిఁ బ్రియల
యొడలి వలువలు హరియింపు చున్నవారు

౧౦౯

సీ. భానుండు దర్పణ స్వచ్ఛకాంచనకంద
రాగ్రవర్తి హృదయ హారికౌప్య
భిత్తిసంక్రాంతప్రవృద్ధతమోహరి
ఘనతేజ మాహేమకందరములఁ
బలుమరు తరుచుగాఁ బ్రతిఫలించుచు సుందఁ
బతులచే నవహృత వనవలైన
యతివల కందరానభిముఖుం డయ్యును
జెలఁగి ప్రీడితలఁగాఁ జేయుచున్న

- గీ. వాఁడు నీరాకఁ గని యద్రీ వాత చలిత
బలవటశ్యామలోత్పత దృహుల శిఖర
కాండ సంక్రమకారి మేఘములచేత
నధికభక్తిఁ బ్రత్యుత్థాన మాచరించె *

869

• రై వతక ప్రవేశము •

- మ. నశినాకుం డిటు లవ్యశీకములు గాంతానమ్మితంబుల్ నిజం
బులు నైరాఘిలు చూతపుత్రువచనంబుల్ ప్రీతి నాలించి యు
త్కలికం దద్వచనాంతమందు వనరేఖాచేలసంఛాదితో
జ్వలమౌ రై వతకాద్రియందు విహరింపం గోరెఁ జిత్తంబునన్
- మ. కనదుత్తు గనభస్మృతశ్శుభశిశుకాకాంతారరేఖాక్త మ
బ్ధినిభంతౌ యదునై న్యసంఘము దగన్ విస్తారసంఛాదితా
వని యాటం బ్రతికై లలక్ష్మి నను వొప్పన్ చాల్చి దంతావశే
ద్రవికాశాతులతుంగశృంగిరి కందం బొప్ప నేగెన్ రహిన్
- చ. అమిత చమూనముత్తగుచిరాభ్రవికాసిమహోష్ఠి కంఠపిం
గమఁ మహీపరాగమినకమ్రకరాప్తి వికాశితాంబరాం
తము లగుటన్ మహాజననిదర్శనసంభవలజ్జ నొంది న
ట్లమరి చెలంగు నట్టి హరి దంగనలన్ వడిగప్పె సాంద్రమై

• గజరథహయాది వర్ణనము •

- చ. సురుచిరచారురేవమణిశోభితముల్ భృతరంధ్రభాగముల్
భరితమహోర్మిజాలములు భవ్యఫలప్రదశు క్తియు క్తముల్
గురుతరరోచమానము లకుంతితసద్భ్రమపూరితంబులై
వజులు హయంబు లంబుధుల నై ఖరి మేదినిగప్పె గ్రక్కునన్.

*మూలమున చతుర్థ సర్గ సమాప్తము

- గీ మార్గమందు శితారణ మన్నుణిని
సరకుగొన కార్తి నజచుచు సుతకే సితము;
తొట్టియ నిరస్తశారమై పిట్టివడియె;
నొండొరుల శేతల జూచి యూరెంచు వెలుచె 374
- చ. అతిచటుల్రాపాద మగు నట్లు వడిం జను చారుచామరాం
చితహయరాజమున్ ముదిశేషశీలనిమిలితాక్ష మై
చతురతి మెల్లనం జను జంబును గాంచె జనంబు; పాళిలా
పత ననురూపచేష్టమయి సర్వముః శ్రీకృతంబె కాదొకో? 375
- చ. కరి నటు గాంచి భీతి నొకగర్దభ మానన మెత్తి కూయుచుం
గర మరుదండి యంబు పకాపక సవ్వంగఁ జేర మెత్తినన్
స్ఫురితచలాసన్ స్ఫుతమూరినింబకగద్దకూల యై 376
పరువడి రాజకాంత ధరమై బడె నత్తఱి దత్తరంబునన్
- ఉ. రైవతకాచలాంతికచరద్రథనేమి విఘట్ట నోయి త
గ్రావసముహమార్ణకణ గర్భమహీరజముల్ నితాంతచ
క్రీవదుదంచితాంగరుకా కేవలధూమలవర్ణకంబు లై
వావిరి నద్ర మార్గమునఁ బన్నెఁ బయోధరమండలాకృతిన్
- చ. చటులఱురాభిఘాతభవసాంద్రకృశానుకణోపయు క్తవి
స్ఫుటతరభూసమాయతనముత్తశిలాఫలకాచితంబు లౌ
పటుతర శైలరాణ్ణికట వర్తములం బృథువద్దురాస్యముల్
దటుకున వేయుచున్నగతిఁ దద్దయు నశ్వము లేక నత్తరిన్
- మ. హయశేఖఃప్రతిరోధకాంచితవమత్వాలంబనుండుంగళా
త్రయసంచార వికారదుండు గతిసారజ్ఞుండు నౌసాదిచే
నియతిన్ శీతమైన జాతిహయమున్ నేర్పొప్పు గా మండలా
ధ్యయనంబుం బచరించె నిఘ్నరచలత్పాతాచితచితంబుగన్

- మ. బలసంతుష్ట నగోత్థపాంసుచయముం బ్రాణేయజాలాకృతిన్
మలినం బై గగనాతితాంసు వగుచున్ భామాస్మృతృష్టుపం
క్తుల నెంతే బునరుక్తసాంద్రములుగాఁదోడ్తోడఁగావించుచున్
గలయన్ సర్వహరిస్మృఖంబుల నమగ్రస్ఫుర్తిఁ గప్పెన్ రహన్
- చ. పాలుపుగ మాధవానుచరభూవతులొక్కట వైరులం బతెన్
బలువిడి సింహపోశములఁ బట్టి వధించి యుద్ధిర్ణ తేజులై
కలితవనేభమస్తకనిభాతనభాగ్రవిముక్తిమోక్తిశో
ల్లలితగుహాగృహంబుల నలంకృతు లై వనియించి రెంతయున్
- మ. వికసద్భావకవంకపింగఫణిభుక్తిఁ భావచూడాగ్రమున్
వికసత్ప్రీతిపుటాగ్రదప్తభుజగ్రపేఖత్పతాకాక్తమా
నకశోద్యోత్యకేతువండమె యభిజ్ఞానంబుగా నేగి భూ
వకులున్ గొంపలు కృష్ణమందిరము క్రేవన్ జేసి రావారమున్
- చ. జన మతివర్తమానతరుకాఖల నీడఁ బరిత్యజించి చ
య్యన నటుఁ జేరె భావినమయంబున రాఁగల యట్టి నీడలన్;
ముసుగొని వృద్ధిసొందఁగల భూరితరాశ్రయ మాశ్రయింప కెం
దును గడు కీయమాణమగుతుచ్చకరాశ్రయ మాశ్రయింతురే?
- ఉ. మున్నుగ నేగి యొక్కఁడొక భూరినివాసము నాఁగి యన్యులం
గ్రన్ననఁ జేరకుండఁ జాలకన్ నిరసించుచు దవ్యులన్ వడిన్
బిమ్మగ నొందుచోటికటు తాగుగ నేగెడు నాత్మయోధులన్
జెన్నగఁ జేయి వీచి పిలిచెం బలుమాటుఁ బ్లుతవ్వరంబునన్
- చ. అప్పుడు సుధారసోత్థితములైన తెలుంగున సారెసారెకా
తవపరిత ప్రసర్పజనతాపము దీల్చుచునాగముల్ మరు
చ్చవలచలత్పటాభరణకాఖములై గిరిజాతకల్పసా
దవములఁ గూడి చిత్రఫలదంబులునై విలసిల్లె నెంతయున్ 885

- చ. తరమిడి సోపిల్లు లును పిల్లలకు... బెజవాడ దోలగా
నురుతిరకద్రయానములనుండి పోయి బరివాంకాజనుల్
పరువడి దినుచో గళిస భవ్యతరాళుకులైని రాజసం
దరుల ముఖాగ్ర్యసంపద జనంబు పణంబు గెన్ భయేచ్ఛులన్
- చ. రథతురగేంద్రదంతిగతరాజపురందరుల దించుచున్ గరం
బధిక్పతు లాత్మకింధరిసమర్పితతన్మృదువాహువల్లులై
ప్రథితము గాఁగ గాఢపరిరంభణసౌఖ్యమె గాని పొందరై
రథరకపోలచుంబుసుభా ప్తిని భూరికుచిత్వసంపదన్ 887
- కా. వ్యాకిర్ణసంభటమాల్యకారమ జితోద్భవృద్ధకారంబునై
వీరిం బొల్పు నెలంతకేళభరమున్ వీక్షించెనోనాఁగ బల్
కేంద్రహృదయమీదనుండి యుటెన్ గ్రీడించి; సుమర్ష తి
లోకంబుదు రహిన్ గుణాధికుల నాలోకింపఁగా నేర్తురే? 888
- చ. వటుతరరోచమానరుచిభర్మచయోకుపిశంకితాశముల్
వటుల నిరంతరాయతవిసాదిఃముల్ ఘనవంశకేతనో
సృష్టపరిచుంబితాంబుభరవంక్తులు నైన రథంబు లర్జున్
ఘటితనగేంద్రపాదములకై వడిఁజూడఁగనయ్యెనెంతయున్ 889
- సీ. ఛాయాకరంబు లుచ్చాయవంతంబులు
సుజ్ఞితభూతికోభోగ్యరములు
సలిలితహుళపాలితధాతురాగముల్
విమలతారావళివిరచనములు
నగు గజంబులచేత నటు మాష్యములచేతఁ
బోలె రాజనివాసభూము లలరె;
నృపకాంత లుక్తిప్త విపులకాండవటావ
కాశ లీనాలసగంధవాహ

౧. చలనశమితాధ్వభేదనంజనితఘర్మ
తోయలై చారువల్లవస్తోమరచిత
మంజులాస్తరణోపేత మహితవసన
సదనముల యందు సుఖనిద్ర నలిపి రపుడు

890

చ. అతులితపాద్రఘర్మసలిలాద్ధౌ సువర్ణసవర్ణగాత్రనం
గతనవచోశమున్ ఊతనఖతతమౌ నటు విచ్చివై చు యౌ
వతము ప్రకాశమానపృథుభారవయోధర బాహుమూలమై
చతురత విందొనరై బెలుచన్ ఊణ మయువనైతవంక్షికిన్

౪. మణియు వణిగ్గనంబు సేనానివేశంబుకంటె మున్నుగా నవ్యగ్రు
లగుచు నేకకాలంబున నభయపార్శ్వంబులందుఁజాలుగాఁ బట
మంటవంబులు విస్తరింపఁజేసి పర్యావతత్కయికలోకంబుగల్గు
నట్లుగా నసంఖ్యేయ క్రయ్యవణ్య ద్రవ్యపూర్ణవణ్య ప్రపారణ
స్థానంబులగువణ్యవీధులుప్రకాశింపఁ జేసిరి; కొందఱుపురుషులు
ఫలనిమిత్తకృతమహాప్రయత్నమును సముద్యతమృత్పిండదండ
కాష్ఠులుచై యొక్కశకంబును వధించుటకుఁ జాట్టుముట్టి యవ
రోధించిన నదియనోకహజాలమధ్యంబున నుండి యతిసాధ్యనంబు
నంబులుచునెడ వేఱొక్కపురుషుండు వారినందరిని వారించి దాని
రక్షించి సుహృత్కర్షంబు నధిగమించె; నప్పుడు

892

మ. జననందర్శనభీతిచే వసనవేశస్థానమధ్యంబునన్
ఘనశక్తిం బరువెత్తు లేడి శరభృత్కాండంబుచేఁ జిక్కు నొం
దని దయ్యున్ పదనాంతరస్థలనోద్యత్కర్ణవిక్రాంతశో
భననైత్రేషుహకాక్షిలక్ష్మియయి నిల్వంజూడదెప్పట్టునన్

893

నీ. వితతలావణ్యనిర్జితదేవవేశ్యలు

లుచితనర్మచోభిరచనాచమత్కృతుల్
 వేశ్యలు సైన్యము విడిచి నంత
 రమ్యావసభములు రచియింపఁగాఁ జెచి
 లలితప్రహసతల్పము లమర్చి
 మార్గభేదమును మడిఁ దలపోయక
 సింగార మొనరించి చెలువు దాల్చి

గీ. యలసి చనుదెంచు పురుషుల వలచి తెచ్చి
 రమణతోడ శైత్యోపచారము లొనర్చి
 పరగఁ జిరనన్నివిధుల కగడి వారి
 చిత్తములఁ బ్రీతి రంజిల్లఁ జేసి రపుడు

౩౪౩

గీ. జలముగ్రావి ప్రయాణ వెట్టి జలములు ధ
 రించి తూడ్డు భుజించి వారించి రఖిల
 జనులు శైలసరిత్సంపద నుపభోగ
 నిష్ఫల్యుడోహోహృతనింద నపుడు

౩౪౪

చ. అతివల నిమ్ననాభినలిలాశయభిన్నరయంబులుం దదం
 చితవిలసద్బహుజున సేతునివారితముల్ నదత్సరం
 భృతజలచుండుకాఖ్యహువిశ్రుతవాద్యమనోజ్ఞసంచల
 త్తతకుచచియ్యతంబులగు తజ్జలముల్ ప్రవహించె మందతన్

చ. మనలకహోస్తీంబులు సమగ్రవిశోలకరాగ్రంధ్రకో
 ల్లనీతజలప్రవృష్టి నలింఘింపఘోరివశ్రమాంశ
 శ్వనీతమరున్నిరస్తమవికాలకిరోభవకుశ్రయగృహ
 విసరముచేతఁ బోలెఁ గడు వేడుకఁ జల్లుకొ నెన్ శరీరమున్

ఉ. ఎయ్యది వశముల్ గలిగి యేపున వారిధిలో మునిగె ము
 న్నెయ్యది శక్రసప్రహతజ్వంభితవశములై చలింప లే

వయ్యె ధరిత్రి నట్ట గిరులన్నికొలంకులలోనఁ గ్రుంకఁగాఁ
జయ్యన నేని పీతకుభసంభృత కేతుగజచ్ఛలంబునన్ 398

దంతి జలభంగమునఁ దోచు తనదునీడ
గాంచి ప్రతినాగ మెదురుగాఁ గదియ వచ్చు
చున్నదని కిక్కచే వేగ నుఱికి నీటఁ
బడియె; ముగ్ధత నది స్వభావంబుగాదె? 399

పరగజరాజము క్తమదవారినువానితమైనతోయమున్
జిరగతి సంగ్రహింపఁగఁ ద్యజింప గ లేక నిరంకుశస్థితిన్
సరిదవతార మాగిపెలుచన్ జరియింపక యున్న రోషభృ
త్కరిని జనంబు గన్గొనియె దవ్వలరి క్తఘటాగ్రహస్తమై 400

'తరుణీ! చూడుము మ్రోల నాగము భవద్యజోజయుగ్మంబు స
త్వరతం గాంచి ప్రతిభకుంభయుగళత్రాంతిన్ మదోద్వృత్తదు
ర్భరతిర్యగ్రదసంప్రహార మొనరింపన్ వచ్చెడున్ వీడు మీ
తెరు, వంచున్ బ్రియురాలితోడ విటుఁ డెంతేభీతిఁబల్కెన్ వడిన్

తతకరటిప్రదూఢమదతావగదప్రళమార్థముద్యతా
యతకరకాఖిలం గటములందు వికిర్ణము లాశ్రుతిద్రుతో
త్పతనములున్ వికాసి నముదంచితశాశనుమప్రభంబులా
వితతజలంబులోంచె ఘనవిశ్రుతపాండురచామరాకృతిన్ 402

పరిగతదానతోయపరవారణమారుత మౌట నీసునన్
శరముఖపూరణంబు నెగఁ జల్లుగజంబులసత్సర స్తట
స్థిరప్రథిమానరుద్ధరదధీర్వచలన్ మునలప్రదేశమై
పరువడినీటిలోఁ బడియె; వైరిగుణంబు సహింప రెవ్వరున్ 403

కమలములఁ గ్రుంకఁజను దంతికటతటంబు
వదలి వేటొందు కడకేగె శ్రమరగణము;

చానదాయిజలావృతుండై న విద్య

మానగతికుండు నిలుచునే పూని యచట?

404

మ. వనమధ్యంబునఁ గ్రుంకు దంతి కటమున్ వర్జించి నింగిన్ గృత
స్వనమై విస్తృతవనమూల మగుచున్ పట్నాదసంఘంబు గ్ర
న్ననశాసితై గుణంబు ద్రవ్యగతమైన్ స్వాశ్రయం బర్హి కా
సిన తద్వాచానీలవర్ణము క్రియన్ జీనూతమిల్యద్యుతిన్ 405

చ. ఘనగజ గాత్రగ్నజహుగై రిశభాతుపరాగరాగమున్
ధునిపయిఁ బర్వఁ బద్వికచతోయజగదృహరిత్పరాగమున్
ఘనకరిమీదఁ జర్వఁ జిరకాలము క్రిడ యొనర్చి వస్త్రముల్
మునుకొని మాట్టికొన్నక్రియఁబొల్పెనుద త్తటినీ మహాభముల్

చ. ద్వీరదములుం జతోపరిసివిష్టమదోదకచంద్రకంబులన్
వరుస మహాసరిత్తులకు వారక సేవృథు సేత్రసంపదన్
గరమొనఁగూర్చె దానినె వనంబులఁ జాని తటంబుఁజేరుచున్
మరల గ్రహించె గాత్రగతమంజునవోత్పలపత్రకంబులన్ 407

చ. వితతశికాంకుశప్రబలిభిన్నవికాలకపోలనిస్సరత్
క్షతరుహమయ్య రోషమునఁ జయ్యన నన్యగజంబు మీఁదికిన్
జతురత సేగుదంతిని నిపాది మరల్పంగఁ జాలఁ డయ్యె; మ
ద్దతి బలవంతుఁ డమృలకుఁ ధారుడి లోఁబడురే? తలంపఁగన్.

ఉ. సామనయంబుగా నొక నిపాది గజంబును బంధనార్థమై
పూనిక సేవ్యమైన తరుమూలము సేర్చిన నన్యదంతి రా
డ్డానకృతాధివాసమగు దాని భజింపక త్రుంచి వైచె; బత్
మానులు వైరిగంధ లవమాత్రమునైన సహింతురే? భవిన్

ఉ. సంతతతైలకుంజచిరసామజరాజకపోలకావసం
క్రాంతమదోదకం బగుట రమ్యచమూగజగ్నమైన వృ

తాంతమునందుఁగ్రాలెడులతాంతములన్నియువాడెదుమ్మెదల్
పంతము మాని నిస్సృహత వచ్చిన త్రోవనె పోయెఁగ్రమ్మరన్

ఎప్పుడు దంతు బున్నతమహీసూహములములన్ వసింపఁ బో
వప్పుడు యంతృచోదితములై మృదుశాఖల బంధనార్థమై
చెప్పెడి దేమి బల్మి విఱచెం దమయంతనె తాము; తద్విధం
బొప్పగు గాదెయాత్మహితయుక్తి నెఱుంగుదురే? మదాంధకుల్

ఉరుకాయంబులు స్థూలమస్తకము లత్యుష్ణాంబుముగ్వక్రముల్
స్ఫురదంతఃప్రబలోష్మముల్ ప్రవిలసద్భూత్కారమున్ నీలపు
ష్కరజన్మోదరతుల్యకాంతులగునాగశ్రేణుఁల గొన్నిఁన్
వరుసంగట్టిరి కొన్నిటిన్ దవులఁబోవందోలి రానై నికుల్ 412

కటకండ్డాయదిభేంద్రభూరిమదవార్గంధిదుమస్కంధసం
ఘటితస్థూలమహేంద్రనీలమణిరే ఖాకోమలశ్యామలో
దృటభృంగీవలయంబుచే నపు డుగ్రీవాభూషణత్వంబుఁబ్ర
స్ఫుటభంగిన్ రచియింపఁగాఁ బడియె నామోదంబు సంధిల్లఁగన్

చెలఁగినిరస్తవీతమము చిక్కక పారెడు బాలకంబు ను
జ్వలగజశాస్త్రపద్ధతినిపాదిసుసౌత్వనతర్జనాదులన్
మెలఁపున మెల్లమెల్లన శమింపఁగఁ జేసెఁ గ్రమక్రమంబునన్;
వలనుగ నిశ్చితాత్మలగు వారికి శాస్త్రము సిద్ధి నీయదే? 414

చతురత్వంబున సంతతోచితమహస్తంభంబు వర్జించె ను
న్నతిమీఱన్ సరసాగ్రహస్తమగుచున్ దానంబు నర్పించె వి
శ్రుతబద్ధాపరశృంఖలంబుల వడిన్ లూనంబు గావించె నీ
గతి దంతావళరాజు పొందె నవిశంకన్ జాల స్వాతంత్ర్యమున్

వెలయంగ గంభీర వేదికరీంద్రము

నైనను ముకుళీకృతాకమై కలకంబు
 గొనకున్న వీక్షించి జనములెల్లఁ
 గడుమందుఁడైనను ఘనబలుం డేమిచే
 నిన వశంతుఁడుగాఁడని యెఱింగి
 రొకవారచేంద్రముత్సుకతఁ బురోనిహి
 తేతుకాండంబుఁ బొంప కంటి

గీ. కన్ధసామజకాంతవైఁ గాంతయడక
 హస్తీపకుఁ డేమిచెప్పిన నాలకింప
 ఁతు లటుమూసి యిచ్చావిహారయోగ్య
 చారువనవాసమహమునే సంస్మరించు 416

ప. మఱియు సముద్యతరతలనిహితవిధానపిండస్ఫుతాదినిష్ఠుండా
 ప్లుతభుజుండైన యాధోరణుండు సముత్తుంగాగ్రకాయంబగు
 దానిఁగలక హృదయబుగ్గొంతు నమ్రత్వంబుఁ హింపనిదాని మహే
 భరాజంబు నతికష్టంబుగా భుజింపంజేసె నప్పుడు శుక్లాంశుకోపర
 చితంబులును రశ్మిచితతంబులును జంద్రాకారంబులునైన రా
 జదూష్యంబులు నిరంతరగజమండలంబులచేతఁ బరివేష్టితంబులై
 నీలజీమూతపం క్తిపరివేషంబునొందిన వాని తెఱంగునం జూపట్టె
 నదియునుం గాక 417

చ. అతిగమనోశమార్గగణియయ్యును జాలఁగోరుమార్గమై
 వికశబలోదయోల్లసితఁజేసెవికార జలానుసారసం
 ప్రతిపరిలత్యసల్యయనవర్ధివదంబు ధొల్పువాజి సం
 తతి నటు చేల్లవార్థము వదంపడి త్రిప్పిరి సాదు లొయ్యనన్

చ. పరువడి బాహ్నికాశ్వము స్వభావమునం బ్రిణితోత్తమాంగమై
 కర మరుదార మూర్కొనిన ప్రూణవిరోకమరుత్సమృద్ధసూ
 త్రురజము తన్మనోజ్ఞతమ సంగసుఖానుభవోత్సుకోర్విసుం
 దరపులికాంకురత్వమును దాల్చిన భంగిఁ జెలింగె నత్తఱిన్ 418

- కా. రాజత్కాంచనభూమిభాగములఁ బల్నాటుంబ్రచారించి వి
 భ్రాజత్కంపితగాత్రనూట వితతోర్ధ్వవ్యాప్తరోమాశ్చయై
 వాణీంద్రంబు శిఖాకణారుణగుచి వ్యాకీర్ణపాంసూల్లస
 త్రేజశ్శేషముచేతఁ బోలె మిసులన్ దీపించెఁ జిత్రంబుగన్ 420
- మ. పురుషస్థాన సముద్యతాగ్రతనవై పూర్వాచలేంద్రంబువైఁ
 గర మర్దోదితమైన భానుని తురంగశ్రేష్ఠముం బోలు సుం
 దరశ్రీపృథుకివక్త్రరజ్జుధరణ స్థైర్యోరుపాణివ్యయాం
 తరుఁడౌ వల్లభపాలు మీటుట కళక్తంబయ్యె నొక్కింతయున్
- చ. చెలువుగ నొక్క వీతి యభిషేచనసాంద్రతరార్ధగ్రాత్రమై
 నలువుగ శ్రీనమడుమున నాకనివాసిజనంబుచే బలెన్
 బలుమటు తెప్పప్రేయని జనంబులచేత నిరీక్ష్యమాణమై
 జలనిధిఁ బుట్టి వచ్చు ఘన శక్రహయాకృతినొప్పె నెంతయున్
- చ. హరితవృణంబుమేయు నపు డంచితభంగి గళాగ్రలోలసుం
 దరనవకింకిణీకలనావవిమిశ్రహయేంద్రదంతబ
 ర్బురనినదంబు సంభ్రమనముత్థితమై పరిపీతనిద్రమా
 నరవర పాళిచే నటు వినంబడియెన్ గడు హృద్యవై ఖరిన్
- చ. తరమిడి యొక్కతేజి కడుదర్పమునం జలియించి త్రాళ్ళతో
 మరువడిఁ గీలముం బెఱికి యుద్ధతిఁజాఱినఁజూచి బల్విడిన్
 మఱియొక తేజి యత్నవర మానవ దుర్గ్రహమై తురంగియం
 చటిముఱి వెంటఁజారి వెన నాకుల మందఁగఁజేసె మందురన్
- వ. మఱియును ఓస్తాశిథిలోత్తరవతీమందావై హాయస్యాది చతు
 ర్దశవల్లాప్రభేదవిశారదుండును షడ్విధప్రేరణాభిజ్ఞుండునై న
 యొక్కవాహకుం డవ్యాకులంబును పక్షీకృశంబును హయచతు
 ష్కాఖ్యగతివిశేషంబునందుముఖసంస్థానవిశేషాదివిశేషణవిశిష్టంబు

నై న జాత్యశ్వుఁబును యుద్ధాభ్యుత్తర కాలవిధేయక్రియాచూ
పంబులును నసంకీర్ణరూపంబులునగు నాశ్శుంధిత ధారిత కరే
చిత వర్గిత పుత సంజ్ఞలుంగల పంచధారలును లక్ష్మీమధ్యాదీహ్వా
భిధాన తివిధమార్గంబులును విరిచయంబు సేచించుటకు న
కౌన్నతపిషమాంబుక్రిష్ణశుద్ధానతాగ్రత్యజవీరుదాధ్యస్తామప్రకీ
ర్ణోపలసంప్రకీర్ణపారోష్ఠిన్నత సంజ్ఞలుంగల నవపీఠులయందు
సంచరింపం చేసె నప్పడు

425

చ. మునుకొని భక్షణార్థము విముక్తములై కటకంబుఁ జట్టి పె
ల్చినఁ దృణమున్ భుజింపుచు విశాలపటకయరజ్జుపాళి ద్రుం
చినఁ బరిచారకుల్ గినుకనే నదలింపఁగఁ జారె నశ్వముల్
ఘనపదపాళభేదన చలచ్చరణంబులు గల్గునట్లుగన్

426

సీ. వరగ సముత్తీర్ణశాహ్యధూర్లఘుసయ్య
భూరిబల్బఃత్పదపూర్తివలన
నతిదుస్సహంతైన యాడుకం బగముల
క్రింద లోమంధక మంద సంచ
లద్గురుపాస్సుమై లక్షింప ముక్తకృ
తాలసాకులు గల్గునట్లు ప్రీతి
నివసించె మణియుఁ గొన్నివృషంబు లెటుచుచుఁ
గలితమృత్పిండ శేఖరితకోటు

గీ. లగుటఁ గోట్యంతరగతా.కుఁ దైన యర్థ
కమలవైరిని గేరు శృంగములచేత
పంతతోచ్చుంగితాన్యవృషంబు లగుచుఁ
దటిని తీరంబు గోరాడె దర్ప మెసఁగ

427

మ. తగ మార్జనస్థలమైనయొక్క వృష ముద్యచ్ఛక్తిచే మాంసతో
పగతాభీకపరోక్షసంచయములం బల్కాటు నిర్జించి జ

నృగతానూనజయోద్ధురాయశిషాణోగ్రంబులుం గల్గున
ట్లు గజారీవజమై తమిం జనియె గోలోకంబు వెంటన్ రహిన్

మ. సముదగ్రాసన మాయితావ్యధమహోచ్చగ్రీవమై చూడనొ
వ్వమహోష్ఠిప్రజమృతచుంబృభినవప్రోద్యద్వనాస్వాదవం
తమలౌ మంజులవల్లవప్రచయముల్ దత్పర్వతాధిపతికా
ద్రుమజాలంబుల మీదనుండి తగిలెన్ లోలోష్ఠముల్ గల్గెగన్

గీ. మఱియు నొక యుష్టి ముచితనింబచ్చదప్ర
విష్టమృగలామ్రపత్రింబు వెడిలఁగ్రక్కె
మున్నుగడుట డుట్లెప్పెసముహమిశ్ర
గళగతమహీసుపర్వసీఁ గ్రక్కెనట్లు

430

ఆ.వె. బయలనున్న భృత్య పాశితీరాజుల
వార్తలెఱుంగఁ బల్కు పాతకులును
విపులఫణిఁ బ్రకటితపదార్థమౌనట్లు
పాడిరవనరప్రబంధతతుల

481

ఉ. ఉన్నతధాతురాగ విపులోచ్చిశవస్త్రీకుటీరయుక్తమై
పన్నుగ నంజనాభజితాసితమై ఘనసాంధ్యరాగసం
భిన్నపయోదకర్పరిత విశ్రుతచారునభంబుకై వడిన్
పన్నుతలీల నొప్పె హరినద్మము భూరిమనోహరాకృతిన్

మ. విలసత్స్యోపినద్యమై కుధర మొప్పెన్ దంతిభగ్నద్రుమా
వళిశబ్దంబులఁ గృష్ణ! నీవు నలువొప్పన్ బర్వతోద్ధర్త వం
చిలఁ బ్రభాతీ నహించినాఁడ విపు డిట్లేలా ననుం గిన్న వా
కులపాటొందఁగఁజేసె? దంచు వెనసాక్రొళించు చంగంబునన్ *

*మూలమున 5వ సర్గ సమాప్తము.

• ఆ శ్వాసాంతము •

ఉ. సౌరమహీద్రధీర! సురసన్నత శౌర్యవిహార! వార్ధిగం
భీర! మదోద్ధతాగిగాభేదవదతుప్రచార! గో
త్రాతికుసూరమార! ఋతురాఽమనోజ్ఞశరీర! సద్యశః
పురితలోకవార! గుణపుంజవిభూషణ! మంజుభాషణా! 424

క. నారాయణాంశభవ! సుగు
ణారామవసంత! వితరణామరభూజా!
సూరిజనస్తుతమదనా
కారా! గోపాలకృష్ణకరుణాదారా! 425

మాలిని. పరహితసుచరిత్రా! పండితస్తోత్రపాత్రా!
తరణిసదృశతేజా! దండితద్విట్సమాజా!
పరిచితబహువిద్యా! భవ్యసౌందర్యహృద్యా!
నిరుపమగుణజాలా! నిత్యః శ్యాదశీలా! 426

(గద్య)

ఇది శ్రీరామచంద్రకరుణాకటాక్షలబ్ధ విద్యాసాంద్ర
గోపినాథ వేంకట కవింద్ర ప్రణీతంబైన
శిశుపాలవధ మహాకావ్యంబు
నందు ప్రథమాశ్వాసము
సంపూర్ణము.
శ్రీకృష్ణ.

శ్రీ ర స్తు

శి శు పా ల వ ధ మ హా కా వ్య ము

ద్వి తీయా శ్వాస ము

- క. శ్రీరాధారమణీశా
పారకృపాలబ్ధరాజ్యవైభవ! జగతీ
హారాయమాణకీర్తివి
హారా! గోపాలకృష్ణయాచనరేంద్రా!

1

+ ప ద్య తు నే వ +

- వ. అవధరింపు మవ్వలికథ యెట్లనిన నిట్లు సేనానివేశనంబు గావిం
చిన యనంతరంబు

2

- గీ. ధరమువయిఁ గ్రీడ నలువంగఁ దలఁచు సాధు
హితకరునిఁ గృష్ణు నేవింప ఋతుసమూహ
మేక కాలంబువందె స్వీ కృతయథాస్వ
వృక్షఫలపుష్పమగుచు వావిర్భవించె

3

(వనంతము)

- గీ. నవవలాశ వలాశవనంబు మెఱియుఁ
బటువరాగ వరాగతవంకజంబు
మృదులతాంత లతాంతమై మెఱియు కుసుమ
సురభి సురభిని గృష్ణుడు చూచె నపుడు

4

- గీ. విలుకాకవికరమై జలజముఖుల
యొకలి చెమ్మట లాట్టుచు నుత్పలములు
తరళత వహింప నరసుల తనుతరంగ
విసరము చలించె చాయువు విసరె నపుడు 5
- గీ. లలితః రువకస్త జకచుకలిత మగుట
గుణవ హాశ్రయశులబ్ధగుణమునైన
భృంగి యందలి మలినిమ కృష్ణయువతి
జన నయినతారకాస్ఫుర్తి ననుక రించె 6
- చ. సలలిత హేమవర్ణనవచంపకమర్మగతాదుప్రభా
విలసదళోకపుష్పము విభిన్నవియోగవతి వికాలహృ
త్కలితమనోజవాశిఖగాఢశిఖాకపిశీకృతస్ఫుటో
జ్వలవిశిఖంబు చందమున వావిరి జూడఁగ నయ్యె సంతయున్
- క. సురసాల రజఃకణములు
స్మరకహ్నితుపాగ్ని చూర్ణనమతఃగనిన వై
ఖరి వెలుఁ బాంధజనులపైఁ
బరిహితములై యొనర్చె బరితాపంబున్ 8
- క. వతులవయః గుపితలైన యు
వతుల యజుక దీప్తి మరుఁడు నెంపె నన మధు
ప్రళపాతి నెడలె వకుళ
ఊతిజసుమ మరందపానకృతనిచ్చనమై 9
- చ. గురుతరమశ్వరచ్చిదురకోమలవాక్పరపుష్పకాంతచే
గిటికొని చెంగడిన్ బ్రయసఖసదృశం బగునట్లు వధ్యమున్
గర మువదిష్టతై సురతకాంతమెయిన్ బ్రయులైన వారికిన్
వరుస నయాదితం బయిన వర్ష మొసంగిరి కామినీముఖుల్

- గీ. పరగ నకులచే నపవాదకరులచేతఁ
బోలెఁ బథికులు మృగముల లీల మధుర
పల్లకిస్వరజిగ్గిత వై భవమున
నలరి స్మృతిభూవశంగత లై యిచ్చడు 11
- చ. చెలువుగనొక్కయిందుముఖిఁ గుసుమాపచయార్థమింపు సొం
పలర రసాతిరేకమున నట్లవలంబిత మయ్యు సంభ్రమం
బొలయ వనాగమున్ పశత నొందని చాట వృధోన్న కాకృతిన్
తెలఁగి యసత్యపుం స్వమునఁ జెన్నవహింపకయుండె నత్తటిన్
- వ. మఱియు నొక్కపురుషుండు స్వయంగ్రహశ్లేప సుఖంబు కొఱకుఁ
బ్రియురాలి నశిపాతవ్యాజంబున భర్తసింపుచు నిట్లనియె.
- సీ. ప్రసయుగ్మభరవిజిత సబకానమ
తృప్తిగ్రవల్లి విరాగియైన
యా మధువ్రతకులం తెలిమిఁ బరాగవం
తములై న నవపంకజములు విడిచి
మునుకొని నీ కభిముఖముగాఁ జరియింపు
చున్నది నమ్మోదయుక్తమగుచు
భవదీయసురభినిశ్చసితమందును సుధా
రమణీయమధురాధరంబు నందుఁ
- గీ. దృష్ట నొందిన యీచంచరీకనిచయ
మునకు నాకును బోలె సౌమనసగంధ
రసము లాత్మకు సంతోష మొసఁగఁ జాల
వయ్యె నేమని చెప్పుదు? నంబుజాక్షి! 14
- గీ. అనుచు నిబ్బంగిఁ జతురోక్తు లాడు ప్రియుని
గురుభుజోన్నమనోరువజ్జో యగుచు

వలియుతోడరరుచులై పోయె నళికి

గాంత వెఱచిన కైవడి గోగిలించె

15

గీ. వనపారభలోభవిభ్రమదశింద్ర
సంభ్రమాన్వితలోభయై చలిత యగుచు
చంద్రుని చేసె నలకలోలాకులలం
గమతరమేఖలాకల కలకలంబు

మ. విరతుల్ జేసి ప్రియుల్ స్వరాస్తులగుచున్ జేమాటై శార్థింపగై
కొన కెవ్వారభియూరిన్ బెరసి యెగుల్ జేసి రాయా దవాం
గన తెల్లన్ మదుమాగ నొట నిగులం గామాస్త్రుసంత వ్రల్లె
తనియం గోగిల జేర్చి రట్లు పచయంతంబామె పాచేకులన్

గీ. సూనకార్ముక కార్ముకచ్యుతశితాస్త్ర
పాటితళిరలై గతభర్తృకలగు
సతులు కొందఱు గెడనిరి; సారె సారె
కలసి సూర్వికలైరని పలుక నేల?

18

వ. అనమయంబునఁ బ్రోపిత భర్తృకయగు దాని నొక్కతన్ని
వాక్యానింపుచు బాంధవు లిట్లనిరి

19

గీ. అశ్రుమోహంబు భవదానవాజ్ఞలక్ష్మి
కరయ నమ్మగలంకృతికొఱకు నీకక్క
మైనను వసంతమహాము సంప్రాప్త మయ్యె
గాన నిప్పుడు దుఃఖంపఁగాదు తన్ని!

20

చ. తఱుచుగ నీవెలంది మరుతాపముచే నసువుల్ త్యజించు దు
ర్భర మతిఃస్వ మంచు వెన బాంధవు లిష్టత నాడు నట్టి మ
స్థిరతరవాక్యముల్ నిజము పేయకునుమ్మ నిజేకు దాత్మతో
మఱువఁడు మాధవోత్సవము మానక యప్పుడెవచ్చుఁగోమలి!

- క. అని యిటు బంధువితతి చె
ప్పిన బంధవచనములచేత వెలదుక బయలన్
దనవతి కంఠస్వరమున్
విని యమృతిము చేతఁ బోలె నిర్వృతినొందెన్ 22
- క. మధుబోధితవాసంతీ
మధుమేధితమేధయైన మధుకరరవభృ
న్మధుర మధువ్రతభామిని
మధురంబుగ గాన మపుడు మానుగఁ జేసెన్ 23
- క. అరుణితకల్యాద్రవనో
త్కరమై పథిజనతాపకరమై వికచ
స్ఫురదురుకింకుకసంహతి
యరుదార వహించె దవహుతాశనశోభన్ 24

(గ్రీష్మము)

- గీ. పరగ నెప్పుడు కైరీషపాంసురుచులు
హరితురంగమలోమతుల్యత వహించె
నట్టి శుచికాల సువగతం బయ్యె మల్లి
కలకుఁ జిరగంధ మొసఁగుచు లలితఫణితి 25
- గీ. స్వరమణిశ్వునీతోపమ సాంద్రదళిత
కోమలనితాంతపాటలకుట్టలంబు
సున్నదోచ్చలితాశియై యొప్పు గాడ్చు
పొలయ మదలొల్పియొందె గాముకజనంబు 26
- గీ. చంచలాశులు తత్తదస్సవజలకు
పారభృక్కుచములు ప్రేయజమల వక్ష

మందు శేర్మిరి చెప్పేన నుచిముగ
సరసచందనచేబుప్తుల్ ఒల్లిరక్కడు.

27

(వర్ణము)

గీ. ప్రస్ఫురదధీరతటివఁ జిజ్ఞాసమాన
మృతతోడ నుదాధరయైన జలధ
రాళి యుగవేళి తాత్ప్రీయవేళ యగుచు
నద్రవీభు పల్లభునిఁబోత నర్పిమించె.

28

క. జగతి నభోమానందన
గగనముపై దంతి నగనకారాధ్రము లిం
పుగన నియం నయే ప్రియుఁ
దగ నేకరసుం భజింపఁ దలవదు బుద్ధిన్.

29

క. ధృతశక్రచాపవలయాం
చితఘనరుచి వివిదమణిరచితకుండలభా
తతివళితాంకుక మగు శ్రీ
వతి గాత్రము ననుసరించె భాసురశీలన్.

30

గీ. ఘనసమీరణచలితమేఘములచేత
తుణికలక్షితవ్యవహితసవల చవల
విటవములచేఁ దమాలవృక్షీకృత్య
గగనపాదపమంజరి కరణి నలరె.

31

చ. స్ఫుటతరవాసంజలితభూరిఘనములచేత నింగి నం
తట తుణికలక్షితవ్యవహితస్ఫుటచలయెప్పై నత్తటిన్
జటుల సమీరణోచ్చలితకాఖిలచేతఁ దమాలసన్నిభో
తక్కుట గగనావరీరుహవికాసితమంజరిఁబోలె హృద్యయై.

32

- గీ. పథికయువతియొకతె ప్రాణసంశయ మొంది
సనయనోద కాళి సంభ్రమము న
విధురజింధు వగుచు పీడించె నంబుర
పాళి నపుడు కరమబంధురముగ. 33
- గీ. విడళకందళకంపనావిష్కృతుండు
కామి: సీమానవారణుండు ఘనవవమండు
ఊతిని వనములు కంపింపజేసె ననంగ
జెలంగి విరహుల గంపింపజేయు టరుదె ? 34
- గీ. పటుతరాశ్మీయనిదనఁపదలచేళఁ
గృతసమార్జనమర్దతతినినాద
జయమగు ఘనాళి వీడించి సమ్మదమునఁ
గిలవిలాపకలాపిసంఘము నడించె 35
- చ. ఆతులకదంబపువ్వుకరజారుణితాంబరముల్ దుషారసం
గతములు కందళీకుసుమగంధయుతంబులునైన వాయుపుల్
జతురత మాత్మసూక్ష్మముగఁ జంచలనేత్రల మీఁదసాతెకం
చితగతి రాగమున్ గలుగఁజేసెను గాముకమానవంబులన్. 36
- గీ. వారిధరసులు ప్రవిరళక్రథమబిండు
శమితతాపం బవోధరజంబు గంధ
వంత మగు రై వతాచలప్రాంగణమును
మానిసిగతి యోగ్యులుగా నొనర్చె. 37
- క. కరిరథధవళస్ఫురదళి
వరమృగరుచికై తకంబు వారిదకషణో
త్కరవతితకృళళితైందవ
సురుచిరఖండంబు వగిడిఁ జూడఁగనయ్యెన్. 38

గీ. దశతమౌక్తికయార్థాతిధవళములును
గిరిసరిద్యారోండుచుదరములైన
చారుసిటలు ప్రమానరజఃకణములు
బరళుకదధిరేణుకణముల ఓంగి హౌప్పె. 39

చ. అనన్యళ నిమ్నగామ్మదుశయః కణకోనుభూరిమాలతీ
ప్రసవవితానసంతతసిబద్ధములొట్టె బసన్నతారకా
కనకభంజులైన ఘరభృంగసమూహములన్ సమంతతః
ప్రసరకోభరోత్థవరిపాండినుఁ గాల్చి వెలంచె నత్తజన్. 40

గీ. ప్రేయశిముక్త వధూజన హృదయహంక్రి
యైన నివసవనరాశి యశ్రవసన
సంవృతములైన దిశలమై పాంప్రనిశ
జంబు పటపాసమును బోలెజులై నపుడు 41

క. పొల యలుకఁబూని పతులం
గలయక యున్న వెలులపుడు ఘఃఘరగాదా
కలితలయి కౌగిలింపగ
వశరేచిమధ్య లగుచు వర్తించి రొగిన్. 42

చ. 'మునుకొని వృష్టింధవహమున్ వడి వీవ విరక్తులైన నె
వ్వని హృదయంబు దైర్యమెడఁజాపించువకయుడు?' నంచు ని
ట్లనిశము సత్కవాక్యము మాదాళింబు వచించె రత్త నొం
దిన నవపల్లవావళి నటించిన భంగిఁ జలించె గొమ్మలన్. 43

గీ. అచిరరొచికి వెఱచిన యట్లు ప్రేముల
మందిరముఁ జానిపోవంగ మనసురాక
యతను మంధరభాషలై యందె యుండి
చెలులు నృపతుల రంజిల్లఁజేసి రపుడు. 44

వ. అంత దురితనాశన కీర్తననుండును రథావళి వాయుధుండు సగు
కృష్ణుడు తిరోహితశిగ్గునుచూఁబును బతత్రినుఁబును
కొఱకుఁ గులాచ నిలఱియిత్వసంపాదకంబును బ్రాహ్మణి దిగ్వి
వేకశూన్యంబునగు ప్రావృక్కులం బతీతం బగుచుండ నిలచో
త్పలనేత్రయు విస్రస్తవశాంబరసాదృశ్యయోగ్యమేఘయునై
రైవశాచద్యతోఽస్పింగగ్నియైన ప్రియురాలి చంఁబున నందిం
బగుచున్న శరత్తు నవతోకించె సక్కాలంబునందు

(శ ర త్తు)

చ. శరకడఁ గాశ్లఱానువులగ హ్వరినై శతమంబు మిందఁ గు
ష్కరమగు సేఘబృందమయగఱాతమంబును వెంట బల్విడి
స్సదసులయందుఁగఱొక్కనిన నైద్రతమంబును బోవఁజేసె; గు
ర్వర మహనీయకీర్తులగు వారికిగల్గరు శత్రు లెక్కడన్. 46

గీ. 'కాలమె బలాబలంబులు గలుగఁజేయుఁ
బ్రాణులకు' నంచుఁ బలికెడు భంగి హంస
రవము రమణీయతాస్ఫుర్తి రహి వహించెఁ
గతిననాదమయూరంబు గలుగునట్లు. 47

గీ. విశదపడకవిధ్వనివిశితనాద
శితనూరుహచయ మీర్వ్యచేతఁబోలె
విరిసి ధరవ్రాతె; మానియై వెలుయువాని
కరిభవపరాభవము దుస్సహంబుగాదె? 48

చ. ప్రతివనమందు సాంద్రగరిరాగజపాక్షసుమాధరోల్లస
ద్వితతవనావళిమదవతీవదనంబున భానురేఖణా
ప్రతిశరవిశ్రమంబులగు బాణదళావళు లవ్వడెంతయుం
జితలలితోత్పలద్యుతివిశేషములై యలరెన్ నగంబునన్. 49

సీ. కనకభంగపిశంగ ఘనపలాశములు ప
 రాగళోణితకేసరంబులైన
 యసనవృక్షములుప్రియావమానిత మాసి
 నీమణి పట్టుకోవనిరసనంబు
 లగుటచే ధాత్రి నన్వర్తనామమలయ్యె
 బాలాతపారుడవంకజంబు
 మదపాటలాంగనావదనాబ్జరుచి నను
 కరణంబుఁజేసిన కారణమున

గీ. నెవ్వరి మనంబు హరియింప దిశమునందుఁ
 గలమగోప్రి తదీరితగాఁము విని
 పీఠితాక్షమై పశ్యంబు మెసవ ముచి
 యున్న వృగతతి నదలింప దుత్సుకమున.

50

చ. గురుశిరసప్రవర్ణతరుగుచ్చ సుగంధి మధువ్రతవ్రజో
 రిత సుగీతనాదములు సంతతగంబులునైన వాయువుల్
 'విరళమదఁబు వ్యాకలిత విప్లవమై తగునూర్జదంతి చె
 చెర్చరఁ జనుదెంచుచున్న'దని చెప్పెడు కైవడి పీచె నంతటన్.

మ. మఱియు యాదవు లొక్కయెడ విగతమేఘావరణంబు లగుట
 వఱనఁ గోళోద్భృతాసిలతాసితంబులై యొక్కయెడ శుభ్ర
 మేఘచ్ఛన్నంబు లగుటంజేసి పురుహూతగజాజినకూర్చానకంబు
 లైన వాసి చందంబున నందంబులై యొప్పు దిక్కుల నవలో
 కించిరి మఱియును.

52

క. శగదంగనమరుదుత్థిత
 సరసిజకేసరరంజంబు శౌరి నతులపైఁ
 బరిహాసార్థము జల్లెడు
 తెఱఁగున చెల్లెడఁ బటుగతిన్ వెదకల్లెన్.

53

గీ. అపరాధముఖయైన శుకపంక్తి హరికిఁ | క్రితి
 గాఁగ నమరులు మింటపైఁ గట్టినట్టి
 హరివివ్రతమయింబు సగ | బద్ధ
 కిసలమగు తోరణము భంగి నెసఁగె నపుడు. 54

క. శరదంతరదిబ్బునయును
 దరదఙ్గాక్షియును హంసవళిమహానదం
 బరయు నగు నల శరత్తును
 హరి ముదికను బోలెఁ జూచె నతిరమ్యముగన్. 55

(హేమంతము)

వ. ఇట్లు శరత్కాలంబు ప్రవర్తించిన యనంతరంబ మహాగజ
 ప్రమాణంబులైన తరంగిణుల హిమోపేతఁబులుగాఁ జేయుచు
 సామంతకాల సంజాతనూరులంబు ప్రోషితభద్రృకలగు యువ
 తుల నేత్రంబులకు నశను సంతాప కారిణియగు నలిలసంతతి
 నొసంగ హేమంతకాలంబు సంప్రప్తంబయ్యె నక్కాలంబు
 నందు. 56

సీ. అనిలుండు గ్రీష్మాదియందు వియోగికిఁ
 తెఱచి లమీఁది తలపు గలుగఁ జేయు
 టది మిక్కిల నయుక్త మహా! హేమంతమం
 దుపగతతుహినుడై యుంటఁజేసి
 స్మృతనయావనసోష్టచితవక్షోరు హలు
 డగు వియోగిని జంప నలవి యగును
 మఱియు నేయంగన మగనితోఁగూడక
 పాలయ్యా గైకొని తొలఁగి యుండె.

గీ. నట్టి యంగన హేమంతమందుఁ బూర్వ
 మగఁజేతుండైన ప్రియునె స్మితావ్య యగుచుఁ

1 వియ సేతెంచి కౌగిట గారవించి
యలిగి చనకుండ నర్మోక్తులాడుచుండు.

57

గీ. అవరణకూన్యమౌట హిమానిలమున
చూపితంబైన యధరవిద్రుమప్రణంబు
సీత్కృతంబులచే దంతసితవిభావ
టావృతంబైన పగిది సౌఖ్య-బునొందె.

58

గీ. వేళలంబౌట హిమవాత పీడిత వ్ర
ణాంగనాధర లేఖ యవ్యక్తమధుర
రమ్యసీత్కృతస్ఫురితోరురదమరీచి
మయపటాచ్ఛాదితంబైన మాడ్కినలరె.

59

క. ధృతహిమకణమారుతతరు
లతికాంగుళితర్జనోజ్జ్వల విలాసము లి
ప్తతనుల సరిరంభణ సుఖ
నతతాన్వితయైర చెలి కసహ్యములయ్యెన్

60

సీ. స్మరసంప్రచోదిత సహజానురాగంబు
ప్రకటింపఁ జేయుటవలన మిగుల
గార్యభూతి స్వేదకలన నత్యంతోప
కారియౌ హేమంశ కాలమైనఁ
బ్రసిన్నగాత్రలై పడఁతులు ప్రియులను
తెలుపుమీఱ రమింపఁజేసి రపుడు
మదవి కాసిషడంఘ్రమధురనాదాహిత
హుంకారుడై శిశిరోరుపవనుఁ

గీ. డనువనంబులయందుఁ బ్రియంగులతలఁ
జాలఁ బుష్పింఁగఁ జేయుచు సంతతంబు

పతుల నెడఁబాసియున్న యువశల సతుల
విడిచి యున్న వియోగల జెగడు పటచె.

61

(శిశిరము)

గీ. మాఘమాసమందు మండిగభ స్తియై
పాళి హిమము నడఁచుచుండ డియ్యెఁగి
బరులు వృద్ధి నొంద బలమెతు దైనను
గాలవశతఁగి నీ గ్లానితెందు.

62

గీ. తుభిశపై న్యవరాగపిశుభవర్ణ
మగుట లోధ్రరజము తైత్రయాత్రకొఱకు
నభిషిషేణ యిచ్చుండైన యథను నెఱఁగఁ
జెప్పకై వడి దిక్కులఁ గప్పకొనియె.

63

చ. 'కర ముపభోగ్యమౌ శిశిర కాలము పోయిన వెన్న శిశుసం
హరమగు మత్కుచోష్ణమున కవ్వలనేమిఫలం?' బటంచు నుం
దరులు సీరస్తకోపలయి తప్పక వేదమయంతఁదామెదు
ర్భరమదనజ్వరార్తులగు భర్తలఁగొఁగిటఁదేర్చి రత్తఱిన్.

64

చ. ఫలితసుగంధబుధురలవంగములుందుఁ బ్రసూనపత్రతా
కులగు మఘవత్రఁబులు విలోలగక్షోమలిన్మృగబుడై
మలయుచు నుండ మ్రోలఁగని మంజులకుందలతల్ దరత్పుమం
బులఁ బరిహాసమిన్ నలుపుపోలికఁ బాడఁగనయ్యె నయ్యెడిన్.

• రై వతకము - ఋతుభోభ •

(వసంతము)

చ. మఱియు నత్రింతసురభిసం తానకంబు ప్రసూనసంపద తనతర
త్వంబున భంజింపఁబడినయట్లుండ వసంతానకంబైన తరుణ
పరభృతంబు కామకుల రాగపివర్ధనంబు కొఱకు మధు

రంబుగాఁ బంచమస్వరంబుగావించె మిక్కిలి నిష్ఠమధువాసరస
యగుటఁజేసి బంధరక్తేణి యుగవామానవిరాసకుళంబును
మధువాసరసారంబు నగు చూశంబును బరిత్యజింప నోవకుండె.

సీ. అతులప్రభావని యగ వసంలేందిర
“సః లజగజ్జయచతురమదన
వీరసై న్యము నందుఁ తతజిత్వరక్తేతు
వై జయంతులు గూర్ప వలయు” ననుచు
విసువక కదళులు విస్తరింపఁగఁజేసె
నసతియా స్మరనిమిత్తాసురాగ
రూపసాంద్రతమిస్రలోకాంధవ మండ
లంబు వరించె నలాతనరణి

గీ. తారరవమైవ కోయిల చారుఫణిఁ
బంచమక్రతునింతఁ బలుకుచుండఁ
బవటియందును యువతు లవశ్యులై న
ప్రియుల వశ్యులఁగాఁజేసి పెనఁగి రపుడు. 67

(గ్రీష్మము)

చ. కమలవిహారశీతలము గావున సుజ్వలమైన గాత్రమున్
సముదీతభంగిఁదాల్చి యతిసాంద్రరుచిన్ తెలువొందు చంచలా
క్రమమునఁ జూడనొప్పి యనురాగరసం బది వెల్లఁగొల్పగా
రమణుని యంకపీఠమున రమ్యగతిన్ విలసిల్లె నత్తఱిన్. 68

(వర్షము)

చ. ఘనభవచారిలాభమది గల్గుచునుండ మయూరముల్ మదం
బుననటియించె నేలులు సముద్ధతిఁజాతె పడంఘిదంపతుల్

పనిఁబడి సాంధ్యదీపరచిపాటలఁజూపింపఁబడి బలమిర
ప్రణతశిలీంధ్రపుష్పముఁ గల్గివచ్చి యున్నదియంచె నత్తవన్. 69.

రైవతకాద్రిచెంగటిధరాతలముందు లనన్మహాశివ
ఘోషతపుష్పితాగ్రతిటజాపనిజులుల వారిపురసు
భావితనీలమేఘచయభాసితమైన నభంబుఁజూచి బ
హ్యవళి గీతనాదనన్యకాగృహిల్లు నడియించె నతయున్. 70

(శ ర త్తు)

సీ ముఱయుఁ గాముకులగు మగువ లత్యున్నత
కాశమై తగు శరత్కాలమందు
విశతమన్మథసుఖావిర్భావముల యందు
భృతతర్జులైన నెఱిఁగియుల దీర్ఘ
సమయంబునకుఁ బొంది సంకోచ మెడఁజూసి
కడువేడ్క సురలిగొల్పంబు గనిరి
రసమానచారుసారససమయంబున
నఖినద్దమైన వరాంగనోరు

గీ. కుచకలశసంభవోదకప్రచయ మపుడు
మహితమౌక్తికహారాయమామగుచు
రాగరసమున ఘనః కిరంభరుచిని
నింపునింపార నెపుడు భేదిపవయ్యె.

71

సీ. వినుతింప నేతన్వి వివినమన్యంబునఁ
బృథుసారసాంగనామధరకాకు
నినదంబు విని కామనిభుఁడైన దయితువై
రమణతో సంజాతరాగయయ్యె
నట్టి లీలావతియైన వరాలోహ
ప్రేమతోఁగనమనప్రియునిఁగలిసి

యేకాంతసీమయందే క్రీడనలువదు

కమసీయమగు శరత్కాలమందు

- గీ. గొలఁకులన్నియు సంగింప కలకదేత
సూక్ష్మికాదోలికలహంప బూగిసాగె
బండువెన్నెల జగతిపై మెండుకొనియె
నలినవనములఁ దెట్లు గానంబుఁజేసె.

72

(హేమంతము)

- చ. రతిసహసహోల్లసితరంజితమున్ రసహాసవంతము
ద్యోతయువమాససోపితమునైన వరోరుచయంబుదేత సంత
తము గృహీతకేశసురతక్రియయందటు తృప్తిసొందియె
చతురులు నిద్రవోవుదురు సంతతహైమనరాత్రులందిలన్. 73

(శిశిరము)

- గీ. అసకలామలమంజుల కిసలలీల
చేత విస్మయమొందినరీతి నలరు
నకుల లవలీలయావలికలరవంబు
మిక్కుటంబుగఁ గావించె బెక్కుమాల్లు.

74

- చ. మణియుఁజ్రెసూనవిసర కృతభారంబున వృక్షంబులకు నమ్రత్వం
బును బంభరవరిషడ్వింకారనాదంబుల కవిరామంబులును సంపా
దించునట్టి ఋతుగణంబు సానువులయందు భరియించియున్న
యారై వతకాచలంబుమీద విహరించుటకై గృష్ణుండు మత్త
మయూరకేశకారవంబుఁచేతఁ బ్రేరితుండైనవానియట్ల గిరివిహార
కౌతూహలయయ్యె. *

75

చ. సరసిజలోచనుం డవుడు కైలమునందు బుతుప్రతాననం
భరితవనాంతలక్ష్మిని మ్రమ బుగిఁ గిన్నన సిగ్గమించెః సు
స్థిరముగ నేవఁజేయఁ జనుదెంచినవారి ప్రయాసమెల్ల స
త్పురుషులయందు నిష్ఫలతఁబొందునె యెన్నఁటికైననుర్వరన్

• వసవిహార వర్ణనము •

ప్రభాతవృత్తము. వివిధసుమాపళి భృన్వనాళిలో యీ

దవులు సతీసహితంబుగాఁ బరింపం

గవిసిరి యవ్విధిగానిచో నుమాస్తో

గ్రవిశిఖవిద్దులుగారె? యొంటఁజన్నన్

77

తరల. గరిమతో నమయోచితంబుగఁ గాంశి మోసు లపౌచ్చగా

గరితలపు స్వభావసుందరగాత్రతై కడుహృద్యతై

ధరిణిపైఁ జరణ బులుంచిరి తప్పకప్పుడె వారిపైఁ

దరతరంబు వదంబుఁబెట్టె నితాంతవిభ్రమనంపదల్.

78

గీ. లలితగతులందు నఖరుచిరచితశక్ర

చావరేఖ గలుగునట్లు సంభ్రమమునఁ

గలితః కలకంకణధ్వజుల్ నెలఁగ వీచు

జాహులత జాతెఁ దన్నెనంబముల మీఁగ.

79

మాలిని. అతిశయపరిణాహంబై విచిత్రప్రకాశం

కితఘనమణిభాస్వత్కింఁడికాచితంబై

చతురకఁగల కాంచీసత్కలావంబు రమ్యో

న్నతజఘనమునందున్ నాదమున్ విస్తరించెన్.

80

క. నిరుఃమనితంబటంతా

త్యురుభారనిపీడ్యమానయోషిత్పదముల్

సురుచిరలాఙ్గాచ్చలమునఁ

జరణన్యాసములయందు స్వరసము నించెన్.

81

వ. మఱియు నొక్కసఖ పుష్పియైన యొక్కనాయికను బ్రయ
వచనంబుల ననునయింపుచు నిట్లనియె. 82

చ. “రయమున నేను పోయి సుకరంబుగ నివృఢ మౌటలాడి నీ
ప్రియునిటఁదెత్తుఁజూడు” మని చేగఁ బ్రతిజ్ఞయొనర్చి వచ్చితిన్
దయయుఁ బ్రయంబు దక్షిణత దైర్యము గల్గిన గౌరి వీవు మ
త్ప్రియఁక! నాదువాక్యమును రిత్తయొనర్చకుమమ్మ కోమలీ!

చ. సరసిజనేత్ర! నీమత మసాధ్యము పిన్నటనాటనుండి నే
నెఱుంగనిదానఁగాను పరులెవ్వరు దీప్తుఁగలేరు నావయిన్
దళాసిన ప్రేమచేత జవదాటవు నావచనం బటంచు నే
గరువముఁబూనియుందుఁ జెలికత్తెల మధ్యమునందు మానినీ!

మత్తకోకిల. ఏను చెప్పినమాట నీ విఱు డెంతలేదని చేయఁగాఁ
బూనవేనియు నీకు నాకింకఁ బొందఁదెప్పుడు భావణం
లైన నేమిగొఱంత నాకని యాత్మనెంచితివేని య
త్తైన శత్రుల నాంభితంబు రయంబునన్ ఫలియింపదే? 85

వసంతతిలకావృత్తము. మానంబుకల్గి నిటు మాటలు పల్కువేనిన్
మేనన్ వసింపవునుమీ! యింక జీవితంబుల్
కానిమ్ము కోపమునఁగాంతునిఁ గూడకున్నన్
బ్రాణావసార్థమయినం బ్రియుఁ గూడరాదే? 86

చ. అనియిటుపల్కి యాసఖ తదంఘ్రులపైఁబడి లేవకుండినన్
వనిత ప్రియాపరాధభవబంధురకోపకషాయితాక్షియై
నను విన మత్సఖీకృతప్రణామనిరోధముచేతఁ బోలెఁ జ
య్యనఁబోలయల్కఁగూని యతియత్నమునన్ గరుణించె వల్లభున్

వ. మఱియు నొక్కసఖ పురోభాగంబున శీఘ్రమనంబునం బోవు
నొక్కపురుషునిం గని యిట్లనియె. 88

గీ. రమణివెన్నఁజిక్కెరాజాల కీవు ముం
గలఁ జనంగఁదగునె? కడురయమునఁ
గటికుచోరుభారగఁగమచే నెలనాగ
లలసగమన లగుట దెలియవొక్కొ? 89

క. అనియిటు సఖ పలికిన విని
వనితామణి తన్నుఁ గలయవచ్చిన దాఁకన్
దవయదుగు లెన్నికొను చా
డ్చున మెల్లని నడుగులిడుచుఁ బోవుచునుండెన్. 90

వ. మణియు నొక్కయుపతి ముంగలంబోవు ప్రియతమునింగూడు
ఒకు శీఘ్రానుధావనంబు ప్రార్థింపుచున్నసఖ కిట్లనియె. 91

తరువోఁ. కలికి! నాకిటు స్వయంగమనలామవము
గలుగుట నీకది ఘనమయ్యెనేని
పలుక కిప్పుడెయ్యవస్తను బొందఁ
గలదాస నని పల్కికడువేగమునను
బలుచెలితోడఁ గోపవ్యాజమునన
యెలమితో నొక్కనాయక శీఘ్రపాద
తలపాతమగునట్లు తప్పక పఱచి
చెలుపునితోడఁ జెచ్చెరఁ గూడుకొనియె. 92

చ. తనవిభుపార్శ్వభాగమునఁ దద్దయు పేడుకవచ్చు భామిని
ఘనపులకాంకితై కతరకాంచనకుంభసమ స్తనంబు చ
య్యనఁ బతివక్షమందు ఘటితాఘటితంబగుచున్ మనోజ్ఞకాం
చనమయకందుకంబుక్రియఁ జారుతరద్యుతివొప్పెనత్తరిన్.

సీ. పడఁతి యొక్కతె దృఢపరిరబ్ధభూరి
హస్తస్సనమై పరిహృష్ట లోమ

పంక్తియై తగు భర్తృవామశామృతచేత
సాంద్రంబుగాఁ బరిష్కృత్యగుచుఁ
దనదు దక్షిణకరం బనువొందఁ బతియంస
భాగంబుపై నిడి బాగుమీఱ
మొలనూలి ఘంటలు | మోయ నితంబము
డలయునఁ బ్రియకటి తాడనంబు

గీ. నేయుచును హరవల్లులు చిక్కువడఁగ
రెండవ కుచంబు తొమ్మున వెడిచూపు
రములు ఘల్లన నవ్యపాదము చలింపఁ
గంతుమంధరయై ప్రియుఁగదిసి నడిచె, 94

వ. మఱియుఁ గొందఱయంగనల గతివిశేషంబు లెట్టివనిన. 95

చ. వెలఁదియొకర్లు భర్తృభుజపీతమునన్ దనపాణివల్లవం
బులు గదియింపుచున్ గతినభూరివయోధరచూచుకంబులన్
నొలఁగక పృష్ఠభాగము వ్రతోద మొనర్చుచు మందమందరో
జ్జ్వలగమనంబునన్ జనియెఁ జారునలీలవిలాససంపదన్ 96

గీ. అలఘు పీవరసక్తియు నతివిశాల
గిరిసమనితంబభారప్రభున్నయైన
భూరిజఘనము నతికష్టముగ వహించెఁ
బ్రియగళార్పితజాహయై వెలఁదియొకతె. 97

పుష్పిణీవృత్తము.

పురుషుఁడొకఁ డుష్ప్రతిన్ మోలఁ గడుద్యయాం
తరనిహితహస్తుఁడై తత్కుచగ్రాహుఁడై
సురుచిరనిజోష్ఠాంచచ్ఛుంబితోద్గండుఁడై
చరణములు ద్రొక్కాడన్ జాన మెన్నన్ జనెన్. 98

నగ్ధరాష్ట్రము

కాంచారత్నంబు వేడ్కన్ గతిపయసఖులంగాంతతోఁగూడియొంటిన్
గాంతారోర్విం జరింపం గడువడిఁజనినన్ గాంచితద్భర్త వెంటన్
గంతుక్రిడాక్షణోరఃకలితరుచిరలాఙ్కరసార్ధ్యాంఘ్రేఖా
కాంతంబై యొప్పుదానిన్ ఘనసతిపదమున్ గాంచి యాజాడనేగెన్.

సీ. స్ఫురదనంగరసౌమహార్జ నాభిహ్రద
ఐరివాహకృతరోమవంక్తులై న
లలన లెవ్వరు నవితాపయానరవిత
హంసకళూషలై యరిగి రట్టి
నతులాపగాతీరగతలయి జనమనో
లక్ష్యవేదనచటులప్రమాన
శరధమర్జ్యానాద శంకను బుట్టించు
క్రతిహితసారసరుతము వినిరి

గీ. యుక్తుకాకులు మాధవ యువతిజనులఁ
బిలిచి నటువలె గానంబు నలిపెఁ గాన
నాళి పల్లవాంగులచే నభినయించి
యాడి నటులుండె గానంబు ననుపరించి. 100

చ. కుసుమసుగంధియై వివినకంజమహిజనిరుద్ధవేగుఁడై
యసమజలాశయప్రచలితాచ్ఛతరంగజలార్ద్రుఁడై వన
శ్వసనుఁడు సంచలద్భ్రమరవక్షవిఘట్టనసంభవోల్లస
త్ప్రసవరజంబు భామినులపై వెదఁజల్లుచు పీచె నత్తటిన్. 101

క. వనమారుతానుగమనం
బునఁ దుమ్మెద అనుభవించె ముదితల ముఖవా
పనలుఁ మహాత్ములవెంటన్
జనినఁ బురస్థములు గావె సంపద లెందున్. 102

• పుష్పావదయము •

- గీ. శౌరియువతికరాజుసంస్కరసంప
చాత్త సౌమనస్యంబులై యలరు విరులు
సార్థముగ వాఁడునుండియు నవనితలము
నందు సుమనోభిధానంబు నధిగమించె. 108
- చ. ఉరువడి నాభిముఖ్యముగ నుద్ధతిఁజెంది విరుల్ దెమల్పఁగాఁ
దిరముగఁసాఁచి వైకిఁజను దెంచు వరోరుకరాగ్రరాతివే
వరుస గుణప్రకర్షమునఁ బల్లవపాళిబలాత్కృతంబుగాఁ
బరగ నఖంబులం బిదిమి తంగమునొందె సమత్వరంబుగన్. 104
- చ. తతమకరంకపాన ముదిత శ్రమరాంచిత భూరికాఖలన్
జతురతఁ గంఠధృతులు సాంద్రముగాఁ జెలఁగన్ గరద్వయో
ద్ధతిఁ గదలించు దూవబితదై వతసుందరియైన కాంతపై
హితమతిఁబుప్పవృష్టిఁ గురియించె మహిమము సంతసంబునన్.
- గీ. సతతరసరాగవంతమై చారుకరరు
హాక్షతిప్రాప్తసంస్తవంబై యదయతఁ
దరుణిచే ఖండితంబై న తరుణ వల్ల
వంబు మిక్కిలి మలమల వాడుఁజూపె. 106
- వ. ఒక్కతనుమధ్య ప్రియునికభిముఖంబుగా వికసితకుసుమవిసరసం
గ్రహోర్థంబు సముద్యతశాహులతయై వినూతన వఖక్షతమండన
సుందరంబైన కక్షభాగంబు సుందర్శింపంజేయుచు సారెసారెకు
సవ్యకరంబునఁబహితంబైన సూక్ష్మోత్తరీయంబుచేతఁబీనపయో
ధరావరణంబు తిరోహితంబు గావించె; మఱియునొక్కసుందరి
యగ్రపుష్పగ్రహణార్థంబు శరీరోన్నమన విక్లిప్తవళులచేతఁ
జూడందగిన వశిత్రయాంతరాళపాండుర రేఖా కృతవర్ణోత్కర్ష

నీలరోమరాజీయు విపులతరోర్ధ్వముఖలోచనయు స్వభావ
కృశంజైన మధ్యంబును సాగెసారె కతికృశత్వంబు నొందించు
నట్టిదియు సమగ్రకుచోన్నతానతనిర్భర వడస్థలబలాత్కార
విశిష్టసూక్ష్మోత్తరీయబంధయు సంతర్లియమానకాతోదరోచ్ఛ్వ
సద్గుణాలస్ఫుటతరపరిదృశ్యమానగంభీరనాభిమధ్యాంతరాళయు
నైయలరె నిక్కయువతివనాభ్యంతరప్రదేశంబునందుఁ దిరోహి
తుండై యభిముఖావస్థితుండైయున్న వల్లభు నెఱింగియు
నెఱుంగనిదాని యట్ల సలీలఁ బగునట్లు వృక్షాగ్రంబునంగల
సుమంబులుగోయు నెవంబున నిజాంగప్రవర్తనార్థంబుకాలవిడం
బనంబు గావించి విడంబనాంతరంబు ప్రియుండు సఖిజనంబులు
నీ వల్లభుం డిచ్చట సున్నవాఁడని యెఱింగించిన నదరివడి
యెంతయవివేకినైతి నని వంచనోక్తులు పలుకుచుఁ బుష్ప
గ్రహణనివర్తికుసుమవ్యాత వృతాగ్రపాణియుఁ బ్రతిపదంబు
నందు సంయమితసూక్ష్మనస్త్రిచ్ఛాదిత శరీరయు భర్తృదర్శన
సంభూతసాధ్యససమ్మోదసంకరయు మీనకేత వాచార్య తక్ష
ణోపదిష్టా నిర్వాచ్యకలికించితంబును రాగంబున భజియింపు
చున్నది గావున ససంభ్రమ సస్మిత వక్త్రీకాంతియునై లెజ్జా
వనతవదనయై యధీరత్వంబున నొక్కింత వ్యవధానంబు గోరు
చున్నదాని యట్ల బ్రియునికొఱకు నిజాభిప్రాయంబు ప్రకా
శింపజేయుచుఁ ద్రపాగుణంబువలన దయితునిమనంబుహరింపఁ
కాంతల త్రపావిభూషణగుట లోకప్రసిద్ధంబై యుండు.

- గీ. పరగ నభవదలిపులు విభావితార్థ
ములును బులికితాం నిధేయములు నవాచ్య
ములునగు ననంగలేఖ లింపరిరఁ బ్రియులు
వరుసఁ బల్లవముల మీద వ్రాసి రపుడు.

చ. అరుదుగ నొక్కవాయిక రయంబునఁ గృత్రిమరోపయై “సఖి!
గుఱుతుగఁ బూరిదండ సిగఁ గూర్చుగ నేరువులేదు చాలు నిం
కరుగు” మటుంచుఁబల్కి పతి కప్పుడు తానె కృతోరువాంభయై
మురువుగఁజుట్టె మూల భుజములరుచుల్ నెలఁగన్ శిరంబునన్.

చ. ఘవకచ! చూడు నీకెదురుగా మధుపాపళి వచ్చుచున్న దా
ననమును వాంచివాణ్ణియమనం బొనరింపుచు నూరకున్న మ
ద్యనిబిడగఁధబంధురముఖాబ్జముపై వెనవ్రాల కవ్వలం
జను నటువ్రాలె నేని పెలుచం గడుబాధయొనర్పు ఖామిని!

పంచపాదిగీతము నెలఁత! సరజనమకరంద నిర్భరప్ర
భూతభూరుహప్రసవవిభూతులందు
వాంఛమాని యవృతపాఖ్యవాంఛచేత
మధువరాజంబు నీదగు నధరమును భ
జింప వచ్చుచునున్నది యింపున్.

111

క. అని యిటు సఖి పలికిన నది
విని కన్నులుమూసి వనిత ద్విగుణితఘనతో
చనపట్టమాలయై పె
ల్చినఁ బతి యంకంబుఁజేరె పట్టదభీతిన్.

112

చ. ఒనరఁగ బల్కిమై పురుషుఁ డొక్కనవోధ ముఖంబు నెత్తి చుం
బన మొనరింప దానిఁ బరిపాటిగఁ గన్గొని తత్త్వణంబు నూ
తనమ్మదుపల్లవగ్రహణ తత్పరయోచతురాశిచేత గ్ర
ద్దనఁ బెఱవారిచే నవిదిశంబగు నట్లొనరింపఁగాఁబడెన్.

118

సీ. సవతియొక్కతె లతాజాలంబు చాటునఁ
బొంచి యుండగ వల్లభుండు దయిత
యాశ్చర్యపాన మొనర్చె నటుదాని నధరం
డన భవవ్యధచేతఁ దగఁ జలించు

కరకంకణస్వనోత్కరముచే వివృతంబు
 గావించె; మఱియొక్క-కాంత మ్రోల
 వృక్షరాజముఁ బ్రాకి విలసిల్లు ఘనలతా
 చేష్టితంబును జూచి చెలఁగి దాని

గీ. నభినయింపుచు బుజుగతి వాశ్రయించి
 వరుని చాపల దోషంబు పరిగణింప
 కంఠమంతరములు మ్రోయ హస్తయుగము
 సాచి కౌగిటఁ గదియించె సంభ్రమమున.

114

గీ. వనితయొకతె యున్నతగుచ్ఛవాంఛచేత
 సలితంబుగ సహచరాంసంబుమీఁద
 సవ్యకరమిడి కరికుంభనదృశకుచయు
 గంబుచేఁ బ్రియువకుంబు గప్పెనపుడు.

115

గీ. కజములందున్న పువ్వులు గోయఁబోయి
 లలితపాదాగ్రదుస్థితి వలన నొకతె
 నిబిడకుచకుంభభరమున నిలువలేక
 పార్శ్వమున నున్న ప్రియునిపై వ్రాలె నపుడు.

116

చ. విరులవె కోసి యిమ్మనుచు వేడుకఁబ్రార్థనసేయుదాని దు
 స్తరకరికుంభపన్నిభకుచంబులు గల్గినదాని ముగ్ధగుం
 దరిని బిరివ్వజించు తమి, దత్పతి మోదముతోడ “నంగనా !
 గుఱుకుగ నీవె గోయు”మని కోమలివైతై భుజద్యయంబునన్.

గీ. అరయు మిదిగ్రాహ్య మిదిగ్రాహ్య మనుచుఁ దావి
 విరులొసఁగి పారెపారెకు మరులుకొలిపి
 ప్రియుఁడు సఖఁ దోడుకొని యేగె విజనమునకు
 మరుఁడు త్వరసేయు జనులను సురతమునకు.

118

వ. మఱియు నొక్కప్రగల్భనాయక యేకాంతదేశంబునకు నిజవల్ల
భుని బలాత్కారంబుగా నాకర్షించి తత్సమీపదేశంబున సపత్నీ
జనంబు నవలోకించి లాభువభయంబున సపనర్తుకామయయ్యె
నప్పుడు దానివల్లభుండు విడువకున్న నది స్వయంగ్రహలాభువ
వతిరోధానంబువలనను వల్లభవాల్లభ్య ప్రకాశనంబువలనను
నతిగౌరవంబు నొంది యొప్పె మఱియునొక్క ఖండితనాయక
రాత్రి సమయంబున సపత్నీ గృహంబునకుం జనియెననెడు
రోపంబున వల్లభు నొక్కవదంబై నఁ జలించుకుండఁ బుష్పమా
లికచేతి బంధించిన నతండు భయంబువలన జలించుటకు సమ
ర్థుండుగాక బద్ధుండై యుండి నబలాకృతమాలికాబంధంబై నను
ప్రియితములై న యావనపురుషులక క్తిహరించు టది యుక్తంబె
కదా యని పలికెఁ వెండియువేటొక్క ఖండితనాయకయవరాధ
కారియైన నిజకాంతుండు వల్లవదానంబునఁ బ్రసాదంబువడయ
వచ్చిన సతని భర్తింపుచు నిట్లనియె

చ. వలవదు నీవు మాకిపుడు వల్లవదాన మొనగ్గ మేము యో
గ్యులమె?ప్రియార్థ యైనమఱియొక్క తెయున్నదిదానియింటిక
ట్లలవునఁబోయి దానికిడు మాన్యము మ ద్దిడు రతసేయుఁ బో
పొలుపుగఁబల్లవద్యయికిఁ బొందొడఁగూడుట యుక్తమేకదా!

గీ. వినుము మత్కర్షములు జనవిదితతావ
కాప్రియోక్తులఁ బూర్ణంబులయ్యె నింకఁ
గితవ భూరుహవల్లవోత్కిర్ణకర్ణ
పూరములు వీనులకు వృధాభూషణములు,

121

అ.చె. సవతి యింటనుండి సారెకునగినాద
హాసితమైనదాని యట్లనున్న

కళికఁదెచ్చి మాకు గరిమ నిచ్చెద వేటి?

కిదియె కలహమునకు నెఱుఁగఁదె?

122

క. అని రోపక మాయితలో

చనయై విభు మామఁజూచి శ్రవణరహితనూ

తనరమ్యపద్మకేసర

కనదుత్పలపమముజే దగన్ ప్రహరించెన్.

123

క. ప్రయుఁడు ముఖమారుతఁబునఁ

బ్రయైకదృగ్గతరజంబు వెనఁబోనూఁదన్

రయమున సవత్ని నయన

ద్వయ మచ్చుడు నిండె రోపపాంసుచ్చటఁన్.

124

గీ. ప్రయుఁడు ముఖపున సవత్ని బేరుకొమఁచుఁ

బుష్పమున ప్రేయనది దాకి మూర్ఖపోయెఁ;

గావున సవత్ని నామంబు కామినులకు

ధరణిలో నభిచార మంత్రంబు గాదె?

125

చ. వరుఁ డనురక్తి గర్లముల వారకనించిన పుష్పగుచ్ఛముల్

కరములఘుత్వ మొందియును గ్రక్కునఁ జాలభరంబులయ్యెబల్

తలుచుగఁ దానె యంగమునఁదాల్చిన కాంచనభూషణంబులున్

బరువయి తోచకుండెను; సవత్నికమూల్యములైన నేమగున్?

చ. తలఁప విలాసినిక్రుతిగతస్ఫుటితోత్పల"మేను నీ లస

చ్చలితపికాలనేత్రరుచిసంపదచే జితనై తిఁజూడు" మం

చొలసిన లజ్జచేత శిరమొక్కటవంచి తదీయకర్ణమం

దశికృతభూరియుంకృతుల నాసఖతో మొఱపెట్టె నత్తటిన్. 127

గీ. అవగతసుమంబులగు తిఁగె లవల విడిచి

యకులు నవమాన్యభూషితలైన యువతు

లందుఁ జేరెను; భువి మలినాత్మకులకుఁ

బరిచయం బప్రధానమై పరగుఁగాదె?

128

శిథిలశిరోరుహకలాపభారసమున్నతాంసభాగంబులు నతిదీర్ఘ
పద్మభారనయనము భారవిందంబులును బరిచితనాయకపరిచయంబు
నాభియోగవిగతకుంకుమరేణువు లగుటంజేసి యత్యంతనైర్మ
ల్యంబువలనఁ బ్రతిఫలిత తుపారమరీచిరశ్మిజాలంబులచేత నతి
తోహితమృదు కపోలభాగంబులును శ్రమసమాప్తసుకుమారచే
ష్టలు గలుగుటంజేసి మృదుతరతనుతరభాహువులును సరససాం
ద్రకిసలయాను రంజితంబు లగుటంజేసి పునరుక్తరక్త కాంతి
విభ్రాజిత హస్తకమలంబులును మదనసానురాగంబు గలుగు
నట్లు దయితవడస్థలంబుచేత వ్యతిహార సంక్రమితానులేప
రంజనాతీతయభేదసంపదితరేఖరనివృణ్ణవక్షోజయుగళంబులును
బృగురతవక్షోరుహ భారసమ్రుంబులయ్యును వెండియు వనవిహ
రపరిశ్రమజనితానతంబులై న శరీరంబులుననభ్యస్త పాదసంచార
కార్యనిస్సహత్వ ధారణకలభహస్తీరుసక్తి ప్రదేశంబులునుజీర
మహీగమనావగతనూతనలాజారాగంబు లు గ ల వ య్యు ను
సౌకుమార్యంబువలనఁ దద్గమనంబుచేతనె వెండియు విశీర్ణరా
గంబులై పరస్పరభృకనివేళవళంబువలన నతిప్రయత్నసంచల
చరణోత్పలంబులును గలిగి సమ్యగుప్తధర్మ విశేషివలక్షిత
లైన యువతులచేత సారెసారెకు నిట్లు విభ్రమానుషంగంబు
వలన నితాంతతాంతత్వంబు నధిగమింపఁబడియెఁయువతులు
స్వభావంబుచేతనె కోమలాంగులగుటంజేసి యలనలై యుండురు
చిరకాలంబు వనవిహారప్రయాసంబు ననుభవించుటంజేసిమిక్కిలి
నలనలై యుండు టదియేమిచిత్రంబు? మఱియును. 129

సీ. అతివల ఘర్మతోయంబులు మొదల ను
 జ్వలరమృగండుమండలములందు
 గొప్పముత్తయముల నొప్పున నిల్పెల్లి
 కఠినవక్షోరుచక్రముల మీదఁ
 బదపడి వ్రాలి తప్పక శతశఃలంబు
 లయ్యె; యావన సముదగ్రలై న
 వెలఁదుల చన్గవ వివలమయ్యును
 నవరశఘాపులంబురములు

గీ. గలిగి విలసిల్లె; నవరతఘననుమావ
 చాయభేదంబుచేఁ బ్రయ చారుకఁ త
 ద త్రఘజలతయై పయోధరయుగమునఁ
 ప్రయిని వతుంబు గప్పచు వ్రేలె నొక తె

180

సుగంధివృత్తము

ఇంతియోర్పు భర్తమోల నింపుమీఱ నిల్చి బల్
 వింతగాఁ గుచంబులెత్తి వేల్లితోరుకావయై
 పంతమొప్పఁగా శరీరభంగ మాచరించి త
 బ్రాచుంతివాయఁగొఁగిలిచె నంతనంబుమీఱఁగాన్.

181

క. తరుణుఁడు నవోధముగ్ధను
 ఖరిచితి లేకునిఁ నెంతవలదన్నను నే
 మఱియుండఁ బట్టి బలిమిన్
 బరిగంభణ మాచరించెఁ బటుమోహమునన్.

182

గీ. వితతహిమసమఘర్మాంబుబిందువులను
 దుడువఁ బోవు నెవంబున ధూర్తుఁడొకఁడు
 చెలఁగి నూత్నోధనతిని వంచించి భవక
 లశోరకములనంజె లఘుతరముగ.

183

సీ. నారీసరిద్దుర్మపూరంబు జఘనప్ర
 దేశంబులందు నుద్రదేశమొంది
 శక్తివక్షముల భుజాకచ్చరుహల నా
 క్రమణంబు గావించి ఘనభీర
 నాభి హ్రదంబులు నయముగాఁ బూరించి
 తతవయోధరబృహత్తటులు దాఁటి
 పటురోమరంద్రకూపంబులునిండించి
 కటతటిఘామిథాగముల నొండెఁ.

గీ. బ్రయకర స్పర్శనంబున స్వేదతోయ
 మధికమయ్యె నమ్లనశోభాద్యలై న
 సతులు విపినాంతవిహరణశ్రమమువాయఁ
 దనువులు జలార్ద్రముగఁజేయఁ దలఁచిరపుడు. *

134

* జలవిహార వర్ణనము *

- చ. అలఘుతరస్తనంబులు వరాభరణధ్వనితంబులున్ రజ
 శృలననిమిలితాక్షివనజంబులుచై న నితాంతతాంతకాం
 తల గణముల్ ధరిత్రిఁ జరణంబులు మెట్టఁగనెత్తలేకగా
 నిలుచునతివ్రయత్నమునఁజేరె మనోజ్ఞసరోవరం బొగిన్. 125
- చ. సమముగఁ గాంత లందఱును జాల్గొనిపోవుచునుండ వారి యు
 సములు వినమ్రతన్ గడువిశాలముగల్గియుఁ దదృశహాస్నితం
 బముల పరస్పరాధికవిమర్దముచే విపులాధ్వభాగమ
 శ్రమగమనంబు సేయుటకు సంకటమయ్యెనతివ్రయత్నతన్.
- చ. అవిరళవృక్షజాలికిరావనియందటు పోవుచుండ న
 య్యువతులఁగాండుచేతఁబలె మష్టమయూఖుఁడు సారెసారెకున్
 బవనరయాహతోరుపిటపంబుల సందున సాధ్వసంబునన్
 దవిలి నిజోరుథానువులఁ దత్పరతన్ స్పృశియించె నెంతయున్.

*మూలమున 7వసర్గ సమాప్తము.

చ. నిరుపమవ క్త్రివద్ధమున నిర్జితుడై హిమధాముడత్రుణ్
బరువడి సేవఁజేయుటకు వచ్చి ఖరాంకుకరాశితాంగయై
వెలువటి యేగు భామినికి వేగసితాతపవారణత్వమున్
వరుస భరింపుచుం బ్రియమొనర్చె దదీయకటాక్షకాంక్షియై.

చ. ఒక ప్రియురాలి మోహిపయి మత్సుకతం దనయుత్తరీయమున్
బ్రోటముగాఁగ హస్తములఁబట్టి వెసన్ బయి కెత్తివట్టు నా
యకమణిచే నిరస్తనిబిడాతపయైన వెలంది సాతప
త్రకలగువారికన్న వితతంబుగ సౌఖ్యమునొందె నత్తటిక.

సీ. తనమనోహరునిహస్తముఁబట్టుకొని యేగు
వెలంది సర్వాంగముల్ ప్రియకరాభి
మర్శనజనితాసమానసుఖంబున
మపచయ గరిమచే నొప్పుచుండ
నతిసుఖపారవశ్యమున నీవిగ్రంధి
వదలి వే మొలనున్న వలువజాతె
మఱియు హంసాంగనల్ మందంబుగాఁబోవు
నతివలఁగని విస్మయంబునొంది

గీ. లజ్జచేత నిజోరులీలాగతులను
జూప కూరకయుండె; నీజోడి యందుఁ
బరజితగుణం తెలింగి యెవ్వఁడు నిగ్గు
లేక స్వగుణంబు నావిష్కరింప జేయు?

140

మ. సముదంచస్పృగులూతిరమ్యకటిపశ్చాద్భాగముల్ చారుళో
భములౌ యాదవభామిలీ కటిపురోభాగంబులన్ ధూతగ
ర్వమహోద్యత్పులినంబులై నదులు వై లక్ష్యంబునన్ భూరి వి
త్రమదశ్మస్తలనాతిలోలగతులన్ బాతెన్ సమగ్రంబుగన్.

- గీ. సలిలరయనున్న శుక్తికోశప్రముక్త
చారుమౌక్తికకృతిరుచినైకతముల
విరళవిగళితహారసుందరములైన
లలిత నిజతల్పములయట్లఁ దలఁచిరవుడు. 142
- చ. శ్రమజనితం జనింద్యమును సాంద్రమనోజ్ఞ సుగంధజంధువౌ
ప్రమదలవక్త్రమారుతము గ్రక్కున మూర్కొని చంచరికముల్
గ్రమమునఁ గాననప్రసవరాజివయిం దమిగూర్చవయ్యె; వి
భ్రమత విశేషకామియగుపాణి గణించునె పూర్వసంస్థితన్?
- చ. సమయ మెఱింగి వేడ్క నొకజార శిఖండిని గూడియుండఁ ద
శ్రమవ వనోర్వి నుండి వెసవచ్చినఁ గనొని సాధ్వసంబునం
గ్రమమున నాత్మపించములఁగప్పమయురముగాంచిభామినుల్
రమణులయందు లేదని తలంచిరి యార్జవ మంచు నెమ్మదిన్.
- మ. అతిసంతోషవిధాయికంసరిపుకాంతాలాపసంపత్తిర
స్కృతమాధుర్యనినాదమైన నితవత్రిత్రేణి నీరేజనం
తతులందున్ వెనడాఁగి యుండె; నది యుక్తంజేకచా! వైరిని
ర్జితుఁడెవ్వఁడు తదగ్రభాగమున వర్తింపందలంచున్ మదిన్.
- సీ. చక్రవాకాంగన శంకలేక ప్రియుండు
చుంజనంబొనరింపఁ జూచి ముగ్ధ
యగుటచే మీఁది కార్యములైన సీతార్కర
ముఖకామచేష్టితంబులు నెఱుంగ
కున్నఁ గనొని యదుయోషలు తమయంతః
త్రియుల ముంగలనిల్చి విధృతహస్త
లగుచు సుత్తరకృత్యమైన సీతార్కరాది
కంబు గావించిరి కౌతుకమున

గీ. నవుడు పద్మిని నవకంజమర్వ్య మిచ్చి
హంసరుతముల స్వాగతం బడిగి ఘేన
హంసయై భంగకరముల వాదరమునఁ
బాద్యమొనఁగిన యట్లుండె భామినులకు

146

న మఱియు నమ్ముకుందనుందరులు పాణిపల్లవంబులచేత రాగంబు
వలనఁ గద్గతలఁపిని నిత్యనివాసంబైన యరవిందంబులనుండనీక
నిష్కానుంబు గావించి లక్ష్మీనియతసావత్సరంబు వ్యక్తంబుఁజేసి
రంత నయ్యంగనలు సలిఖప్రవేశంబు గావించుటకు భయభ్రాంత
చిత్తలై ప్రియ కరావలంబనంబుఁజేసి యతిప్రయత్నంబునఁ
బ్రచేడించునంతలోనఁ దత్కాసారజలంబు సంక్రాంతప్రతిబింబ
లగుటంబేసి యౌత్సుక్యంబున నతిశీఘ్రంబుగా నయ్యువతుల
నంతఃప్రవేశంబుగావించుకొన్నదానియట్ల ప్రకాశించె మఱియుఁ
గామినులు కాముకుని మనంబునుంబోలె లోతెఱుంగక మొదల
జలంబుప్రవేశించుటకు భయంబునొంది పదంపడి గమనంబుచేత
నగ్నాత్వంబెఱిగి పదంపడి రాగంబుచేత నభ్యంతరంబు ప్రవే
శించి సరాగంబైన యంగంబుచేత రంజిల్లఁజేసి రంత. 147

ఆ.వె కుంభిక్షంభనదృశకుచతాడనంబునఁ
గలుప మొందియున్న జలమునందు
నుండలేక చక్రయుగమేగె; సుదృష్టుఁ
డగుల కెవ్వఁడగు సుఖావహుండు?

148

ఆ.వె. శీతభీతి నొక్కచెలి నీరుసారక త
త్కూలమందు నొటి గూరుచున్న
దానిభర్త నీటిలోనుండి దోయిట
జలముఁ బట్టి మీఁదఁ జల్లె నవుడు.

149

గీ. ధవునితోఁగూడవీగ్గున భువనమందు
మునుగుటకునిచ్చగించని మునుదఁబట్టి

సములు బలసంతముగ లాఁగఁ జలితస్త్రేత
యగుచు భర్తను గొఁగటనడుముకొనియె.

130

గీ. కండదప్పు జలస్థిత కాఁతుఁజూచి
తనకు నఁతియలోపని తలఁచి యొక్క
యబల మార్థ్యంబుచేఁ బతి కభిముఖముగఁ
జనియె జలములో నత్యంతసాహసమున.

151

సీ. తరలాక్షిచే సరోవరమది నాభిప
ర్యంతంబు నవగాఢమగుచునుండ
సలిలచాసల్యంబువలనఁ బుట్టిన యూర్మి
శయముల బృహదురోజద్వయంబు
నారూఢమై యొప్పై; ననియు క్తమేకదా!
చర్చింప లజ్జసంస్పర్శులకును
బుడమి మర్యాదయొక్కడిది? లోలోర్మితో
యములందు రాజీవ ముచితముగ.

గీ “మానినీముఖురుచులచే నేనొకండ
సరయ నజితంబునై తిఁ దదక్షిరుచుల
నిర్జితములయ్యె మేచకనీరజంబు”
లనుచు నభినాదముల గానమాచరించె
నివిడతరభంగముల మీఁద నృత్యమాడె.

152

చ. చలశఫరీవిఘట్టితలస్సృదుపీవరసక్తియైన చం
చలశఫరాక్షి భీతిగొని చారుచిలాసభరంబు నొందె; నీ
యిలపయిఁగామినుల్ తగిన హేతువులేక నె విభ్రమంబులున్
సలుపుదు రేమిచెప్పనగుఁజాలినబీజము గల్గియుండఁగా? 153

వ. మఱియు సమాకృష్టకాంచన గుచ్ఛచ్ఛవిశరీరకచ్ఛరుహలచేతఁ
బరివృతప్లవమానవిలోలాయత కాచుపక్షనముల్లసద్యోషిష్టనస్త

నగండై లనంజ్ఞాభిత సరోవరమహార్ణవసలిలంబై యొప్పె; నగా
 ధంబయును గ్రీడార్థంబు కామినిజన్మట్టనచలనప్రాపితవికసితసరో
 జాననజలాశయంబు మర్యాదాలంఘనంబు గావించినట్లుండె
 నొకయువతి వితతచలితశిఖాంగుళీకంబును శోభావంశంబునైన
 కేశకలావంబు సమీపంబున జలాంతర్నిమగ్నుండైన వల్లభునిఁబరి
 గ్రహించుటకుం బలె వితతతరంగసమూహంబులచేత నంతటఁ
 బ్రసార్యమాణం బగుచుఁ బ్రకాశించె; డాళితాంగనాహారిద్రా
 లేపనకచకలితతోయంబై యమునాసరస్వతీజలమిశ్రితగంగా
 లంబు కై వడి నొప్పుచుండె; మణియును. 154

చ. ప్రియకసుమాతిహృద్యమగు ప్రేయసి గాత్రము నీటిలోమునిం
 గియుఁ గడునిర్మలత్వమునఁ గేవలకాంతి బహిష్కరించెఁ ద
 ద్దయుఁడగనాక్రమించియును దజ్జలపూరము యుక్తులన్ దిర
 స్క్రియ నొనరింపఁజాల దిది సిద్ధము కేవలయుక్తమేకదా!

ఉ. దూరమునందుఁ దోచు నొకతొయ్యలివక్త్రముబాచి పంకజం
 బా రమణీమనోజ్ఞముఖమా యది యంచుట సంతయించి దు
 ర్వారబకావళీసహచరత్వముజేమి విలాసిపుంగవు
 డారసి నిశ్చయించె హృదయంబున నాననమంచునేర్పునన్ 155

సీ. ధృతకనకోజ్జ్వలక్రీడాంబుయంత్రముల్
 ఘనపటరాదిసుగంధివస్తు
 వులును బృథు స్తనకలశసంగికుసుంభ
 దివ్యాంబరములు మాధ్వీకరసము
 ప్రాణనాథుల సమీపత్వంబు మొగలగు
 జలకేశికోచితసాధనంబు
 అన్నీయు నొడఁగూడె; నంత మరుచ్చలి
 తాంబరలగుచు నయ్యజ్జముఖులు.

- అ.వె. గురునితఁ బభారగరిమచే మెల్లన
నురుతటాంతభూమిఁ ఁడి లేచి
భయముఁ దెల్పునట్టి బాధు ప్రియుల తోడఁ
గూడ నీటఁబడిరి కోర్కె-మీఱు. 157
- వ. అప్పుడు కొందఱుముగ్ధాంగనలు ముఖసేచనాదికపటాచరణంబు
లెఱుంగనివారగుటంజేసి ప్రియులతోఁ గూడఁ బందెంబువైచి
కరపుష్కరప్రేరితజలంబులునొండొరులపై జల్లుకొనుచుంగొంత
దడవు క్రిడించిరి మఱియును. 158
- అ.వె. హరదృగగ్నిదగ్ధఁడగుమన్మథబలాధి
రాజ్యలక్ష్మియైన రమణివదన
శశికిఁ బాణికలకజలములచే నఖి
వేకమాచరించెఁ జెలుపుఁడొకఁడు. 159
- గీ. అతనుసంతాపదుర్బల యగుటఁజేసి
కిర మతిప్రయత్నముననెత్తి కాంతు మీఁద
జలముఁజల్లుచో వలయంబు జాఱిపడియె
భూరిలావణ్యశేషంబుఁ బోలె నపుడు. 160
- సీ. మన్మథపరవశమాననయై యొక్క
తరలాక్షి తనచూపు తరుణుమీఁదఁ
జేర్చి తద్దృష్టివిశేషంబుచేతన
సఖ్యంబుఁజూపుచు సంభ్రమమున
సఖ శిశిజావ్యాజచతురతమూర్తి మ
త్ప్రణయరసంబుచే బలె జల్లంబు
చేతఁ బూర్ణాంజలిఁజేసి యాయావన
పురుషునిఁ ప్రార్థించెఁ బోలుపు మీఱు

- గీ. మోద మొందిన యొక్కాను ముఖముప్రియక
రాంబువులచేత సేవితం బగుచుచుండ
నది సహింపని నవతియాశ్రయం బిచ్చ
ఘర్మజలములసి క్తమై కాన నయ్యె 161
- గీ. యువకరోత్తి వై ఇంసి క్తయువతికచంఘ
గంబు గనుగొని నవతిమఖంబువలనఁ
గనులఁ గాతెడు జాహ్నుదరంబు చేసఁ
దన యురోజద్వయంబును దడిపికొనియె. 162
- గీ. వదనరుచివిస్తరించు సేవారి చేతఁ
బ్రియును సేచనమొనరించెఁ బ్రియుఁడు చంద్ర
ధవళమైన యవ్వారిచేతనె నవత్ని
కధిక కాలువ్యమొనరించె నప్పు డచట. 163
- వ. మఱియు విపక్షానురాగాఁదీక్యతనయనుండైన ప్రియుని చేత
విపక్షనామగ్రహణపూర్వకంబుగా నభిముఖంబుగా సముత్తిష్ఠం
బై శరీరంబునం బునుచు స్వభావమందంబయ్యును హృదయ
విచారణంబుగావించు సలిలాశనివిపక్షనామకృతన సంశాతరోష
యైన నాయికచేతఁ దీక్ష్యయోగంబువలన సహించఁబడదయ్యె
మఱియును 164
- చ. ప్రియుఁ డొకకాంత వక్షమునఁ బ్రితిమెయిన్ సలిలంబుఁబల్లెసన్
రయమునఁ దజ్జలంబు కఠిన స్తనముడలి సోకి కిర్ణమై
దయ చెలఁగంగ నిడువులు దానిమనోగతాప మెల్లఁ ద
ద్దయుఁ గొనిపోయి సంభ్రమిత దానిసవత్నికొసంగ నత్తఱిన్
- సీ. కాంతుండుకొఁగిటఁగదియించు తఱి వాని
యురముననుండి యత్తరుణి వక్ష

మందు లగ్నంబైన యంగరాగంబు లో
 యముచేత నసహృతంబగుచునుండ
 సంతసించియు దానిసవతివత్సంబునఁ
 గ్రాలు నఖితుల్ గాంచి మఱలఁ
 దపియించె; మఱియొక్కదయితుచే నఖి సమ
 తమునందు భ్రమగొని నవతివేరఁ

పంచపాదిగీతము. బిలువఁబడినది గావున విగళితాన

నాజ్ఞకాంతియై వ్రీడానతాస్య యగుచు
 నున్న సవతి సంతర్ధాన మొందఁజేయు
 టకు జలంబును లోచనోదకము వలన
 వృద్ధి నొందిపఁగలఁచె నదెంతవలమొ?

163

చ. మఱియుఁబ్రయోగిండునొక్కతణమాత్రముముందరఁదత్సవత్నివై
 శరములఁజల్లి పిమ్మటఁ బ్రసన్నమతిన్ దనమీదఁ జల్లినన్
 గరమురుకోవకాళిమముఖంబును గ్రక్కుననావరించె దృ
 క్పరిగళదంజవాంబు వపవాదము నొందె నదెంతచిత్రమో?

చ. కనకవిభూషణావళులు. గ్రక్కునఁ దాల్చినశక్తమౌటచే
 ననుచరకంకణీకృతనవాంబురుహోచ్ఛమృతాళసూత్రమ
 య్యును బ్రతికామిసీసముదితోరుకటాక్షతోరుఖారమై
 వనరుహనేత్రదోర్మృగమవార్యగురుత్వమునొందె నత్రతీన్

చ. అనవరతంబు పుష్కరవిహార మొనర్చుటఁ జేసి కామిని
 జనమణి కింకిణీకలితచారుసువర్ణవికాశమేఖలన్
 ధ్వనియొనరించ వయ్యె; నజలస్ఫురితోరుగుణంబు గల్గినన్
 బనిఁబడి యెందునైన ఘనవాక్పటిమం బది గల్గినేర్పునే?

చ. సరసవిలోలపీచికలఁ జారుపటంబులు సంగ్రహించినన్
 దరుణులు తన్నితంబములు తప్పక చూచుచు నుండ నిగ్గునన్

శిరములు వాంచి యున్న యల చెల్వలఁజూచి తరంగహస్తశా
స్వరసశవస్త్రోదానమునఁ బద్మినిమానము గావె వేడ్కఁజూన్

చ. గురుజనునస్థలాభిహతకోమలవక్త్రురచిచ్ఛటాజిత
స్ఫురితసరోరుహంబులగు సుందరవక్త్రుల యంగరాముల్
ఖిరఖిర లోలతన్ గగ హరించినదౌట జలాశయంబు ఖా
స్వరతరగంధమై సకలుపంబయి చూడఁగనయ్యెనయ్యెడన్

మ. వనజాతం బది నీటిలో మునుగుటల్ వర్ణింపనే నింతకున్
మును దూరంబున నుండియున్ బరిమళస్ఫూర్తిన్ వరస్త్రిల యా
ననసాదృశ్యము నొంది యుంకి నిపు డందఁ బొప్పఁగా డగ్గఱన్
ఘనతన్ నిర్జితనైతి నంచుఁ బలుకన్కన్ లజ్జచేతన్ జూపి!

వ. మఱియు జలావగాహక్రీడావిశితంబులును వికసితసూధికా
పిశంగంబులును హిరణ్మయంబులునగు యాదవాంగనాకల్పంబు
లచేతపాడపానలక్ష్మలాఖండంబులచేతంబోలె నజ్జలాశయంబు
శోభింపం బడియె; మఱియును

:78

సీ. "అరయ నేకన్మదీయచ్ఛాయయే చాలు
నిత్యంబు ఖామిసినేత్రములకు
నెడలేని సౌందర్య మిచ్చుట కీయంబ
నంబుచే నేమి కార్యంబు దలఁప?"
నని యెంచి నిజగుణవ్యాప్తితోధాన
పాభ్యసూయాచ్ఛతోయములచేతఁ
గరము నిశ్శేషంబుగా నంజనంబులు
ధౌతంబులయ్యె నందముగ మఱియు

సీ. నలిలపూరంబుచే హరిచందనంబు
ధౌతమైన నాపాండర స్తనయుగంబు

వలనఁ గృతపరభాగయా లలితనార
యష్టి సౌహృదమున లూనమయ్యె నపుడు

174

వ. మఱియు సమగ్రామృతగుణధారిణియు వికచోజ్జ్వలారవిందా
వతంసయు సదయితరమణినిపేవ్యమాణయునైన పుష్కరిణి
యువతిజననేత్రఁబులకు సురయుంబోలె నాడుణ్ణంబొసంగె;
మఱియు మజ్జనంబుగావించువరారోహల వికాలస్వచ్ఛనలిలమిందు
చిత్రంబులైన కుచకుంభంబులు భిన్నసూత్రముక్తాహారఘటిక
లచేత గుణవదాశ్రయాపేక్షచేత నంతటనుపాశ్రితంబులైన చం
దంబునం బ్రకాశించె; మఱియు సరసిజలంబులు వధూజనశ్రవణ
పతితంబులైన నీలోత్ఫలంబులు తమంతుండుబొడమినవైనను
నిజతరంగంబులెడలెడలంబునకు నిష్ఠాసంబు గావించె, స్వసం
భవుండైనను గొంతకాలంబున్నతస్థానగతుండైయుండి పదంపడి
పతితుండైనవాడు నిర్దేవులకుఁబరిత్యాజ్యుండగు టది యుక్తంబే
కదా! మఱియుఁ దోయపూరంబుచే నంగనలధౌతలాఙ్గార
సంబైన దంతాధరంబు దంతకతులచేతఁ బ్రజ్ఞాశితాంగరాగం
బైన శరీరంబు ప్రత్యగ్రనఖితుతంబులచేత నలంకరింపఁ బడియె;
నది యుచితంబుగాదె? సజ్జనులగువారిని సదాశ్రితులగువారలు
విభవాపాయకాలంబునందు శోభావైభవంబులచేతఁ బ్రకాశిం
పంజేయుదురుగదా! మఱియును

175

ఉ. జాళితపత్రపంక్తియగు కాంతలమోములఁదోయపూరసం
చాలనలంబమాసవిలసన్న్మృదుకేసరమిశ్రపింజరో
ద్వేలితమద్యభాగలగు విక్రతుమేచకవృద్ధ్యనుందరా
గ్రాలకమంజరుల్ సహృదలౌట రచించెను బ్రతరేఖలన్ 176

సీ. అంభోధిజలముచే యడుపులయంగరా

గము వక్షములనుండి కడఁగఁబడియె

ఘనకేశములయందుఁ గల్గు శేఖరములు
 హరియింపఁ బడియె నేత్రాంచలఁబు
 లందున్న మదరుచి హరియింపఁ బడద య్యె
 నది యుక్తమేకదా! యవని నాత్మ
 వంతుల చతుర్భవప్రియం బన్ముల
 చేత నలంఘ్యమై చెలఁగుఁగాదె?

గీ. మఱియు నయ్యాదవుల మేనవఱు నంగ
 రాగము హరించె హృద్గతరాగ మందె
 కదలకుండె; ధీరాంతరంగత్వమొందు
 నట్టివారికిఁ బరులచే హాని గలదె? 177

గీ. చారుడిందీర మఱుతకు హారమయ్యెఁ
 జారుపటమయ్యెఁ గటికట్లు శైవలంబు
 చెక్కులకుఁ బత్రరచనయై చెలఁగె; నదియె
 జలము లిట్లు కాంతలకుఁ భూషణము లొసఁగె 178

చ. ఒఱపుగ నంగనాగములనుండి రయంబున సిగ్గుచేబలెన్
 నిరుపమ హేమహారములు నీటమునుగుట భుక్తమాల్యముల్
 పరువడి సిగ్గులేమి సలిలంబులపైఁబడి తేలియాడుటల్
 పరగలఘుత్వమొందియును తాయరుధార్వర్యముతుచ్చు లుర్వరన్

చ. శరములచేతఁ బత్రరుచినంతటి ఖాళితమయ్యె మాల్యముల్
 పరువడిఁ జేలరాగము నిరస్తములయ్యె వరాంగరాగమున్
 బరిహృతమయ్యె నన్నియిటువృద్ధములయ్యె నటంచుఁదాపియై
 సరసిజతాఁబుఁ డంగవలఁ జారులఁగా నొనరించె నత్తఱిన్ 150

గీ. ఉదకములచేత శీతార్తి నొంది నట్లు
 వలె సుశీతలవాతసంచల వననము

యౌవనోష్ణత్వ మొందిన యజ్ఞముఖుల
స్తనతటంబుల యందు సంసక్తమయ్యె

181

చ. ఇట్లు జలక్రీడగావించి యనంతరంబ గాత్రసంపర్కంబువలన
సంసక్తమధికరక్తంబై మూర్తిమంతంబైన లావణ్యసారంబు
నుంబోలె నొప్పునరోజులంబు న్నవించుచుండఁ జంచలాభంగతరంగ
రంగస్థానలీలానర్తనకుశలవననాంచలంబులచేత సుపరిశీతంబు
లగు నారీసమూహంబు లమ్మహాహృదంబు వెలువడి రప్పడు
సౌందర్యాతీతయంబున సురాంగనలకై న నదృశ్యంబుఁబుట్టించుచు
నచారవిందహస్తయై మోల జలంబు నిర్గమించివచ్చు నొక్క
యువతిని మధ్యమానమహార్థవంబువలన నప్పడుప్రార్థించి
వచ్చు నిందిరాదేవిం బోలె నిరీక్షించి కృష్ణుండు సముద్రమథ
నంబును సంస్మరించె; మఱియు మారుప్రదేశాంతర్దానార్థంబితి
స్సిగ్ధంబై న యేడుకూలంబాచ్ఛాదితం బయ్యె జలసేకంబువలన
సంసక్తంబై న యద్దుకూలంబును విమలతరాంగనాపీఠరసస్థులు
బహిర్గతస్వకీయకాంతిచేత నాచ్ఛాదించె నవ్వరారోహులు కటి
తటంబులం దేవస్త్రంబులుధరించి రాశరత్నాలమేఘచ్ఛాయగల
వసనంబులు కామినీనివసనానందంబున దరహాసంబు గావించి
నట్లుండె; విడిచివైచిన యంబరంబులు గళజ్జలంబులగుటంజేసి
స్థూలాశ్రుపాతనంబున రోదనంబుగావించినట్లుండె; మఱియునర
సత్వంబువలన నధికసంసక్తి నొందిన వగుటంజేసి మిక్కిలి బహు
ప్రకారంబుల నిష్కానితంబులయ్యును నూతన రక్తకంబుల చేత
యువతుల సుందరాంగంబులనుండి యతిప్రయత్నంబున విశ్లేషి
తంబులయ్యె మఱియును

182

సీ. లలన యొక్కతె యంస విలుశితకేశయై

తోయార్ద్రతమవును దుడిచికొనియె

నటులై నఁ దన మోల నంతింబునఁ బ్రియుఁ
గని వెండి స్నేదోదకంబునఁ
సార్ద్రమౌ తెలుఁగక యత్తన్ని చానెన్ని
మాటులు దుడిచిన వారదయ్యె;
మఱియొక్క వనిత సీమంతంబు కరముల
దిద్దుచుండుటఁజేసి సుద్ది గలిగి

గీ. చాల నాలక్ష్యకుచపాహుమూల యగుచుఁ
బరగ నిఖిలాపవంత డౌ భర్తచేత
వేడుకలు మీఱ సారెకుఁ జూడఁబడియె;
విషయములయందుఁ గామికి విరతి గలదె

183

మ. ధవళాంభోపరిధౌతగాత్రము లసత్కాంబూలరాగోష్ఠమున్
నవసూక్ష్మాచ్ఛవివిక్తచేలము రహిన్ వారీమణిశ్రేణి క
ట్లవియే చాలు నలంకరించుటకు బంచాస్త్రోరులీలావిలో
లవిభావోజ్జ్వలుఁడైన వల్లభుఁడుల్గన్ సొమ్ము లింకేటికిన్? 184

వఁ ఇట్లు నరసి మజ్జనవిధౌతమానిసీమానులును నతికయశోభావం
తులును నశివిమలాంగ కాంతులునైన యాదపులనవలోకించి
యుష్టాంకుండు వారియట్ల నవరవారాశిపూరంబునందుఁ బ్రవే
శించుటకు నిశ్చయించెనంత.

185

సూర్యాస్తమయ వర్ణనము

గీ. తపనుఁ డాత్మీయతేజోభితావజనిత
వై భవంబు సహింపనివాఁడు పోలె
నబ్ధిపలిలంబులోఁగ్రుంక వాత్మఁ దలఁచి
యత్తైల మారోహింప నరిగె నపుడు

186

* మూలమున రిప సర్గసమాప్తము.

- మ. స్మరశీతోత్సుకయై చ యొక్కనతి చంచత్ప్రీతితో నాత్మమం
దిరమందుండి గవాక్షమధ్యగఽదృషిన్ వేగ నస్తాద్రిశా
స్వరమధ్యోబ్ధిక హస్తమాత్ర మసకాశంబున్నదంచున్ దళం
తరమానంబు గణింపుచుండె దపనాస్తప్రాప్తిగాంక్షింపుచున్
- చ. పరిణితి నొందినందున విభావరిహీనప్రకాశయు క్తమై
స్ఫుగితవిపాండురాశ్రుశిరమున్ వహించి యనుష్ఠగ్రాతమై
మఱియు సనాతపంబగుట మందదివాకరబింబనేత్రమై
యరుదుగ నత్తఱిన్ శిథిలమైకననయ్యె దిసంబు చూడఁగన్
- చ. ఉరునవకుంకుమారుణపయోధరయై స్వకరావసక్తభా
స్వరరుచిరాంబరాధ్యయయి బంధురరాగనమేతయైన య
వ్యరుణదిశాంబుజాక్షిమణిపై నతివక్తిని బొంది భానుడున్
గర మనురక్తుఁడయ్యె నధికద్యుతివెల్లనడంచి ప్రీతితోన్ 189
- చ. అలరు దినాంతశీతలతరానిలలోలితమాత్మవల్లకాం
గశియగుటన్ నివాసమునకున్ వెన నంగుళిసంజ్ఞఁ ఛేదగం
బిలుచుచునున్నదాని క్రియఁ జెంపగు కాళికఁ బక్షిసంఘముల్
మరలఁగ మత్తరంబిడిన మాడ్కిఁజెలంగెఁ దదారవంబులన్
- గీ. అరయసంధ్యాసమీపమం దబ్జిఃఖునీ
గరము లప్పుడె కైలశృంగంబుఁజేరె;
సజ్జనులు వాళకాలమాసన్నమైన
నున్నతస్థానమున నుండు టుచితమెగద? 191
- గీ. జగతి దైవంబు ప్రతికూలమగుచు నుండ
పాధనములెన్నియుండిన సఫల మగువె?
కరనహస్రమున్నఁ బతనకాలమందు
నూతనగౌనవాఁగెనే హేళి కొక్కమైన? 192

క. అతులజపాసుమగుచ్చ

ద్యుతియగు రవి యస్తమాన మొందుచునుండన్

దతదిగ్గజలయము కురువిం

దతతిగతనుమధ్యమైన సలువున నొప్పెన్

193

గీ. తప్తకనకాభమగు రవితనువు సలిల

మందు నర్దనిమగ్నమై యలరె నప్పు

డజఃఖివిభిన్నభూరిబ్రహ్మాండకైక

ఖండము : ధంబున మనోజ్ఞ కాంతి యగుచు

194

చ. నిరుపమరాగవంతుఁడును నేత్రసుఖప్రదదేహధారియున్

బరగ నతోపకారియును భావిశమిత్రుఁడు నై నసూర్యునిన్

వరవసుహీనుఁ డౌటవలనన్ వియదాలయసీమనుండి బత్

వెరపునఁ బాళిదిగ్గడిక వెల్వడఁ జేసె గతాభిలాషయై

195

ప. మఱియుఁబద్మిని యినుండు గ్రుంకునంతకు పంకుచద్దశంబులచేత

నర్దనిమీలితనే తయైయుండి యస్తమయానంతరంబునస్వాంతర్ని

ర్గతమధువస్తూల బాష్పజలంబులు నించుచుఁ గమలలోచనంబులు

ముకుళింపఁజేసె; నస్తమయానంతరంబున నంతరిక్షం బించుక

సేవలత్యనక్షత్రంబై యదృష్టకాంక్షమండలంబై యుండి వదం

పడి యర్ధాస్తమయంబగుటవలనఁ బ్రకాంతసంతాపంబై యను

దితాంధకారంబై ప్రకాశించె; గుణహీనుం డగువానికి నిర్దోష

త్వంబై గుణంబగు మఱియును

196

గీ. విపులరుచిధాముఁడగు భర్త తపనుఁ డట్ల

నవగతుం డగుచుండ నవ్విపులరుచులు

చిచ్చులోఁజేరె నటుప్రవేశింపవేని

వరభవంబున నాతండు భర్త యగునె?

197

మ. జనిసందోహకృతప్రణామయును జుచచ్చారుకౌసుంభర
మృనితాంతారుణకాంతియు క్తయగుసాయంసంధ్యమున్ నాశఁ
బనిగా నుజ్జితమైన దేహమగుటన్ వర్ణింపడయ్యెన్ 29
జ్జనవంద్యత్వనిజాపిహస్తమహిమన్ బిచ్చంపఁగా నేటికిన్? 193

సీ. అప్పుడు సాంద్రసాంధ్యాంకుచ్ఛటారణి
తం బొట పిరహా ర్దిదశిహృదయ
సంజాతశోణిశన్నపితమై నటు వోలె
గ్రక్కసఁ జక్రవాకద్యయింబు
జోడ్వడి వేఱేఱు సుక్కుచుఁ బఱచె నె
య్యది జల-మలఁ బుట్టె నట్టి వదలె
మనిశంబు లిడ్మికి నాలయంబై యుండు
ననుట ప్రసిద్ధ మయ్యజ్జమునకు

గీ. హీనదశ వచ్చినప్పుడు దాని విడిచె
నది కృతఘ్నత్వ మగుఁ గాదె? యచనితోనఁ
గరము చవలుర కీ కృతఘ్నత్వబుద్ధి
గలుగు టది యొక్క చోద్యమే? తలఁచిచూడ 199

గీ. “అకట! మిత్రునితోఁగూడనరిగె దివస
మేను మిక్కిలి నబల నిందెటుల నుండు?”
నమచు రవి విరహంబున నతనితోడఁ
జనియె నన్నట్లు వెంటనెచనియె సంధ్య 200

• రాత్రికాల వర్ణనము •

చ. వనరుహమిత్రకేసరి స్వవర్ణము తోయధిసీటఁదోవఁ గ
న్గొని ప్రతిసించా మంచుఁ గడుకోపముచే వెన దానిపైకినే
గిన్నెయ నీటిలోనమునిఁగెన్ వెనుకన్ బటుడంతిసంఘముల్
పనిఁబడి నిర్గమించిన తెఱంగున దిక్కులనిండెఁ జీకటల్ 201

- గీ. నివిడపంకరుచుల చెగడు చీటిగుంజు,
కొండగుహలలోన నుండి నలికి
నరుగుదెంచె నొక్కొక్క మెలియు బాహ్యంబున
నుండి చొచ్చెనొక్కొక్క కొండగుహల 202
- గీ. ఉరుతమంబు క్రిందిను డి పీడికి నృద్ధి
నొందెనొక్కొక్క మీదనుండి క్రింది
కట్టు జాతెనొక్కొక్క యటుగాక యడ్డంబు
దిరిగివచ్చెనొక్కొక్క వెలియరాదు 203
- గీ. మిన్నుమన్నునిండు పెరిసిచీకటి గ్రమ్మె
గన్ను పొడుచుకొన్న గానరాక
యున్నవేళ యోష లోగి రసాంజనమునే
నెఱిగి రపుడు ప్రియుల యింటితెరువు 204
- చ. అరుదుగ గాఢసంతమన మప్పుడు కాంతలకున్ బ్రయానునం
సరణము సందుగల్గు రతిసౌఖ్యమవశ్య మటంచునాత్మతో
నరసి నదాభయం బొసంగ దయ్యె గుచద్వయమపు నీలయో
గరుచిరరోమరాజి పథకంప మొనర్పకయుండె నెంతయున్
- గీ. పవలు రురుచిచే నెద్ది ప్రబలదయ్యె
నట్టి గ్రహగణ మతితమోవ్యాప్తమిని
బొంది మిగుల బ్రకాశించె; బుడమిలోన
నల్పు లధికులు గారె? సీచాశ్రయమున 206
- వ. మఱియుఁ బటిరకుంకుమాద్యనులేపనంబులును గు సు మ
మూల్యంబులును భర్తలయందుఁ బొలయల్కుఁ బూనియున్న
యువకులును ద్వీపజ్ఞానిలు నివియన్నియు నాప్రదోషకాలంబు
చేతఁ గృతప్రసవమునన్మథోద్ధీపనంబు గలుగున స్లేకకాలంబునఁ
బ్రబోధితంబులయ్యె; మఱియును 207

• చంద్రోదయ వర్ణనము •

చ. భరణితలాభినిస్సృతవృధాకుకులేంద్రఫణాసహస్రసం
భరితమణరుచిప్రతతిభంగి సుధాకరదీప్తిజాలముత్
దిరముగఁ జాకచానసుని దిగ్విలయంబు నలంకరించె ను
ర్వర నటు పద్మమల శిరమావంపగఁ గల్వలు దెల్పినొందగన్

సీ. విమలప్రభాసమన్నితము పూర్వచల
వ్యవహితశశిబింబమైన వాస
వాళాముఖం బ్రవకాశదంతబయి
భాసుర సచిలాసహస్రమైన
దాని చందమున మందముగఁ బ్రకాశించె
నగ్రభాగంబున సమృతభాను
భానూపలక్షితంబై నెఱఁ బరిమంద
విదళితతిమిరౌఘ వితతచారు

గీ. జటలు గలిగియు గగనంబు సర్వమంగ
శాదివతిసూర్య యసివల్కు టదియు సత్య
సునుచు జనములచే నిశ్చితార్థమయ్యెన్
భు పవతి కంబరం బొక్క సూర్య గాదె 209

చ. నవసునకౌముదీసుమపినద్దతమఃకబరీభృదింద్రది
గ్యుతతి విశాలఫాతటయోగ్యమసోహరచంద్రఖండమున్
సవరణమీఱఁ బొందు మృదుచందనపుష్కరసిక్తమైన య
ట్లవిరళకాంతియై వెలసె నంచితవైఖరి నద్భుతంబుగన్ 210

క మ్రోదలఁ గళామాత్రుండై
పదపడి యర్థమయి పదపఁ బరిపూర్ణుండై
విధుఁ డొప్పె; నెంతి శోభా
స్పరుండై నను శృద్ధిపొందు జగతిఁ గ్రమమునన్ 211

- గీ. వికచపాండునలోఁబడు గ్వీమః విధుఁడు
మొలల మేల్కొప్పు నీ రాజపుత్రిముఖసు
ధాంకుఁడునుబోలె హరిల్పమైన యట్టి
యుద్ధిలోనుండి మీఁకిఁ బుడితుడయ్యె 212
- ఆ. వె. వితతలక్ష్మణాఁ గలరమ్యగాత్రుడై
జలని చుట్టముటపట్టు గోలువ
జలధి నుత్తరించి శశిరామభస్మిండు
ప్రబలితిమిరదనుజరా కి దునిమె 213
- ఆ. వె. శశివణిగ్వీరుండు సతలంబు ముగ్ధత
నామి గగనపేషణియందుఁజేరి
యుడుగఁబండుకళల నుపచయమొందిను
కుతుకమును భరించెఁ జతురు డగుచు 214
- గీ. రాత్రి పువలయశాఘ నలంకరించె
రాత్రిరి నలంకరించె / శాపిఘండు
ఘనులచరిత మన్యోన్యోపకారవంత
మగుచు నవిలంబితక్రమమై తనర్పు 215
- గీ. అర్కపాదాభినిహతయై యశిరుతములఁ
బవలు రోదన మొనరించు పగిదినున్న
కుముదినీసతి శశిక రాగ్రములచేత
నపుడపుడు సంస్పృశింపుచు నాశ్వసింపె 216
- గీ. విభునిమ్రొల సతులు విధురశ్మిగళదంబు
కణహిమాంకుమణివికారప్రతిమ
నతనుఘర్మసిక్త యగుసపత్ని యటంచు
ప్రభాంతిసొండకసిరి భయముగదుర 217

సీ. అరయ నోపధిపతి యన్మృగగర్భజ
కరముల నంగనాగ్రాతములను
ఋమార్జవముఁ జేసి పరితాప మొనరించు
ఘగమాసవిషము శతదణమె నించె
సధికప్రకాశితాశాంతకళాగరు
గ్నికరఁబు నిమలమానికపోల
మలయందు వెసఁబ్రతిఫలనంబునొంచె న
మంచితభంగి వ్యాపించె నపుడు

గీ. సితరుచిహవాద్మిభుజసమాశ్లిష్ట గూరి
వేలయైనను గడిలి ఊఖింపఁ జేసె
ననఁగ మన్మథగరసారయదుఁణమును
ఊభమొందించె ననుటెంతచోద్య మహాహ! 218

వ. అంత మదనుం డేకాకి యగుటంజేసి యసామర్థ్యంబున గృహంత
రంబులయందు సుప్తుండై యుండి గవాక్షవివరప్రవిష్టంబులగుటం
జేసి స్ఫటికరండసంకాశంబులైన చంద్రికరణంబు లవలంబించి
లేచి చంద్రోదయుంబు కంటెమున్న గాఢసంతమనంబుచేత
నలఘితపాణిక్షుంఢై యుండి శీతకరుం డుదితుండై దిశలు
ప్రకాశింపఁ జేయుచుండ నప్పుడు నిజకార్ముకం బాకర్పించె.

చ. ప్రసవధమర్దనుశ్చలితరమృశిశిముఖజాలముల్ శకాం
కసురుచిమండలోదయవీకాసము నొందుచునుండఁగా నము
ల్లసితనవాసితోత్పలకలాపములందును బంకజాక్షిమా
నసములయందు నొక్కతటి నబ్జ్యగఁజేరె రొడల్పెలంగఁగన్

గీ. దిబ్బుఖంబుల కత్యంతతేజ మొసఁగి
నరసరతి కాకులత్య మొసంగి యత్రి

వీరబోధృవాపరపహ్నిచిధిఁడు కామ

దేవున కొహగె నధికప్రదీపసంబు

221

వ. ఇట్లు చంద్రుండుదయించి సాంద్రచంద్రికాజాలదవశిక్రతదికా
ముఖుండై వెలుంగుచుండ నక్కలంబునంగు న్నితంబైన సమ
స్తకార్యం బుపకారంబుగానైన నప్పు డంగనలు ప్రియతమా
గమనంబు నిశ్చయించి నై పథ్యంబు గావించి 'దంగి' రెట్టనిన

• అంగనల నై పథ్యము •

క. తరుణీకుచతటములు గురు

తరై కహారమును సహనిధంబుగఁ దాల్చెన్

ధర సంహతత్వజనిరం

తరాళత భరింప నవ్విధంబె ఘటించున్

222

గీ. తరుణి కదళీప్రకాండోరురువు మొదలఁ

జారుఁజనునన్తలీవరినరమనందు

సాంద్రతరమేఖలోరుపాళంబుచేతఁ

గంతుదంతావళంబును గట్టివై చె

223

గీ. సతులకెమ్మొవులందు లాఠాద్రవంబు

తతకపోలములందు లోద్రకరజంబు

కనులఁగాటుక విశదశంఖమున నిడిన

పాల కరణి శభిన్నమై చాల నొప్పె

224

సీ. చలదుష్టల్పలాధరదళయుతంబులు విక

సద్దళవాంఛుకేసరభరములు

ప్రకటితగండఫలకములైన ముఖంబు

జములచే నొప్పిరి రమణు లప్పు

డధికునిచే జితుండైనచాఁడు విదేశ

గతుఁడయి చనునట్లు గాక కుశలుఁ

దైయుండెనేని నయ్యగ్నికాని గగ చాశ్ర
యించి తత్కృపను జీపించునట్లు
ప్రతిమాచ్ఛలమున నిర్మలకపోలములై న
యింతులనుఃఖ మాశ్రయించె విధుడు

గీ. గరిమ నెయ్యది నిజభల్లపితమధ్య
మగుట నిడరాగములు నోలె నతికృశత్వ
మొదడయ్యె దత్కరినతరోరుచము
లందుఁ గామాశ్రయములు ప్రతిహతములయ్యె 226

వ. మఱియు నక్కా మినులు విశేషవిశారదలయ్యును బ్రియతముం
దై న నాయకుండు శమమందిరంబులకుఁ బుచ్చుచుండఁ బ్రియగమన
సంభ్రమాతిరేకంబున వారిమనంబు ముంగలనున్న మనోహరంబు
లై న సువసనాంగరాః సుమనోవిభూషణంబులతో నిది మనకు
ధరింప నర్హంబని నిర్ణయింపఁజాలక తడఁబడుచుండె ; మఱి
యొక్కయంగన యాలింగనము విచ్చేదభీరుత్వంబున సంగరాగ
మాత్రవ్యవధానంబై న సహింపఁజాలక తనశరీరంబునందనులేప
నంబు సేయకుండ నీ యనవలేపంబు బ్రియసంగమంబునందు
మిక్కిలి యుక్తంబై యుండు ; మఱియును 227

గీ. కలిత నిజపాణివల్లవస్థలితములయి
ప్రూణరంధ్రంబులకు నెగఁజ్రాకునట్టి
శ్వసితములచేత వదనవాసనగ్రహించి
ప్రమదయొక్కతె యనందభరితయయ్యె 228

గీ. విష్ణువదముచే సఖిచేత విధృతమైన
చారువరిపూర్ణమండలచంద్రునంగు
విమలదర్పణమందు నవ్వెలఁదు లావ్య
శోభ నటు సారెసారెకుఁ జూచిరపుడు 229

వ. చుటియు నెచ్చు డొక్కటిరొక్కరితయైన విలాసవతి కపో
 లార్పణంబు కొఱకుఁ బ్రహ్మభూతపాణిఁ బల్ల వార్పితకపోలకలం
 బైన నిజబాహువునుజానుభాగంబున నునిచి కాలక్షేపార్థంబు కంఠ
 పరివర్తిషడ్భాదిస్వరవిహీనంబయిన గానం బవ్యక్తమధురంబగు
 నట్లొనరింపుచు నుగ్గివయై ప్రియునిలాక కెదురుచూచుచుండె
 నప్పు డత్యంతకామమోహితంబైన యువతిజనం బనురాగవ్యం
 జనచతురలును మధురవదన్మనుతార్కరలును రమ్యస్వరూపలును
 బ్రియచిత్తసమాకర్షణసమర్థులైన దూతికలను నేత్రంబులం
 బోలెఁబ్రియుల యొద్దకుంబనిచి రంతఁ బ్రియులకడకుంబోవ
 నమకట్టియున్నదూతికలతోఁబాయుట వేఱ్యేర నిట్లనిరి 230

• ప్రణయ సందేశములు •

సీ. దయితుఁడు నామీద దయ దప్పకుండున
 ట్లొగి లాఘవము నొందకుండునట్లు
 నేర్పుతో నాదు సందేశంబుదెల్పి చ
 య్యన నిందుఁ దోడిదెమ్మనియె నొకతె
 యపరాధకారయైనట్టి కాంతుని ధిక్క
 రించి క్రమ్మరనేనె మంచిగోరి
 యనుసరణము నేయుటది కడులాఘవం
 బైనను సాధ్య కట్లనగరాదు

ఆ. వె. విభుని యలుకదీల్చి వెండియు నతనితోఁ
 గూడియుండు టదియె కువలయాఁఁ
 నతికి ధర్మమీవు చయ్యనఁజని వేగఁ
 బతిని దెమ్మటంచుఁబలికె నొకతె

231

ఆ. వె. మనసు దాచనెల? మగువ వల్లభునితోఁ
 జర్పనేయు నంత సాహసంబు

లేదు నాకు వేగఁబ్రయునిఁ దోడ్కొనిరమ్ము
పొ మ్మటంచు నొక్కబోటి కలికె

292

- చ. చెలియరొ! నీవు మత్ప్రియుని చెఱుకుబోయి తదీయదోపమున్
బలుమలు లెక్కపెట్టక ఘనఁబుగఁ దోడ్కొనిరమ్ము నేరముల్
దొలఁగక యింతయున్ మనమెటుంగనియట్టులనుఁద మీవు నే
ర్పలరఁగఁబొమ్మటంచు నయమారఁగనొక్కఁడెఱుపెదూతికన్
- చ. మఱియొకకాల చాలనభిమానముచే నిశిత ర్తయొద్ద కి
వరుగు మటంచుఁ జెప్పి తను సంపకయున్న సభిలలామ గ్ర
చ్చటఁబ్రయుపాలికేగెఁ;దనయంత నెమిత్తులు మిత్రకార్యమున్
వెరవునఁ జెప్పకన్న నెరవేర్చి కృతార్థులుగారెఁఱారుడిన్ 284
- ఉ. స్థిరముగ నొక్క వాచికముఁ జెప్పుమటం చల దూతి వేడినన్
బరువడి లజ్జ నుత్తరముఁ బల్కక నాయిక యూరకుండి దు
ర్భరతరవంచకాణితిబాణకృశీకృతమైన గాత్రమున్
గుఱుతుగఁజూపెఁ బైఁటచెఱుగున్ దొలఁగించి నతానవాబ్జయై
- వ. ఇట్లు దూతికలు నాయికలచేతఁ బ్రేషితలై ప్రియులకడకుంజని
యకుటిలచిత్తులగువారి సుహృదర్థంబైన చేష్టితఁబు స్వభావవిప్
రీతంబైనను బ్రకాశించుం గావునఁ బరుషులవోలె సప్రగల్భం
బులును బ్రతిభాగర్థంబులునగు వాక్యంబుల నిట్లని రందొక్క
దూతిక యొక్కప్రియునిఁబ్రార్థింపుచు నిట్లనియె 286
- గీ. వసుధ మద్రూపకీర్తి నెవ్వఁడు హరించె
నట్టి పురుషున కనుర క్తయయ్యె ననుచుఁ
బొసఁగ నీమీఁది మచ్చరంబున మరుండు
నీదుప్రియ నేచుచున్నాఁడు నెనరులేక 287

చ. యువతి భవద్గుణాళి విన సుశుభ్రయై యిటు సారెసారెన్
 శ్రవణము నంగుళీముఖమునన్ బరిఘట్టన మాచరించు న
 య్యవిరళఘట్టనంబు భవదలచితసద్గుణపూగపూరిత
 శ్రవణము తృప్తిలేమి మంలన్ వినగోరుటచేరనేకదా! 238

సీ. అలఘుతరోష్ణశ నధిగమించిన యూర్పు
 సెగలిచే నెండిన నాగువమోచి
 నాగవల్లిదళరాగరసం బది
 సరసత్విమొందిన జాలదయ్యె
 గమలాక్షినిరంద్రకరిబృహత్కృచ
 మండలావరణ ముద్గండవృత్తి
 విడిశించె నటు గాన మదనశరంబులు
 నిశితత్వ మొందుట నిశ్చయంబు

గీ. కుసుమశరుడు నిర్దయుడయి కుసుమసాయ
 కముల ననిశంబు తాపంబు గలుగఁజేసె
 గావున భవప్రియాంగనాంగంబు మిగులఁ
 గుసుమములకంటె సశ్చోత తోమలంబు 239

గీ. ఓసర నవకృతిచే నుపయుక్తమైన
 సర్వ మమృతమైనను సువిషత్వమొందు
 నమృతము ప్రవించు శశిరుచు లహహ! నీదు
 విరహమున నేర్పఁగొడఁగెను వెలది విపుడు 240

క. అనియిటు దూతిక పలికిన
 విని యవ్యాక్యములు నమ్మెఁ బ్రియుడటు; మునుపే
 మనసెఱిగి యున్నవానికి
 ననుమానము లేక యనుకు టరుదే మాటల్ 241

• ప్రియతమాగమనము •

వ. అప్పుడు ప్రియతమాగమనమునందుండి యంబుకంఠమున్ను ప్రస్తానమార్గా
భిజ్జిత్వంబు నొందియుండి పడి పడి నిశాకరుండుదితుండగుచుండ
లబ్ధిపదచిహ్నులగుటంజేసి దయతలచేతసమాకృష్టంబైన మనంబు
నకు నన్నిష్టలైనయానపురుషులు ప్రియురాండ్ర యిండ్లకుంజని
రంత

242

• కామినీకాముక విలాసము •

చ. వరుఁ డరుదేరఁ డప్పడొక భామిని గ్రక్కునలేచి సంభ్రమ
స్ఫురితవిశాలనేత్రయయి సొంపుగఁ గన్గొనుచుండ శ్రావణా
భరణనవోత్పలంబు శ్రుతిశాగమువీడి ధరిత్రిపైఁ బడెన్
గిరమశినాగముల్ సెలంగఁ గంతుడఁ ద్రోపుడు వడ్డచాడ్పునన్

చ. తరుణుఁ డొకండు శీఘ్రమునఁ దప్పక వచ్చుచుండఁజెచ్చెరన్
సరథశమొప్పు లేచి విలసత్పముదగ్రకంచద్వయంబునం
బిలుసున మింటి కిట్లెగయ మీటుటఁజన్ గమకించుదాని మం
దరి నపు డడ్డగించె వితతంబుగఁ గౌఁగిటఁ బట్టి బ్రెచ్చెన్ 244

అ. వె. వెనుకఁగాఁగియున్న ప్రియవల్లభుని ప్రతి

బింబభారవహనవిధురమైన

యద్దమును వెలంది యతికష్టముగఁ దాల్చె

వడఁకునేత జాతివడకయుండ

245

క. వదలకప్రియుండు కౌఁగిటఁ

గదియించిన వానితోమ్ము కఠినకుచములన్

విదళింపుచు మొలగజ్జెలు

పదమ. అ నందియలు మొరయఁ బరిరంభించెన్

246

ఆ. వె. ప్రియుఁడురాఁగ వేగఁ బీరివిడిచి లేచి

చానయొకతె చీర జాటిపోవ

హస్తరుద్ధసీపయై ఊణనృప్తురు

కదిలి గలుగునట్లు గప్పికొనియె

247

గీ. ప్రియుఁడు చప్పడు గాకుండ వెనుకనొదిగి

యతులసు మూయ నితఁడెవ్వఁ డనుచు నడుగు

చెలులకు నవోధ సిగ్గుచే జెప్పలేక

మేనఁబొడమిన పులకలు గానుపించె

248

చ. ప్రియుని సమక్షమందును బ్రవేషితమై పృథులొరుసాదమై

రయమున లజ్జచే నతివిలక్షణమై ప్రతివత్తిమూఢమై

ప్రియమిగురింపఁ జేయు నొకప్రేయసిచేహము వత్కృరక్తిచే

నయనవిలోకతందెలిపె నవ్యతరాదర సంభ్రమంబునన్ 249

ఉ. ఇంతులు కాంతు లిట్లు తమయింద్లకు వచ్చినఁజూచి యాశ్మలో

సంతసమంది వారియుపచారగిఘానమునందు భూరిది

గ్ధంతికరోపమోరుయుగ గాఢభరాలసయాన లయ్యు న

త్యంతగతిప్రచారముల నర్మిలి నొందిరి ప్రేమ నెంతయున్

వ. మఱియుమనోహరోచ్చలితఘ్రూయుగంబును నయనచేష్టావిశేషం

బును హస్తాభినయసహిత చతురవచనంబునుయువతికి స్వభావసిద్ధం

లైనను నిపుడాచార్యునిచేత సభ్యాసితంబగుటంజేసి ప్రథితంబైన

వాట్యవిలాసంబును బోని విలాసంబు గలిదియై యొప్పె;నప్పు

డొకనాయిక సవత్సీవామంబునఁ దన్నుఁబిలుచు వల్లభునితో

సోపాలంభంబుగా నిట్లనియె

251

సీ. నలున! నీకు నహాస్ర నయనముల్ గలిగింపఁ

డది సృష్టికర్తకు ననుచితంబు

సరయ మద్విషయమం దది ప్రస్ఫుటం బయ్యె
 నిటు గోత్రభేదివై యెసగు నట్టి
 నీచేత నింద్రత నిజముగాఁ బ్రకటికృ
 తం బయ్యె నిక వేయి తలఁప నేల?
 విను మఱి గతనై స ననుఁ జూడ కిప్పుడు హృ
 ద్గతయైన సతి నెట్లు గాంచి తహహ !

ఆ వె. యనుచుఁ బల్కి యల్కు నవ్వలఁజనఁజూచు
 నట్టి సతిని దృష్టి నమనయించి
 కాంచి ఘంట లపుడు ఘల్లని మ్రోయంగఁ
 గదియఁ దిగిచి ప్రియుఁడు కౌగిలించె 252

చ. మఱియునొకండు కోపమున మానినిపల్కినమాటకల్గి చె
 చెప్పరఁ జనఁ గృత్రిమతుతముఁజేసె వరోరుష మ్రోల సుండి బం
 ధురకృపచేత వల్లభుఁడు “తుమ్మగబోవగ రా” దటంచుఁ దా
 మరలెను బోవ కిర్వురు సమాసులు గారె కృతానురాగతన్

ఆ.వె. ప్రియునిఁ జూచినంతఁ బ్రేయసి నీఁబం
 ధంబు వదలె హ్రీగుణంబుచేత
 వదవళిని వంచె వల్లభాలోకన
 మాత్రమునఁ దొలంగె మాన మపుడు 254

ఉ. అచ్చుపడంగ మన్మథశరాగతతాపము యావనోష్ణమున్
 హెచ్చుగ వల్లభుండు దను నెంచకఁజేసిన నేరమిట్టి ము
 చ్చిచ్చునఁ జాలఁ దప్తమయి చెమ్మవహించిన దత్కుచోరుఖా
 రోచ్చయ మీషదుష్ట మిడ దొప్పుగఁ గౌగిటఁజేర్చువేళలన్

చ. స్మరగురుయావనోష్ణముల సాంద్రతరోష్ణతనొందియున్న సుం
 దరకుచకుంభయుగ్మమును దాల్చి మనోజ్ఞ ముఖంబుచేత నీ

స్థిర విహరించు వేడ్కఁజనుచు బిస యుర్వశి పోత నొప్పె నా
సరసిజవత్తలోచనకు సాటియె మేనక రూపసంపదన్ 256

• మదుపాన పద్ధతి •

వ. ఇత్తెఱుగి న సిప్పు దువిశమిలకోపాంతరాయఁబులై న శకాంక
కిరణంబులు కామినీకాముకులకు దూతకల కరణి ననోన్మిస్యసం
ఘటనంబు గాపించుటకు సమర్థంబు లయ్యె; నిలసిన్నడితనీతొక్క
రాదిమదనాతిరేకవికారంబులై న మగ్యంబులు లజ్జా ప్రత్యూహా
నివారణకళంబులై నున్నెలంతలకు సురత కార్యంబులం దా
చార్యత్వంబు వచ్చె. * బాసగోష్ఠి ప్రస్తావానంతరంబున ధావన
జాళనాది సంస్కృతంబులును స్వభావసంస్కారసౌరభ్యయుక్తం
బులును నముల్లసన్నయనవారిరుపాంబులును నవయవసుయోజి
తంబులును, కామినీవదనంబులు యౌవనిపురుషులకు సురాపాన
భాజనత్వంబు ప్రాపించె నప్పుడు 257

చ నతఃకము సోపచార ముపశాంత విచారము చిత్త కాంతణి
యతమము సానుతర్ల మగునట్లనుతర్ల వదలఁబసన్ నము
న్నతగతినున్న సత్తనునుదాల్చిన ప్రేమను బ్రాణనాథుల
ప్రతిమ సుధారసంబు బలె బాసమొసర్పగఁజేసి టిలతులన్

సీ. అనుపమాక్రాంతకాంతానన ప్రతిబింబ
మగుటచే గిన్నుల కతిసుఖంబు
లిలితరసాలపల్లవగంధి యగుటచే
ననిశంబు నానిక కధికసుఖము
సౌరభాగతనముజ్జ్వలభృంగరవముచే
శ్రవణంబులకును నిర్భర సుఖంబు

* మూలమున శివ సర్గ సమాప్తము.

గురుతరమాధుర్యగుణయుక్త మగుటచే
రసనకు మిక్కిలి రమ్యముఖము

పదపడి సుశీతలత్వంబు వఱలుచునికిఁ
జర్మమున కెప్పు డంచిత స్వర్ణముఖముః
నిచ్చుచుఁ దదాసవంబు పంచేంద్రియముల
నధికసంతుష్టి నొందిందె నద్భుతముగ

259

మఱియు సుస్మదభ్రమదళి మద్యసురభి
పుల్లలోచనకామినీముఖము మద్య
పూర్ణచషకంబు గనుఁగొని మొదల నెచట
వ్రాలుదు నటంచు సంకయాక్రాంతమయ్యె

260

థరితవారుణియగు పానపాత్రమందు
బింబితంతైన యువతిముఖంబు కమల
మనిభ్రమించి తుమ్మెద వేగ నచటవ్రాలె;
భ్రమణశీలికిఁ గలదె? తత్త్వప్రచింత

261

ప్రియురాలొసఁగిన మద్యము
ప్రియుడే నతిమధుర మనుచుః పీతంబయ్యెన్
రయమున నచేతనములగు
ప్రియకాంచనమకుటరుచులు పీతంబగుచోన్

262

తరుణి మొదల వ్రావఁ దన్మధురోష్ఠర
సంబు మద్యమందు సంక్రమించె
నదియు భుక్తపూర్వమైనను ప్రయతముఁ
డన్యమద్యమనుచు నారగించె

263

అధికమాధుర్యమొందిన మధురసములు
కాముకుల రమ్యవికచవక్త్రములచేతఁ

జెలువుమీఱు ప్రూణంబులచేతఁగిలువ

తావి యేకకాలమునఁబీతంబు లయ్యె

264

గీ. మఱియు నుపదంశకాంక్షియౌ నరుఁడు మధుస

మాన మధురాధరంబు నట్లాసుచుండ

యావకం బహుళమయ్యె నపుడు దంత

పీడచే వెండి రాగాభివృద్ధి నొందె

265

వ. మఱియు సమదనంబగునట్లు మదకారి ప్రేయసీవదన పానపరుం
డైనకాముకునకు సకృదాస్వాదితమద్యంబె వైపరీత్యంబున
నొక్కఁడుఁ బవదంశస్థానంబునఁబయ్యె మధుపానాన క్త చిత్తు
లైనవారల కధరాస్వాదం బుపదంశం బగు; మఱియును

గీ. మద్యపానంబుచే గడు మధురము లగు

కామిసీకామకుల సునక్త్రములచేతఁ

జపకనిహితోత్పలం బిశిస్థానరుదిత

మైనక్రియ లజ్జచేఁగ్రింది కరిగె నపుడు

267

వ. మఱియుఁ ద్రివార మధుపానసముత్కుటమదోద్బుద్ధసంస్కార
ప్రతిభావితప్రగల్భమతులైన కామినుల ప్రతికూలవాక్య ప్ర
యోగరమణీయంబై మొదల లజ్జచేత సూచితంబులై ప్రస్తుత
మదాతిరేకంబునఁ బ్రకాశితంబులైన గ్రామ్యావయవచేష్టాప్రల
పితంబులు గల పరిహాసంబు ప్రవృత్తం బయ్యె నప్పుడు 268

అ.వె. చెలఁగి తరుణమదముచేఁ గామిచేఁబోలేఁ

బరఁగ ముగ్ధయువతి వాక్పతురిమ

హృద్యహాసమస్యగృగ్నికారవిశేష

ములు కృతంబు లయ్యె లలితఫణి

269

సీ. అరియ నాగస్కారంబుగు పతిపయము
 దంగీకృతోరుదైర్యంబు కలుష
 మతికోపదీప్తంబునగు కామినుల హృద
 యము ఘనమద్యవారములచేత
 ద్రావితంబయి కడుభౌతమై శమితమై
 బలవారె మధిమంబు బంహుగ
 మందు సెప్పడునుండు నైన నెవ్వరు
 తత్వమున హృద్యంబైన తద్విలాస

ఆ.వె. మాప్రకాశమయ్యె నది పానవశమున
 ధాతులీనమైన శస్త్రవర్ణ
 మొరంత్రాదీయైన యువనగ్గజేలొలె
 నతిప్రకాశమయ్యె నద్భుతముగ 270

గీ. అరయ నస్పష్టపదవాక్య మంగనిగళి
 తాంబరస్రగ్విభూషణయం దుపేక్ష
 తూగుట యకారణంబుగా నేగటయును
 రమణుల మదోత్థబహువికారములు దెలిపె 271

గీ. ముక్తిపానంబుచే బరిమండలజ్ఞ
 యగుట నర్థనీమీతతాయతసునేత్ర
 యై నవోధయు శిర మించుకంత వంచి
 కాంతు నీడించె దిర్యగీతణముచేత 272

చ. ప్రియమున మద్యపాన మొసరింపక ముమ్మి సఖనియు కయై
 రయమున భర్తముంగలి విలాసముఁ జూపుచు నుండునట్టి త
 త్ప్రియ సురంగోలినందున ఏవేకంబుచే గడుముగ్ధయయ్యెద
 ద్దయు నిల నెల్లవారును మదంబున నొండొకొక్క స్వభావమున్

శా. ప్రాల్భ్యంబుఁ గూతుడై బ్రయసు సంబ్రష్టక్రియం బొల్లయే
రాగం బుష్ణవస్త్రై హృదయరమునన్ ప్రచ్ఛన్నమై గుండె వా
రాగం బప్పుడు సుదృఢవానము సంరంభోత్థితంబై రహిన్
భాగోప్పన్ పేలికున్నమించె రయమున్పు స్నేహిమార్గంబులన్

వ. మోదలఁ రమయంతఃదాము సమాగతులై యగణితప్రతియాతు
లైన వల్లభుల గ్రమ్మరఁ దమయంతం చామె యనుసరింప నిశ్చ
యించిన మానినుల మనఁబు వశ్చిత్తావంబు నొందుచుండ న
ప్పుడు సరకంబుకెత్తి వ్యయంగమనావసరంబు ప్రాపింపఁబడియె
మఱియును 276

ఆర్యాగీతి. మఱి మోహితాత్మయుగు నొక
పరివతి యపరాధియైన మత్పతి నిరసన్
గదియి నని మధువు విడిచెను;
మదికిఁ బ్రయంబగునె శుభము! మానము కన్నన్ 276

చామరవృత్తము. సరోజలోచనల్ నితాంత సప్రసాద మంచు ని
ర్భరంబునన్ భుజించి నట్టి రమ్యమద్య మప్పుడే
కరంబు సత్ఫలంబొసంగఁగా దె హీవిమోహమున్
హరించె భర్తృసంగసౌఖ్య మప్పుడిచ్చె స్త్రీలకున్ 277

గీ. కాంతుఁ లొసఁగి నట్టి గుడూప సరకంబు
గ్రోలి “యహహ! యెంత రుచ్య” మనుచు.
బ్రమద మొందినందువలన భామినులకుఁ
బ్రమద లనెడు పేరు ప్రబల మయ్యె 278

గీ. పొసఁగె ననోన్యమేళనంబున నుపాత్త
గంధగుణ మౌట నుదితపుష్పంధయమయి
సరకగంధంబు ప్రమదాన్యచషకగంధ
మేకమై గున్పొత్తును బొందె నింపుమీలు 279

ఉ. కోపమహంన శక్తము నకుంతితవై ఖరీ బుష్పసాయకో
దీపనమున్ నితాంతముగ దృగ్ద్యయరాగరసప్రకాశమున్
ప్రపంచము బ్రహ్మము భావసురంబనమో మదంబుచే
భాగ్యుగ భర్తచేత నీట భామలు రంజితలై రి యత్తజన్

నీ. సఖ సమతం బొట సరసనిగూఢచం
బనదడయైన భావని మనోహ
రావరం బుష్పగు శీఘ్రపానవిధాన
రిమణియయ్యవక రాగ మయ్యు
రిమణిచే చాంబూల రాగరసంబున
ని. పుగా మరల రంజింపఁ బడియె
మదయం సవత్సినామము సుస్మరింపుచు
క్రియఁ డర్థినిచ్చిన పృథుమదంబు

గీ. ప్రాచీనును మదిరాక్షి మదంబు వీడిచే
చావకండియు వీక్షించి నానిసవతి
మత్తయైయుండె; సుర్విభోఁ జిత్తఃఖిలం
భూరిమదపాతు వగుచు నొప్పూరి గాదె 251

క. మును కోపినయగుటఁ క్రియఁడు
పెనయంబున నెంత దన్ను వేడిన పిన చా
వనిత విరహమునఁ బ్రసరింపని
దనయంత నె వేడె మధుమదంబున లఘువై 252

గీ. ముకుళితాకులు కుంతితవికటవచన
లైనయువతుల లజ్జాపహరణ మంగ
సాదమును తేయు మద్యమణాంతిచేతఁ
బోలెదాఁజేసె దద్గుణస్ఫూర్తి నశ్రుడు 253

- చ. తెలుపెలు మద్య సేవనము సేయక మున్ బ్రతిబంబచంద్రుఁ డ
య్యలఘుకపోలిభిత్తకలయందు విభిన్నత నొందకుండ న
వ్వల మధుసూదనజోరుము పాటలితద్యుతిగండభిత్తుల
దలరగ లోధ్రమార్జితలకాకృతఁదాల్చె విచిత్రవైఖరిన్
- వ. మణియు విలాసాతిశయపోషకంబులైన తచ్చరీరంబులు దృష్ట
కుచకుంభతటపరస్పర పీడాకరంబులై మదఁబున ఘూర్ణిల్లుచుండ
నప్పుడు 235
- గీ పరగ మత్తతనొందుటవలన సారె
సారెకును రోషసంతోషసహితలైన
యింతులందును గార్ముకం బెక్కుఁబెట్టె
సెక్కుడించెను గ్రమముగాఁ జక్కనయ్యె 236
- గీ. అన్యసతిఁగూడ నిజభర్త యని భ్రమించి
నెలఁత కరమల్గి వల్లభు నిస్రహించె
బిదప నిజ మెఱింగియు నల్క విడువదయ్యె
వాడిగలదాని కిది స్వభావంబు గాఁడె 237
- చ. రమణుల మ్రోలఁ గామినుల రమ్యతరాయతహాసభూషితా
స్యములు వికాసమొండఁ బులకాంకితమయ్యె శరీరమంతయున్
గ్రమమున మానసంబు సుకరంబుగ నార్ద్రత నొంద నేత్రయు
గ్మమున సరోప రాగరుచి గ్రక్కునఁ జాసెను మద్యసేవచేన్
- గీ. తరుణుల శరీరములను సౌందర్యగరిమ
దాని నవయోవనంబును దాని మదన
సంపదయు దాని వల్లభసంగమంబు
దాని మధ్యంబు భూషించె దరతరముగ 238

గీ. పరుస సప్రతియ న్నస్వభావరమ్య
తనువు ప్రేమ యక్ష్మితిమోన్నత విలాస
మలఘుతరచాటువాక్య మయ్యంగనలకిం
బతి పిషయకార్మణ్యవృత్తి ను బొందె 290

గీ. మఱియు లావణికంబును హాసవంచ
నజ్జమగుప్రియురాలి యానందము చేత
నలఘుతరమైన ప్రీతియహృదయాంబు లీల
నవలం దులనుంచి విక్రీణ మయ్యె ననఁడు 291

• బాహ్యభృంతర సురతవర్ణనము •

గీ. అతిసుఖస్పర్శమై విశదాతికాంతి
కలితమై సురతార్థంబుకల్పితమయి
సన్నతిని గన్నయట్టి తచ్చయనము వయి
బతులవై నొక్కచరిత్రాలె నతులదృష్టి 292

గీ. రాగతరళంబు లయ్యును రమణు మీదఁ
డివిరి తిర్యక్ప్రసాదలు దీర్ఘదర్శు
లైన యువతుల నేత్రంబు లుహగు క్రతుగు
తాన్నితశ్రవణము దాట వయ్యె నహహ! 293

గీ. మఱియు నొకర్తు సంభాషణేచ్ఛానతి
యయ్యును బలుక నోరాడ దయ్యె
ప్రియుని పీడించు కోరిక గలదయ్యు న
ట్లభిముఖ గాదయ్యె నంగసంగ
కాంక్ష గల్గియు నాయకస్పర్శనంబున
గంపితవతి యయ్యె గడు భయమున

నడివ యొక్క కుచాలకు కాంక్షలు

నన ప్రేమించుచు బోలు మీలు

౧. నాన్ననాథుని దృఢమార్గ మడ్డగించి
నటువలె దదీయవశంబు నాత్మపప
మందుఁ గదియించి కుచయుగ్మ మంచితముగఁ
గప్పి మనసాఁబిగియార జాగిలిగచె

204

చంచపాదగీతము : అలకుకంబు హరించిన యదిపుచేతఁ

దము శుభస్థు న్నికాఖ్యబంధంబు చేసె

ఓహిశమృద్ధిక వాగ్రయై వెళునవోధ

ఃలిని మెయి భిన్నవలయుంబు గలుగునట్లు

గానపరిరబ్ధయయ్యెను గాంతదీటు

205

- గీ. ప్రణయకలహంబున యావనపురుషులు
నొంటిఁ బరిరబ్ధయువతులై యుంటఁ జూచి
యతనుఁడు స్వయత్నము ఫలించె ననుచు నగుచు
మిగులఁగార్మకారోపితాకుగము డించె

206

సుగంధివృత్తము ఒప్పుగా నవత్ని చూచుచుండ భర్త ప్రేయసిన్
గొప్పగాఁగవుంగిలింపఁ గోకజాటిపోయె నా
నొప్పెఱుంగదయ్యె నపు చూచి మధ్యభాగమే
గప్పెఱో తనంతఁదానె ఘర్మసిక్త మాటనేన్

207

హయప్రచారరగడ (ప్రాసయతి)

నవతి చూచుచుండ నొక్క యువతి కుచయుగంబు చేత

వాడి మెఱసి పతి యురంబు పీడనేయుచుండ గాంచి

దశితమైన నవతిహృదయ మెరిమిఁ దన్మయత్వ మొందె;

గలితదీపితస్మరుండు గలుగునట్లు పతియురంబు

విడువ కటు పరివృత్తింపఁ బడుచునుండ నరువులైన

సోయ్యలుల కుచంబులొందవయ్యెను పరిమండలతను;
 బాగుమీఱఁ దమ్ముఁ బ్రీతిఁ గోలించు పతుల హృదయ
 మందుఁ జొరఁదలంచి రపుడు మందఁబాస లధిక ప్రేమ
 సొంత వెఱుఁగై రి యహహా! సంతకంబు గోరి పతుల
 స్వాంతమున వసించియుండు టింతులెఱుంగరై రి మదిని;
 బరగఁ బ్రేమవలనఁ బ్రియుఁడు కలుపు దీఱఁ గోఁగిలింపు
 చున్నవాఁడు గాన సతుల సన్నతాంగ మపుడు చాల
 స్నేహపూర్ణమగుచు లోన మోహ మతిశయించి ద్రవత
 నొడఁ నందువలన సతుల యందమైన మేనిచేత
 పసముద్రవింపఁ జేసి పానఁగ నొక్కవృష్టి నిండె
 గంగుమీఱ నిష్పథర్థ సంగమోత్థ విపులహర్ష
 మంతరంగమందు నిలువ కెంతపైకి నిర్గమించి
 వికసనంబునొంది లోమనికర మెల్ల నిండి చెలఁగెఁ
 బతికరప్రసారణమున నతిశయముగ నంగజాత
 విపులపులకరాజితేత నపుడు సీక్త మయ్యెఁ దనువు
 అవిరళపులకోదయమనఁ గలిగి యుచ్ఛ్వసితములైన
 సుధి నీవికములచేత బంధ మోక్ష మొందఁబడియె
 సవయవములు వెనఁ గరములఁ దవిడి తవిడి కళలురేపి
 యువతిమదన మందిరమున ద్రవము గలుగఁ జేయ నతను
 మత్తయగుచుఁ బాన్పుమీఁద నత్తమిల్లి సిగ్గుచేత
 లోచనములు సగము మూసి చూచిచూడఁటలునుండె

293

గీ. సరసపరిరంభమందు లజ్జాభరాన
 తంబయి సమర్పితాధరదళమునైన
 వదన కినులంబు పతి కొప్పుఁ బట్టి యెత్తి
 యతు లటు మూసి చుంబన మాచరించె

299

గీ. పరగఁ బల్లవోపమితి సవకమైన
 యధరబింబంబు వల్లభుఁ డానుచుండె

దిరుణి సవ్యధమైనట్లు తారలోల

వలచి కదమున జూజిత గ్ధసి యొనర్చె

300

గీ. అధిపతిరహితపృథ్వీపత వృక్షములు వలన

గాగి మరురంబు సుల్యులనాగమైన

యగరవల్లవమును వీడి సార్ధమైన

నీతి యక్షియుగంబు ముఖ మొనర్చె

301

వ. పరిజనరహితం బగుట వలన నతివిచిత్రంబై కేవలవిరతదంపతీ
ప్రళయనాశంబై విశాలంబై యున్న యొక్క క్షీణమందిరం
బు గేవల లక్ష్మీమాత్రసహాయుడైన విష్ణునిచేత సేవితంబైన
యుగాంత పయోనిధి సామ్యం బగుదాని బ్రహ్మచారి రంజ

గీ. ఊరుమూలంబుపై హస్త ముంచ బోవ

మానవతి గాన సిగ్గు ముని కన్ను

లోకకరంబున మూసి వేటొకకరమున

సజ్జముఖ పతిని స్తంబు నడ్డపెట్టె

302

క. గురుతరకుచస్వయంబున

నిరావృతములైన యట్టి నెలఁతల యురముల్

సురతాభిలాషవత్ప్రియ

కరముల గ్రహయింపఁబడియె ఘనరాగమునన్

303

చ. చెరువుగ ఘర్మవారికణసి క్తము లొట మృదుత్వసంపదల్

గలిగి వినమ్రభావమునఁ గ్రాలు ప్రియోరుల సన్నభాగ్రముల్

వలుముఖ భామినీ కఠినభవ్యకుచాగ్రములందుఁ గాంతు లిం

వలరంగ నించె నప్పు డసమగ్రవదంబు లతిప్రయత్నతన్ 304

చ. సముదితయావనోష్ణకవతై లళిభాగ్ర వితీర్ణఘర్మతో

యములగు నూత్నయావముల హస్తతలంబులచేత నుచ్చృస

తృమలనునోహరంబులను కాంతల నాభిసరోవరంబులం
దమితగనంబునన్ ఒకట మయ్యె నన్నగ్ర విలాసగువచన్ 303

చ. అరయదరంగతుల్యవగు అంచిత వైభవి సంస్కృతించు గుం
దరతరముద్రికాంచిత తగ్గురంగగుహస్తచంద్ర
శ్శరములు గల్గునట్టి ప్రియకలకలంబుల హంతుల మధ్యగౌళ మ
ట్లరుదుగ ముప్పిమేయనుని యూత్తవెటంగిడి న్వాసుభూతిచేన్

క. ఘననాభిప్రదమున ము
జ్జసిమాడి పటంబు కొలుకు గతి నెఱుచిన్
గొన నీవి విడువఁబోయిన్
దనవతి కర మడ్డగించె దన కరమ లెచేన్ 308

పంచపాది గీతము.

ప్రియకర నివారణవ్యగ్రప్రేయసిర
నక్తమును మేఖలా గుణయుక్తము తత
తంతువును గృహరతిమహాభ్యంతరంబు
నైన వనంబు స్వేచ్ఛావిహారబంధ
కమునఁ గామికఞ్ఞాంతిని గలుగఁజేసె 309

చ. పడఁతి యథోంశుకంబు విడువఁ గమకించెడు భర్తపాణికిన్
విడువకు మంచు నడ్డమిడు ప్రేయసిశాహులకున్ నిరంతరం
బడఁగక కల్గు పోరు గని యుజ్జ్వల హస్తగ కంకణంబులున్
గడువడిఁ గాంచి బద్ధమణి ఘంటకలున్ రొదఁ జేసె నత్తఱిన్

చ. పెనఁగి విఘండు కోకముడి విచ్చిన భామిని మానవిత్తగా
వునఁ బ్రియవల్లభున్ వెన గవుంగిటఁజేరిచి భూయుగంబుపై
ననుపమసూక్ష్మలోమనిచయంబులచే బటుకోప హర్షముల్
గనుపడఁజేసె సాంద్రపులకంబులచే నొకసారి వేడుకన్ 311

సీ. శతీక రాగము నీవిబంధంబు రయమున
 లంఘించి యూరుమూలము స్పృశింప
 సతిసుఖపానవృత్తమున నగ్గనిమీలితాక్షియై
 యొకతన్బియ్యించితముగ
 రక్తవైడికహత రంజితాధర తంత్రి
 మండలకృణితసమానచారు
 మణితంబు గావించె మధురంబుగా రతి
 గళనిస్వనంబులు గలుగు నటుల

గీ. నాయతాంగుళిపతికరం బధిక కార్మ్య
 శాలియగు నాతి మన్యదేశంబునందుఁ
 బూడ నతిరిక్తమై పృథుశ్రోణియందు
 నఖిలపాణితలస్పర్శ మై తనరై 312

గీ. సక్తి సంస్పర్శతృప్తాతిశయముచేతఁ
 జలితనిజహస్తులైన కాంతుల నఖములు
 కదళకాండోపమానోరుపదములందు
 నిపుణముగఁ జారురేఖలు నించె నపుడు 313

గీ. సక్తిమూలవిలోలలోచనునిఁ బ్రియుని
 రమణి కర్ణావతంసపుష్పములవేసె
 ప్రేయ నవి మేనఁబడి రతివిభున కపుడు
 ప్రసవశరుఁ డనువేరు సార్థకముఁజేసె 314

సీ. రాజాస్య లుద్భృతరణిరాగయుత లయ్యు
 రమణులయందు ధైర్యంబుఁజేసి
 రంగంబు ప్రీయులకు సర్పించియును జాల
 సక్రత్వ మొనరించి రాక్రమమునఁ
 బటుతర సురతసంబంధి భాగ్యము గల

బాహ్యభ్యంతర సురితవర్ణనము గనిరి
గరిమ గాగ గు లాగంతుకంబులును దై
ర్యాదులు సహజంబు లంగలకు

గీ. వనిత యనిరోధితప్రియవాంఛగలుగు
శ్లు పాణి నివారణం బాచరించె
దవిలి పరిహాసగర్భ భర్తనము జేసె
గవట రుదితంబుజేసె సుఖంబునగు 215

ఆ. వె. సిగ్గుచేత పీర్చ చేత నివేధోర్తి
బలుక కూరకన్న బానిగలకు
బతులు సేయుక్రిడ ప్రతికూల మనుకూల
మయ్యె గప్టసుఖద మగుటవలన 216

ఆ. వె. సురతవేళ సతుల కరయ భర్తలయందు
ధార్వ్య మబలలందు దయితశము
కదయతయును గల్గు నివారెం డితరకాల
మందు వై పరీత్య మొందియుండు 217

చ. నెలఁతలదేహమందు శయనించిన యవ్వినమేమండ్రట్టన్
జలమున బాహుపీడన కచగ్రహణంబులచేత సంతనో
జ్జ్వలనఖండతకతల జయ్యన మేల్కొని జాడ్యహీనుడై
యెలమి రమింపజేసె దగ నిర్దురవాత్మచిచ్ఛేదంబులన్ 218

వ. మఱియు గొల్క కాముకుండు వస్త్రోపకర్షణంబున గామిని
నేత సమాశ్లిష్టుండై వ్యగ్రకరుండగుచు దుహంబునాకర్షింపం
గడంగి నిరంతర స్తనతిరోహితప్రేతుండగుటంజేసి యంతకుమున్నె
విగళితంబైన వస్త్రంబు వెలుంగు డయ్యె పసిడి 219

ఆ.వె. "తిరుణికుచముచేతఁ దాడిన నైతి నిం

నచట నాకు నుండ నేటి?" కనుచుఁ

ద్రుటితఁడ'రయస్థి ప్రియునెన మౌక్తిక

చృష్టిఁ గురిసెఁ బుష్పవృష్టికరణి

౪20

గీ. స్నిగ్ధవాక్యంబు దీనోక్తి సీత్యతఁబు

మణితము నిషేధవచనంబు మఱియు భూష

చారవంబులు వాత్సాన్యనాదిరచిత

మైన స్మరశాస్త్రప్రపద్యార్థ మధిగమించె

౪21

గీ. నిభృతమేకంబు విచ్ఛేదనిరతమైన

సతులమణితం బవిచ్ఛేదచారుమధుర

బహుళతరకాంచినూపురధ్వనులచేత

నక్షతముగాక విననయ్యె నదృఢముగ

౪22

వ. అప్పుడు రతిసంభ్రమంబువలన ధరణీశలంబునఁబాతితంబైన కాం

చీదామం బీదృశంబైన నీజఘనంబున కువరిసురతంబులందు ము

హుమ్మహురుత్పతనపాటవం బెట్లుగలిగె ననివిస్మితంబైన జఘనమ

హత్యంబు దర్శింపంజేయుచున్నదానిఁబోలెనొప్పె మఱియును

సీ. విగతచిత్రకచిత్రవిపులకపోలంబులం

దార్ద్రనిఖపదవ్యాపనములె

చిత్రరూపములయ్యెఁ జెలఁగి విచ్యుతకుసు

మాలకాగ్రములందు నంచితముగ

శ్రమవారికణములె సుమవితానములయ్యె

మఱియుఁ గామినులు రమణులకొఱకుఁ

గ్రమత నేయేచేష్టితము ప్రియంబైనయుండు

నింపుగా నదియుఁ గావించి రవ్వు

గీ. డువితముగ వేషభావల నుత్సుకత్వ
మునను రాగంబువలనను మోహమునను
లలితగతులచే నానుకూల్యంబు వలనఁ
బెలుల హృదయంబు రంజింపజేసిరవుడు 324

చ. తెమలఁ కామినుల్ దసివిడిఱ సమోపరతిక్రియల్ సమ
గ్రముగ నొనర్చి స్పృహ తనులగ్నుశ్రమాంబుఁ జార్ద్రచేలలై
శ్రమమునఁ దత్కుచోరుయుగసాంద్రభరంబు సహింపలేక సం
భ్రమమునఁ గొచ్చు లంఘములవై నటియింపఁజరించిరత్తతిన్

గీ. రతిసమయమందు మిగులదూరగతమైన
ప్రీడ సురతాంతమందుఁ దద్విరహ మార్వ
లేని ప్రియసఖచందాస మానితముగఁ
గ్రమ్మఱఁ బ్రవేశ మొసరించెఁ గాంతలందు 325

గీ. పరగ లజ్జానలితనేత్ర పాతములను
సంభ్రమాకుగృహీతవికాలపటపి
సద్దగాత్రంబులగు మైథుఃక్రియాంత
ములు డణముచూడఁదగియుండె బొలుపుమీఱ 326

గీ. యువతి మొలచీరగట్టుచో నొక్కతొడను
గ్రమ్ముటకె కాని క్షటిచుట్టు రాకయున్నఁ
బతి కరంబునఁజిక్కిన పైఁటచెఱుగు
లాగికొని నప్పుచును గట్టె తాగుమీఱ 327

సీ. ప్రవిమృష్ట చందనరచనంబు విభ్రష్ట
మండనంబును ద్యక్తమాల్యమునగు
నువభోగ మపరాధయుక్తమైనటువలెఁ
దనయంతఁదానె యవ్వనితలకును

స్వాపరాధనిపృత్తికై మండనంబయ్యె
రక్షింపభ్రమంబునఁ బతిత హేమ
కాంచయ్యెను వరోరుఘునితంబమునందుఁ
గడునఖటతరేణి కాంచియయ్యె

9. వనితలయురోజు పీఠివైఁ బతికరాధి
మర్దనచ్చేదగతము క్త మౌక్తికంబు
లతిలఘువులయ్యు గుణశేషహారయప్తి
తలంప మిక్కిలిశ్లాఘ్యమై యురెసపుడు 380
- మ. చలయు గాంధారి పాశలోరుదళనాంకం బిచ్చగండ్లస్థలం
బుల వైజాత్యసుఁచేత బేదమయి వైముఖ్యంబుఁ బ్రాపించె ను
జ్జ్వలదోష్టంబునఁ బుల్కవర్ణమగుచిన్ సౌముఖ్యముంజెంది మి
క్కిలిరాగాభిశయత్వమొంది యలరెన్ గేశీక్రియాంతంబునన్
- గీ. ప్రథమసరతాంతమున నిజపతులు విశ్ర
మార్థ మే యుపగూహనం ఒర్థి నొసంగి
రదియె యుదితమన్నభుయి యంగనలకు
వెనఁ బునారతి కవకాళ మొసఁగెనపుడు 381
- చ. అనికము క్రీడనాభిరతయైన లతాంగికి సౌఖ్యదంబుల
య్యునుగతమోహంబై ఊదయొక్కతెగాదటుమహ్యమస్మథుల్
మునుకొని పల్లవప్రసవభూషితతల్పతలంబులందుఁ జ
య్యనఁబవళింప నొక్కఊదయైన నొసంగ రదెంతచిత్రమో
- వ. మణియు మిక్కిలి నఖిలూనంబయ్యును సముజ్జ్వలతన్వంబున న
నూనంబగుటంజేసి శీఘ్రంబునఁ బ్రియులచిత్తంబు వికారంబునొం
దింపని వరారోహలగాత్రంబు యాదవులకు రాగవృద్ధి గొఱుంత
పడకండంజేసె; నిట్లుమదనులచేత నభివృద్ధిజితరాగులు నవిచ్ఛిన్న

నిరకాపింపగూడదని నజ్జలంపడులనిగు నా సుమతి విచారించి యు
నందరలది పరివృత్తః స్తయ్య సమనతశశాంతయ్యునైః యూరక
గ్రామ్యశేష్టానిందస్థన సంభూతజ్ఞచేతః సమసంభయైర్దా
బోతిః బ్రభాతప్రాయయై యుష్మైః *మృదు ౪౪౪

• ఆశ్వాసాంతము •

ఉ. నాంద్రయశశశతాప జితచంద్రదినేంద్ర! సుసేంద్రవైభవో
వేంద్రవరాంశసంభవ! గజేంద్రపృథ్వేంద్రమృగేంద్రయాన! య
క్షేంద్రకూమారమార! దివిజేంద్రకుమారసమానదావ! భో
గింద్రసమానసార! సుసమృద్ధభుజాగ్రనిష్ఠభుఃఖరా! ౪౪౫

క. విప్లవ్నుతచారిత్రిక!
విప్లవశక్తిభవ! వాగ్వికారగ! ధాన్త
భృద్వరశేఖర! సమద
ప్రద్యేషణహరణసుగుణ! రాజ్యాఖరణా! ౪౪౬

స్వాగతవృత్తము. దీనపోషక! సుధీననూన్యా!
దానశాండవస ధామర! వంశో
ద్యాననూభవ! సుధానమభాషా
మానసోత్త! నృపనూన్యచరిత్రా! ౪౪౭

(గద్య)

ఇది శ్రీరామచంద్ర అరుణాబాహుల్యవిద్యాసాంద్ర
గోపినాథ మేకకవీంద్రప్రణీతంబైన
శిశుపాలవధ మహాకావ్యమునందు
ద్వితీయాశ్వాసము.
సంపూర్ణము.
శ్రీకృష్ణ.

శ్రీ ర స్తు

శి శు పా ల వ ధ మ హా కా వ్య ము

తృ తీ యా శ్వాస ము

- క. శ్రీ పద్మనాభా కౌస్థయ
దీపక! ఖడిరాజతుల్య దృఢతరభుజసం
స్థాపిత చరణీభార! ర
మావతి చరణాంబురుహసమర్పితహృదయా ! 1

• ప్రభాత వర్ణనము •

- వ. అవధరింపు మవ్వలికథ యెట్లనిన. 2

- సీ. చతురత నచిక్రతశ్రావకసున్నిగ్ధ
కంఠులై యొప్పు మాగధులు వచ్చి
సమధికశ్రుతులై న పద్మస్వరంబును
బంచమస్వరము ప్రభాతకాల
మందు నీపిద్ధంబులొటచే వర్జించి
తత వేణువీణామృదంగతాళ
కలితంబుగఁ బ్రభాతకాల ముచ్చైస్స్వర
ఘసరాగమున మాఁపునకుఁ దెల్పి

- గీ రతమరతితాంతనయనద్వయంబు మూసి
మూయకయమున్నె గురుతరమరజరవము
కల్యణమయంబుదెలుపుచు గంత భావి
విరహానూచకమగునట్లు వేగమోనె. 3

- మ. భవదీయోజ్జ్వలతై శవంబునఁబడవఱి స్తమైపోయి వే
గ వియన్మార్గమునన్ భ్రమించు శకటక్రవ్యాదుచందంబునన్
దివిపై నల్పశరీరుడైన ధ్రువుపై దేవర్షిరాజ్యుండలం
బు వికాసస్థితిఁదక్కి యొప్పెడు నిశాభోగాంతముం దెల్పుచున్
- చ. మెలవునయామపాలకుఁడు మేల్జొనియుండిస్వపాల్యయామమున్
బొలుపుగఁబుచ్చి తానిదురపోవ ననంతరయామపాలకుం
బిలుచుచు లెమ్ము లెమ్మునుచుఁబేర్కొన, వాఁ డతినిద్రచే రహిన్
బలుమఱు నర్థవాక్యములుపల్కుచు మేల్కొనకుండె నత్తజీన్.
- చ; లలనబృహన్నితంబవిపులత్వనిరుద్ధమనోజ్ఞశయ్యపై
“నలుపుగఁ బవ్వళించుటకు నట్లవ కాశములేకయున్న నే
యలవున నిద్రఁబోనడఁతు?” నంచటు పారెకు మస్మథక్రియా
కలన నతిప్రయాసముగఁగాంతుఁడు పుచ్చెను రాత్రిశేషమున్ 6
- చ. తఱఁగయితప్రబుద్ధులు రసావతులున్ గవిశేఖరుల్ పర
క్షణదలయందు మేల్కొని వికాసితసంతతధీవ్రచారులై
ప్రణుతికినెక్కు వార్ధినమరాజ్యసుకార్యములందున్ బ్రతి
క్షణము ప్రయోగకల్పనలు సాధుగతిన్ దలపోసిరెంతయున్. 7
- ఉ. ఉర్వికలంబునందు శయనోత్థితమౌట మదాంబుపంకిలా
ఖర్వశరీరమైన యొక గంధగజంబును యంత నేర్పుతో
గర్వమడంచుచున్ వెనుక కాళ్లఁదగిల్చిన శృంఖలధ్యనుల్
పర్వగనొందుప్రక్కనవలన్ శయనింపఁగఁజేసె నెంతయున్. 8
- చ. అతిలఘుహస్తగోపులు సమాహితమంథకదండమై సము
ద్ధతబహునాదయు క్తమయి తద్దయునొప్పు దధిప్రకాండమం
దతులజలంబునందు సుర లఙ్ఘనిఁబోలెమ వెన్నఁడియఁగాఁ
జతురతవార్నిధింబలై బ్రసన్నతఁద్రచ్చిరి కుంభినుద్ధతిన్. 9

- గీ. మగనిప్రార్థనచినక తామొగముద్రప్పి
కూర్కినట్లుండి యటు కోడికూతను విని
లేచి నిద్రచే ముకుళితలో చనయయి
కనని యట్లుగ బిగియారఁగొనిలించె 10
- చ. అనుగతవేణువల్లికిరవై కళసొంది నమగ్రశాలమై
యనుపమబోధసాధనమునై కలమై యవిగర్హితుంబునై
ఘనముగనొప్పు గీతమును గాఢకుటుం దగఁబాటుచు దఁగఁ
బనిబడి యాలకింపుచు నృపాల! లు న్నిదురించి రింపుగన్. 11
- మ. నలువొప్పన్ హయరాజి మున్ గళితకర్ణగ్రీవముల్ గల్గున
శ్లైలమిం గన్నులు మూసి జానుయుగళంబింబొందఁ బై కెత్తి సొం
పరిరన్ గొంచెముగూర్కిలేచి చపలోష్ఠాబునై వేడ్క ముం
గలిఘాసంబు గ్రసించె బ్రస్ఫురదుదగ్రప్రోథముంగల్గెగన్. 12
- మ. "మును మక్సంగతిచే బ్రవృద్ధురచియై ణాల్పొందిచంద్రుండుపె
ల్చిన బ్రాహ్మదయుడయ్యె నేడపగతోసంబ ధముంజేసి నం
దునఁబాతిత్యమునొందె నిట్లగుట నెందుం జూడనర్హంబుగా"
దనుచున్ బ్రాచిహసించెనోయనగఁదూర్పచ్చత్వ మొందెనహిన్
- మ. సరసన్ భర్తలు సుపుత్రై నవెనుకన్ సంసుప్తలై వారు గ్ర
మృరమేల్కొంచకమున్నె మేల్కొనియుభానూరశ్చమ ల్ భీతిన
త్తటి నస్పందశరీరలై సురతభేదప్రాప్తనిద్రాసుఖో
త్కరులౌ కాంతులఁ గొనిటన్విడరు నిద్రాభంగమంచునహిన్
- చ. మఱియు నప్పుడు శకాంకుండు సంధ్యాసమయరాగంబుచేత
లోహితావయవంబులై పరిపక్వరాజీవకందన్నేద క్షుభ్రంబులైన
నిజమయూఖంబులచేతఁ గుంకుమంబుచేత నీపద్మగ్ననిజధావ
శ్యంబులైన సరసచందనరేణువులచేతఁబోలె బిశ్చిమాశ నలంక
రించె; మఱియును.

సీ. రమణీయకుముదపండము ముకుళీకృత
 వత్తమై ఊడశోభనువహించెఁ
 గమలపండంబు వికాసితిదిశమయి
 పరివర్తమానశోభను ధరించె
 నవ్యక్తమధురమౌనట్లు తున్నదలచే
 నుపగీతమైన యయ్యుభయమపుడు
 ననుమాపదశనొందెఁ నజ్ఞారిరణ సం
 దోహం బనూరుచేఁ దుల్యురుచిని

గీ. బరగఁత్రాపించి రయమునఁజిరపరిచిత
 ప్రీడ నటువుచ్చినట్లున్న వృత్తవైరి
 దిక్సతీవక్త్రమునకు నుద్దిపితావ
 కుంతనపటంబు క్రయఁ గప్పెఁగోర్కులలర.

16

చ. అనిశరతిప్రయాసజనితాతిపరిశ్రమనిస్సహంగనా
 తనువున కాంతినొందిన తత్సృరపావకునట్లు వెండి మె
 ల్లన నవమాలతీసుమపరాగకరీషరజంబుచేఁ బ్రభం
 జనుఁడొగిఁగుళ్లగించిపెలుచన్ జ్వలియింపఁగఁజేసె నత్తటిన్ 17

చ. ప్రకటితపద్మశాంధవనిభాపరిహీణనితౌజమైన దీ
 పకళిక రాగవంతులగువారి రతిక్రమమెల్ల నర్థిఁ ద
 క్కక యటు సర్వరాత్రమును గన్నులుమూయకచూచినందునన్
 నికట ననిద్రమైన గృహసేత్రముకై వడి నుండె నత్తటిన్. 18

సీ. మఱియు మోదానంగమాద్యత్సయకావనో
 న్నతకామినీమనోనాథసురత
 సంరంభపంథవశ్రమజాతమర్మ ని
 వారణచణుఁడు ప్రభాతకాల
 పవనుఁడు వికసితపద్మగంధములచే
 భృంగపాళికల మోహింపఁజేసి
 మంజులసురభివ మకరందములు వెదఁ
 జల్లుచు నీచెను సంభ్రమమునఁ.

- గీ గోర యారాత్రి శశికాంతుఁగూడియుండి
శ్వసనసుఖియై యిప్పు డింపెసంగఁ దత్క
రాంగరాగవిమిశ్రాంబరాంతమును వ
హించి రయమునఁ జనుచున్న దేవుమీలు. 19
- చ. విలుశతనేత్రతారకలు విశ్రుతసుప్తినితాంతమేచకో
త్పలనయనల్ వికాసరహితస్ఫురదాస్య సుఖాంకుబింబున్
జలితశిరోజపాశలయి చయ్యన వారవధూమయిల్ నిశల్
వెలయఁగరాజవేశ్మమిల వెల్వోరి రప్పుడు పంథ్రమఁబునన్. 20
- చ. అతిరుచియైన చంద్రుఁడు నవాసితకంజవనీరమానము
న్నతపరిహాసవైఖరులఁదప్పక రాజిరియెల్లఁబుచ్చి యం
చితముగ ప్రస్తహస్తుఁడయి చెచ్చెర నిద్దరపోజలించి ర
మృతరసితాంగమస్తకధరాంకమునం దగఁజేర్చిన త్తతీన్. 21
- గీ. రాత్రివేళ సత్వరపరిరంభింపత్ర
మంబున నపస్తమైన రామాపటంబు
తత్ప్రభునితండ్రిలోలనేత్రయింతుఁడైన
పతియొసంగఁడయ్యెగ్రమ్మలు బిత్తికపుడు. 22
- గీ. “అకట! నిశవోయో గుమడిని ముగియఁజేతా
యయ్యెదారక ల్పశియింఁ” నని మృగ్ధీయర
శత్రుఁడగు శశి దుఃఖించి ప్రప్తకోభంబు
పై కృశతనాంబెనో యన నపుడుచుండు. 23
- గీ. ఎంతలో రవి గనుపట్టడంతలోన
నరుణుఁడు తమంబునంతయు నవహరించె;
మునుకొని ప్రకాశవంతుల మ్రోలనున్న
యతఁడును రిపుప్రహరయై యలరుఁగాడె. 24

గీ. విరహాభిన్నమౌ కోకంబు విగతతిమిర
సుగు సఖమఁజూచి పక్షంబు లటు విదిర్చు
సంతలోద్రప్రియాంగనయైన కోక
రహిత చనుదెంచెదటనితీరమ ననుండి. 25

వ. మణియు రాత్రికాలంబున యువతులును బుష్పచూల్కంబులును
సంతుప్తయువమనస్కులై యువభోగంబుకొఱకు సంపాదితంబు
లై న వలయవసనాది భూషణంబులచేత భూషితంబులై యుభ
యంబు తుల్యకాంతిని వహించియుండియుఁ బ్రభాత కాలంబగుట
యు యువతులు వల్లభాలింగనంబులచే నిమృదితంబులై నిష్ప్రభ
త్వంబునొందిన మాల్యంబులం బరిత్యజించి రవ్వుడు. 26

సీ. ప్రతివసమందుఁ జలిత మలౌఘుండు
విక్షిప్తవల్లికావిస్తరుండు
కంపితాశేషవృక్షప్రసూనుండునై
యెచ్చోట నిలువంగ నింపులేక
శ్వసనుండు కామినీప్రసవసంఘర్షణో
ద్గంధినిశాంతభాగముల నిలిచె;
సఖచిహ్నవళులందు నాభిసంధులయందు
దంతక్షతముల నొక్కింతసేపు

అ. వె. విద్యమానమగుట వద్యఃప్రదృశ్యమై
భోగినీవరాంగరాగ మప్పు
డతిరహాకృతంబులై నను సురుచిర
సురతవిలసితముల నెఱుంగఁజెప్పె. 27

చ. మణియుఁ బ్రభాతకాల పరిమందవిభాయుతుఁడౌట దృష్టివి
స్ఫురితకళంకుడైన యలసోముఁడు ప్రోషితపత్రపంక్తులై
పరిగతభోగలక్ష్మలయి పక్వశరోత్కణికార్ణునంబులై
వలలు సతీకపోలముల భర్తీకుడైన క్రియంశెలంగెడిన్. 28

వ. అంత ఖండితనాయక యవరాధిపై ప్రాతఃకాలసమాగతుండైన
ప్రియుని నిందింపుచు నిట్లనియె. 29

చ. అతనువిలోలచిత్తయగు నస్యః పీఠతీసంభ్రమప్రమ
ర్థితదుచిరాంగరాగము శరీరము సగ్వని బాసిపోవఁగాఁ
దతమతినంతతాద్యునిదాహమునైన భవమ్మృదులు గల
చితగతి సంగరాగనుశేషముపాయ దలెంచిత్రమో! 30

గీ. పరసతీభుక్తమైన యువరముదాల్చి
యహహ! నూయింటి కదుదెంచినందువలన
మాకుఁబ్రయవని నీవన్నమాట నిజము;
ప్రియుని పటము ప్రేయసులఁబ్రయముగాన? 31

గీ. ఘనసఖతతను వంశుకంబు పరి
దంతదష్టాధరంబు హస్తంబుచేతఁ
గప్పితివి యంతటను వీచు గంధవరిమ
శంబు నెబ్బంగిఁదాచెదో? లడదాధ్య! 32

చ. పరువడి నీసఖతసపత్నులుచూచెదరేమొ యంచుఁ ద
త్పరమతికౌశలంబున భవత్ప్రియనే నటు సద్వర్తించుట
చర్చరణసరోజమాతమున సంక్రమింపగు లాడచేతఁబ్ర
స్ఫురితసవర్ణచౌట వెల సొంపుగ రక్షితమయ్యె వల్లభా! 33

చ. అనియిటుపల్కి కన్నుగవ నక్రూణంబులువ్రాల మ్రోలనుం
డిన ప్రియురాలిగన్గొని కడిందివయంబు; వల్లభుండు ప్ర
క్కున నటు దానిపాదములపిం బ్రామిల్లెను; రోదనంబు గ్ర
న్నన నటు మాని మానహరణఁ బాదసమో నిజంబుగన్ 34

నీ. మణియు సుమాంబిక ఘనవికాసస్పృష్ట
ధార్వత్యై నట్టి సుందరుల ప్రణయ

కలహమందు వికిర్ణఘనదూపణముల :
 స పూర్ణమైనవేళెంబులందు
 విఫల ప్రయత్నలై వెన వయస్యలు నను
 మోపహాగ మొనర్పఁడి రవుడు;
 విలసనశీలుడై వెలయు నొక్కప్రియుండు
 తనమేని సఖరదంతక్షతంబు

సీ. లగ్యశీతిఁ గృతములయ్యె సని తలంచి
 కోపమి ననున్న సతిఁజూచి "కువలయాః!
 యివియు నీచే గృతములయ్యె నెఱుంగవేల?"
 యనుచు లక్ష్మితయగుదాని ననునయించె.

85

వ. మఱియు నొక్కప్రియుండు కృతగురుతరహారచ్ఛేదంబగునట్లు
 గాఢాలింగసంబుగావించి శిథిలీకృతాంగుండై ప్రయాణంబున
 కామంత్రణంబుప్రార్థించిన నప్పు డయ్యువతి వక్షోజయుగ్మంబు
 పరిగళితవ్రత్యగ్రస్తూలమౌక్తికబాష్పంబు బిందువులు గలుగు
 నట్లుగా రోదనంబుగావించినట్లుండెఁ మఱియు నొక్క ముగ్ధాంగన
 వగటియందునిజవయస్యలచేత విడితంబై న రాత్రికాలస్వచ్ఛేష్టితం
 బంతయు మదమూఢనైన యేను ప్రియుని మ్రోల ననేకప్రకా
 రంబుల నొడివితిఁ బౌఢకాంక్షవలెఁ బ్రియుని ప్రియవచనంబుల
 నాలించితి నెంతవెట్టినై తినినని లజ్జాసమ్రవదనయైయుండెనప్పుడు

చ. అనుమర క్తవంకజదళావళిముగ్ధకరాగ్రపాదయై
 ఘనతరచంచరీకచయకజ్జలపూర్ణనవోత్పలాక్షియై
 వినుతపతత్తిరావముల వేమొఱవెట్టుచుఁ బూర్వ సంద్య చ
 య్యన నటురాత్రి వెంటఁజనె నప్పుడు బాలకుమారిచాడ్పునన్.

వ. మఱియు నాహితాగ్నుల ప్రతిగృహంబులందు సక్షతజ్యోతి
 యైనయాహవనీయంబు కాస్తోక్తప్రకారంబున యథాయోగం
 బుగాఁబలితస్వరంబులుగల యధ్వర్యుప్రభృతి ఋత్విగ్వరులచేతఁ

బ్రహ్మవాజాద్యగ్నిసమింధనీముక్కులనుపండిత కృతగురగురితా
 ఘవిద్వంసనం బగునట్లుదేవతోద్దేశంబు ద్యక్షులై నావిశ్లేషం
 జాస్వాదిత బయ్యె నుటియుఁ బ్రకాశజహగ్నియై తవస్వి
 శంబులయోవృక్షభవంబులై న యుపాపధాన్వినీయవర్ణంబుల
 చేత నావృతంబై పదంపడి నిరోష్ఠ్యవర్ణంబులచేత నర్థనీయం
 బగుటంజేసి యుద్గతాంకురదంబులై న మౌఖింబు ప్రసంగంబు
 నందును ఘటతవిఘాతంబై న సుందర మంత్రాలకావ్యమృంబు
 సధిగమించె ; మఱియును

38

• సూర్యోదయ పర్వము •

గీ. వజ్రదిశయందు నవహేమ వర్ణభాను
 దీప్తిపుంజంబు జలధి భేదించివచ్చు
 కృతజగద్దాహస రంభవితతమైన
 బాడబానల శిఖభంగిఁ బాడనయ్యె

39

సీ ఘనరజ్జుసంకాశ కరములఁ గుంభంబు
 మాడ్కి సమాప్తివృత్తా నందగుచు
 గృతచంచలవిహంగవితకశబ్దములై న
 యాశలచే జలరాశి నడుమ
 నుండి దివాకరుం దుత్తారితుండయ్యె
 రమణీయముగఁ దోయరాశితో
 నిక యంతమగ్నులై నిలిచియుండుటఁ జేసి
 యౌర్వాగ్నిజల సధికతమై

గీ. డయ్యె గాఢోలుఁ గాకున్న నంబువులను
 వెడలి చనుదెంచినప్పుడు వితతవహ్ని
 కలితఖదిర కాష్టాంగారగౌరగాత్ర
 మెత్తెఱంగున గలిగెఁ దినేళ్ళరునకు

40

క్షణముపయినున్న రవి నవకరచయములఁ
బ్రాక్కుధర మొక్కటియెకాదు బంధుజీవ
కుసుమకృతశేఖరముఁ దాల్చి యెసఁగుటరయఁ
దరణిరుచిచేత నట్లయ్యె ధరములెల్ల

41

అలయఁ జాలసూర్యుఁ డుదయాద్రిశిఖాంగణమందునాడుచున్
జెలుపుగఁ జారువద్దినులచే సురోరుహవక్త్రహాసమున్
గలుగఁగ పీఠితుండగుచుఁ గ్రమభగద్వనిఁజేరఁజిల్పు న
ట్లలరు నభోంకమందు నిహితాగ్రకరుండయియెప్పె లీలతోన్

పరువడి భానురా జుదయబర్వతపీఠము నందొకింతసే
పరుదుగనుండి భూతలము నందటుపాదము లుంచి నజ్జనో
త్కరరచితప్రదామములు గైకొని వారి బహూకరించి చె
చ్చెర భువనంబుఁజూచుటకుఁ జెల్వగన్జ్ఞతుఁడయ్యె నయ్యెడన్

మఱియునదులు జాలాతపచ్చురితంబులగుటంజేసి పరివక్త్రసురా
భంబై యుభయతీరనిరుద్ధంబైన నలిలంబును సూర్యకిరణ సా
యకదశిశఘనలిమిరదికాగజఘటాశోణితంబునుంబోలె వహించి
ప్రకాశించె గవాక్షవివరంబుల గృహాభ్యంతరంబులు ప్రవేశించిన
తరుణతరుణికిరణంబులు ప్రాతఃకాలంబునఁగాంతల బరిత్యజించి
యింద్లకుంబోవఁదలంచిన పురుషులయందుఁ గుపితుండై మన్మ
థుండుప్రయోగించిన వహ్నిసంతప్త నారాచంబులుం బోలె వె
లుంగుచుండె. మఱియు రాత్రియందు యువతులచేతఁ బీఠమై
రేయరిక్తంబైన కాంచన పాత్రంబు పాతఃకాలంబున గోరోచ
నారుణంబైన భానుతేజంబున సంకాంతాభ్యంతరం బగుచు
నిప్పటికిని దొల్లింటి చందంబున మద్యపూర్ణంబైన దానిపోలికఁ
బ్రకాశించె; మఱియును.

44

నలుపుగ రాత్రియందుశబ్దసంబున నించిన కుత్రకాంతి సం
కలితప్రియోత్తరీయ మది కంజసఖోన్రవిమిత్రమౌటచే

బలుమరు రక్తవర్ణమయ భాసిలుచుండఁగ నాత్మచేలమం
చెలమి శ్రమించి కైకొనిన యింతిని గన్గొని నవ్వి రంగనల్ 45

చ. వరరజతాద్రిభంగిఁ జెలువంబగుసాధము రాత్రి చంద్రికా
స్ఫురితమునై లనస్ఫురిత ముదరరోచుని నొప్పియుండి సు
స్థిరమృదుభాస్కరాంకువులచే నగుణీకృతమై దినంబు నం
దలుచుగఁ జాఱఁ బూసిన విధంబునఁజూడఁగనయ్యె హృద్యమై

సీ. నాయకు డొక్కఁడు నలినాక్షి సరసన
ఖడ్గకాంతరల్పఁ చవిమోచ
నమునేయుచుండఁగన్నన సీతకృతులచేత
నావిష్కృతములై న యచ్ఛదంత
ములయందు నటు ప్రశిఫలితంబులై న నూ
తనభానుకరములు వినుకథంగి
ఘనవద్మరాగానుకారంబు గావించె;
రమణాంగపంగసంక్రామితంబు

గీ. కోకనదకాంతియైన కుంకుమమునేత
గనకవికషోపలస్థరేఖయును బోలెఁ
గడు లలితమైన యువకుల గాత్ర మెండ
యందు లబ్ధవర్ణోత్కర్ష మై వెలింగె

47

గీ. జలజవనకాంత మాలోకకర్తవీ
మైన కరలోచనహస్త మధిగమించె
పరగ వ్రభాంతవృత్తియౌ హరిహరిక్రియ
నఖిలబాధకవృత్తసంహారి యయ్యె

49

చ. ఇరులనడంపఁబూని యుదయించినమూర్ధునిచేత బద్ధుని
యరుచిరకారకానికరమంతయు వేగ నపొస్తమయ్యెఁ బో;
యరివధకాంతియౌ జనున కర్థిఁ దదాశ్రయదాతృలక్ష్మ్యులై
వరలెడు నార లండలు వివశులుగారె? తలంచిచూడఁగన్ 49

అ. వె. ఉష్ణకరుడు మ్రోల నున్న చంద్రాంశుక
గౌరరజితభిత్తి కటః మందు
సంక్రమి. పుచుండ శైలగుహాంతర
తమమునెల్ల నణచె దత్తణంబు

50

ఆ. వె. భానురుచులు నిండబయలనుండియు సద
నాంతరస్థ తిమిర మణచివై చె;
నది జిగీషురుచి కనల్ప తేజమున ని
సర్గ మఖిలరిపులఁ బు ౪ ౨ రయ

51

వ. మణియు నొకండు తొలుతఁ బనశ్రష్టమందై పదంపడి లబ్ధపదుం
డై పూర్వబద్ధులైన స్వబ దువులఁ గానె కారాగారకవాటం
బుద్ధుటించి విడిపించుకై నడి సూర్యుండు తనయభివృద్ధికొఱకు
స్వకీ పంబై న భామంబునొంది యతిమాత్రరసలౌల్య బువలనఁ
గమలంబునందుఁ జీరబంధనంబు ప్రాపించిన పట్టదంబులకు
సత్వరుండై దళకవాటదళనంబుఁ జేసి బంధమోక్షంబు గావించె
మణియును

52

పీ. సపాశ్వుడప్పుడు సమకాలమునఁ దుల్య
సంఖ్యాంశువులచేత సరిసహస్ర
సంఖ్యాతదళమునఁ సమ్మదంబున భేద
మొనరించి పట్టద ధ్వనులచేత
సత్కృతయగుదాని జలరుహార్భగృ
హంబున వహించియలరుదాని
లక్ష్మీతాదరమున లక్షించినటుండె
బ్రహ్మసమున రాగవంతుడగుచు

గీ. భానుడు క గ్రాగముల సితభాను నదయుఁ
డగుచుఁబీడించి ఘననిస్సృతాంబుశుక్ర
కాంతినిర్యాస మంబుజాభ్యంతరముల
నిలిపినట్లుండె స్నేహంబువలన నపుడు

53

పంచపాదిగీతము. విశదితాశేషలోనుండు దళకతోన్

గాత్రుఁడగు హేళి చెండవ కన్నపొలే
వికసనం బొందుచుండ ద్యోవీధి విగళి
తాంశునితకరతనువుచే వ్యంగిలై క
నయనయైనట్లు చూపట్టె నయనములకు

54

చ. కుముదవనంబు మోడె నవకోమలమయ్యె నరోజుపండమున్
బ్రమదము వీడెఁ గౌశుకము గ్రాలె మువంబునఁ జక్ర మట్టిని
రమణుఁడు మీఱెఁ జందురని రమ్యతరద్యుతి జాతెఁ దుప్తదై
వము వివిధప్రకారములఁ బ్రాణులకిచ్చుఁడు బొచ్చునై చ్యమః

ఉ. చండకగుండు దిక్పతిని సామియుఁబోలే నింబుప్రోమ్మడై
యుండియుఁబూర్వమార్గమునఁ బయ్యసనింటికిరాఁగిఁజూచియం
దుండఁగలేక భీతిగానియొప్పలఁబాదుఁడు పోలేఁ జంద్రుఁడుం
గండుదొఱంగిపాతె నటు గ్రక్కునఁబల్కిమమార్గగామియై 55

వ. మఱియు నభిలతారాలోకంబు విలయంబు నొందించి సర్వాశి
కాయమహిముండును ధృతిసానురాగలక్ష్మియునై నసూర్యుండు
విష్టుండునుంబోలే రాత్రి కల్పావసానంబున గగనమహార్థవంబు
నధిష్ఠించి యుండెఁ మఱియుఁ గృతాశులలోకప్రబోధుండు నవ
ధూతాంధకారోదయుండునై న సూర్యుఁడు సుమహాగుణగరిష్ఠుండ
య్యును వినాశితకుముదితారకాంక్షియుఁ గృతకామి వియో
గుండునయ్యును బహుతరగుణసర్వసంబువలన లోకాంగీకృత
స్వల్పదోషుం డగుటంజేసి కృతార్థుఁడై నీగు సుప్రభాతుం డగుం
గాక యని యాశీర్వదించిరి*

57

• ప్రాథాతిక ప్రస్తాన వర్ణనము

- చ. ఇనుఁ డుదయించునంతట మహేభరథాశ్వనిపాది మేదిసిం
ద్రనికరమచ్యుతాలయముద్వారముమ్రోలఁబ్రయాణకాలయో
గ్యనిరుపమానవేషరచనార్థ మొకించుక నేపు జాగొన
ర్చిన హగిరాక గోరుచు విశేషమతిన్ గనుపట్టె నంతలోన్ 58
- వ. సర్వాలంకారభూషితుండై కృష్ణుండు 59
- గీ. కాంచనోజ్జ్వలరుచియు స్వక్షము సువత్ర
మధికజవజితనాగంబునైన తార్ద్య
మెక్కి మింటనుబోలె మహితలంబు
నం దనుద్ధృతసుఖమార్గమందుఁ జనియె 60
- సీ. శ్రీశ్రీతవడు లంచితకరస్థితచక్ర
కలితులు ద్విజరాజకాంతు లరయ
సత్యానురక్తులు సాంద్రనరకజిహ్వు
లగు భూవతలు వినయాదిసుగుణ
ములచేత హరిఁ గూడి పొలుపొంద నరిగిరి;
రవణీయశుచినతారములు ముకుళి
తములగు పటమంటపములచేఁ దులకుము
దాకరంబులచేత నంచితముగఁ 61
- గీ. బరగ మపలక్షితంబయి విరహవేద
నాతిపరితప్తసారీకమై కుముద్వ
తుల ప్రభాతంబు యెదునై న్యముల ఘనప్ర
యాణ మన్యోన్యసదృశమై యలరె నపుడు 62
- ఉ. ఉన్నమితాంగమౌట రథపోద్ధతి మింటికి మద్గమించున
ట్లున్న మహామహీధరము నొప్పున నొప్పుగు సామజంబు బల్
మన్నన స్వానమత్పదసమర్పిత పాదుని యంతృభర్యునిన్
బన్నుగ నాత్మమంతకముపైఁ దగఁజేర్చుకొనెన్ రయంబునన్

- వ మఱియుఁ బాణితలాంగసంఘట్టన పరిత్యాజితోద్వేగం బగుటం
జేసి ప్రకాశమానశరీరంబులగు జాత్మశ్శ్వంబుల నాశ్వికులు సంద
ర్శనలాఘవోత్పతనకర్ములై పల్కాణకొట్టవోగ్న ముఖరజ్జుసహి
తైక హస్తులగుచు నారోహించిరి ఉపరిభాగస్థితుండైన నిషాది
దూరపథంబు వోవుటకు శీఘ్రంబున నెంతిలోన దూరమార్గమ
నౌపయికింబైన యాసనపశేషంబు రచింపకుండె నంతలోనఁ
దీనంబున లేచి దుస్సహవేగంబులగుచుఁ గరభంబులు విశృం
ఖలత్వంబునం బరువెత్తె; సుఖమనాకాంక్షియు సుపారథియు
నైన యొక్కరథి గండో జ్వలయు సుజ్వలన్నాభిచక్రప్రత్య
గ్రోదర శ్రీవిరాజితయు నవిదురయునైన శకటాని యువతిం
బోలె నన్నద్దంబు గావించె శీఘ్రంబున లేచిపోవం గమకించునట్టి
రణంబు పురోభాగంబున బలాత్కారంబుగా నిగృహీతంబై
భారయుక్తయంత్రకంబు నిక్షిప్తమాణం బగుచుండి నత్యంత
భారంబున నర్థోద్ధారస్వశ్శిశుమందాదిగ్రాసంబున విషమ
స్వగం బగుచు నిజనామంబు సార్థకుంబు గావించె ౪౩
- మ. అను వొందన్ ముకుటాటి నేతమధ్యశంబయ్యున్ విషాదద్య ౧. న్
దనుఁ గంపింపఁగఁ జేయుచున్ వెన నకూర్కారానుకంప్రతికం
బును మ్రోయం గడు దుర్బలోడము జనఁ బుల్ పృష్ఠభాగంబుమీఁ
దనిడన్ గోణి భరింపదయ్యె గడుఁ జిత్రస్ఫూర్తిశోభిలఁగన్
- మ. వివిధావిష్కృతసామజస్వర సముచ్చేలంబు సాహస్రమా
ర్గవర్తింబు మహాదురధ్యయనమున్ గాంధర్వ భూయ్యతా
తిఃలోక్యం బతులప్రభావ మగుచున్ దెట్టొందు సేనామహా
ర్జున మొప్పెన్ బటుసామవేదనమశం బ్రాపించె దుష్పాగమై
- మ. ప్రతినాగేంద్రముతోడ యుద్ధ మొనరింపం బోవు నాగేంద్ర ము
ర్గతకుంఠాంకుశమున్ ద్వజించి నిశితాగ్రంబైన యన్యాయకుశం
బితవేగంబునఁ దాల్చు యంత్యవదుచే నారావముల్ మీఱఁగా
నతికష్టంబుగ విలెచ్చగంపితకరంబై యూర్ధ్వదంతాగ్రమై

- మ. జలజాతాడు పయాణవేళ విలసత్సమ్మూర్పదుచ్చంఖలో
జ్వలకఁబాదె నా మైన వడి హస్తానంబు గంభీరమై
దళితాకాశలమై మహీభృదురుత్పత్రేణులన్ బల్బిడిన్
జలితస్వాంతులఁ జేసె సర్వజలధుల్ నంజోభముం బొందఁగన్
- చ. గురుతరదిక్పయంబునకుఁ గుంకుమచూర్ణవిలేపనద్యుతిన్
బరువడినిచ్చుచిన్ స్ఫుగిత భాస్కరశోభయుఁ గల్గి ముద్గళు
గ్వరఖుఁ భాసరై వతః పర్వత ప్రాంతసువర్ణభూములన్
వరుస జనించినట్టి పృథుపాంసుచయం బెగసెన్ ఖిచ్ఛికిన్ 68
- గీ. లలితగంభీర రథమండలస్వనములఁ
దాదృశంబైన కరిబృంహితము దిరస్క
రించఁబడియె నారెంటిని గ్రిందుపఱచె
నశ్వతార హేమాస్వను లధికమగుచు 69
- గీ. పరగ నంతికాగతయైన కరిణిఁగూడఁ
జనఁదలఁచె ధూతస్పటియయి సప్పటితిర్య
గరుళిరముదాల్చి చటులాగ్రికరము సాచి
కదియనేగె మ్మాలోచ్చయగతుల గజము 70
- గీ. అవని నంటియంటకయుండ నడుగులిడుచుఁ
జారుచామరయుతములై నైన్యవాజు
లిప్పటికి సవజంబులై యెసగుచున్న
వసుచు నీక్షింపఁబడుచుండె నద్భుతముగ 71
- చ. మఱియు సముక్షితబుజుకంధరంబులును జంచలకర్ణచామరంబు
లును సమాకులఘర్వరస్వరంబులునునైన యుష్మింబులు వికాలం
బైన మార్గదేశంబునుద్రుతచరణనిశేపంబుగలుగునట్లు తత్త్వజంబు
చూర్ణీకృతంబుగాఁజేయుచుంజనియె మార్గంబునందుసాదభిచేతఁ
ద్రాపార్థంబు కృతకారవాదంబుగలుగునట్లు శీఘ్రంబునఁబ్రచోది

తంబై వేసరయు క్తంబై న శకటంబు నిజచంద్రదారోత్థితసాంద్రమ
హివరాగచయాక్రాంతభయంబువలన నతిరయంబునఁ బోవు
చుండఁ గంచుకొని భయంబున నగ్రభాగంబునఁ బోవుచున్నవార
గుటవలనఁ బరావర్తితములు లై న సకలచమూచరపురుషులచేత
క్షణంబు సమీక్షిత ముఖసరోజులై న యంతఃపురకాంతలు తురం
గాధిరూఢులై తురంగ వల్లనంబువలన నుల్లలితబృహత్తరకుచ
ప్రచలకూర్పాసకంబు గలుగునట్లు రంజింబునఁ జనిరి.

మ. అరయన్ ముందరఁ జక్రనేమి దిశితంబై వెంబడిన్ భూరికుం
జరపాదాక్రమితోన్నతస్థలమునై సంచారభగ్నోన్నతాం
తరళూన్యం బగునట్లు పూరితమహోద్యోగ్నిమ్నభాగంబునై
ధరయొప్పెన్ హలభృతసమీకృతమహీస్థానంబుచందఁబునన్

చ. చెలఁగి యశిశితంబగుటచే బయికల్లెగయంగ దానిపై
నిలువఁగలే సాది యవనింబడఁ బల్కయనఁబు జాతి భా
రలఘుతనొంది చెచ్చెర నురంబుఁ బ్రేలఁగఁజాలు గుఱ్ఱమున్
వలమగఁజూచి యచ్చటి జనం బిహిహింసని నవ్వి రత్నాన్ 74

సీ. సకలమహిభృదస్థలితోరుయమునాది
తటినుల స్వమహిమోత్కటమునీతఁ
గవ్వచు మూడులమార్గంబు
జనుటచే గంగయు త్రిపదగాభ్య
ప్రసిద్ధిగాంచె యనేకమార్గంబుల నేగఁ
దద్యాహిని బహువిధ ధ్వనులు సెలఁగ
దంతావళోరుకూర్కారభీతములై న
కరభంబులు నియంత కడురయ మున

గీ. వ్యగ్రుడై చేతివగ్గంబువదల మీద
నుండఁజూక యవరోధయువతులుర్విఁ
బడిన లఘుగతి భువిచాటి పటురయమునఁ
బాచి శకటసమూహంబు విలుంగదన్నె

అరయన్త్రాంగస. ధిగతాడపాట
వంబగు రథంబు శకలీకృతంబు గాంగ
దక్షవైద్యులసంతను తత్త్వదంబ
గణపె లంఘనపూర్వకక్రమము దెలియ

76

స్థాన సంస్కృతకటంబు సాంద్రభార
భంగసంక్షోభ దారికభాండః లిత
మద్యవిప్లావితోన్నతమార్గ మగుచు
నుండు శోకించె సార్థవాహులు చూచి

77

నిరుపమభేరికారవనినిందినభూరిగుహాముఖంబు భూ
ధరనిభదంతిరాజవిజితస్ఫురితోపలమున్ ధ్వజాంశుకో
త్కరపరివర్జితోచ్చలితకందళి కాన్వితమైన కైలమున్
గుఱుతుగ నైన్యముల్ వెనుకకుంబనిచె గడుదూరమౌటచేన్

ఘనవనదంతిరాజమదగంధవహాధిక దుర్ధరంబులై
యనుపమగోపభంశితమహావిరుళాఖయై మదోత్కటం
బునఁ జరియించు దుష్టగజపుంజములన్ గడునేర్పుతో నిషా
ది నిచయమధ్యముందొలఁగదీసి వెనన్ నడిపించె మద్దతిన్

79

ఘనవై జయంతి కావనరాజిరమ్యముల్
కైలప్రతిచ్ఛందసామజములు
సతతవిసర్పితజన తాతరంగిణి
శతములు నగు చమూతతులచేత
బహుభూమితలములు ప్రచ్ఛాదితము లయ్యె
జారుమ్మగీవిలోచనసమాన
లలనావిలోకనంబులఁజూచి కృష్ణసా
రంబులు ఘటికాద్యయంబు నచట

- గీ. పీఠమృగినేత్రశంకచేఁబోక నిలిచి
యుండి పదపడి నానావిధోన్నతోరు
విభ్రమ వికారములు నిరూపించి తెలిసి
సంభ్రమంబునఁ గడువడిఁ జనియెనపుడు 80
- గీ. హరులు సాదులచే దృఢకర గృహీత
కళములయి మెల్లమెల్లనఁ గవ్వతగము
గాఁగ నిమ్మభూములుడిగ్గి పేగమడర
నుత్తరించె ఖరధ్వను లుప్పతిల్ల 81
- శా. అరూఢుండయి వెన్నవచ్చు జనసున్ వ్యాప్తిం బ్రసీడించు దో
స్సారోదంచిత సాదిచేత మిగులన్ సంస్థాపితంబయ్యుచా
పేరంబున్ బిచుమందపత్రములు భడించె న్వడిం బోయి; న
చ్చారిత్రంబును దాడ్యమున్ జగతిలో పద్యఫలంబే కదా! 82
- మ. హరిసైన్యంబు ప్రతాపదీపితములై పొప్త ప్రమోదంబులై
యిరుపార్శ్వంబులఁగూడి సమ్రతనుత్ర పేలాగతిన్ వచ్చు ని
ర్భరనానావనిరాట్సముహములచే బహ్వతపత్రాఢ్యమై
కరమర్థిం గననయ్యెఁ జూడ్కులకు నేకచ్యుతమైనట్లుగాన్ 83
- గీ. వెంటవచ్చుకరటి ఘంటార్థసులు విని
యదరుచేత వ్యాకులాంగనులగు
సైన్యచరులు భారసంచయంబులతోడఁ
ద్రోవవిడిచి యొడు త్రోవఁజనిరి 84
- వ. అప్పుడు స్తుతిపాఠకులు తేజస్వివర్ణోజ్జ్వలవృత్తశాలియు సుప్ర
సాదియు నశ్విక్షగోత్రసంవిదుండునగు మురారిగుణాంబుల
నధికరించి పద్యంబులఁజదువుచుఁ బురోభాగంబునఁ జనుచుండిరి
మఱియుఁ గల్పాంతకుభితంబై వముద్రంబు సలిలంబునత నిమ
జ్జితాశేషభూగోళంబై పేలాంఘనరూపమర్యాద నతిక్రమించె

మాధవుండు ప్రచలితుండయ్యు నపరిమిత సైన్యంబులచేత నిశ్చే
షంబుగా నాక్రాంతమహితలుండయ్యును గ్రామాదికంబును బరి
త్యజింపుచు మర్యాదాపాలనంబు గావించె మఱియుఁ బటోలీ
పుష్పగుచ్ఛసచ్ఛాయ ముఖోపలక్షితలును వికసికవిపులజాణపు
ష్పసమానలోచనలగు గ్రామ్యకాంతలు వల్లికాతిరోహితగాత్ర
లగుటంజేసి చమూచరులచేత నలక్షితలై కృష్ణుండు గ్రామంబు
తిక్రమించు నందాకఁగంటక కాభావరణోపరితనావకాశంబునం
దు విలోకింపుచుండిరి మఱియు గోష్ఠ ప్రదేశంబులందు గోష్ఠీకృత
మండలాకారోపవేశములై స్వీకృతహాసనినాద సహితంబగునట్లు
గా శీఘ్రంబునలేచి కాపికాయనపాసేచ్ఛులై నిజనామసంకీర్తన
ప్రవర్తితచిత్తులైన ఘోషజనుల విలోకింపుచుం జనియె నంత

సీ. అరయ నేకాంత మౌగ్య బున నజ్ఞాన
విభ్రమంబులు సతివిస్మృతములు
సులిలితాలన పక్షములును సకృద్దర్శ
నంబుగ నతికృతార్థంబు లయ్యు
నకులచేఁ గృష్ణు నటు సారెసారెకు
ఁజీపుచును వల్లవీజనంబు
తనివి నొందకయుండెఁ దమవామిపాద సం
సక్తవత్సముల వాత్సల్య గరిమ

గీ. బహ్యతో మూరుకొను గోవిశేషములను
జారుదోహన పాత్రను జావయుగ్ధ
మధ్యమండలి ఊర సంపాతరసము
సెలఁగఁబిడికెడు జనుల వీక్షించెవిభుండు

86

చ. పొరగ నిదానహస్తఃపాల్పితుకం జనుడెంచు దోగ్ధ ముం
దర వెన కాలుద్రావుటకుఁ దప్పక వచ్చెడు లేతమూడ న
త్తటెఁగని హుంకరింపుచు ముదంబున నాపులలోననుండి సు
స్థిరముగదూడపాలికరుడెంచు గవిం గనె గృష్ణుడయ్యెడన్ 87

చ. చిలుకలు వ్రాలదోలుటకుఁ జెచ్చెర నేగెడునంతలో మృగం
బులు నొకవంక నన్యముల మోసులుమేయగ వానిదోలుచున్
బలుమఱు నక్కడిక్కడికి వచ్చుచుఁ బోవుచుఁగూఁకలేయుచున్
గలయఁగ జుట్టునుం దిరుగు కాంతలఁ గన్గొనె శారినపుచ్చుచున్

చ. చిరగతి శాలిరక్షణము సేయు మృగాకులగీతనాదపటన్
సరసత నాలకించి ఘనసమ్మదపూరితపితనఁబులై
పరువడి నిల్చిమేఁతలకుఁ బాసి నిమీలితలోచనంబులై
కరమరుదారఁజొక్కెడుమృగంబులఁజూచె రమేభుఁ డయ్యెన్

మ. ఆతులానూపసమీపమందు ఘనహేలాంచచ్ఛలదోష్ఠితాం
చితపాదారుణవంకజస్థలితమంజీరాతిమాధుర్యనా
దతిరస్కారి మరాళికామనురీధానంబు శ్రీనాథుఁడా
శ్రీతమందారుని మానసంబును హరించెన్ గర్జమార్గంబులన్

గీ. హరియు దప్పులఁ జనుచుండ నప్పుడుచ్చ
గతము నస్థలితంబును గౌరవంబు
వైన సేనాపరాగంబు సవనిభృత్తు
లటు శిరంబులఁదాల్చిరి యాక్షి యట్లు

91

గీ. జనము కుబ్జనగంబుల సమవధమున
నెక్కు ; హరిసేనయు మహామహీధ్రములచు
సుగమవధముల యట్ల ఒల్ సుఖతరముగఁ
బెక్కుత్రోవల నెక్కె నభీతమగుచు

92

సీ. గంధగజము లున్మృఖంబులై దంతాగ్ర
ఘట్టితాద్రంబులు గలుగుసెట్లు
కలితతిరశ్చీనకటతటస్లావిత
మదజలనదిపూర్వమాణకర్ణ

నిలములు గిలుగుఁ జెలమి మహామహీ
 ధరము లారోహించె మణియు గండ
 గళదంబు కళికమై ఘనతుల్యకాంతియై
 యలరు నాగంబుచే నఖిల జనులు

గీ. వధమునందు నిరోధింపఁ బడిరి గాని
 యధికతరమైన యగముచే నడ్డగింపఁ
 బడక యుండిరి గావునఁ బథము నందు
 నగము నన్నను నాగ మత్యధికనుయ్యె

93

మ. కరు లాత్మీయ కరవ్రథగ్న బహుళ జ్ఞాపంబులౌ దిక్కులన్
 గర మొప్పన్ నిజవృష్టకేతనవనాక్రాంతంబులౌ నట్లుగాఁ
 జరణజేవణ పిండితాద్రవరవృష్టజ్ఞాప్రదేశంబులన్
 స్థిరకాయాచలదుర్గమంబులుగఁ జేసెన్ భూరిసత్త్వంబునన్

క. వారి గిరుల నధిష్ఠించిన
 కరులను పత్యకలనుండి ఘనవృత్తికూల
 స్ఫురదనిలాఘాతంబునఁ
 బరువడిఁ బై కెగయు శిలల భంగిన్ గాంచెన్

95

మ. అను వొందన్ గుధరాధిరోహణ సదాభ్యాసంబుచే నుద్ధర
 న్ననలై యామలకీవనాంతరములన్ సంచారముల్ సల్పు నూ
 తనపేలాంచితవిభ్రమాక్షులఁ గిరాతస్త్రీల వీక్షించె న
 వ్యసజాతుండు తదీయ విభ్రమములన్ వాక్రుచ్చి వర్ణింపుచున్

గీ. గణుతిసేయక నేత్రముల్ జూణమువిచ్చి
 మరలనిద్రింపఁదలచు కేసరి సమీప
 సరణిజనునై న్యములఁజూచి వెలవ కవని
 సార్థకముఁజేసె మృగరాజ శబ్దమపుడు

97

గీ. హస్తీచూర్ణి శోపలమార్గయదుంబు
ధ్వజసముచ్చేదనిర్దూతతరులు జను
మూహరుద్ధపదీవే నులును నగుచు
చారికెదురైన గిరులన్ని చాటి యరిగె 98

గీ. కరికట నిఘట్టనంబునఁ దరువులూఁగ
గడ్డములభంగి గొమ్మలఁగ్రాలు పెరల
నిరవుకొనియున్న శరశుల పెగయఁజోచ
నవియు ఝమ్మని మ్రోయుచు నరిగెనపుడు 99

గీ. ఉపచితనగంబు తొల్లింటి యొలిథంగి
సామజాంతకుచేత నాశంబునొంద
నొండు తనువును బోలె వేటొంగు నరువు
జుణముతోఁగవు లాశ్మల కరణి 100

గీ. హరిబలము లొక్కచోటఁ బ్రహ్వంబు కట తొ
మద్దతములు ప్రకాశంబు లొకటి గహ్వ
రంబులొకట నవేతసామ్యంబు లొకట
గువు లైననురు లంఘించె గిరులనప్పుడు 101

వ. మఱియు నన్నియుండుం డవథంబులైనను సమంతతవ్యాప్తిగర్వ
వధీనంబైన నిజనైన న్దంబుతోత సలిలంబుతోత యుగవదళులసేనా
ప్రవేశంబు వలనఁ బ్రాక్రమణ తాత్పర్యన్నశరీరంబులైన గదుల
నప్రతీపనామంబు గలవానిఁ జేసె మఱియు 102

గీ. దంతులు జలంబుతోఁ జొచ్చుసంతతోస
వాజులు ఖరొడ్డితోరుదు ర్వారవాత
రయవిక్రీర్ణనీరంధ్రభూరజము చేత
మన సలిలంబు బురద గావించెనపుడు 103

- చ. అరయగఁ గ్రీడసేయుటఁ నై జతభూరినితంబభూములై
యరుదుగ నాత్త సమ్మదములై కరతోలితభూరికై వలాం
బరములునై మహేశములు మానుగ వార్ధిని జేరఁబోవు ని
ర్భరజలరాశివత్సులకుఁ బంకము గల్గ గఁజేసెనత్తరిన్. 104
- మ. గుములై భూరివిషాదకోటులదరుల్ గోరాడి తన్మృత్తుచే
తనోగిన్ బిల్విడిఁబూర్వవాహినులునిండఁబూడ్చి తద్దాత్రితో
సమముండెని గజంబులు నిజకటాక్షాభృద్దళదాన నీ
రములన్ నూత్ననదుల్ సృజించి భువిఁబాఱుంటేసెఁ జిత్రంబుగన్.
- గీ. కామినీమూఖరుచిజిత కమలములు మ
హాతపత్ర ప్రభాజిత హంసములగు
నదులతీతశిలాసామ్యనాగబలక
దంబములచేత దూరికృతంబులయ్యె. 106
- గీ. అనుమానాంజననవర్ణతమపు లున్న
తములగు గజేంద్రములు సుధాధవళితోరు
విపులసౌధపురంబుల విప్రకృష్ట
దేశమును బొందె దీపితదిశములగుచు. 107
- ఉ. ద్వారకఁబాసివచ్చునెడఁ దద్విరహంబు సహింపలేక సొం
పారఁగ నప్పరిరమ రయంబునఁ గృష్ణనిముంగలన్ ముదం
బారఁగవచ్చిన ట్లలరె నమ్మరవై రి నివాసముల్ రహిన్
వారక సౌధకోభగల భవ్యమనోజ్ఞవటాంబరంబులన్. 108
- గీ. కరిఘటాఘర్షణోద్భూత గంధదాన
నలిలసంసి క్తఘనతరుస్కుంధవాసి
మధువములు నై నన్యదంతి వర్షప్రమాణ
మనువుఁడెప్పె స్వారవముల వనదరులకు. 109

- వ. మజీయు నాయకకరిఘటాతిరస్కృతాట్టలఁ బైన యాచమూ
 నందోహంబు మహోన్నత పటసుంపప జిహోదగ్గిగృహుబులైన
 వట్టణంబుల నతిక్రమించివనియెఁ జమూకదంబంబుచేత సూర్య
 ఊర్జవంబగుటంజేసి సూర్యకిరణంబులచేత బ్రతప్తంబైనదాని
 కరణి సమాహ్లాదక సౌగంధిక మాయతకంపిత యమసాజలంబు
 నందు మహివరాగంబు పుశోభాగంబున బడియె 110

• యమునానది వర్ణనము •

- గీ. ఖరకరుని పుత్రియయ్యును గాలఁ చెలియ
 లయ్యును వినీలయయ్యు శీతాఖిలఁ
 జీవనామల జలములచేత యవసన
 సకలపాపంబులు హరింప శక్తయయ్యెన్. 111

- సీ. మిహికౌఘసంకాశమేఘంబు లాద్ధుఁడు
 హనీలతటుల చందానఁగృష్ట
 వర్ణకాశిందీప్రవాహజలము ద్రావి
 తన్నీలఁజలరంజితంబు లగుచు
 నాశుణంబున విభిన్నాంజనవర్ణత
 సధిగమించిన భంగి నలరె వలయు
 సరగ నిర్వంకలఁ జలదరిత్రములచే
 బదములచేఁబోలె బంధురముగ

- గీ. నడుచు సువికాలనౌ సాధనములచేత
 రయభవత్రాంతిచేత నేత్రములుమూయు
 నంగనలచేత నాలింగితాంగు లగుచు
 జనము లయ్యెఱుదాఁటిరి సంభ్రమమున 112

- వ. మజీయు గంగానది సాగరంబునులులఁ జెసని వేదప్రమాణులై
 కాని ప్రత్యక్షంబుగాదు యమునానదియై నిజఁజలంబుచేత సము

ద్రంబునుంబూరించె నట్లుగాదేని గంగానలిలంబువగిది సముద్రో
దకంబు శుద్ధస్ఫటిక సంకాశంబై యుండు నట్లుండక జలధిజలంబు
గంగానంబంధిజలప్రవాహన ర్జితశంఖు కంఠసమానవర్ణంబై యుం
డుటవలన యమున దేవబూరింపబడె ననుటకునందియంబులేదు.

గీ. మదగజేంద్రంబు సంప్రసూడాసలిల
మరిమొదలసిగ్గి నిజమదవనముచేత
నంతకంతకు మిక్కుటంబైన యాము
నాబువుల సుత్తరించె నత్తద్భుతముగ. 114

చ. అతుల సమాలసీనలిలాయతభూరికళిందకన్యయు
ద్యోతబహుసాధనోద్భుల రయంబున మేదినినాక్రమింప నా
యితవడివచ్చు తద్భులనదీకరయోద్ధతి నడ్డగించె ను
ద్ధతి నటువేలమాడ్కి విరతంబుగ నవ్వలనిచ్చె మార్గమున్. 115

గీ. అధికదుస్తరయైన పద్మాప్రసుతను
ఘనప్రతిజ్ఞనుబోలె వేగమున దాటి
యుడుమలు శృంగలేఖతాత్పురుతటములు
గలుగునటు మోరలెత్తి రంకెలునిగుచ్చె. 116

చ. మఱియు పృష్ఠధ్వజంబుగలుగునట్లు చలద్వోణోపలక్ష్మితోర్ధ్వ
ముఖంబులును మన్నమిశకర్ణంబులు గలుగునట్లుార్ధ్వ ప్రసారిత
నిశ్చలకంఠరంబులైన హయంబులు పురోభాగంబునఁ దటదత్త
లోచనంబులై ప్రసారితవిక్రి న్నవాలధుబుగలుగునట్లు సమ్మహానది
సుత్తరించె; సుత్తరించుయాగవళూపాలనై న్యంబులచేత సీమంతి
క్రియమాణమహిషనిపాణమేచకప్రళయు సిందూరిత గజశేఖ
రాస్వితయునైన యస్మహానది ధరిత్రికాయతవేణియుంబోలెఁ
బ్రకాశించె; మఱియుఁగోదలుజనంబులు నావ్యంబైన జలంబున
ప్రతిహతశీఘ్రగమనంబులు ననుష్ఠితవై ధ్వజంబులు నపాకృత

మహోన్నతగురుతరతరంగంబు లగుటంజేసి యవరతరంగంబులుం
బోలె నుపస్థితంబులైన జాహువులచేత నుత్తరించిరి మఱియుఁ
బ్రియవల్లభుం డగుకృష్ణుని వరూధినిమహోక్ష శృంగాఘాతఁ
విదళిత మహాకూలయు మద్యూతమదవిపాణి గురుచరణాకృష్ట
జలగ్రాహయు బృహద్రథవ్యాకులితపుష్కరయునైన యమునా
నది నప్పు డుత్తరించి సుఖంబుగాఁజనియె* నదనరతరంబు

• శ్రీ కృష్ణపాండవ సమాగమ వర్ణనము •

సీ. కడువేడ్కద్యారకవిడిచినదాదిగా
హరి నిజనైన్యసమన్వితముగ
నిచ్చోటవిడిసె నేడిచ్చోటువెలువడె
నని దినదినచార్త లరయుచున్న
వాఁడు గావున మహీనరుఁడు ధర్మసుతుండు
కమలలోచనుఁ డట్లు యమునదాఁటి
వచ్చుచున్నాఁడను భవ్యవార్తను విని
సంలబ్ధిసాంద్రహర్షంబువలన

గీ. వర్ణితశరీరుడై తనవారి నెల్ల
నాక్షణమె పిల్వనంపించి యనిలనంద
నార్జునాదినహోదరు లనుగమింప
నెదురుగావచ్చె మంత్రులు హితులు గొలువ.

118

వ. మఱియుఁ గృష్ణాగమన సంతోష ప్రవృత్త కౌరవసేనాకూర్మ
ఘోషబధిరీకృత కర్ణేంద్రియంబైన శ్రోతృజనంబునకుఁ గథకుల
చేత స్పష్టాలాపములయందుఁ బ్రకాంతాభిధేయశేషంబువరత
వాద్యఘోషంబైన యనంతరంబు హస్తసంకేతంబుచేత సంపా
దితంబయ్యె శీఘ్రపరివర్తితకనకచక్రసేములగుటంజేసి వేగవ

* మూలమున 12 వ పర్గ నమాప్తము.

స్మారుతాకంపితపరస్పరోపమమహీరేణుకేతనవసనంబులై నరాజు
సంబంధిరథంబులంతటఁ బాదమాత్రంబై నయవకాశంబులేకుండ
నిండె.

119

శ. హరిఖరఘట్టితావను లుదంచితపాణితలాభిసూతఖా
స్వరవణవాఖ్య వాద్యములభంగి ద్రుతంబుగ మ్రోసె వెంబడిన్
గర మురువారివాహ వటుగర్జితవారణవాదహృష్ట వి
స్ఫురిత కలావబద్ధులటు ముంగల నృత్యముఁ జేసె నత్తటిన్

చ. వనరుహనేత్రు నై న్యములు పాండవనై న్యములున్ బరస్పరం
బనుపమమిత్రభావమున నై క్యమునొంది చరింపుచుండఁగాఁ
బనిఁబడి గుంపులై యుభయవక్షగఁబు లొకింతసేపు చ
య్యనఁ గలహంబొసఁచెను; మదాంధులకుం గలవే వివేకముల్?

ఉ. అవ్వల ధర్మపుత్రుఁడు మహారథమెక్కి మనోజ్ఞ మూర్తియై
దవ్వలవచ్చు కృష్ణుఁగని తానురథంబటు దిగ్గునంతలో
నవ్వచు నమ్మహాత్ముఁడు ఘనంబుగ రాజనుగౌరవంబు లో
నివ్వటిలంగఁ దానె కడునేర్పునడిగైరథంబు మున్నుగన్. 122

తరల. అపుడు శౌరి పురాణపూరుషు డగ్రవంద్యుఁడు సర్వవి
ష్టపనమస్కృతుఁ డయ్యుగౌరవసంభృతాత్మకుఁడై రహిన్
విపులకుంబడి మేసయత్తకు బిడ్డఁడౌ యమసూతికిన్
విపుల హారము భూమిసోఁకఁగ వేడ్క మ్రొక్కె రయంబునన్.

గీ. మహితమకుటాంకురంజితఞ్జాతలంబు
హరిశిరము సోఁకునంతలో యమసుతుండు
క్రమ మపేక్షింప కటువంగి కడురయమునఁ
బ్రీతి భుజవంజరమునఁ బిరిగహించె.

124

గీ. గురుకవాటవి స్తీర్ణమౌ హరియురంబు
.. యమసుతతనూరమందచర్యాప్తమయ్యె

నై న దీర్ఘదోర్బుగమున నంచితముగ
గాఢతరముగ రయమునఁ గౌఁగిలించె.

125

గీ. నాభికమలంబు నిడిచి క్రన్నన నురంబు
నందు నిత్యంబు వసియించు నట్టి లక్ష్మి
పృథివిపతి నిర్దయాశ్లేషపీడనమున
నచటనుండక హరిముఖ మాశ్రయించె.

126

చ. బలిసటుగట్టువేళ చలవామనుడై ప్రతిపత్తి సేయుచో
వలనుగన త్తటిన్ వినయవామనుడైన హరిన్ యుధిష్ఠిరుం
డలయక బాహువీర్యవిజితామర భూజ సుమంబుచేత సు
జ్వలితరకిర్తిచే బలె సువాసితశీర్షమునందు మూర్కొనెన్. 127

సీ. వృష్ణివల్లభుఁడు ప్రాగ్విశ్లేషితుండైన
వాడైన నాశ్లేషభవసఖాను
భవసంతతోద్గత పటులోమకూపమై
యలరు కౌంతేయుని యంగ లలిక
వికనత్కదంబక నికురుంబ చారుత్వ
మును బాయదయ్యె సమ్మోదమెసఁగ
ఘనవీర్యనిర్జిత దమజ సమూహుండు
నతిహృష్టమానసుం డభిలలోక

గీ. సంస్తవోచితుడగుకౌరి సమ్మోద ప్ర
పుల్లనేత్రుల వినయనమ్రుల సమీర
రాత్మజాదాల ధర్మజాననజలను య
భోచితంబుగ నానందయుతులఁజేసె.

128

వ. అప్పుడు సమానతేజస్కులును శిలాకతినులును వికాలవక్షదీర్ఘ
తరబాహులునగు వహీవతులను మహీవతు లేకకాలంబునం
గూడుకొని కులిశతంబుకంటె ముందున్న మహీధరంబులు మహీ
ధరంబులందోలేజరస్పరానింగనంబులు గావించిరి ముతయును.

౧.వె. కరటికుంభసదృశ కఠినేతరేతర
స్తనభరాతిదూరచారితోద
రలును పుల్లగండఫలకలునగు కౌర
వులును గుకురసతులు గలసికొనిరి. 180

౧. కరిణి హయరథ వచాతులు
పరువడి నొండొరులుగలసి బంధురభంగిన్
బరమోత్సవమునఁ జనియెను
కరింద్రములు చనియె వానిఁగలయకయింటిన్. 181

• ఇంద్రప్రస్థాభిముఖ ప్రయాణము •

ఆ.వె. అరదమెక్కుడనుచు సలధర్మజుఁడు వల్క
హరి కీరీటదత్తహస్తుఁడగుచు
నరదమక్కి ధనవహస్తావలంకియై
యింద్రుఁడంబుదంబు నెక్కినట్లు. 182

వ. అవ్వడింద్రప్రస్థాభిముఖుండై చమశ్రీకృష్ణునకు లోకేశ్వరుండగు
ధర్మరాజు కరగృహీతప్రతోదుండై తొల్లి త్రిపురాభిముఖుండై
రథం బెక్కి చమ శంకరునకు బ్రహ్మయుంబోలె సారథ్యంబు
గావించె మఱియును. 183

చ. హరితనుజాల రంద్రకలితాబ్జలసత్కిరణోత్కరాకృతిన్
వజ్రుప్రకీర్ణకం బిపుడు హరిధిగంధవహుండు భూరిఫే
నగుచీరపుంజముంబలె ఘనంబుగ మారుతనందనుండు నా
సరసిజనేత్రపార్శ్వమున నమ్మదమొప్పఁగ వీచె నత్తటిన్. 184

చ. అలిఘుతదోడు పాండురుచియొటఁ గళిందసుతాహ్రదోపరి
స్థలగతహంసమండలపు చాడ్చుననొప్పెడు నాతవత్రమున్
బలిరిపునందనుం డపుడుపట్టెఁ దమామసుమాళవర్ణుడై
యలడు యదుప్రవీరునకు సంచితభంగి ముదంబెల్లగన్. 185

- ఉ. మారుతపుత్ర శక్రసుత మధ్యమునంజెలువారు చక్రి సాం
పాళంగ భాస్కరేతరగ్రహంతరవాస సమార్జితంబునై
హారిరుచిస్ఫరద్ధురు ఘరాభిధ మొందివెలుంగు పూర్ణకం
జారివిధంబునన్ వెలసె నతులకుం గడువిందొనర్చుచున్. 136
- చ. యమనియమంబులున్ యతినయంబున యంబుజనాధివాసునిన్
గ్రమమునఁబద్ధ బాంధవుఁడు గంధవహుఁడు శిశిషునిఁబలెన్
బ్రమద మెలర్చి మాధవుని పార్శ్వములందును బృష్ఠభాగమం
దమలిన భక్తిమైఁజనిరి యశ్వసుతుల్ రచితానుసారులై. 137
- చ. అకపటసంభ్రమప్రకటితాధికభక్తులు భూరిసమ్మదా
త్మకు లవినీత శిశుకుల మానుషచర్యులు పాండురాజపు
త్రకు లసురారివైన వితథుఁబగు భక్తిసోఁర్పి రప్పు డా
ద్దికపడి శిష్యవర్యులుపదేష్టవయింబలె నంచితంబుగన్. 138

ఇంద్రప్రస్థప్రవేశము

- వ. ఇట్లుభయనైన్యంబులు గంగా యమునా ప్రవాహంబులుంబోలె
నొండొంటిం గూడుకొని యనోన్యమైత్రిం బ్రకటింపుచు నేకగ్రీ
వంబుగాఁజనియె నప్పుడుప్రతివాదికాంబరవిమానంబులుగలుగు
నట్లుగా మంగళదుందుభులు మ్రోసె నంత దమజాంతరుండు
యుద్ధిష్ఠిరమఖావలోకన కౌతుకాతిరేకంబున సర్వదేశంబులనుండి
చనుదొంచిన మహిషకుల నైన్యంబులఁజేతఁ బరకాహ్యదేశంబు
లయందు నిర్మితంబులైన నికేతనంబులదేశమై రిసేనావరుధ్య
మానంబై వైరిసేనావేష్ట్యమానంబైన రానిపోలికనొప్పుచున్న
యింద్రప్రస్థపురంబు నవలోకించె మఱియుఁ బ్రతికర్షివూరిత
దిగంతరాశంబైన సేనాసముద్రంబు తుపారాచల గుహానుభో
స్మృతిసురనదీప్రవాహంబు కరణిఁ బరద్యాటంబు గదియనడిచె
లోక సంరక్షణార్థంబున నక్కర్ణహిత శరీరసంభవంబుగని యప్పు
రాజపురుషుండు ప్రవిశ క్త ప్రత్యగ్రగోపుర ద్వారంబులుగల

యప్పురంబు పంచేంద్రియ సమానులైన ధర్మనందనాది పంచ
పాండవులతోఁగూడఁ బ్రవేశించె మఱియును. 139

- చ. హరనయనాగ్నిగ్రాగని సుమాస్త్రసమద్యుతిరూపసంపదన్
వఱలెడు పూరుషుల్ మఱియు వారకమున్నటు రాజయత్నో
గరహితపూర్ణచంద్రనిభకాంతియుతోజ్జ్వలవక్త్రసంపదన్
బరగెడు కామినుల్ గలిగి భాసిలు నవ్పరిఁజొచ్చిరందఱున్.

• పౌరనారీచేష్టా వర్ణనము •

- చ. హరిపటహాదివాద్యనిన గార్భటులన్ విహితోపహాతలై
పురితరుణీమణుల్ కుతుకము దొరసేయఁగ నద్వైతకృత్యముల్
మఱచి మురారిఁజూచుటకు మక్కువతోనటు వీధివీధికిన్
గరమరుదారవచ్చిరి ముఖమృతివెన్నెలగాయుచుండఁగన్.
- చ. మలయుచు వేడ్కనర్థకృతమండమలై కరరుద్ధనీపులై
గళితమనోజ్ఞచేలలయి గ్రాలువెలందులఁజూచి సౌధపం
క్తులు పటహప్రతిధ్వనులఁ దోరముగాఁబ్రకటాటహాసన్ము
సవినతికై వడిం దనరెఁ జారుతరంబుగ సర్వవీధులన్. 142
- చ. తత్తరపాటుతో రళన తప్పక వక్షమునందు మంజుళా
స్వత్తరకర్ణపూరములు వారకకేశములందుఁ గంచుకం
బుత్తరపాటుతో నడుమ నొప్పుమెయిన్ మొలిచీర చన్నులం
దత్తటి గుండలంబులటు హస్తములం ధరియించి రంగనల్.
- చ. వెలఁదియొకర్లు కృష్ణముఖవీణరాగవళంబునం బదం
బులనటుయావకద్రవముఁబూయుచు నొక్కటిఁబూయ కంతలో
బొంబుగ శంకరార్థతను బొందిని గొరియుఁబోలె మార్గమున్
తెలుపుగ యావక్తైకవదచిత్రితధాత్రిని శేషెనత్తఱిన్. 144

చ. లలితవిశాలమధ్యశిఖరస్థలితద్వనితోరు మేఖలా
కుల లగుపౌరకామినులు గోబుధ్రుల గాంచనతుంగసంక్రమం
బుల నిరువంకలన్ పులులు పొల్పెనంగం గూడంచలీయంగా
గలయంగ నెక్కిరంఘికటకస్వనముల్సరసిం జెలంగంగన్. 145

మ. హరిసందర్శనజాతకౌతుకమునన్ హైమోజ్జ్వలద్వితమం
దిరకుడ్యస్థ గవాక్షమధ్య వింసన్నైవజప్రకాశితుం
దరవక్త్రాంబుగుహంబు జూడజడియెన్ నత్పాప్యభూభృద్గుహం
తరరంధ్రోదరమధ్యగై చపనమువృత్తావృద్ధమిహాకృతిన్. 146

ఉ. కాంచనసౌధవీధిపయిగ్రాలుచు గంధవరోవధూర చే
లాంచలయైన యొక్కనగరాంగనతే, వారి పచ్చుచుండ న
భ్యంచితలీల నన్నగర మాయతరేతుభృతోరుభోభయై
మించినమాడ్కిశోభిత సమృద్ధిపటరజతావసిక్తమై. 147

చ. అరుదుగ నప్పరీరమణులప్పడు మేడలమీద నుండి ను
స్థిరకరవంకజాంబులచేగునుమోహనిరాచ్చ లాజముల్
స్ఫురదురుకుక్తిసంపుటవిషుక్త మహోహరచారామౌక్తికో
త్కరములువోలె శారిపయారప్పక చల్లిరి సంధ్రమంబునన్. 148

చ. లలితహిమప్రముక్తశశిరమృతరూపు సువర్ణమణిన్ ద్విజా
వళికథికప్రియుండును వివర్ధితమన్మథుడనన్ బ్రసాదతో
జ్జ్వలసురుడైన యవ్విధుండు సంభ్రమభన్ బ్రమరాజనాలిన్
జెలుపుగ సంతతోత్సవముజేసె మహాత్తరు లుత్సహింపగన్. 149

గీ. మఱి స్వదాహకుడగు కూలి గిరిమహాభ
యమునఁ జొరంగినలజ్జాడండంబు నమ్మి
యభయమునఁ బంచశరునిచే నాక్రమింపఁ
బడిన మదతులఁజూడె శ్రీమతి కడంబు. 150

గీ. పరగఁ గల్పాంతమందు నెవ్వఁడు కుఱి
చేత భువనంబులన్నిగ్రసించె నట్టి
వారిని పురకాంత మదవిహ్వలై కఠోచ
నాంవలంబుక గ్రసియించె నప్పు డహహ ! 151

ఆ వె. శౌరిమోల నొక్క సతి యధికోన్నన
కఠినఁడచయు నీలకంఠమధుర
వలయనాద యగుచుఁ జలదంగుకులదేత
ఘట్టనంబున నెఁ గర్ణకులము. 152

సీ. పరిపాటలాంఘోజ సురుచిరంబును నా
కృచ్ఛంచలాంగుళీ కిసలయంబు
నగుపాణిచే గొక్క యజ్ఞాక్షి ఘనశిరః
కంపంబు నేయుచుఁ గంజనేత్రు
నసుదీర్ఘవర్ణంబు నవిదితాగ్ధంబుగా
నావృన్దనమొనరించె నంచితముగ
వరసలివాంతికోపహితపల్లవకాంతి
క లతైకపాణిచే గమ్రముఖులు. 153

గీ. గవ్వకొని యొక్కసుందరి కమ్రతరక
రాంగుళీరంధ్రవిస్రవతవ్యాప్తధవళ
దంతకాంతులు గలుగునట్లంతిఃస్థుఁ
డైన శౌరిని జూచె నశ్వాదరమన 154

చ. హరిముఖిపణంబున సమాచర విస్మయ సంభ్రమంబునన్
స్థితరసేత్రయై యొకచెల్వ సుఖంబున విస్మృతాంగయై
పరిగళదుష్ట్యలాంకురము భాసురనీలనిబద్ధకంకణ
పర్యచిరరోమరాజియగు పాణితంబునఁ గప్పె నిగ్గునన్ 155

చ. ఘననిజ సౌరభభ్రమణకారితబంధరపక్షిప్రభం
జనరయనాశితశ్రమజసాంద్రజలం బనిమేషదృష్టియా

- చ. లలితవిశాలమధ్యశిఖరస్థలితధ్వనితోరు మేఖలా
కుల లగుపార కామినులు గొబ్బునఁ గాంచనతుంగసంక్రమం
బుల నిరువంకిలన్ షులు పొల్పెనఁగం గయిదండలీయఁగాఁ
గలయఁగ నెక్కిరంఘ్రికటకస్వనముల్సరవిం జెలంగఁగన్. 145
- మ. హరిసందర్శనజాతకౌశుకమునన్ హైమోజ్జ్వలచ్చిత్రమం
దిరకుడ్యస్థ గవాక్షమగ్ధ విలసన్నిరంజితాక్షినుం
దరవక్త్రాంబురుహంబు సూడఁబడియెన్ దత్పూర్వభూభృద్గుహం
తరరంధ్రోదరమధ్యగై చపనమున్యత్పూర్ణబింబాక్షితిన్. 146
- ఉ. కాంచనసాధవీధిపయఃగ్రాతుఁడు గంధవహోవధూత చే
లాంచలయైన యొక్కనగరాంగనచే, హరి వచ్చుచుండ న
భ్యంచితలీల నన్నగర మాయతకేతుకృతోరుశోభయై
మించినమాడ్కిశోభిత పమ్మర్దవటీరజ్జలావసిక్తమై. 147
- చ. అరుమగ నప్పరీరమణు అప్పుడు మేడలమీద నుండి ను
స్థిరకరవంకజాంబులనేగునుమోవచితాచ్చ లాబముల్
స్ఫురదురుకుక్తిసంపుటవిముక్త మనోహరచారుమౌక్తికో
త్కరములువోలె కారిపయిదప్పక చల్లరి సంభ్రమంబునన్. 148
- చ. లలితహిమప్రముక్తశశిరమృతరుండు సపద్మఁడున్ ద్విజా
నశిశికికప్రియుండును వివర్ధితమస్త్రధుఁడున్ బ్రీసాదితో
జ్వలనురుడైన యవ్యధుఁడు సంభ్రమతన్ బ్రీమదాజనానికిన్
జెలువుగ సంతతోత్సవముజేసె మహత్తరు లుత్సహింపగన్. 149
- గీ. మఱి స్వదాహతుడగు కూలి గిరిసుతాభ
యమునఁ బౌరాంగనలఁజూడఁడనుచు నమ్మి
యభయమునఁ బించకరునిచే నాక్రమింపఁ
బడిన సుదతులఁజూచె శ్రీపతి కుణంబు. 150

గీ. వరగఁ గల్పాంతమందు నెవ్వఁడు కుఱి
చేత ఖువనఁబులన్నిగ్రసించె నట్టి
హరిని పురకాంత మదవిహ్వలై కలొచ
నాంచలంబున గ్రసియించె నప్పు డహహ ! 151

ఆ వె. శౌరిమోల నొక్క సతి యధికోన్నత
కఠినకుచయు నీలకంఠమధుర
వలయనాద యగుచుఁ జలదఁగుకులచేత
ఘట్టనంబుఁజేసె గర్జితలము. 152

సీ. పరిపాటలాంభోజ సురుచిరంబును నస
కృచ్ఛంచలాంగుళీ కిసలయంబు
నగుపాణిచే నొక్క యజ్ఞాక్షి ఘనశిరః
కంపంబునేయుచుఁ గంజనేత్రు
నమదీర్ఘవర్ణంబు నవిదితార్థంబుగా
నాహ్వనమొనరించె నంచితముగ
వరనలినాంతికోపహితవల్ల వకాంతి
క లతైకపాణిచేఁ గ్రమములులు. 153

గీ. గప్పకొని యొక్కసుందరి కమ్రతరక
రాంగుళీరంధ్రవిస్రవవ్యాప్తధవళ
దంతకాంతులు గలుగునట్లంకితః
దైన శౌరిని జూచె నత్యాదరమున 154

చ. హరిముఖవీ కణంబున నమాదర విస్మయ సంభ్రమంబునన్
స్థిరతరనేత్రయైనయొకచెల్వ సుఖంబున విస్మృతాంగయై
పరిగళదుజ్జ్వలాంశుకము భాసురనీలనిబద్ధకంకణ
పొరుచిరరోమరాజియగు పాణితలంబునఁ గప్పె సిగ్గునన్ 154

చ. ఘననిజ సౌరభత్రమణికారితబంధరపక్షిప్రభం
జనధయవాళితత్రమజసాంధ్రజలం బనిమేషదృష్టియా

ననుపమసుంస రాంగమున నంగనయోర్తు దరస్మి తాస్యయై
దనరు పురాధిదేవత విధంబునఁజూచె హరిన్ ముదంబునన్ 155

సీ. అకట! కృష్ణుఁడు మనయశులు తృప్తి నొం
దకమున్నె వృష్టివధంబుదాటి
పోవుచున్నాఁడని వరకాంత లెంతయు
వగనొంది రనిశంబు పాయక హరి
నీక్షించువారి కే తృప్తి లేదని యెఱుఁ
గరు హరి కేలాగుఁగలుగు తృప్తి?
హరి దూరముననేగ నమ్మహామహుమీఁడు
వ్రాలినచూడ్కులు క్రమ్మఱించి.

గీ. రంతెగాని యత్యాశతో నరుగుమాన
సంబు మఱలించఁజాలక సద్మకృత్య
ములు మఱచి చిత్రనిర్మిత లలితరత్న
పుత్రికలుపోలె నుండిరి చిత్రభంగి. 158

చ. అలఘు తరప్రసారిత ద్రుగంజలిపీతమనోజ్ఞ మాధవో
జ్జ్వలిరసపూర నిర్భర లసన్మదమందళరీర యుక్తలై
తొలఁగి చనంగఁ బాదములు తొట్టువడంగ నతిప్రయత్నతన్
మెలఁకువఁ జేసి యంగనలు మెల్ల న నిడ్లకుఁ బోయి రంతటన్

+ యుధిష్ఠిర సభాగృహ వర్ణనము +

వ. ప్రత్యగ్ర గంధవానితోదకవిరజీకృతంబులును సాంధ్రాగరు ధూ
పధూమకృతరేణువిభ్రమంబులును సముచ్చితోన్నతధ్వజ స్తంభ
విలంబివటపతాకంబులునగు పురపీఠు లతిక్రమించి తొల్లి భాండవ
దాహంబునందు ధనంజయునిచేత మోచితుండైన మయంధు
ప్రత్యుపకారార్థంబు తనచేతనె లిందునరోవరంబునందు నీక్షి
స్తంభై నవృషవర్ష గృహనిర్మాణానశిష్టమణికిలాకలాపంబుచేతఁ

దిరస్కృతేంద్రనదృశంపదం బగునట్లుగా నిర్మించి ధర్మరాజున
కొసంగిన సభాసదనంబు డాయం జనియె. 158

గీ. పరగ నేనభయందు నభ్యంకపాచ్చ
రాజితస్ఫుటికాగారరమ్యరుచులు
చేరి చంద్రుండు క్రమ్మర షీరవార్ధి
గర్భవాసంబుఁజేసిన కరణి నలరె. 159

గీ. అరయ నేనభాసదనంబులందు నీల
మణివిభావారిశీకృతమధ్యపద్మ
రాగరచితావనులు భృగురామ పితృస
మూహ తృప్తికృష్ణలములఁ బోలెదాల్చె 160

గీ. ఎచట స్ఫటికాశ్మసంఘాత రచితములయి
నిశలఁ జంద్రికైకత నొందినెగడు కతన
మఱియు నిరులందును గరావమర్మగమ్య
దవనభంబులు జనముచే దాటబడియె 161

గీ. మ్రోలివిశదాశ్మగృహములఁ బోలఁజూచి
కౌముదీభ్రాంతి నవలికిఁ గడచిపోయి
వెనుక హస్తావమర్మనంబున నెఱింగి
జనము లతికష్టముగఁ జొచ్చి చనుచునుండు. 162

సీ. వీనభాగృహములం దేపార నిశయందుఁ
బద్ధివీభామివీ పరిభవస్సు
టావరాధములైన యజ్ఞాంశుపులనంగ
సన్నిద్రసీలాశ్మ పంచ యములు
పటుగౌరవమనను పాంశుతాడనమాచ
రించె నేనభయందు నంచితముగ
నభివవసంగంబు లౌట సాంద్రత్రపా
భరవరాజుఘ్నలయ్యు థాసురముగ

- గీ సదన రత్నభిత్తి కలందు సంక్రమించి
నట్టి ప్రతిబింబములయందు నగ్రభాగ
మందు నెదురుగాఁ జనుచెంచు నతివ లభించు
సుఖాలకు ముదంబోసంగిరి సురుచిరముగ. 163
- చ. అరుదుగ నెందు నూత్నహరితాశ్మనిగ్నితవేశ్మపంక్తులన్
హరితశ్మణాంబులంచు నమితాన్యములై రసనాగ్రలగ్నభా
సుర కిరణాంకురంబులగుచున్ గబళము ప్రసంపుచున్నవై
ఖరిఁ గనుపట్టుపెంచిన మృగంబులఁ జూచె జనంబు సొంపుగన్
- గీ. అరయ నెద్దానినెంగట నాలవాల
భృతజబాదర్శ గింబిత పృథుతరాశ్మ
తనువుచే నపలాశసంతతి నమూల
సంతతిని జూచినట్లుండె జ్ఞారుహములు 165
- గీ. మఱియు సురగేంద్రమూర్ధజమణి నమివ
మందు ముహురున్న తాంభోధరారవముల
చేతఁ దత్పాంగింగోర్పు లుమ్భాశవాల
వాయజమణి స్థలాంకురచ్ఛాయనలరె 166
- చ. అలపుగ నెందు గూఢసలిలాశయముంగని ఛార్తరాష్ట్రాడున్
స్థలమను ప్రాంతిచేత డిగి తత్సలితార్ద్ర శరీరుడైన నిం
పలరంగ వాయునందనుఁడు హాసముఁ దేవినఁ దద్రవంబునన్
గలిగిరి రాజులెల్ల లయకాలమువచ్చె నటంచు భీతులై 167
- అ.వె. మఱియు నెచట నిశితకరవాణికోమల
స్ఫురిత శక్రనీలభూములందుఁ
దెలుపువారులేక జలమను ప్రాంతిచే
మొలపటంబు జనులు ముడిచికొనిరి 168

అపు డమలాంశువుంజరుచిరాంగులు నేత్రసుఖప్రదుల్ రమా
ధివ యమజుల్ రథంబుల సతిప్రియులై సభకున్ ముఖంబుగా
విపులరుచుల్ శకాంకుడు కవివరుం డుదయాద్రినుండి మిం
టిపయికి నుద్గమించుటకు డిగ్గిన కై వడి డిగ్గిరింపుగన్ 160

ఇట్లు రథావతరణంబు జేసి మాధవుండు ధర్మనందనుడు మాగ్గం
బుజూపుచు నగ్రభాగంబునంబోవుచుండ బ్రభావటలవ్యాప్తి చేత
సదృశ్యరత్నమయకుడ్యంబై బహురత్నప్రభావుంజంబుచేత నవి
భావితద్వారంబై యొప్పు తత్సభాసదనంబు మెల్లనంబ్రవేశించి
యేమందిరం బ్రథంకపరన్నప్రభాసమూహంబుచేత దేవతామం
దిరంబుల నెల్లఁ బరిహసింపుచున్న దానియట్ల నలరు నట్టి నూతన
హిరణ్యమయేష్టకారచితంబైన యమ్మహాసదనంబు విలోకించి
యుదయశిఖరి శిఖరయుగవత్ప్రకాశమాన దివాకర పూర్ణచం
ద్రుల యభూతపూర్వశోభ సద్గిమించి ధర్మనందనకృష్ణులు స
ముద్బులదీ ప్తివిపులసింహాసనంబుల మీదఁ నుభాసీనులై రనంతరంబ
రాజకులంబునకు సకలదుఃఖావకారియగు యదునందనుండగు
కృష్ణునిచేత నిదామసంతప్తంబైన యంగంబువాయువుచేతం
బోలె సాగరజలంబు శశిచేతంబోలె మిక్కిలిసుఖంబుచేత నానం
దింపబడియె విలాసయుక్తలాసిక విలాసినీజనం బనవద్యవంశాది
వాద్య గీత సమకాలత్వ ద్రుతవిలంబితాది వాద్యమానాను
వర్తియు నవగీతం బయ్యు నవగీతత్వంబు ధరించినకై స్ఫుట
సాత్వికాంగివాచికంబును మధురంబునైన నృత్యంబు గావించె
మణియు నాధర్మనందనుండు శ్రీకృష్ణుండు సభాప్రవేశనంబు
గావించుచు నుండ నమ్మహానగరంబునందుఁ బ్రసిద్ధవసంతాద్య
తిరిక్తకాలంబునందును మహోత్సవంబువాఙ్మోచెఁగృష్ణాగమన
సముత్సూటా నందుడైన ధర్మనందనుని నగరంబు సంతతోత్సవం
బై శీఘ్రంబున విస్మృతంబయ్యె నప్పుడు సకలవాసుప్రపంచా
భిజ్ఞుండైన కృష్ణుండు జాలకులు మొదలుగ బంధుజనారోగ్యం

బును శ్రావ్యులఁ గుళలఁబును రాజుల ననామయంబు నడిగె
మహాసంపద నధిగమించియు నిరహంకారుండగు సుజనుం
డొకానొకప్పుడై నను గర్తవ్యకార్యంబు మఱువఁడు గదా!
యిట్లు సర్వజనంబుల కుళలం బరసిన కృష్ణుండును యుధిష్ఠిరుం
డును బరస్పరంబు మనుష్యలోకంబు నందు దుర్లభంబైన రసో
త్కర్షణంబు నొంది రతిస్నిగ్ధత్వంబున ననుక్షణంబు ప్రతివాక్యం
బపూర్వత్వంబును ధరించె బహుళశిశుపాలజరాసంధాదివధకార్య
చింతారూపామృతంబు లాస్వాదింపు చుండిరి. *

170

ఉ. అప్పుడు సాధువాది సృపుఁ డధ్వరకర్మమునందు మానసం
బొప్పుగఁజేర్చి సాంద్రసుఖయోగకృతాస్య ప్రసాదదృష్టిచేఁ
గప్పినన్నేహభావము దగన్ బ్రకటంబుగ జేయుచున్ రహిన్
దప్పక వాగ్వికారదునిఁ దామర సేతులుఁ జూచి యిట్లనున్ 171

• యాగరక్షణకు ధర్మజుఁడు శ్రీకృష్ణు నర్థించుట •

సీ. అనఘాత్మ! నీకంటె నన్యఁడేపురుషుండు
ప్రీడ నొందకయుండు వినుతుఁడగుచు ?
వినుతించువాఁడును ప్రీడితుం డగుచుండు
మన కిర్వురకు నట్టి మాటలేదు
ఈ వసంతగుణుండ వే నాత్మబంధుండ
స్తుత్యుండ పీ వేను స్తుతికరుండ
నవనిలో భవదన్యుఁ డగువాఁ డసత్యస్త
వంబులచేఁ జాలఁ బ్రమద మొందు

గీ. నట్టి యనృత స్తవంబులు ప్రాణులకును
సులభము లనంతకల్యాణ లలిత గుణుండ
వైన నీయందు సత్యంబు లగుచునుండు
చెఱిగి వినుతించ నెవ్వారి తర ? మధిక !

172

- గీ వరగ సర్వానగుణజాలవర్జితుండ
 వై న నీయందు నిఖిలకల్యాణమగుణ
 సంపదలు చేరియున్నవి; సతతము నినుఁ
 బొగడువాఁడు మిథ్యావాది యగుసె? కృష్ణ! 173
- మ. అనఘా! భారతఖండచుంతయును మత్స్యాధీనమై యుండుటల్
 ఘనతన్ సర్వ సుపర్వసంపదలు విఖ్యాతోరుసౌభాగ్యముల్
 విను తై శ్వర్యము జిత్యరామజులు భూవిఖ్యాతీయుంగల్గుటల్
 దనరం దావక సత్కృపాకలనఁగాదా? పర్వ వ్రతేక్షణా! 174
- చ. నలువుగ ధర్మరా జనెడు నామముగల్గుట నాకు మీకృపా
 బలమునఁగాదె? మూలతను బ్రాపుగ మీరిపు డొంద నేను సొం
 పెలయఁగ ధర్మవృక్షత వహించెదనేను మఖంబుసేయఁగాఁ
 దలఁచితి నీవు తద్భరముదాల్చి కృపామతి నుద్ధరింపవే? 175
- కా. సంభారంబులు గూర్చి యాజకుల నోజన్ బిల్వనంపించి యా
 రంభం బొప్ప మఖంబుసేయుటకు మీ రాకంబ్రబిక్షింపు చి
 ట్లంభోజేక్షణ! యున్నవాఁడ నిటు ధాన్యంబర్థి దూర్పైత్ర సం
 రంభం బొప్పఁగఁగర్షకుం డనిలుఁజేరంగోరు చందంబునన్ 176
- మ. ప్రమదం బొప్పఁగ నీవు సంగతుడవై పాలింపుచుండన్ మది
 యమఖం బించుక విఘ్నదోషములు లేకంతంబుఁబ్రాపించు దు
 ర్దమసూర్యుం డుదయించి భాసిలుచునుండన్ వాసరశ్రీని నీ
 ఊమ నెవ్వాఁడు హరింపశక్తుఁడగు? నో కంజాత వ్రతేక్షణా!
- సీ. మహిలోన రాజు ధర్మంబు దప్పక యుండఁ
 జెలఁగి విత్తంబు నార్జింప వలయు
 నార్జితవిత్తంబు నధిక యత్నంబున
 రక్షింపవలయును రక్షితార్థ

మెలిమితోఁజాత్రభూతులయందు వినియోగ
 మొనరింప వలయు నిట్లునికి లెస్స
 యజ్ఞంబనంగ నన్యం బొందుగలదె? య
 జ్ఞస్వరూపివి నీవె కావె? యధిప !

గీ. యగ్నిముఖమున హవ్యంబు నవనిదేవ
 తాస్యముల నన్నముఖుణించి యజ్ఞఫలము
 కృప దలర్పంగఁ గర్తకు నిచ్చుదాత
 వీవె గావె? మహాత్మ ! ని న్నెన్నఁదరమె ? 178

అ.వె. అనఁడు! నీవు మున్ను యాగంబు గావించి
 యవశ్యుఁడైతిమండ వైన వెనుక
 నీదుశాసనమున నెమ్మిఁతో రాజసూ
 యాధ్వరం బొనర్తు నంచితముగ 179

వ. అని యిట్లు యుధిష్ఠిరుండు విన్నవించిన విని యమ్ముకుండుండు
 సర్వమహిషతులు వినుచుండ దశనాంకువ్యాజహారంబుచేత
 శబలాకార శరీరంబుధరించి యతని కిట్లనియె. 180

• శ్రీకృష్ణుడు యాగభారము స్వీకరించుట •

నీ. జననాథ ! నీదు తేజం బదె నిజనీతి
 మహిమచే నకలభూమండలాది
 పతులను సాధించి వశ్యులఁగా జేసె
 నింక నెవ్వనిచేత నేమి గుణము ?
 తగఁబడ్యవృత్తిచేతనె. రోగము నశింప
 నెలమి వైద్యునిచేత నేమి గుణము ?
 అరిజయ భూరక్షణాది గుణముల కు
 ద్ధత్తత్రియుండవై తనరు నీదు

గీ. మ్రోలి నెవ్వఁడు రాజార్హముఖ్యసవన
మర్థిఁగొవింపఁగా శక్తుఁ డవనిమద్ద
రింప విష్ణు వారాహ మూర్తిఁని దక్క
సన్మృతకు శక్యమగునె? రాజన్యవర్య!

181

వ. రాజేంద్రా! యే నశిదుష్కరంబైన భవదీయ నియోగఁబునం
దు వ్యవస్థితుండఁగావున నెద్దిపంచినఁ చెయ్యఁగలివాఁడ వలసిన
కార్యంబులందు నన్నునియోగింపుము ధనంజయుండు నీకెట్టివా
డగు నే నట్టి వాఁడ నగుదు నరనారాయణ స్వరూపుల మగుటం
జేసి యే మిరువుర మేక రూపంబెగాని భిన్నంబుగాదు; భవదీయ
యాగంబునిర్విఘ్నంబుగానమా ప్తినొందించెద మమిత్రుండె వ్వం
డైన విరోధించెనేని వారి శిరంబు మదీయ చక్రాయుధంబున ఖం
డించెద నీవు నిష్పంశయంబుగా యాగదీక్ష వహింపు మనిపలికిన
నమ్మదునూదనుని వాక్యంతాలకించి ధర్మాత్మజుండు దేవా!
నీవు జేమంకరుండ వగుచుండఁ గొఱంతయేది నాకు? సర్వసంప
దలు సుస్థిరంబులయ్యె భవత్సహాయసంపత్తిచేత సంతుష్టుండ
నైతిఁగ్రతుకర్మంబుగావించుట కుద్యుక్తుఁడనై తిననిపలికెనంత.

• రాజసూయ యాగవర్ణనము •

గీ. భవశకర శోభితాస్యఁడై దర్శనమున
జపితకామ విగ్రహుడయి సలిలవిష్ణు
తాంగుఁడై ధర్మనందనుం డప్తమూర్తి
మూర్తి విధమున రాజిల్లె బొలుపుమీఱ

183

వ. అప్పుడు

184

సీ. చెలువొప్పఁగ్రియలు తాఁ జేయక పాంఖ్యకా
స్తోత్రాత్మసామ్యంబు నొందినట్టి
యవనీశ్వరుని యంతరంగంబు నందటు
బుద్ధియందునుబోలె బొపఁగ యాజ

కుండు వృత్తిభాజియై యడరఁ దదుపలంభ
కలనచేఁ గర్తృత్వగరిమఁగాఁతె
సకలమీమాంసాది కాస్త్ర వికారదుర్
సవనయాజకు లవశబ్దములును

గీ. స్థలనదోపంబు తెవ్వియుఁ గలుగకుండ
మంత్రవర్ణ బలాహూయ మానవాస
వాదిసురుల నుద్దేశించి యగ్నియందు
వేల్చి రాజ్య పురోడాశవిసరములను

185

గీ. ఘటితదర్శవికార యోక్త్రయగు ధర్మ
పత్నివీక్షిత హవ్యంబు ప్రణయనాది
సత్కృతంబైన శిఖ యందు కాస్త్రఫణితి
హోమమొనరించి రపుడు కల్పోక్తభంగి

186

వ. మజీయు నమ్మహాయజ్ఞకర్మంబునం దూహాకుశలులగు ప్రయో
క్తలు వేదంబునందుఁ బ్రథమాది సకలనుబంత విభక్తుల చేతను
దిగంత విభక్తులచేతను లింగంబులచేతను శీఘ్ర నిగదితంబుగాని
కర్మాంత వేదవాక్యంబును బలుకుచు సందేహోత్పాదనంబు
కొఱకు సాదృశ్యంబు ధరించినవియుఁ బ్రకృతికర్మత్వంబు నుద్దే
శించి యత్యంతివిలక్షణ ఫలప్రదంబులునగు సమాసంబులు
ప్రసక్తంబులగుచుండ శబ్దికాస్త్రవిదులగు ఋత్విజులు తత్తత్స
మాసవిహితస్వరపశంబుచేత నీస్వరంబు నీసమాసంబు నీవిగ్రహం
బుని యన్యతరపక్షావధారణంబు గావించిరి. ప్రకాశమానంబైన
తోలజ్వాలారసనాశతప్రభామండలంబుచేత హసింపుచున్నవాని
యట్లున్న పావకుండు వషట్కారంబుచేత వ్యక్తంబైన పరిశుద్ధ
ప్రభూకావ్యంబు పెక్కుమాట్లు నాస్వాదించె.

187

సీ. మణియు సుతప్తవనాది మంత్రపూత హవిస్సు
 భుజియించు శిఖ కతిస్ఫురితరూప
 వృద్ధినొందిన తనుచే మహాజిష్టత్వ
 మొందిన యదిఁ గాదు యొప్పుమీఱఁ
 బరగ సువ్యక్తార్థ వర్ణసంపదఁదాల్చి
 యవనితోన హవిర్బు గాఢ్యగలిగెఁ
 స్వాభావికోష్ఠ సంస్పర్శంబుదాల్చిన
 యనలుఁ డాఙ్మాదికంబును దహించె

గీ. ననుట చిత్రంబుగాదు హవ్యప్రభూత
 సౌరభంబు నాఘ్రాడించు సర్వజనుల
 మూర్తివంతంబు గానట్టి పూర్వపాప
 పంచయంబుల నెల్ల భస్మంబుసేయు

188

చ. అనలునికేతనంబు రయ మారఁగ నప్పు డధఃకృతాశ్రమై
 యమపుగ ధూమ్రవం క్తి నిఖిలాశలుగప్పుఁగ సాంద్రభంగి న
 జ్జనపతి యజ్ఞవైభవము నన్నుతిసేయుచు భాగముల్ గొనన్
 మునుకొని వేల్పులం బిలువఁబోవు తెఱంగున బోయె మింటికిన్

మ. జితపాథోనిధి దేవదానవ వరక్షిప్తోరు నా నౌషధీ
 లతికానిశ్రుతసారమౌ నమృత మాలస్యంబు గాకుండ న
 ప్రతిమామోదముతో భుజించి యమరుల్ తద్దివ్యపీయూషమే
 సతతంబున్ మదిఁగోరుచుండు రతితృష్ణన్ రాజసూయంబునన్

మ. అరయం దత్కృతువందు యాజకులచే నావూతులై బల్బిడిన్
 బురువూతాదిక నిర్ణరేంద్రు లనిళంబున్ వచ్చుచుండంగఁ ద
 త్తరుణుల్ బోషితనాథలౌట సురమందారస్రగాఢద్ధ సుం
 దరధమ్మిల్లలు గాకయుండిరి రహిన్ దద్యాగకాలంబునన్

గీ. అమ్మఖమునందు సురులు హవ్యంబు వర్ణిఁ
 బ్రాశనముజేసి దీర్ఘమరత్యమొంది

రథిక దుర్జయలై న పూర్వామరుణు

సంగరమునందు వధియింప శక్తులై రి

192

చ. అలయక సమృహాకృతువునందు నొకింత క్రియాపరమన్
గలుగుదు సర్వసాధన నికాయసమృద్ధియుఁ గల్గియుండు సాం
పలరంగ రాజసంపదలు యాజకవర్జుల బుద్ధిసంపదల్
మెలఁకువతోఁబరస్పరము మించిచెలంగె సమగ్రవై ఖరిన్ 193

ఉ. దితుఁడు ధర్మపుత్రుడు వదాన్యశిరోమణి యధ్వరక్రియా
ధ్యతులఁ బంక్తిపావనుల యాకులన్ ముఖఁడణార్జున్
బహివరాశ్వనాజ్ఞఁగొని పంక్తులు దీర్చి సమగ్రభక్తితో
వక్షిణిచెచ్చ కాస్త్రుగదిశం బగుభంగి యథాక్రమంబునన్ 194

గీ. చెలఁగి సత్కియాలబ్ధ సంసిద్ధులై న
యఖలబ్రాహ్మణక్షేత్రంబులందు ఖావి
ః విధఫలదంబులగు ధనబీజములను
సలిలపూర్వకముగఁ జల్లె జనవిభుండు 195

గీ. నృపుఁడు నేదికయందు మహిమరులకు
దక్షిణలోఁగి పూర్వఁడై తనరు టది వి
చిత్రమా ? దక్షిణలు గొనిఁ ఊతిగివిజులు
దళితపాపులై రది విచిత్రంబుగాక 196

చ. బలిరపుతుల్యకాసనుఁడు పార్థివశేఖరుఁ డప్పు రాత్మహ
స్తలిఖతనామలత్నయుతకాసనపత్రములన్ లిఖించి సాం
పలరంగ యాగకాలమున నావిధుభాస్కరతారకంబుగా
వెలయ భుజింపు డంచు ద్విజవృద్ధులకిచ్చె ననేకభూములన్ 197

వ. మఱియు నా ధర్మనందనుండు శుద్ధంబును శ్రుతివిరోధ రహిత
కాస్త్రధారణంబును బ్రహ్మకేజంబున దేదీప్యమానంబును సారె

సారెకు వాచ్యమానంబునగు శ్రాహ్మణముహూర్తమును విభక్తి
పరిణామముచేత నకలంకములును దీవ్యాక్షర రూపంబులు
సశాస్త్రధారణంబులును ఒట్టి సూత్రాదికంబుచేత శోభ మానం
బులును ద్విజగణంబులచేత వ్యాఖ్యానమానంబు నసంకీర్ణా
తరంబులునైన పుస్తకస్థ శాస్త్రములతోగూడ దధాన
కాంక్షలుగ నాకిర్ణింపుచు 198

చ. అనిశమ వారితాధియును వాక్రమగర్భవిభిజ్ఞుడైన య
జ్ఞనవతి తన్మహోత్సవము సమ్మతిఁజూడఁగవచ్చి యాగద
ర్శనజనితప్రమోదమునఁగ్రాలు ద్విజన్ముల కశ్రమంబునన్
ధనమణి భూషణాంబర విభానము లిచ్చె యఖోచితంబునన్ 199

గీ. మణియు భూరిసారము మృగ్యమాణమెద్ది
దుర్లభంబెద్ది యట్టి వస్తువులుపాయ
నములుగొని రాజులు తదంగణంబునందు
గాచికొనియుందు రవసరాకాంతు లగుచు 200

చ. పనిఁబడి యొక్క భూవరుఁ డుపాయన మిచ్చిన యర్థజాతమే
యనువుగ భూరిదక్షిణకు యాజకదక్షిణ కర్మకోటికిన్
దనియఁగఁజాలె ధర్మజుఁడు త్యాగవిశారదుఁడెచునుండ న
ర్వనృపవిశిర్ణ భూరిధనరాసులు సంహయమయ్యెనయ్యెడన్ 201

చ. సరవిభుఁ డయ్యుపాయన ధనం బది యర్థులకిచ్చిమోదియై
పఱతె నృపాలకుల్ దమయుపాయనవిత్తము లర్థిసాత్కృతి
స్ఫురణము నొందినందునఁబ్రమోదము తక్కినయర్థమిండ్లలోఁ
బరగ నపార్థకంబగుటఁ జాటిలు దుఃఖము నొంది రత్తఱిన్ 202

సీ. అల్పిక్యతారాతియగు ధర్మతనయుండు
శిష్యభూతుండైన పితృతలేంద్రు
హవఃకురక్షణా ద్యల్పకార్యము లందు
నియమింపఁ దక్కిన నృపతు లతని

వీక్షించి యితఁడెంత నృపతి కాస్తుండయ్యె
 నవనకర్మంబుల జూడలెఱిగి
 యతికృతార్థుండయ్యె నని గౌరవించిరి;
 యాదికోలోద్భృతయై హిరణ్మ

గీ. యాశముఖ దైత్య కంపిత యైనధరణి
 తనదువాక్కున నిడికొన్న ధర్మజుండు
 కలన నిర్జితులై న రాజులకు వారి
 వారిభూములు గ్రమ్మర వారి కొనఁగె

208

చ. కనదురునత్వసంపదవికారి మనస్కుడు ధర్మరాజనం
 దనుఁడు మహాహవంబున నుదగ్రతనిశ్చంఘబుద్ధితోడఁజ
 య్యనఁ జనుదెంచి నట్టి బహుయాచక శత్రులవల్ల నెప్పుడున్
 ఘన మతియై వరాజ్ఞుఁడు గాక వెలింగె సమగ్రశక్తిచేన్ 204

నీ. ధనకాంక్షియై యర్థి జనుదేరఁ గని వాని
 నాఁరింపక పంపు టరయ లేదు
 ఇంతకుమున్ను నీకిచ్చితిఁ గ్రమ్మర
 నేలవచ్చితి వన్న జోలిలేదు
 ఎంత సేపిచ్చిన నిచ్చుటోపికగాని
 యిసుమంతయైనను విసుకు లేదు
 వేడినదానికి ద్విగుణమిచ్చుటెగాని
 కొంచెమిచ్చుట లే దొకించుకై న

గీ. జగతి "సద్యోదదాతీతి చతుర" యనెడు
 న్యాయ మది దప్పకుండంగ నడిగి నపుడె
 యావనము సేయ కర్థుల కర్థమిచ్చె
 ధర్మజునివంటి దాత యిద్దరణిఁ గలఁడె

205

ఆ.వె. దానకాంక్షుడైన ధర్మజుం డర్థివి
 ద్యావిహీనుఁడైన నతని విడువ

కర్థమొసఁగె మేఘఁ డంతట వర్షించి
ధరణిసూషరమునఁ గురియకున్నె?

208

చ. అనఘుఁడు రాజు సద్గుణములందుఁ బ్రియత్వములేనివాఁడు గాఁ
డనికము తద్గుణాంతరము వాత్మ నెఱుంగనివాఁడు గాఁడు త్యా
గనిరతుఁడౌట వీఁడు గుణగణ్యుఁడు వీఁడగుణుం డటంచు నె
మ్మనమున నెంచ కర్థులకు మానుగనిచ్చె ధనం బశేషమున్ 209

చ. పనిఁబడి యవ్వనీవకులు పార్థివనలేకనె చూచినప్పుడే
ధనము మణుల్ యధేష్టముగఁ దప్పక కైకొని రన్న దీయతా
మును వచనంబు దాతముఖమందున యాచకవ క్త్రమందుఁ దా
వినఁబడదయ్యె నవ్విభుని విత్తవిసర్జనమందునెంతయున్ 208

సీ, వందిమాగధసూత వై ణికవాంశిక
వాదుల కర్హ సంభావనంబు
బధిరాంధమూకుల కధికధనంబును
భోజనార్థుల కిష్ట భోజనంబు
నామయార్థులకు దివ్యరసాయనంబును
బ్రసవించునతులకుఁ బథ్యములును
వీదసాదలకును బెంపుగానిత్తంబు
గణికాదులకును బుష్కల ధనంబు

గీ. నడిగి యడగకమున్నె తా నరసియరసి
చాలనిప్పించి యందఱ సత్కరించె
నాగతజనంబులం దొక్కఁ డైనఁగాని
కష్టపడకుండ నందఱు తుష్టులైరి

209

సీ. బహువిధసంస్కృతప్రాకృతంబులఁ గృత
పాత్రసంకరములు శాపసిద్ధి
సహితంబులై న భోజనములచే నాట
కములచేఁ బోలె నఖండరసము

ననుభవించి జనంబు ననువమానందంబు
భరియించె నిబ్బంగిఁ బార్తిపుండు
నమ్మచోరాజసూయాధ్వరమందు దు
ష్టాత్ముల శిక్షించునట్టి హానిని

గీ. రడకునిఁ జేసి సంతత మక్షతంబు
లైన దానంబు హోమంబు యజనములును
గడమడకుండ దోపంబు స్థలనములును
గలుగకుండ నిర్వర్తింఁచెఁ గౌతుకమున

210

గీ. జగతి యాజులకెల్ల నీ శారీయొక్కఁడె
సత్సఖుం డని తెలిపెడు సరణి దేవ
యజనభూమి చపాలతుల్యాంగుళీయ
యగాపమంగుళినట్ల సొంపొంద దాల్చె

211

• అర్హదానార్హుడెవరని ధర్మజుఁ దడుగుట •

అ.వె. ధర్మతనయుఁ డిట్లు తత్కృతువంతయు
సాంగముగ నొనర్చి యర్హుఁ డాన
మెవరికిఁ తు ననుచు నింపుతో నడిగిన
సభ వినంగఁ బలికె శాంతనవుఁడు

212

• భీష్ముఁడు శ్రీకృష్ణుఁడే యర్హుండనితెలుపుట •

వ. నరేంద్రా! గుణదోషకోవిదుండవైన నీవు కర్తవ్య కార్యంబు
లందుఁ బరోపదేశాపేక్షలేకయె నీయంతనీవె యెఱుంగుదు
వైనను గురుని యనుమతి వడసికాని కార్యంబు సేయకుండు
ఓది సదాచార పరిపాటి గావున నన్నడుగుట కది కారణంబు
నా యెఱింగినంతఁ జెప్పెద. స్నాతకుండును గురువు నిష్టబం
ధుండును యాజకుండును జామాతాదిసంబంధిజనంబును ధార్మి
కుండైన భూపతియు నీ యోజ్యులు పూజార్హులగుదురని పెద్ద

లగువారు పలుకుదు లిప్పు డీ యాఱ్ఱు రిచ్చటనె కూడియున్న
వారు-ప్రతాపవంతులును మంత్రశక్తి వినివారితాపదులును
బరలోక శత్రుజన జయశీలరునగు బ్రహ్మముఖంబునఁ బుట్టిన
బ్రాహ్మణులును రాజులును నీయజ్ఞంబు నలంకరింపుచున్నవారు
గుణాధ్యులైన పూర్వోక్తస్నాతకాదులు వేడ్చేట నకృత్రిమం
బైన సత్కారంబు సధిగమించుటకు యోగ్యులైనను నతిగూ
ఢవంతుడైన వాఁ డియ్యాఱ్ఱురలో నగ్రపూజార్హుం డగుటది
విధిసమ్మతం బట్టివాఁ డియ్యాఱ్ఱురలోన నెవ్వండని యడిగితివేని
చెప్పెద సర్వగుణబంధుండును సర్వ పూర్వదేవవినాశకరుండు
నగు శ్రీకృష్ణుండు ప్రథమపూజ కర్తుం డని నామసంబునకుఁ
దోచుచున్న దది యెట్లనిన వినుము

213

శ్రీకృష్ణ స్తుతి

సీ. అవనీశ! ప్రహ్లికృతాఖిలదై త్యదా
నవరదైన యీ యదునందమండు
మనుజమాత్రుం డని మది విచారించితో
సర్వాంతరాత్ముండు సర్వభూత
విభుండు పర్యాతీతుఁ డభవుఁ డవ్యయుండు స
ర్వేశ్వరుం డిశఁడని యెఱుఁగు మీవు!
సనకాది యోగు లీఘను నద్వితీయుండు
పరమాత్ముఁ డజఁడని ప్రస్తుతించు

గీ. రరయ ధ్యేయుఁడయ్యును బుద్ధి కందఁ డనుచు
స్తుత్యఁడయ్యును వాగిశీతుం డటంచుఁ
బరగ సేపుఁడయ్యును దూరవర్తి యనుచుఁ
బల్కు వేదంబులును సురవరులు మునులు

214

చ. వితతరజోగుణంబుగొని వేదయువై జగముఖ్ స్మృతించు స
మ్మతి నటు సత్వముంగిని సమస్తజగంబులఁ బ్రోచు విష్ణువై

యతులతమోగుణంబున లయం బొనరించు గిరికూపుడై
తతత్రిగుణావలంబము నఁ దైర్విధము నొందు నితఁడఁ భూవరా !

వ మఱియు నిమ్మహాత్ముని సర్వజ్ఞునిగా ననాది నిధనునుడయ్యు
బ్రాహ్మణ సమగ్రహీతు కాముండై భూభార నివారణార్థంబు
మానుషవిగ్రహంబు ధరించినవాఁడఁ గ్లేశ కర్మ ఫల భోగ
వివర్జితుండైన పరమపురుషునిగా నెద్దలు జెప్పుదురు. భక్త
వత్సలుండైన యీకృష్ణునందనురా వంతులైన ననంబులు నిరం
జన ధ్యాన కీణపావు లగుచు ననుభూయమానంబైన సుంపార
క్లేశనాటకాలినయ విధినిర్వహణంబు బ్రాపింతురు. మూఢులగు
వారు గ్రామ్య భావంబు విడిచి మోక్షార్థులై పునరావృత్త్య
భావంబు కొఱకు దుష్పాప్రపంచు నద్వితీయుండు స్వతంత్రుఁడు
నగుయీకృష్ణుని ధ్యానమార్గనిష్ఠులైన మనంబు చేత ధ్యానంబు
సేయుచుండుదురు.

216

చ. పొలుపుగఁ బ్రాణికోటులకఁ బుట్టె పు చావును గల్గఁజేయుచున్
నలుపుగఁ దాను పుట్టె పును చాకము లేక యపాయమొంద క
ట్లెరు నభోజగంబు కమలాకృతిచేతఁ ద్రివిక్రమాకృతిన్
నలువ జగంబు నిండిన యగంకున కేను నమస్కరించెదన్ 217

వ. మఱియు సృజిత సంహృ శాస్త్రు లను భాతువు లీ భగవంతుని
విషయంబునం దన్యయోగవ్యవచ్చిన్నంబు లగునట్లుగాఁగర్తృ
కారకవాచకంబులైన ప్రత్యయంబులను ధరింపుచున్నవి
యొకానొకప్పుడైనఁ గర్మాఢ విహితంబులైన ప్రత్యయంబుల
ధరింప వింక నేమనెన స్తుతి యమ్ భాతువు విచరితకారంబై
కర్మప్రత్యయంతంబై యగుచున్నది గాని కర్తృప్రత్యయాం
తంబు గావేరదు

218

సీ. మొదల నీ భగవంతుఁ డుదకంబుల సృజించి
యందు నాత్మీయ వీర్యంబు నునిచె
నది హిరణ్మయమైన యండమై విలసిల్లె
నందుఁ జతుర్ముఖుం డవతరించి
సకలజగంబుల సమ్మతి సృజించె
నింతటిని మూల మివ్విధుండె
ఊరవారాళిలో శేషాహిళయ్యై
యోగనిద్రారతి నున్నవానిఁ

గీ. దొడరి మగు కైటభాఖ్యలు దుష్టచిత్తు
లాదిరాక్షసు లిద్ద రత్యాగ్రహమున
నైద్రసుఖభంగమొనరింప రౌద్రభంగి
సమయఁజేసెను దల్పకీటములఁబోలె

219

గీ. శ్రవణసుఖగానకోవిద బ్రహ్మభృంగ
గర్భమై యే విభునినాథి కమల మా ర
మానసేందు నికటమందు నలరె నమ్మ
వోత్ముఁడీతఁడె సుమ్ము ధరాధినాథ !

220

చ. జగ దతివృద్ధుఁడయ్యును బ్రసన్నుఁడై కాలకుండై యకృతిమో
పగతచరిత్రుఁడయ్యు నతిబంధుర మాయికుండై యజుం డనా
నోడియు రామకృష్ణముఖ నిర్మల జన్మగుండై విసేతక
వ్యగరిమఁదాల్చియుండియు ననాదియునై యితఁడొప్పుభావరా!

చ. పొలుపుగ స్థూలనాసికవపుర్థుఁ డీహారి స్కంధధూననో
చృలితసటావకీర్ణఘనసార రవార్లుతమైన మేదినిన్
వెలయ ననావృతత్వము న వేగ జలోద్భృతయైనరావి య
ట్లలవడఁ జూచె నొక్కడఁడ మద్భుతవై ఖరి నుచితఁబుగన్

చ. అతిబలశాలియైన యిహఁ డద్భుతవై ఖరి దివ్యభూరిసిం
హతనువుఁదాల్చి వజ్రముఖ రాయుధకోటి క జేద్యమై సము
ద్ధత రణకండువై యలరు దై త్యవరేణ్యుని ఘోరవక్ష ము
గ్రత విదళించెఁగోమలనఖుబుల నీకథ వింటి వేకదా ! 223

మ. విను మెవ్వని కరాగ్రఘట్టితహరిద్విశాంతదంతావళా
స్యన్యసింహాకృతి సన్నఖంబులు నదీశాఖంగరంగ త్తరం
గనటచ్చుక్తులు బోలె భూరిశరదిగ్గంధేభకుంభస్థనూ
తనముక్తాఫలరాజిగర్భశను మోదఁబొప్పఁ దాల్చెన్ రహిన్ 224

సీ. అనఘ ! స్వయంజాతుఁ డవర జాఖలలోకుఁ
డైన యీహరి సముదగ్రదీప్తి
జిత పిరోచనుడయి చెలఁగు విరోచన
పుత్రునివలన నీ భువనములను
బ్రాహ్మింపదలచిన పాకశాసనునకు
నవరజుండై పుట్టె నంచితముగ
నీ వామనుఁడు ధాత్రి నెంతగైకొనఁజాలు
నని దానవులు నవ్వ నంతలోన

గీ. సంఘ్రివిశేషమున దివ మాక్రమించి
పానఁగ శశిసూర్యమండలములను దాఁకి
మూఁడు పదములఁ దృటిలోన ముష్టిగంబు
లాక్రమించె నీమహానీయుఁ డద్భుతముగ 225

సీ. గగనంబు లంఘించి నగముఖంగి గరియ
మైన మహోచ్చదివ్యాంఘ్రిచేతఁ
గ్రాంతకంధరుడైన గతిదుర్బలుండైన
బలి వానవునకు సుబద్ధుడయ్యె

నింద్రసీలచ్ఛాయ నెఱఁగు తదూరువు
కడ దీర్ఘమై దూరగతమునగుచు
వోయిమంబుదాటి తమారస్థముఖంబుగాఁ
జనుచుండ స్వర్ణదీ స్వర్ణచేత

గీ. దానిపయికడమించి యందముగఁజాటు
తానుకనయాప్రవాహంబు భాతిసురలు
గాంచి యచ్చెరువంది రిక్కరణి దేవ
హితముఁ జేసిన ధన్యాత్ముఁ డితఁడె సుమ్మి ! 228

వ. మఱియు నమృతవిభాగకాలంబున శిరశ్చేదంబుచేత బద్ధవైరుం
డైన నైంహికేయుం డీహారి కవకృతిసేయ సమర్థుండుగాక యతి
రమ్యులైన తదీయవదనంబుతో సాదృశ్యంబునొందిన శకాంకు
నిప్పటికితాధింపుచున్నాఁడు. అనపాయస్వరూపకుం డగుటంజేసి
యప్రతిహతస్మరణశక్తిగల యీకృష్ణుండు వదేశవరంవరావగ
మంబువలన నధ్యయన విచ్ఛేదంబునొందిన వేదంబులను గ్రమ్మరఁ
బ్రతివర్తింపజేయుటకు నత్రిగోత్రంబునందు దత్తాత్రేయనామ
కుండై జనియించె మఱియు నితండు వరకురామావతారంబు
నొంది యర్జునకాంతారంబును వినాశితప్రచురపత్ర సంపత్తిగలు
గునట్లుగా విలీన భూరితాపలకాఖంబుగా సముష్ణితచ్ఛాయం
బుగా నొనరించె మఱియు నివ్యాసుదేవుండు రామనామంబున
దశరథునకుఁ బుత్రుండై జన్మించి విధ్వంసిత దృష్టదశాననంబైన
లంకను దేజంబుచేత నధికవిభీషణంబుగా నొనరించె నివృ
డింద్రశత్రువులైన రాక్షసుల సంహరించుటకు విరించిచేతఁ
బ్రార్థితుండై వసుదేవనామంబుండైన కళ్యాణునకుఁ గృష్ణాభిధా
నంబుననవతరించె నిమ్మహాత్ముని చరిత్రంబులు లోకవప్రీతంబులు
భవలతాబిప్రీతంబులై యుండు నిమ్మహానుభావుని ప్రభావంబు
గొంతయెఱింగించెద వినుము. 229

చ. అనిమిషలోకవల్లభుఁ డనంత జగత్పతియైన యీన వా
బ్రునిభ విలోచనుండు సురపంక్తుల చేతను వల్లవాళిచే
త "నునధిద్రచ్చ నిన్ విడిచి తాతరొ ! మేము నహంపజాల" మం
చనిశముప్రీతిచే గదితుఁ డైన విభుండు నృపాలశేఖరా ! 228

గీ. కడిమి రిపులచే ననవాప్త గంధ మగుచుఁ
జాయచే విజితామరశ్రమము నగుచు
వెలయు పారిజాతంబు నివ్వెభుఁడు దేవ
విభుని దర్పంబుతోఁగూడఁ బెళ్ల గించె 229

గీ. విమలఫాలంబుచే శంఖు విశ్రమంబు
గన్న చైద్యుని మూఁడవకన్నుచండ
మారుతస్పర్శమున దీప మాటిన క్రియ
నీ హరి స్పర్శనంబున హీనమయ్యె 230

గీ. వరుసఁ గోలశ్వరును వల్లవత్వమొంది
యనఘుఁ డీ శారి దంష్ట్రాభుజాగ్రమెత్తి
యంబునంకట నిర్మగ్నమైనదానిఁ
ప్రేమ గోమండలము సుద్రరించె నధిప ! 231

• ధర్మజుడు శ్రీకృష్ణున కర్షదాన మిచ్చుట •

వ. ఇట్టి యనంతమహిమోన్నతుండైన యీకృష్ణుండు వరోజంబున
యాగశీరురచేతఁ బూజింపం బడుచుండు నీ పురోభాగంబునఁ
బ్రత్యక్షంబుగా సుఖాసీనండై యున్నవాఁడు గావున నీ పతి
ధన్యుండవైతి విష్ణుహృత్తున కర్షంబొసంగి యెంత కాలంబు
నీవంశంబుఁడు నంతకాలంబు వనంబు లందు సాధువాదంబు
నొందు మని పలికిన భీష్ముని వచనంబు విని సామ్రాజ్య శ్రీధురం
ధరుండైన యుధిష్ఠిరుండు సమస్త రాజసమక్షంబున శ్రీకృష్ణున
కర్షదానంబు గావించిన నమ్మహాత్ముం డనర్జుండయ్యెనంత.

*మూలమున 14వసర్గ నమోస్తమము.

• శిశుపాల సంక్షోభ వర్ణనము •

- క. సరనాథవిరచితంబగు
హరిపూజను జూచి చైద్యుఁ డహహిష్టుడై
నెఱిగినలెను; బరశుభము
తస్మి గాదొకొ? మాని మానసంబు ధరిత్రిన్ 238
- ఆ. వె. శౌరియందు మొదల నక్రోధుఁడగు చేది
నాథుఁ గృష్ణపూజనమునఁ గినుక
తీవ్ర మగుచుఁగ్రమ్మి దేహిని నమదోష
కాల మైనజ్వరము గ్రమ్మినట్లు 239
- ఉ. తెంపున నందుఁగల్గు సరదేవవరేణ్యగణంబు నెల్లఁ ద
ర్జింపుచునున్న హనిపలె శీఘ్రమునన్ భువనత్రయంబు గం
పింపఁగఁజేయునట్టి యతిభీషణక్రోధరసోల్లసచ్చిరః
కంపముఁ జేసె మౌళిగత కాంచనరత్నరుచుల్ చలించఁగన్ 240
- చ. ఘనతర కోపవేగమునఁ గన్నుల నక్రమకణంబు లొల్కుఁగ్రో
ధనివిడసోష్ణవార్గలదుదగ్రకపాలతలుండు స్వేదతో
యనికరవిందుదంతురకరాగ్రుండునై శిశుపాలుఁ డత్తఱిన్
తనరె నభాంతరంబుగఁ ద్రిధాపరిభిన్నగణంబు చాడ్చునన్ 241
- మ. పరిభూతాఖిలరాజలోకుఁ డగుచున్ భాసిల్లు చైద్యుండు దు
స్తరక్రోదోత్థితఘర్మలిప్తతమమృందతన్మధ్యమధ్యంబునన్
శరవిందుచ్యుతి గల్గునట్లుగ వడిన్ ఝూడించె సంరంభియై
గురుపాఠోధిసముత్థితాదిమ మహాక్రోడంబు చందంబునన్ 242
- వ. మఱియు సుసంహత పర్వతశిఖరసంకాశకతినాంసమండలుండైన
యాశిశుపాలుండు క్రోధాతిశయంబున విగాహితకంపం బగు
స్తంభంబును స్వనకంపిత సభాపదనంబు గలుగునట్లుగా నాక్లేష
ణంబు గావించె నప్పుడు కమనీయకేయూరద్యుతిపింకితంబైన

చైద్యుని శాపముండలుంబు క్రోధవహ్ని జ్వాలాజాలవరితంబైన
దానియట్ల ప్రకాశించె నప్పుడు గురుతరక టిలభూభంగ భీషణి
కృతలలాటంబైన చైద్యునివదనంబు గ్రమ్మరమూడవనేత్రంబు
చేతఁ గృతనంసర్గంబైన దానిపగిది నతిభయంకరంబైన చూపట్టె
మఱియుఁజైద్యునిలోచనం బతిర క్త భావంబునొంది సాహసంబు
నందుఁ గృతశిచ్చయంబైన యగణితభయంబైన సమీపమునందున్న
ఖడ్గతనము బ్రయిసఖంబోలె నవలంబించె మఱియుఁ మహాన్నత
తైలశిలాఽర్కశంబైన నస్యకీయస్థిప్రదేశంబునఁ బ్రసారితాంగుళి
పాణితలంబుచేత నతిభీతచవలవలాయమానజనాకర్ణిత భయం
కరనాదంబు గలుగునట్లు తారంబుగాఁ బ్రవారించె నిట్లు చైద్యుని
చేతమిక్కిలిఁ గ్రోధంబు గావింపంబడియె వికారగు ప్రిగలదయ్యును
జిత్తంబు విశేషంబుగా ప్రప్రియంబును ప్రాపించి వికారంబు
నొందుటయేమిచిత్రం ? బివ్విధంబున నాచైద్యుండు మొదలఁ
బూర్వోక్తశిరః ప్రకంపనాది గాత్రతారంభవికారకృత ముకుళ
బంధంబును భావికలహఫలయోగంబునైన కోపప్రసవంబు వద్య
మూఢవాక్యంబుచేత వికాసంబునొందింపుచు నిర్భీకుండైన జల
జలదగర్జితగంభీరస్వరుండైన యానభాస్థానంబునందుఁ బ్రతిధ్వనులు
సెలంగ నత్యంతరోషవశంబున నతిపరుషస్ఫుటతరాక్షరంబు
గలవాక్యంబున నిట్లనియె.

238

• ధర్మజనింద •

చ. నరవర పార్థ ! నీవు నరనాథులచేత నపూజ్య మానుఁడౌ
మురపరిపంథి కర్షుమతి ముఖ్య మటంచు నొసంగి తక్కుటా !
స్థిర మతిఁజూట్టమంచు నిటుచేసితి వంతియెకాని పాత్రమం
చెఱిగి యొనర్ప లేవయితి వీతఁడు యోగ్యుడె? యగ్రపూజకున్

అ.వె. రాజగుణములేని రామానుజుండు రా
జార్హ పూజగోవఁగ నర్హుడగునె ?

రాజశిఖలు చుట్టు రాజిల్లుచుండ హ
వ్యంబుగొనఁగఁ గుక్కకర్హమగునె ?

240

అ. వె. అన్యతవాక్య మాడ వని నీవు పటహవా
ద్యముల మోయఁబడితి వవని నిందుఁ
డైనశౌరి కిప్పు డర్హ మిచ్చుటఁజేసి
యదియుఁ గార్యకలన నన్యతమయ్యె

241

చ. నృపతి యధర్మరాజు వగునీకెటు ధారుణి ధర్మరాజునాఁ
గపటపుఁజేరుగల్గె నటుగల్గుట యుక్త మదెట్టులన్నఁగ్రా
రపు కుజవాసరంబునకు గ్రక్కున మంగళవార నామమున్
నిపుణతఁ గల్గలేదె ? మఱి నీకును నట్టులఁగల్గె నామమున్

242

కా. కుంతీనందనులార ! యీ హరియె మీకుం బూజ్యుఁడౌనేని బల్
నంతోపంబు మఖచ్చలంబునఁదిరస్కా-రార్థమాహూతమై
పంతం బొప్పఁగ వచ్చినట్టి నృపతివ్రాతంబు సిగ్గేది మీ
పొంతన్ నిల్వఁగ నేమికార్య మిచటం బోవచ్చుచారిండ్లకున్

గీ. కాలికులు గాన మీరు గోపాలకునకు
నగ్రపూజ యొనర్చితి రన్ని దెలిసి
తలయు మూతియు నెరిసి శంతనుతనూజు
డిట్టి గుణహీన దుర్బోధ మెట్లుచేసె ?

244

• భీష్మనింద •

వ. అని పలికి భీష్ముని దిక్కు మొగంబై

245

గీ. అరయ నగ్రపూజకు యోగ్యు లాఱు రమచుఁ
బలికి తీ వందుఁగృష్ణుఁడెవ్వఁడు చెప్పు ?
మితని వై కాళికునిభంగి నుతియొనర్చి
నందువలన నిందుండ వీ చావగాజ !

246

- గీ. అల్పిబలుడవు చపలుండ వై ననీవు
విక్రతుర్వి భృద్గుణమును విడిచి నీచు
సందు నిటు నిత్యనిరతుండ వగుటజేసి
నిమ్మగానందనుడవౌట నిక్కమయ్యె 247
- వ. ఇట్లు భీష్ముని నిందించి పదంపడి కృష్ణు నుద్దేశించి 248

• శ్రీకృష్ణనింద •

- చ. అగునగు రాజయోగ్యమగు నర్హుని మీవు పరిగ్రహింపఁగాఁ
దగదది యేను తెప్పవల దాభువిరాజునుగానో నే నటుం
చొగి భవదీయచిత్తమున యోజనసేయుము సేయవేని నీ
కగు బహురాజగర్హుని మనర్థము వాటిలు నిక్క మచ్యుతా !
- చ. ప్రభితముగా సరణ్యమున బాలురఁగూడుకఁదేనెటిగల్గన్
శిథిలముజేసి యమ్మధువు చెచ్చెర సారెకుఁ ద్రావిసందునన్
మధురివు నామముం గలిగె మానక నీతిపు డంతెగాక య
య్యధమ మధున్ వడిం దునిమనందునఁ గాదటు పేరు గల్గుటల్
- గీ. అల్పిబలుడవు ముచుకుండ తల్పరక్ష
లుడవు మాగధక్షీణవీర్యుడవునైన
నీకు బలదేవ సాహాయ్య నియతి గాచె
సబలతాసిద్ధి గలుగుట జాల్మవర్మ ! 251
- ఆ.వె. శత్రునైస్యభీతి సంభ్రాంత నిజనైస్య
మాజీఁబ్రోవఁజాల నట్టి నీవు
చక్రధరుఁ డటంచు జనులు పేర్కొన నీర
థాంగ మిటులఁబాల్పితార ! నీవు 252
- ఆ వె మును యయాతిశాపమున రాశ్యలక్ష్మికిఁ
బలివి గావు నీవు బంధునిహిత

నామపదను వార్ధినందినిఁ గైకొంటు

శ్రీవత్సవ సంజ్ఞ చెల్లె నీకు

253

గీ. విమతునెదిరించి రణము గాన్పింప శక్తి
లేకయుండియు మింట నస్తోకపదముఁ
జూచి నడున విక్రమశాలి పనుచుఁ
బ్రస్తుతికి నెక్కి తిది యొక్క పౌరుషంబె ?

254

గీ. మున్ను మేదిని నెత్తితి వన్నమాట
నిజము కల్గెయొ నేరము నిశ్చయింపఁ
బ్రస్తుతంబు ప్రత్యక్షకార్యంబు గాదు
భూమిధరుడను పే రెట్లు పొంది తీను ?

255

వ. మఱియు నీవు సర్వమహిపతులచేత నవధూతుండ వయ్యును
క్షణకాలంబుక్రాంత కరతల ధృతస్వల్ప శైలుండ వగుచు
మహితలంబునందుఁ దులితమహిధరుం డని పలుకం బడితి విదియు
ధన్యత్వం బింతియెకాని మాయట్టి బలవదరాతి తోలనంబు
వలసఁ గలిగినదికాదు పాపాచారవరుండ వగుటంజేసి దుర్బుద్ధి
వైననీవు ఫలకాలంబునందు చారుణంబైన నరకంబును జయింపం
జాలక నరకవిజయి యను ప్రసిద్ధికొఱకు భూపుత్రుండైన
నరకుని జయించితి విది తోకప్రకాశణ మాత్రవరంబై గాని
పరతోకశ్రద్ధ గాదు నీవు గుణహీనుండవు సకలదోషరాశియైన
యీ నీ శరీరంబు సకలకార్యాది గుణవర్జితం బగుచునుండ
సత్వాది గుణత్రయ పరిత్యాగప్రయాసంబును వ్యర్థంబుగా నేల
యధిగమించెదవు నీ పసమీక్ష్యకారిని నిరస్తగుణుండ వైన
నీయందుఁ బరిహాసకరంబైన యీహాజనం బపగతకేశం బయిన
శిరంబునందుఁ గంకతికయుం బోలె మిక్కిలి యసంగతంబై
యున్నదని కృష్ణుని నిందించి పదంపడి యచ్చటమన్నరాజుల
నందఱుంజూచి వారలకు రోషోత్పాదనంబు నేయుచు విట్లునియె

శిశుపాలుడు తక్కినరాజుల నుద్రేకపరచుట

ఉ. ఓ యవసీంద్రులార! వినుఁడుగ్రమ్మగంబులఁ బోలుమిమ్ముఁగౌం
తేయు లవాదరించి కడుతెంపునఁ గుక్కుకుఁ బోలె శాకిన్
బాయక పూజఁజేసి రిది పార్థివముఃఖ్యులకుం బరాభవం
బీ యతినింద్యపూజను సహింతురె? మానము గల్గు భూపతుల్

క. హతపుణ్యుండగు కృష్ణుఁడు
హతవృషభం డగుట గోఘ్నుఁ డకుచితనువు స
మ్మతి నంటరాదు రాజో
చిత మానము గొనఁగ నెట్లు చెల్లు నితనికిన్ 248

క. చనుఁబా లిచ్చినభామిని
జననీనమ యండ్రుడబుధులు న్నన్యముఁగొని పూ
తనఁ జంపె నిర్దయుండై
యగయము శ్రీమాతృహంత యగు నితఁడుర్విన్ 259

వ. మఱియుఁ జవలండగు కృష్ణుఁడు శకట మర్దనంబును యమ
కార్డున భంజనంబును గోవర్దన ధారణంబును వాత్సాసుర విదా
రణంబు మొదలగు నేయే కర్మంబులఁజేసె నాయా కర్మంబుల
చేత ధీరచిత్తులగుచారికి విస్మయం జేల కలుగకయుండు నది
యుచుంకాక యుగ్రసేనతనయుండైన కంసుచివసులంగాచుచు
సనుకరంబైన స్వామివధం బాపాదించె నది పరమాద్భుతం
వితండు సరవకు వగుటకు సందియం జేమని యిట్లు ఊతవైరి
బలభదుండు నసహిష్ణుండు నగు శిశుపాలుండు నిష్ఠురంబగు
నట్లుగా దుర్వాక్యంబులు బలికి యప్పడు నరకపుత్రునితోఁ
గూడ దత్తంబైన పరస్పరకర తాడనంబు గలుగునట్లు
తారంబుగాఁ గృష్ణదోషోద్ఘాటన సమ్మోదంబున నట్టహాసంబు
గావించె.

• శ్రీకృష్ణుని మాసము •

సీ. పరుమంబులగు శిశుపాలుని మాటలు
 విని వాసుదేవుండు తన ప్రతిజ్ఞ
 కటు హానిగల్గునో యను భయంబునఁ గుపి
 తుండు గాఁడు సత్యసంధుని మనంబు
 చలియింపఁజేయ నేజినులకు శక్యంబు ?
 యాదవవీరు లత్యాగ్రహంబు
 గలిగియు విభుచిత్త గతి విచారిచి చై
 ద్యుని మీదఁ గవయక యూగకుండి

గీ. రవుండు; శౌరి యలంఘ్యాత్మ లపితపాశ
 బద్ధుడై వాని తొల్లింటి పాపవాక్య
 శతము నటు ద్రోచిపుచ్చి తత్సమయనింద
 నోక్తులన్నియు లెక్కింపుచుండె నపుడు 261

క. కృపణుడగు చైద్యు తొల్లిటి
 యవరాధములను దలంపడయ్యె రమేళుఁ;
 దుపకారములనె తలపుదు
 రవకారము లను దలంప రాబ్యులు ధాత్రిన్ 262

• భీష్ముని అధిక్షేపము •

క. ముండాకినితనయుండు స్వ
 నిందన మెన్నక రమేళు నిందనమునకున్
 డెందమునఁ గనలి వాత
 స్పందనజలరాశి రవము చాడ్చునఁ బలికెన్ 263

చ. గుఱుతుగ సర్వలోకములకున్ విభుఁడన్ గడుపూజ్యుడైన యి
 మ్మొరపరిపంథి యీసభను బూజ్యుఁడు గాఁడని యెవ్వఁడుద్దతిన్
 వెఱవకవల్కు నట్టి యవివేక శిరంబు పయిన్ సభాసదుల్
 పరుస సుతింప నా యెడమపాదముఁ బెట్టెద నేఁడు చూడుడి !

* శిశుపాలపక్షనంక్షోభము *

చ. అనియిటు జాహ్నునీతనయుఁ డాడిన తద్వచనార్థ మప్పుడే
యనుభవ మైనయట్లు కలుపాకులమానసులై “యితండు తా
మనల గణింపకీట్లు దురహంకృతి నింతటిమాటఁ బల్కునే?”
యని పటరోషసంకుభితులై రల చేడివ పడు భూపతుల్ 285

సీ అతుల కోపాదుణ్యత మాటచే నీల
తారకానుమికోరు తామ్రనయన
మైన జాణాసురు నాననంబు పశుకు
వగు సూర్యఖింబులు వగిది లోక
భీకరం బగుచు దీపించె వికాసిత
రక్తసిరోగ్ర నేత్ర ప్రసూన
దీప్రుడై నిజకాంతి దీప్యమానుండయి
యర్యమారుణ దేహుఁ డగుచు జాల

గీ. వెలుగు ద్రుముఁ డనునామంబు గలుగురాజు
రెండవ విషద్రుమంబు పోలిక నలరుచు
జనులు భీతిల్లఁ దత్సభాసదన మందుఁ
జూడఁ బడుచుఁ జరించెఁ బ్రస్ఫురణలీల 286

గీ తగ ననిర్వాణవై రాగ్ని యగుట మిగుల
నంతరార్ద్రత విడిచి కోపానిలమున
విహతమై పొగలొందిన వేణుధారి
చే జ్వలితమయ్యె వృషంబు చేతఁ బోలె 287

గీ. ఉత్తరముఁ జెప్ప నోరెత్త నుత్తమాజు
రాహువదన కరాళమై క్రాబు ముఖము
ఊతాద్భుత దంతమై తక్షణంబు
గ్రస్తకళధర మైనట్లు గాననయ్యె 288

వ. మఱియు స్వభావకోపముం డగుటం జేసి ముఖరాగాది చిహ్నంబులచేత నిరంతరంబు కుపితుండైన వానిరూపంబు పగిదిఁ జూచుట రూపంబుచేతఁ బరివంధిలోచన భీషణుండైన దంతవక్త్రుని యత్యుచ్చాట్యహాసంబు వజ్రాహత కైలతటద్వని భంగిగ్రుద్ధుండైన వానిఁగా నూచింపఁజేసె నతిరౌద్రుండైన క్రోధం బాకస్మికంబుగా రయంబునం జనుదెంచి రాజమండలం బాశ్రయించె మఱియు రుక్మి యనువాని హృదయంబునందు రుక్మిణీహరణ కాలంబునం జనియించిన సంతాపవహ్ని భీష్మవాక్యక్రవణంబున నశివృద్ధి నొంది యధికంబుగాఁ బ్రబల్బులించె సుబలుం డనురాజు శిథిలీకృతమహామహీధరబంధనయుఁ గీరంబునందు భూకంపంబు వలనఁ జిత్రజలరాశిసలిలయు సత్యంత భారంబువలన నస్రీ కృతఘణేఘణామండలయు నై నభూమిని గోపావేశంబునఁ జరణ తాడనంబుఁ గావించెఁ జక్రపాణిపూజనంబుచేత రాజులు కుపితులగుచుండ నాహుకి యనురాజు యుద్ధలాభంబు గలిగెఁగదా యని మానంబున మిక్కిలిసంతోషంబునొందె గాలయవనుని వదనంబు బగంబుమింగ నప్పశించినట్లు వివృతంబగుటవలన నతి వికృతంబై యతికోపంబునఁ బ్రతిబద్ధవచనంబై యతిరౌద్రుండై యొప్పె సమస్త రాజుల వధించుటకుఁ బ్రసారితంబైన దీర్ఘబాహువు పరిఘంబుచేత సత్వరంబుగాఁ బదచలనంబు గావించు వసునామ రాజుచేత నుత్థారవేగంబువలన దుర్నిమిత్త నూచకంబుగా స్వకీయాంబరంబు స్థలితంబయ్యె 249

సీ. అప్పు డిప్పగిది ఘోరాకార రాజ మం
 డలము కందర్ప నై న్యంబు పగిది
 నవికృతచిత్తుడౌ హరి బోధి నత్పుని
 యగ్రభాగంబున నతిభయంక
 రత్వంబుఁ బ్రాపించె రమణ సనభ్యస్త
 పాద్యను లగుటచే సంగరార్థు
 లైన సఖాస్థిత మీనపనాథులు
 శిశుపాలు నకుఁ బ్రీతి నేయఁబూని

- గీ. కనకమయచారు కోటిర ఘటితరమ్య
సాంద్రమణిరత్న కిరణ సంచితభిత్తి
కలిత నూతన స్ఫటికోరు కాంతులగుచు
నొండొరులఁ బిల్చికొని లేచి రుగ్రులగుచు 270
- గీ. స్ఫురితలోచన సుమచ లాధర దళములు
ఓంవిశ భుజాగ్రశాఖలు గలుగునట్లు
చలిత రోచులచేతఁ దత్సవన ముషడు
మారుతోద్భూత వన విభ్రమఁబునొందె 271
- గీ. భూరిగర్వావధీరిత భవనులైన
చైద్యఁజూవనీంద్రులు శౌరిఁ దృణము
గాఁగి నెఱచిరి ధర్మజు గణనసేయ
రైరి వీడిరి భీష్మభయంబు మదిని 272
- గీ. అంతఃజేదిపుఁ డహి భంగి నధికపూతక్కు
తంబు సేయుచు లోకసంతాప సహిత
గాత్రుఁడై కీర్ణదంతాగ్ని కణము లురుల
బటువిషప్రాయ వాక్యంబుఁ బలికె నపుడు 273
- గీ. కుంతినందను లేవురు కుండకులును
వృద్ధరాజు కన్యక యీశరిత్సుతుండు
వసులగాపరి శౌరి యీవంద లిషడు
భూరమణులార ! వధ్యులు గారె ? మనకు 274
- క. బవరంబున నాయొక్కని
నవిధంబున నిల్వలేడు స్వల్పపు కార్యం
బవధీరిత సురులగు మీ
రవనిం దోడ్పడిన నెంత హలి యన మనకున్ 275

గీ. భీష్మ పార్థు లీసభ యందుఁ బెద్దఁజేసి
పలికి రీకృష్ణ నితనితో బంధురగతి
సమర మొసరించిచూతము సాధ్యసాధు
భావ మది తెల్లమగు వేయు చలుకులేల ? 276

క. తడయక నాతో ననిఁ
గడఁగిన కృష్ణుని శరీర గతరక్తము బి
ల్కిడి మదిమపీకఁజేపము
మడుగక ధర గోలు విహగ యుతముగఁ గాంతున్ 277

క. అనియిటు చైద్యుడు పరుసవ
చనముఁబలికి పాండునుతులు సాత్తోక్తుల నెం
త నిచారించిన నిలువక
చనియెన్ నిజశిఖరమునకు సరభసమలరన్ 278

వ. అప్పుడు స్వభావదాక్షిణ్యసంపన్నులును తమచేత మహితమాన
సులునగు పాండవసంఘములు మహాసభాభావకారి యగుటఁజేసి
సద్యోవధ్యుండైనను తమచేతను దాక్షిణ్యంబుచేతను మాతృ
బంధుత్వంబుచేతను యాగార్థ మాగతుండగుటచేతను గృవచేతను
శిశుపాలునియందుఁ గోపంపకుడి రంతఁజైద్యనిర్భా
ణానంతరంబు చైద్యపక్షరాజు మారులందఱు యుద్ధిష్ఠిరచేత
యజనఁబుననుండి యప్రతిహత మనోరథుండై చమచున్న
దమఘోషజుని వెనుకొని యశ్వమేధీయాశ్వంబువెనుకొని చమ
తద్రక్షక రాజపుత్రులుం బోలె నతిరయంబునంజనిరి. 279

క. జవచాశ్వంబులచేఁ జై
ద్యవిభుడు రథాంతరముల నటు దాటిచనన్
దవిలి కనుంగొన వచ్చిన
యువతుల కోరికలు సఫల మొదలక యుండెన్ 280

• వేనానన్నాహము •

- గీ. జనసమూహంబు గుమిగూడి సరణి యందుఁ
గలిసి గుసగుసలాడుచుఁ గాంచు చుండఁ
జేదిపతి వేగ శిఖిరంబుఁ జేరఁబోయి
బలము నన్నద్దముగఁ జేసె బవరమునకు 281
- గీ. అప్పుడు శాంఖకసస్యదాస్యానిలవ్ర
పూరింబయి గిరితట మూర్చిత వ్ర
తిస్వనంబయి తద్యోథ తీవ్ర శంఖ
నిస్వనం బది విననయ్యె నిఖిలమగుచు 282
- ప. మఱియుఁ గల్పాంతకాల పవనప్రేరిత సంవర్తకాది మహాజల
ధర దారుణ నినాదంబును గంభీర నిజ రవాంతర్గత గురు ప్రతి
శబ్దాంతరం బగు చైద్యుని సాంగ్రామిక దుందుభిధ్వని సెలంగ
దుందుభితాడ నానంతరంబున ససక్రమ విలోల సకల జన
సమూహ సమాకులంబైన పరితక్పంచల జ్యోతిశ్చక్రంబైన
సఖస్థలంబునకు సాదృశ్యంబు నొండె 283
- గీ. దృఢతమత్రాణధారులై తేజరిల్లు
నృపవరులు ధూమపటల పరిత మగుట
సతిభయంకరమైన మహాద్రిసామ్య
మొంది చూపట్టి రపుడు రణోత్సాహమున 284
- గీ. మఱియొక నృపుండు పరిమూఢ పరిజనంబు
చేత నాలన్యముగ పమానీతమైన
వేర్మము విలంబ రోషంబు వలనఁ గరయు
గమున నప్పుడు చూర్ణంబుగా నొనర్చె 285
- గీ. సమరలాభజనిత సంక్రమనై నకో
లాహలాకులిత మహాహవోరు

హస్తీయందు యంత లత్తిప్రయాసముగఁబ
ల్యాణ మెత్తిపెట్టి రతిభరమున

236

గీ. ధౌతముఖగత హేమమండనములందు
విలస దినమండలము లౌట వెలికిఁబర్చి
నట్టి దర్పఁబు గలవానియట్ల నలరు
నతను దేహేశ్వములు ధాత్రినావరించె

287

గీ. చక్రమండలోత్థ చటులపరాగాత్ర
వలయ మధ్యవర్తి వర రథములు
సాంద్ర ఘోషభీత జంతువుల్ గలుగున
ట్లశనుల క్రియఁ బఱచె నతిరయమున

288

గీ సంభృతోరశ్చదం బౌట శశకలాంఛి
తేందు రుచి యగుదేహంబు నొందినట్టి
రాజులు యథార్థసంసిద్ధి రహిత మధువుఁ
ద్రావి రుత్సాహ వర్ధనార్థము ససతులు

289

• భావ్యకుభసూచితములు •

మ. కమలాక్షిమణి భర్తకాసవ మొసంగన్ సానవంబైన కాం
స్యమయాంచ చృషకంబు నెత్తి వసమించ న్వాసనార్థంబు సం
శ్రమతన్నించిన పద్మగ్రంథము గ్రహింప న్వాలు భృంగోఘభా
రమునన్ గ్రక్కున నేలవైచెఁగరముల్ గంపంబు నొందన్ రహిన్

చ. అసదృశకోకజాష్ణమలినాంబకయై యొక కోమలాంగి త్య
క్తసరకయయ్య శీఘ్రమునఁ దద్గుణమైన శరీరసాద మ
ట్ల నకలవాక్యవైభవము నచ్చకపోలము లందు దట్టమై
యెనఁగిన రక్తిమంబును వహించె విభుం డనికిం గడంగినన్ 291

- చ. అని యొనరింపఁగాఁ జనెన మంచు యువుల్ పలుకన్ దదంగనల్
ఘనతరళోకవార్పిహిత కంఠనిరుద్ధ సమగ్రభాషలై
చనుఁడను వాక్యముల్ పలుకఁజాలక సాంద్ర శుశ్రూషార్థతో
చనములచేత నుత్తర మొసంగిరి భావ్యకుభంబుఁ దెల్పుచున్
- చ. కలనికిఁబోవుచోఁ బతులు గాఢవికాల మహీధరోల్లస
తృలక సమానవక్షముల బంధురపీనవయోధరావృతో
జ్వలవరవారవాణములు బ్రద్ధలువారఁగ నాత్మపక్షులన్
వలనుగఁగొంగిటం గదియబట్టిరి కన్నుల నిరునింపఁగన్ 293
- చ. విలసనశీలయైన యొకపీనయోధగ శోక మాత్మలోఁ
గలిగియు యానవేళ నిజకాంతజయైషిణిగానఁ గన్నులన్
వెలువడు బాష్పతోయములు నించకయుండెను గాని పోరమే
ల్లలఁగఁగ జాతీ కంకణ మిలుంబడు టాస్టనెటుంగ దెంతయున్
- చ. పొనఁగ నవోధయోర్పు పతి పోరికి నేగెద నంచుఁ బల్కినన్
వన మఱి పోయరమ్మనుచుఁ బల్కఁగ నేరక యూరకుడి బల్
వ్యసనముచేత వల్లకుని పాదముపై నిగళంబుబోలె ను
ల్లసిత విసీలవంకజడళ చృవి నేత్రమునించె నత్తరిన్ 295
- చ. అవశకునాతిభీతిమెయి నంబిక పల్కిన తర్జనోట్టలం
దవిలి వివృద్ధమన్మృడయి తప్పక బాలకుఁ “డెందుఁ బోయె దీ
వవిరళ భంగిఁదాత!”యనియాడఁదదస్ఫుటవాక్యమెంతయున్
దవళిని మాడ్కి నజ్జనక ధైర్యము నీటుగఁ జేసె నత్తజిన్
- సీ. మఱియొకసతి శత సురలోక గత కామి
సులి సురత సుఖంబుఁదలఁచి తిప్ప
డయ్యవ్వర స్సురకావంద మది వేఁడె
యశ్చివట్లుగ నచ్చెడ నుచు నీర్ష్య

చేబల్కె; మటియొక్క చేడియ ప్రాణేశుఁ
డనికీ బోవుచునుండ నశ్రుణులము
ధవునకుఁగీడని ధార్యమాణంబయ్యు
నెగడు దుఃఖంబున నిలువలేక

గీ. మోచనముఁజేసె నకవటబుద్ధులైన
కాంతలకు సంవరణమె యుక్తంబు వెలిది
చెక్కులను డిగ్గు నంజనసిక్తకాష్మ
ధార శోకాగ్నివదలి చందాన నొప్పె

297

చ. బిఱబిఱఁ గొన్నిపాదములువెట్టి ప్రియుం డతిశోకసాదమా
తరుణి విలంబిహస్తమున దప్పకకాలెడు కంకణంబులుం
దణుచుగఁ దత్ప్రీతితోష్ఠములు దాఁకఁగ జూచిన తన్నినాదమున్
గర మది తుమ్మటంచు తుణకాలము పోవకనిల్చె సత్తటిన్ 298

సీ. వల్లభతముఁడైనవానిముంగలి గాత్ర
సాదా బు వలన విప్రస్థనిర్వ
లాయతాంకుకయయి యవని నభంబున
నతిరథసంబుగా నరుగు నొక్క
రమణి మహోల్కతో సమముగాఁ జూపట్టె
జననాథ నికరంబు జన్మమునకు
నరుగంగఁ దత్సహమరణోద్యతైకమా
నసయయి మిగులదైన్యంబునొంది

గీ. యున్న పరిజన ప్రవితకాష్పిద మయ్యు
నోజ నిశ్చలస్వాంత భటిజనంబు
చిత్తమునఁ గాతరశ్శంబుఁ జెందకుండె
నవని మర్దుకాములకు ఖయంబుగలదె?

299

వ. మఱియు నొక్కయువతి బలిదర్శనంబు మఱలం గలుగఁట యతి
దుర్లభంబని యెఱింగి యత్పవ్తచిత్తయగుచు రణంబునకు జను
నిభుండు దృష్టివథం బతిక్రమించు నందాఁక విలోకింపుచుండె
మఱియొక్క యంగన యిప్పుడె యక్షతుండవై సంగ్రామం
బుననుండి చనుదెమ్మని స్నేహాయుక్తంబుగా భర్త మద్దేశించి
జేసినయాశీర్వాదం బిప్పుడె విగళద్యావృష్యయైనయవ్వనిత యశ్రు
పూర్ణ నేత్రద్వయంబుచేతఁ బ్రత్యాఖ్యాతంబయ్యె నొక్కవనిత
రజఃకీర్ణయై భిన్నవక్త్రేందులశ్మియై దివంబు ననుకరించె మఱి
కొందఱు యువతులు దిశలుంబోలె వీతశోభలై యుద్ధాగ్నింత
పత్తవైలై యంతర్దాహంబు ధరించిరి మఱియుఁ గొందఱంగనలు
వాతసమూహంబులుంబోలెఁ బ్రతిదిశయందుఁ బరిభ్రమించిరి
మఱియుఁ గొందఱు వరాంగనలు భూమియుంబోలెఁ గంపంబు
నొంది రిట్లు మహిషతుల సంగ్రామ ప్రయాణంబునందుఁ గాంతలు
భావికాలాశుభంబు పూర్వంబుననె సూచింపం జేసిరి* 800

• ఆశ్వాసాంతము •

మ. ఊతికన్యాగిరిజాళచీ సదృశ లక్ష్మీనర్సమాంబాసము
న్నతగర్భోజలకు క్తిమౌక్తికమణి ! నానావనీపాల సం
ప్తతచారిత్ర ! మహాప్రబంధకథికాస్తోకప్రభా వోదయా !
శతమన్యు ప్రతిమానకార్య ! విలసత్సందర్శనంచాంబికా !

క. బలవైరిగర్వ భంజన !
లలనాజనచిత్తచోర ! లక్ష్మీరమణా !
జలజాతవత్రతోచన !
కలియుగగోపాలకృష్ణ ! కంసవిదారి !

802

పంశస్థవృత్తము

సదానతారాతిప్రసాదదాయకా !
 సదానతోయార్ద్రాలసచ్చయాంబుజా !
 విదగ్ధకాంతాజన విక్షణ స్పృహ !
 ప్రదాంగసాందర్యవిభామనోహరా !

803

(గద్య)

ఇది శ్రీరామచంద్ర కరుణాకటాక్ష లబ్ధ విద్యాసాంద్ర
 గోపినాథ వేంకటకవింద్ర ప్రణీతంబైన
 శిశుపాలవధ మహాకావ్యంబునందు
 త్వతీయా శ్వాసము
 సుంపూర్ణము.
 శ్రీకృష్ణ

శ్రీరస్తు

శిశుపాలవధమహాకావ్యము

చతుర్థాశ్వాసము

క శ్రీరుక్మిణీశ చరణాం
భోరుహపూజావిధేయ ! భూరిగుణాలం
కారరసకావ్యనాటక
సారవికారద ! సమస్తజననుతచరితా !

1

చైద్యుని దూత దురాలాపములు

- వ. అవధరింపు మవ్వలికథ యెట్లనిన నితైఱంగున వసుమతీ పరివృథు
లందఱు సేనానన్నాహంబు గావించిన యనంతరంబిదమహోష
నందనుండైన శిశుపాలునిచేతఁ బ్రస్థాపితుండైన సమయ సముచి
తోత్తర స్ఫురణ శక్తిమంతుండైన యొక్కదూత సఖావేద్యం
బున నాసీనుండైన హరియొద్దకుం జరుగెంచి ప్రియాప్రియ
రూపార్ధాభిధాయకంబైన వాక్యంబున నిట్లనియె. 2
- చ. ఆరుదుగ మున్ను నీ వచట నర్హ పరిగ్రహణంబు సేయ స
త్తటి శిశుపాలుఁడెంతయును దాదృశవిప్రియముల్వచించి క్ర
మ్మర ననుతాపముం గలిగి మానుగఁ దా నరుదెంచి రోషసం
భరితుని నిన్నుశాంతుడఁఁగు మన్ననసేయఁదలించె నెమ్మదిన్ 3
- చ. స్థిరమతిమన్మథస్కుండగు శేడిమహీశుండు సశ్వరంబుగా
నఱుమఱుఁబోవఁజెట్టి ప్రచురాధిగతాంగసుఖుండైన నిన్
జరవిభుఁడొరువిగ్రహముజేఁ దగనిర్దయ పీడనంబు దా
నురువడిఁజేసి నెమ్మదము నొందునుగాక నితాంత మచ్యుతా !

- చ. వలనుగఁజేది భూపతి భవత్పరవంతుఁడు గాన నిప్పుడే
తలఁగక సర్వభూపతియుతంబుగ వచ్చి శిరంబుచేత సాం
వలరఁబ్రణామయున్ సలిపి యచ్చుగఁ దావక శాసనంబు దాఁ
దలధరియించి చేయునిది తథ్యము వేట విచార మేటికిన్ ? 6
- పీ. సన్నియతస్వాంతక శక్తకర్ముడ వధి
శుక్రవతంగతేజుడవు సర్వ
రాజవిధేయవర్తమఁడవు నగునీకుఁ
బార్తిపు లెవ్వరు ప్రణతిసేయ
రధికసాధ్యసరహితాత్ముండవగుచుఁ బ
రాభిభూత జనత నంచితముగ
సవలంఠనముఁజేసి నందున నరులతో
నట్ల సమానుండ వైన నీదు
- గీ. ఘనగుణంబుల గణ్యత్వమును ధరింపు
చున్నయవి కృష్ణ ! యనుచు నిట్లాప్పిదములు
గాని యప్రియగర్భంబులైన ప్రియవ
చనములు వచించి మరల నిట్లనుచుఁబలికె 8
- వ. యదువరా ! సాధ్యమండ వనవత్రపుండవు నతిమాత్రోజ్జితభ
యుండవు ననాస్తికుండవు వినయోపహితుండవు నవిష్మయుం
డవు గావునఁ ద్వత్సదృశమహాగుణవంతుం డెక్కడఁజేడు కృత
గోపవధూరతివి వృషఘ్నుండవు విగతపాపుండవు నగు నీదు
భయంకర సరకప్రతివత్తి యిప్పుడు జనంబుచేత మిక్కిలిఁ బ్రక
టింపంబడియె సానుచరుండవుగా మహాభృద్విహితాపచితివియు
బలంబులచేత ద్వివత్సమాహితసాధ్యమండవునయి మహామహి
భృదుపరివ్రదేశంబున నుండుము. నీ నగరంబు నందలి పీఠులు
ఘనజాలనిభవనజ మృగాదినాగకదంబికంబులచేతఁ బరికిర్ణంబులై
దురాసదంబులు గాఁగలవు విహితచేతస్కుండవైన పీఠక్రతుండు

నకలాపిహితనిజ పౌరుషుండును నియత వ్యాపదవర్షితోడయుం
డును సతతవ్యాధియు ననీతియు నగుంగాక. యదుపుంగవా!
శిశుపాలునిచేత ఘటనొందిన భవత్స్వ బంధి వికచోత్పల చారు
లోచనంబునగు ససుర నవాసవంబు నీ యందలి బంధు సౌహృ
ద్యంబు వలన ద్రావణిండుగాఁ ౩ భస్మంబు వలన ముపాగతుండై
చైద్యని పురశ్చరితానక దుందుభివి సబలుండవు ససారణుండవు
సగదుండవు నైన నీవు నమితియందు సంభావించుట కర్హుండ
వగుదువు. రణంబులయందు శత్రునిషాదనుండై శిశుపాలుని
తోడంగూడి చిరకాలంబు సహసర్వసాత్వతుండవై విశ్వస్తవిలా
సినీ జనుండవు గమ్ము. ఈ శిశుపాలుండు మైత్రి సంబంధంబు
వలన విజితక్రోధుండవు మహామహాభృద్వరులచేత పూజితుండ
వసకృష్ణితనయతుండవు నప్రమదుండ వై ననిన్నుఁ బురోభాగం
బున ముదితుండై విలోకించుగాక యని యివ్వధంబునంబలికి
యూరకున్న శిశుపాలునిదూత నవలోకించి చక్రపాణిచేత్రభూ
సంజ్ఞాప్రేరితుండై కృష్ణానుజుండగు సాత్యకి యిట్లనియె.

• సాత్యకి సమాధానము

సీ. ప్రణిధిశేఖర ! నీవు బహుచతురుండ వ
ప్రియగర్భ మైనట్టిప్రియము మధుర
మగునట్లు పలికితి వదియె మా కిచ్చుడు
ప్రియగర్భమైన యప్రియమునయ్యె
నరయ శాహ్వాంబున కతిహామలంబును
సంతరంగందున కార్ద్రపద్మ
వృత్తకర్కశమయి వెలయు నీ వచనంబు
శాకపలాశదేశ్యత వహించె

గీ. వీనులకు నతిమృదులమై మానసమున
కధికపగుఁపనూచ మయి యలరు నీదు
వచన మది పింగళాదిక పక్షిరుతము
కరణి సన్మార్గగతుల కగ్రాహ్యమయ్యె

గీ. భూవిభుఁడు కృష్ణునకు నగ్రపూజఁజేసె
నందు మత్స్యరమేల మీ యధివిభునకు ?
మస్తకమున ససారథ మహితవృక్ష
సుమము నర్పింప నెవ్వఁ డసూయసేయు ? 9

సీ. అల్పులమానసం బతితుచ్చమైయుండు
రయమునఁ దగ్గతాప్రియము నుచ్చ
రింతు రంతర్గతాప్రియమును లోపల
నిడుకొని యధికులు వెడలనీరు
సతతంబు సుజనుండు సర్వజనోపకా
రపరుండ నైయుండు విపుల నకని
యున్నతి ఖలులకు నురుతరహృద్యోగ
శారిణియగు విచక్షణుఁడు పరుల

గీ. సంపద కసూయ పడఁడెందు సంతసించు
మధ్యమఁడు పరజనుల సంపద కసూయ
కల్గియును నోటఁ బుచ్చఁడు కపటి యగుచు
నధముఁ డప్పడె వెలిఁబుచ్చు నాఁగలేక 10

క. ఫలహీనననతి సుమనః
కాలపరివర్జిత నవార్యగురుసంతాపన్
ఖలతను ఖలతన వలె మతి
గల బుధుఁ డవలంబనంబు గావించునొకో ? 11

గీ. పరుషములువల్కు చేదిభూపతికి శౌరి
యించుకేనియు మిత్తరం బీయకుండె
వనదనాదంబునకుఁ బ్రతిధ్వని యొనర్పుఁ
గాక హరి నక్కయఱుపులఁ గలఁక పడునె ? 12

- క. మతిమంతులు జితరోషులు
మతిహీనులు రోషజితులు మఱి వారలకున్
సతతము సఖ్యము వైరము
ఉతిలో నెన్నటికి నైనఁ జెల్లునె? తలపఁన్ 13
- క. తరమెఱుంగక ఖలుఁడార్యులఁ
బరుషోక్తులు బలుక గౌరవం బది చెడునే?
ధరణిరజము పైసోఁకిన
గురురత్నంబునకు విలువ కొంచెం బగునే? 14
- గీ. పరుల కత్యంత మోదనంపాది గాని
గుణము గలవాఁడు తుచ్చుండు కోర్కెమీఱ
సన్యజనుల నిందింపుచు నాత్మజనుల
కెలిమి సంతోష మొనఁగూర్పఁదలచుఁగాదె? 15
- చ. ఖలులు స్వకీయదోష మధికంబయినన్ సహజాంధలోచనుల్
తొలఁగక నూడ్చుమైన పరదోషమునందు నుదీర్ణలోచనుల్
వలుమరు నాత్మసంస్తవ పరత్వమునందు గభీరభాషణుల్
సలువుగ నన్యసంస్తవ మొనర్చెడు నవ్వుడు మౌనులెన్నఁగన్
- గీ. ఆత్మ సుగుణంబులను బోలె ననవరతము
పరులదోషంబు లెవ్వియుఁ బలుక రార్యు
లాత్మయందె పంగోపన మాచరింతు
రల్పబుద్ధులు విపరీతు లగుదురెందు 17
- ఉ. విక్రమవంతుఁడైన వృథివీపతి క్రూరవిషాహిణంగి ని
ర్వక్రత వైరిమీఁదఁ దఱివచ్చినయప్పుడు చూపు కార్యమున్
విక్రమహీనుఁడెప్పుడును వెంజరవిత్తునిమాడ్కి కార్యహీ
నాక్రమవాక్యముల్ సభలయం దఱచుం బటహంబుచాడ్చునన్

- గీ. అఖలలోకైక విఖ్యాత మగుటచేతఁ
దనగుణంబును దాఁజెప్పికొనఁడు సాధు
లన్యులెవ్వారెఱుంగని దగుటఁజేసి
తనగుణంబును దాఁజెప్పకొను ఖలుఁడు 19
- చ. సరసత సందీపేయుటకొ జన్యమొనర్చుట కో యమాత్తమున్
ఓరువడిఁజూడఁగోరె శిశుపాలుఁ డటంచు వచించి తీవు సు
స్థిరముగ దాని కవ్వధము సేయుట యుత్తర మింక జాగువ
ల్లరుగఁము వచ్చినన్ బిడవఁ బ్రార్థితకార్యము చక్కనయ్యెడిన్
- చ. చతురత మీ విఘండు దగ సందీయొనర్చుట నిక్కమేని సం
భృతమశి యుద్ధపన్నహన వేటికిఁ జేసె మహాత్మ! శౌరిను
ద్ధతి వెఱపింపఁ జేసె నొకొ తన్మహిమంబెఱుగఁడె? వ్యర్థ మీ
యక ల ప్రయాసమంతయు ఫలంపడునే హరి యింతమాత్రకున్
- ఉ. వండితమానియైన శిశుపాలుఁడు శౌరిసమక్షమంబునన్
మెండుగ దుష్టవాక్యములు మిన్నకపల్కె శతావధానముల్
నిండినదాఁకఁబైఁదెగుట నీతియుఁగా దని యోర్చె నన్నియున్
నిండఁ గొఱంతలేడిక ననిన్ వధియంపఁగలాఁడు చైద్యునిన్
- గీ. విను మనర్గళగోవురాననుఁడ వీవు
వలికిన దురుక్తిసమయంబు గలయవచ్చు
సంతదాఁక రోహనలు నడ్డగించె
నింకఁ బలికిన దండుదండ వీవు నీచ ! 23
- గీ. శినిమమమఁ డిట్లుపలుక నా చేదివాఖ
వాక్యహరుఁ డతిదుష్ట తద్వచనము విని
త్యక్తపాద్యమఁడై నేర్చుదనర మరల
నిట్లు లనివల్కె వినియంబు నెసఁగ మెసఁగ 24

• దూత పరుషోక్తులు •

అ.వె. బుద్ధి కూమ్యుడైన పురుషుండు పరులచేఁ
తెప్పఁబడిన యంత శీయఁజాలఁ
డూహచేసి కొన్ని యుక్తులు గల్పించి
చెప్పె ననుట చాలఁజిత్ర మరయ

25

గీ. అరయ సువివేకి యాగామ్య నర్థముల నె
ఱుంగుఁ దనయంతఁదానె పరుండు చెప్పఁ
దెలిసికొని విశ్వసించుఁ; దాఁ దెలియ లేఁడు
పరుఁడు చెప్పిన వినలేఁడు జాలిశుండు

26

వ. యదువరా ! యే నిప్పుడు సంధియ గుణంబనియు విగ్రహం
బనర్థంబనియు నె వ్విధి పలికితి నవ్వచనంబు నీకును గుళంబగు
సుజనులు ప్రబలవిరోధంబువలన స్వవినాశహేతుభూత కార్య
కరణోద్యుక్తులైన వగతులయందును హితోపదేశతత్పరులగు
దురు నాచేత సముదీరికంబులైన యీ రెండువడుంబులలోన నీకు
నెయ్యది శుభోఽర్కంబగు దాని విభజించి కావింపుము సుజన
స్వాభావ్యంబువలన సుఖాపితంబైన హితోపదేశవచనంబు
దురాగ్రహగ్రస్తచిత్తు లగువారియందు సూర్యానురక్తంబు
లగు పద్మాకరంబులయందు జంద్రకిరణజాలంబులుంబోలె
నిరర్థకంబగు మఱియు

27

సీ. పార్థివోత్తమ ! శిశుపాలుని వర్ణించి
భీమాగ్రజుఁడు నిన్ను బెద్దఁజేసి
పూజించెఁ గావునఁ బుడమిలో గుణదోష
ములు విమర్శింపక మూర్ఖ జనుఁడు
తన యిచ్చకొలఁదిఁ మిన్నకజేయు ననుమాట
కిదియె ప్రమాణమై యెనఁగుఁ గృష్ణ !
తలఁప నీపై భక్తి గల యమసుతునిచేఁ
జేదీశ్వరుండు పూజింపఁబడక

ఆ.వె. యున్న నేమి ? యన్న రో త్రముండె గురుండు.

పరగ మాంసలుబ్బనాగి విస్పష్ట
మ త్తకరిశిరస్థమో క్తికరత్నంబు
లోకపూజితంబు గాక గు.నై ?

28

గీ. అమలుఁ డమలుల నే బూజ్యుడై వెలుంగు
మలిను లగు నారి నే నధఃకలితుఁడగును
శివుఁడు శిరమున ధరియించె దివిజనదిన
హరి పదంబునఁదాల్చెఁ బ్రత్యక్ష మిదియ

29

గీ అజ్ఞపార్థ కృతార్థప్రహర్షితుండ
వైన నీకెట్లు గలుగుయోగ్యత ? పహమునఁ
బ్లవగనేవిత కాకఫలంబు లుష్ణ
తను వహించ వెన్నటికైన వనజనేత్ర !

30

వ. యాదవేంద్రా ! నీవు శిశుపాలకృతాపరాధశతంబు సహించి
యున్నవాఁడ వని శినివరుండు పలికె నది యొక్క ఘనంబుగాదు
రుక్మిణీ హరణంబునంబుఁ జైద్యుండు సమర్థుండయ్యు ననేక
శతాపరాధతుల్యంబైన భవత్కృత మహాపరాధంబు సహించి
యున్నవాఁడు రాజులకు రాక్షస వివాహంబు ధర్మంబగుచుండ
నది యపరాధంబెట్లయ్యె నని యంటివేని

శ్లో. హత్యాచ్చిత్వాచ భిత్వాచ క్రోశంశీం రుదశీం తథా
ప్రసవ్యా కవ్యా హరణం రాక్షసో విధి రుచ్యతే ॥

యమ వ్యాయంబునఁ గవ్యాహరణంబు గావించిన నది రాక్షస
వివాహంబనంబుడు బిత్తమాతృ శ్రాత్రాదులచేత దత్తయగుటం
జేసి స్వజనబంధుండైన శిశుపాలునకుఁ బిల్చియైన రుక్మిణి నపహ
రించుటవలనఁ బరిత్యక్తధర్మార్థుండవై కేవలకామమాత్ర
నిష్ఠుండవు పరదారాపహరకుండవు బంధుద్రోహి రాజ

ద్రోహివై తి విది పరమసాహసి శ్వేతుః సీ వజ్జాతరూపవిశేషం
 డపు సర్వ గతుండపు పరభృతపక్షకాంతి వట్టి నీకుఁ దిమిరంబు
 నకుంబోలెఁ జై ద్యుండు సూర్యుండ నుంబోలె వివాళకరుండగు
 నట్లుగాకుండ నేనైన సాంత్వవాక్యంబుల మహాఘృతుండైన
 శిశుపాలునకుఁ గోపోపశమనంబుఁ జేసి నీయం దనుగ్రహంబు
 గలుగునట్లు చేసెదనంటివేని వేల నతిక్రమించి వెల్లివిరిసెవచ్చు
 సముద్రప్రవాహంబును జగత్కృష్ణ జలనిర్గమమార్గం జేమి
 సేయంగలదు యుద్ధంబు కొఱకు యాదవసహితంబుగా ని
 న్నాహ్వనంబుసేయుట కెను చైద్యునిచేఁ బ్రేషితుండనై వచ్చిన
 వాఁడ మహావీర్యులగు మహిపతులు పరులయందుఁ బాటచ్చరుల
 కరణిగపటంబుచేత నవకారంబుగావింప రమ్మహివతి రణార్థియై
 మహానదీప్రవాహంబు భంగి వచ్చుచున్నవాఁడు నీవు తీరగత
 పృథువృత్తి నాశ్రయింపక వేతన వృత్తి నాశ్రయించి నిన్న
 రక్షించుకొనుము

81

- చ. పరువడిఁ జేదిభర్త శిశుపాలుఁ డతండు మఱుంగుసొచ్చినన్
 దరుణులఁ బ్రోచునే? యని మనంబునఁజూడకు మమ్మహినుధా
 కరుఁడు దయాసముద్రుఁ డటుగావునఁ దన్ శరణంబునొందినన్
 దరుణులఁ నైనఁబ్రోచు నతిధార్మికుఁ డాతని కెవ్వ రిడిలన్ 82
- చ. చతురత స్వార్థలిప్పులగు శాత్రులెక్కుడు వానికిన్ సము
 చ్చితగతి విప్రియంబు దగఁజేయక యుండరు శంకచేత న
 ప్రతిమగుణాకరుండు శిశుపాలుఁ డుదారుఁడు గాన నీవు నం
 చిత మతిభక్తితోఁ బ్రణతిఁజేసిన మాత్రనె బ్రోచు నత్కృపన్
- చ. విను నపు డప్రియంబులయి పీమలుసోకిన పల్కు లవ్వలన్
 ఘనసుఖమిచ్చుఁ దా వినెడు కాలము నందు నతిప్రియంబులై
 తననినపల్కు లావెమకఁ దద్దయుదుఃఖమొసంగు నాదు పా
 క్యనిచయమట్టిదై యెఱంగుఁ గైకొనిచేయుము సంధి రాజుతోన్

గీ. అన్యతవచనంబు ప్రియకరమైతనిర్చు
సత్యవచన మప్రియమగు చాలిదోచు
గడఁగి యీరెండు పరిణామకాలమందు
గరళపీయూషనమములై కానుపించు

35

సీ. అచ్యుత ! నీ వనేకారాతిహంతవై
నను జైద్యుడాజితో నిను వధించు
నిక్కువం బిది సర్వనిబిడతమోధ్యంసి
యైన సూర్యుని రాహు వనెడుతమము
ప్రింగెనో లేదో చర్చింపుము జితమీన
కేతనుండును రాజకేశ మణియు
వృష్టిభోజకనమస్కృతుఁడు సర్వజ్ఞుండు
నాహవతల నిర్జితాంధకుండు

గీ. నాత్తరాజర్షకుండు దుర్గాధి పతియు
మేరుసారశరాసుం డమేయ విష్ణు
సాయకుండయి కాళాగ్ని శంభులీల
దనరు చైద్యునిఁగెలువ నీ తరమె ? కృష్ణ !

36

వ. మఱియుఁ జేదివిభుండు నిహతదుర్మదకుంజరుండును గ్రమ
సంపాదిత భూరియకుండు నగుహరివలన భయంబునొందఁడట్టి
చైద్యునకు వృష్టులెంతవారలు రణంబులందు శత్రువులు భయం
బున నతని వదనంబు వీక్షింపంజాల రమట యెంతయాశ్చర్యం
బితండు భయంబునఁ బలాయమానులగు పగతుల శరీర పశ్చా
ద్భాగంబు విలోకించుచుగాని యొకానొకప్పుడైన వదనంబు
విలోకింపఁడు శరదృశు నధిగమించి ఖండితేంద్ర చాపంబులై
యత్యల్పస్ఫురితకాంతులైన మేఘంబులు శరవృష్టి కూన్యంబు
లగుటం జేసి యాశిశుపాలుని శత్రువులతోడ సామ్యంబునొందు
మిక్కిలిఁ గర్కశంబును సమరార్థం బాకృష్టంబు నగుచు తదా

కాలం బాళంకిత భంగంబై న యెవ్వని శత్రుకులంబు కార్ము
కంబుతోఁ గూడ నప్రమత్తంబునొందు మఱియు ననేకవారంబులు
సంగ్రామ భేదపులచేత మలినం బగుటంజేసి పరిపంథిజవాంగనా
బాష్పంబులచేత ఊళితంబై యనంతరంబై యెవ్వని చరణ
యుగళంబునకు నమస్కారంబు గావించు నట్టి రాజుల కిరీటగత
మణికాంతివర్ణకంబులచేత విలేపనంబు గావించంబడు మఱియుఁ
గుళలులైన యింద్రజాలికులచేత సంజనిత దృష్టివిపర్యయులై
యొక్కటియైన రక్షాదికంబును గొందఱు పుష్పమాలికనుగాఁ
గొందఱు సర్పంబునుగా నెట్లు గనుఁగొందు రట్ల నాచైద్యుని
సుహృద్భావంబులు పరమాహ్లాదకత్వంబునఁ దుహినాంకునిఁగాఁ
గొందఱు విరోధులు తాపకరత్వంబువలనఁ దపసునిఁగాఁ
దలంతురు మఱియును

97

గీ. తొడరి యెవ్వని బిగతురు దుర్లభక్ష
యంబుఁ బ్రాపించి మఱియు నేకాంకరతము
నగు నమానుషాంగము దాల్చి యవని నడుగుఁ
జెట్టక సురాభులై యుండ్రు పెంపుతోడ

98

సీ. వరగ నత్యాశ్చర్య కరపౌరుషంబైన
చైద్యున కెవ్వఁడు జగతివైరి
నృపుఁడు లేఁ డత్యక్తనీతిమార్గుండైన
యతఁడెన్నఁ డదులచే నాహవమునఁ
గడువరాభవ మెఱుంగని శత్రురాజుల
నాళంబు నొందించె నయమెలర్పఁ
ప్రచలితోర్ధ్వగతోరు బహు కబంధంబు లు
జ్వల మకరహృదా సన్నిరుద్ధ

గీ. పదపులై నట్టి విలసదపారఘోర
భూరిసంగ్రామ సాగరంబులు తరించె

భీషణోదగ్ర నిజభుజ వీర్యగాఢ

తరణిచేఁ బెక్కుమారు లాధరణివిభుఁడు

౩౪

చ. కర మరుదార నే నృపతి గర్వితుఁడై తన యుత్తఃసాంగ మా
నరపతి పాదపీతమున నమ్రతఁజేర్చకయున్న సత్కృపా
పరుఁడటుగాన నేరమును భావమునం దలపోయ కత్తటిం
బరువడి నాత్మపాదమిడు చానీ శిరంబున గర్వహీనుఁడై 40

గీ. పరగఁ జైద్యుండు చతురంగ బలము విడిచి
యురుభుజద్యయ కేవలాయుధుఁడునయి పు
రందరుని దంతిఁజొఁ జతుర్దంత యుద్ధ
మర్ధిఁ గావించె నతని కి డగుదె ? నీవు 41

నీ. పానఁగ విచారిత భూరి చక్రత్వంబు
చెలువొప్ప శ్రీ సమాశ్లేషణంబు
చైద్యునకును నీకు నతియగు నీరెండు
నైన భేదం బించుకంత కలదు
ఇంద్రశక్ర దతండు నింద్రానుజుండ వీ
విదియ భేదంబు మీ కిరువురకును
జేదీకుతో సాటిఁజెప్ప నెట్లగు విన్ను
భవు నైన సాటి జెప్పంగ రాదు

గీ. భూతిధరుఁడును సదహినభోగయుతుఁ డ
నేకరిపు పుర విధ్వంసుఁ డీకుఁ డితఁడు
నైన శశికళ గోరు నయ్యభవుఁ డితఁడు
పూర్ణచంద్రాభుఁడై పొల్పుఁ బుడమియందు 42

నీ. మఱియు నా చేదిభూవరుఁడు వర్షాకాల
తటినీ పూరము తటవరులతోడఁ
బోలె నమ్రముగాని భూమిశ్వరులతోడఁ
గోళి నల్పుచునుండు లీలతోడ

మధ్య రంధ్రముసొచ్చి మండలభేదంబు
 గావించి దశములు గాసివటిచి
 మూలంబులెల్ల నున్నూలించి భూవసా
 రిత భుజశాఖలు వ్రేలునట్లు

గీ. బలముచే దలక్రిందుగాఁ బడఁగఁద్రోచి
 వేగ నమ్రత నొందిన వేతసాది
 కముల వృద్ధి నొందించుచుఁ గ్రమత నిట్లు
 క్రిడగావించు నతతంబు పీఠితోడ

43

వ. మఱియు శిశుపాలుని వివక్షావరోధ స్త్రీ లధిరూఢ నితంబభూము
 లును గురూవల పంక్తికాలినులుచు నిరుద్ధ నిరంతరాంబరణు
 నసంత్యక్త మేఖలలును నవముక్తాఫలభూషణచారుభుజోపలక్ష్మిత
 కటకలును వికాలగండతలచిత్రకనియతాభియోగ ధారిణులునునై
 తొల్లిగృహంబు లందుంబోలె నావత్కాలంబులందును బర్వతో
 పరిభాగంబులందు నమస్తంబు నిప్పటికి ననుభవించుచున్నవారు

గీ. ఘనతమీఱంగఁ గుకురాంధకద్రుమముల
 నెగడు దవశిఖచందాన నీలుఁజేసి
 యును మహీనాథవర్జుఁ డీయుర్వి నిపు డ
 కృష్ణఁగావింపఁదలకొనె నిచ్చ నహహ !

45

గీ. అరయఁ బ్రమితాక్షరయు నయ్యు నఖలవిషయ
 మధిగమించి ప్రతిష్ఠిత యగుచు గరిమఁ
 చాలించి తదాజ్ఞ పరిభాషలీల నొందు
 మిగుల కాధింపబడకుండు జగతియందు

46

వ. తొల్లిపురాణ పురుషుండు ధృతవరాహశరీరుండై పిరణ్యాడాది
 రాక్షస దంష్ట్రాక్షతయైన యీధరిత్రిని ముహూర్తమూత్రంబు
 ధరించె నిప్పుడు సంహృతపక్షవిషముండై న యీరాజుచేతం సవి

కృతరూపంబున వివక్షులచేత ననువద్యతయైన యీధరిత్రిని చిర
కాలంబుననుండి ధరించి యున్న వాడియరువురలోన నధికుం
డెవ్వండో విచారింపుము మఱియు నమ్మహారాజగుణతరంగంబు
లును సముద్రతరంగంబులును రెండు సనంతంబులై మిక్కిలిఁదుంగ
త్వంబు ధరించియుండు నై నను సముద్రమహోర్ములు తీరంబు
ప్రసాపించి నశించు నారాజగుణమహోర్ములు పారంబునొందియు
నశింపకుండు నట్లగుటంజేసి సముద్రమహోర్ములకంటె నారాజ
గుణమహోర్ము లాధిక్యంబు నొంది యుండు 47

సీ. యాదవనాథ! లోకాలోకరుద్ధ వి
హారమాట నదృష్టమైన దుష్ట
హాస్కతేజంబు లోకాగ్రమం దుచ్చావ
నీభృత్తులను దాట నేరదయ్యె
జేదీశు జేజోవిశేషం బుపశ్యజ్ఞ
నాగ్రమం దతిదృష్టమై నమస్త
భూభృత్తులందు సంపూర్ణమై వ్యాపించె
హరికన్న నతఁడెక్కుడగునో కాఁడో

గీ. యతని పరిపంథియువతులు గతవటీర
యావకాంక్షనమేఖలాహార తమవ
రాధరాక్షినితంబకుచాడ్య లగుట
వలన నికన్య విభూషలై యలరు చుండు 49

చ. అతులితకౌర్యకాలి యగు వాళికుపాలుఁడు పోరిలోన నిన్
జతురతఁ జంపి రోదనమొనర్చు భవత్సతి బాల పుత్రులన్
సతతము నైరమున్ విడిచి సత్కృపఁ బాలన మర్థి జేయుచున్
ఁజితి తల ముందు సార్థముగఁ జేయును బో శిశుపాలనామమున్ *

• యాదవసంక్షోభము •

- చ. అలయక నిట్లు వాగ్మియగు నా శిశుపాలుని దూత దిట్టయై
బలసి యుగక్షయ శుభిత వాతమహాత్తర మైన వాక్యమున్
బలికినఁ దత్పదంబు తదపానిధి సన్నిభమై రహిన్ మహా
ప్రళయ సముద్యతంబగుచు బంధురకోపముఁ బూనె నత్తఱిన్
- ఉ. అనువమ రాగయుక్తయు స్రుతాంచితఘర్మయు సత్కరాహతి
స్వనితవృథారుపీతయును సంతత దంత విదంశి తోష్టయై
తనరెడు సాంద్రరుద్వనిత తవ్వక నవ్వుడు సర్వరాజులన్
మునుకొని యావరించెఁ గడుమోదమునన్ బ్రయురాలివై ఖరిన్
- ఉ. సారకరోదరప్రహత సాంద్రమహాభుజుఁడౌట భగ్నతే
యూరుఁడు నైన కృష్ణునిసహోదరుఁడౌ గడు నందు నుత్పత
చ్ఛారుతరాజ్యరాగవిలసచ్చలంబుల చేతఁ జూడ్కి కిం
పారఁగఁ దోఁచెఁ గోపశిఖ యగ్నికణాన్వితమైన చాడునన్
- మ. బలరాముండు సముల్లసద్దళన శుంభద్దీధితుల్ పర్వఁగాఁ
బొలుపారంగ నవజ్జిత హసనంబుంజేసి తత్కాంతిచే
వలనొప్పన్ ఘనకోపరక్తతనువున్ జాగొప్పఁదా వెండి యు
జ్జ్వలతన్ శుభ్రముసేయుచుం దనరెఁ దత్సాధంబు గంపింపఁగన్
- వ. మఱియు నుల్ముకుండమరాజు సముత్పత్సృష్టుతర ముక్తాకలా
పంబు గల్గునట్లుగా గిలుక్కున దూత కళిముఖంబుగాఁ దిరిగినఁ ద
ద్వివర్తనంబువలన జగంబంతయు బహుళిలాతలకతినస్కంధ
ఘట్టనంబువలన భ్రమితం బైనదానియట్లుఁ జూడఁబడియె
నత్యంత కుపితుం డైన యుధాజిత్తను సృవతి నదన సరోంబు
నిశ్వాసమారుతాహతులచేతఁ బ్రకటోష్ఠ్యం బైన సూక్ష్మప
టాంచల మారుతంబులచేత నతిశీఘ్రవిజృంభానం బయ్యును
వెండియు మిక్కిలి స్వేదోదకంబు ప్రవింపుచుండె మఱియు శత్రు

వధార్థంబు సముద్యతుం డైనవాఁడగుటంజేసి యత్యంతక్రోధుం
డును నప్రతీకాయుండునైన నిషదాఖ్యుండగు మహిపతిని దక్షా
ధ్వర ధ్వ సవార్థం జావియ్యుతంబైన య నా ష ధ తీ వ్రరుద్ర
సంబంధి వీరభద్రరూప మహాజ్వరంబునుంబోలె జనంబు విలోకింపు
చుండె మఱియు సుధన్వుండనురా జత్యంతకోపంబునఁ బరస్పర
పీడితకరద్వయుండై పరిపిష్టకాంగుళియక సువర్ణ చూర్ణంబుచేతఁ
బంకిలం బైనదానియట్ల కరద్వయజన్యనిరంతరవిప్రసావస్వేదోద
కంబులచేత తాళితంబయ్యె మఱియు నాహుకియనురాజు ప్రసారి
తాగ్ని జ్వాలోజ్జ్వలఁబ్రభలచేతఁ గృతపరిధికోభ యగుటంజేసి
పరిశ్రమత్వావకాలాత సంస్థానయైన తర్జనిని జగంబంతయు
దహించుటకుంబోలెఁ బరిశ్రమణంబు నొందించె మఱియుఁ
బ్రహ్మహ్నావతారుండైన కాముండు దురంత కోపరసదుర్నిరీ
క్ష్యుం డగుటంజేసి హరుండును బూర్వజన్మంబునం దభ్యస్త
దహన సాహసంబైన తృతీయ నేత్రంబున నప్పుడావ్రద్యుమ్నని
విలోకింప శక్తుండు గాఁడయ్యె మఱియును 54

సీ. పృథుఁ డనుభూవతి ప్రథనంబు కాంక్షించు
వాఁడౌట నది దాయవచ్చె ననుచుఁ
గడుసంతసంబునఁ గఠినకర్మశ సతీ
స్తనతలప్రముషిత చందనంబు
గల నిజవహంబు కరతలతాడనం
బొనరించె నక్రూరుఁ డనఘుఁ డయు్య
నతితీక్ష్ణమైన దూతాలావములు విని
రహి నతిక్రాంత మర్యాదుఁ డయ్యె

ఆ వె. నప్పు డచటి జనము లక్రూర విక్రియా
వీక్షణమున విలయనేశ భూరి
వాతచలిత ఘోర వసుధాధరోన్నత
శిఖర మనుచు విశ్వసించి రపుడు

- చ. మదకలుషీకృతాశులను మాటికిఁ ద్రిప్పుచు స్థూలదీర్ఘహ
స్తదశితమేదిసికృత విశాలపటుస్వనుఁడై రహిన్ గృతా
స్పదపటుకోపతోహిత విభావ్రవిభాసిత దేహుఁడై ప్రమో
దదుఁడు ప్రసేనజిత్తలరె ధాతువిభూషిత భూధరాకృతిన్ 56
- చ. గుఱుతుగ సాంద్రరక్త నవకుంకుమలిప్తశరీరుఁ డౌటచేఁ
బరిణతదాడిమీ కుసుమ భాసురలోహితకోప సాత్విక
స్థిరతర వారిబిందుపులచే ఘనవై రవిభిన్నగాత్రజ
స్ఫురదురు రక్తనక్రుడగు పోలికనొప్పె గవేషణుం డొగిన్ 57
- చ. చటులతరాధికోపవిలస చ్చిని పాదతలాభితాడన
స్ఫుటితభవన్మహిః పర పుంజ విత్తిర్ణతిలంబులై జనో
త్కృటికరముల్ రసాతలిము తప్పక సొచ్చి యొకింత తాపసం
కటము నెఱుంగనట్టి యురగంబులకుం గలిగించెఁదాపమున్ 58
- ఉ. మానుగ సారణోర్వివతి మాటికిఁ గోపవళంబునన్ శిరో
ధూనన మాచరింప శిఖతుల్య తదగ్ర సువర్ణసత్కిరీ
టానుగతోరు రత్నరుచు లాజికి నేగెడు రాజరాజిన్
జానుగ భవ్యదీపము లొసంగినభంగిఁ జెలింగె నయ్యెడన్ 59
- చ. వితత బృహదృజాలతుఁడు వీరవరుండు విమారధాన్య భూ
పతి యొకమాటఁజెప్పటకు వారక విచ్చినచౌటఁ జంచలో
న్నత రసనాగ్రమైన లవనస్ఫుటకందర మొప్పె భోగినం
యుత వనవృక్షకోటరము నొప్పున నప్పుడు భీకరాకృతిన్ 60
- గీ. శాత్రవోక్తుల నిట్లు తత్పదన మపుడు
జోభ మొందుచునుండ ముకుందమాన
సంబు గలఁగడు వారిదజలముచేతఁ
గంధిజల మించుకైనను గలఁగ నట్లు

శ్రీ. పరుల నిందించుటయుఁ దన్ను బ్రస్తుతించు
కొనుట ఖలులకు భువి నైజ మని తలంచె
యుద్ధపుఁడు కోప మూసకయుండె నతని
ముఖము స్మితయుక్తమై చంద్రుజోలి యుండె

62

• యాదవసేనాసన్నాహము •

వ. ఇట్లు ప్రకటిత ప్రకోపులైన యాదవైతచేత శిశుపాలప్రేపిత
వచోపరకుండు నిరాకృతుండై మెల్లనం జనిన యసంతరంబు
దుస్సహ స్వనభయానకంబులైన యానకంబులుగల హరిబలంబు
తత్క్షణంబు యుద్ధసన్నద్ధంబయ్యె యదునరేంద్రులు కవచధార
ణంబు న్యాయంబని యనేకవారంబులు భగ్నప్రతివత్సాయుధం
బులును బరాక్రమానుగూప ప్రకర్షావంతంబులు నద్రీకటకనిర్భ
రంబులు నసంతృక్తి శౌర్యదంశనంబులు నగుశరీరంబులయందు
గవచధారణంబు గావించి రయ్యవసరంబున నైశ్వర్యవంతు
లైనరాజుల సంగ్రామశ్రవణంబువలన రయంబున నుపచయంబు
నొందినశరీరంబునం దమ్యులచేత తుణమాత్రంబైన దుర్భర సం
తోషంబు లంతరంగంబును నెట్లువిడువవయ్యె నట్లు బహిఃకంచు
కంబులు విడువవయ్యె నప్పుడు కుఠాదిసన్నాహసహితంబైన
దురంతదంతావళగణంబును రథగుప్తి సహితంబులైన రథంబు
లును బల్యయనాది సన్నాహయుక్తంబులైన హయంబులును
దమయంతండామె త్వరాయుక్తంబులైనను మహిభృత్తులు
హస్తాదిని యుక్తపురుషులను సారెసారెకుఁ ద్వరసేయుచుండి
రంత స్వభావసుందరమూర్తియు సంగ్రామంబులయందు భీమ
దర్శనుండు నగుమధుసూదనుని ప్రకృతిమనోహరంబులును
రణంబులయందు భయప్రదంబులు నధిదేవతాయుక్తంబులు సని
పాయులు నైసర్గార్థచక్రాద్రాయుధంబులు వృధావస్థిత స్వీకరి
రంబులుంబోలెనేవించెనప్పుడు మధుసూదనుండు ద్వివిధంబునైన
మహిభృత్కుట కాంతరంబులం దనేకవారంబులు రణంబులందు

రాక్షసశోణితాప్లుతనేమి యైనరథం బప్రతిహతంబగునట్లు సన్ని
హితం జైనదాని నారోహించె సంతలోని నిజప్రభాకపిశీకృత
హరిస్మృధుండగు గరుడుండు ధ్వజద్గురుపక్షమారుతంబు గలుగు
నట్లు దివంబుననుండి వచ్చి ధ్వజవండాగ్రంబునఁ బడంబుంచె సంత

• సేనానిర్గమము •

చ శరదగభీరతావిజిత చారుమృదంగనినాదయున్ హత
స్ఫుర దరిహంసహర్ష యగు శ్రోతమనోహరనాదసంపదన్
వరుసప్రతిధ్వనుల్ సలుపు బర్హవిభూషితబద్ధిపం క్తికిన్
సురుచిర సంతసంబోసఁగుచుం శనై దద్రథ మంచితంబుగన్ 64

సీ. సాంద్రనిరంతరస్థగిత దిగంతరం

జైన తయూరిస్తై న్యమును జూచి

జనము ప్రకాంతవిస్తారమహాపూర

సంచలి తాంభోధిసలిలమందు

విగతకౌతుకమయ్యె నగణిత మత్తేభ

బృంహింతులు వాజిహేమితములు

నేకమై సర్వమహీధ్ర గుహాద్వార

ములు నిండి మిన్నుబద్ధలుగఁ జేసె

గీ. భూరిరణజయదుందుభుల్ మ్రోయుచుండ

నిఖిప్రతిహతములు భయ నిర్గతహరు

లగు గుహాముఖంబులచేత వద్రుపతులు

ప్రమనమును బొంది సవ్యసభంగి నుండె

65

చ. అతిబిధిరీకృతోన్నత గుహాగత నిర్జరకర్ణ మార్గమహా

వతత చమూరవంబు సురతైలగుహల్ వెన నిండివర్వఁగా

నతుల విదగ్ధకాంతల నితాంతరతాంతర కూజితంబు నె

గతి శ్రవణాధ్వగోచరముగాక నిరర్థకమయ్యె నయ్యెడిన్ 66

చ. శ్రుతరణతూర్ణభూషణలయి సంభుగ నిర్జరవారకామినుల్
జతురత నింక భూరమగు జన్యము గాఁగల చందుఁ జచ్చి భూ
పతులు చిరాగికాంక్షితులు వత్తురు వారల పొందుగల్గు నం
చతులిత సంభ్రమంబు చెలువార వెనన్ గయిచేసి రంజితున్ 87

వ మఱియు సభ్యస్తపాదికృత్య లగుటంజేసి విదిత యయాతాభ్య
పాదాంకుశకర్మలగు నిషాదులచేతఁ బ్రేరితంబులై గజంబు
లేకవారంబు కరతల లోలాంతర్నాడికాహతంబు లయ్యును
ముహుర్ముహుర్వనిత ఘంటలు గలుగునట్లుగాఁ జనుదెంచె
మఱియుఁ బాదవిన్యాస విశేషగమన చలిచ్చామరంబులచేత
ఘరోద్ధత మహారజం బివ లావలం దట్టుచున్నవానివలె ధృతాభి
సవళాండంబులైన తురంగమంబులవలన దృష్టులు ప్రసరింప
కుండె స్ఫుటతరకృత కర్ణతాగంబైన గజఘటలచేతఁజలాంగుళి
కినలయంబు గలుగునట్లుగా సముత్థితహస్తంబులచేత నృత్యంబు
గావించుటయు మదజలార్ద్రగండస్థల సంసక్త ప్రమరగణంబుల
చేత మధురస్వనంబుగా గానంబుసేయుటయు ధృతాభివవపూర్ణ
కుంభంబులగు దంతిఘటల చేతఁ బ్రళమితరజోజాలంబులగు
మదజలంబులచేత మహితలంబు సేచింపబడుటయు ముఖంబు
లచేత శ్రవణసుఖకరంబైన సమున్నమత్పయోధరగర్జితగంభీరం
లైన తూర్ణంబు వాయించుటయుఁ బవనావధూతపటంబులు
నత్రంకపంబులు నగువృక్షంబు లీవలావల సుష్ణిప్తంబులగుటయు
నిట్లు దంతిఘటలచేత శత్రువున కభిముఖంబుగావచ్చు కృష్ణుని
పురోభాగంబానఁ దనయంత మంగళంబు గావింపబడియెనవృషుడు

గీ. విడిచిపోయిన సేనానివేశభూమి
కూన్యతగు బొందదయ్యె నీక్షోణితలము
మిగుల ఘనరససంప్లవం బగుచుపండ
మానుగఁ బయోధిసలిల విహీన మగునె ?

సీ. హరిరవితోగూడి : దుగిసిట్టము గల
దాని నంతటగ్రమ్మదాని శత్రు
లచే మలినమై పరగెడుదాని దు
స్తరజగన్మహావికాలశృంగ
ధూసరంబై మ్రోల దోచు దిక్కును ధూమి
తంబైన దానిచందాన జనము
వీడించె నప్పు డింపెన గ. గతద్రృత
వైరుల నై న్యానకారవంబు

గీ. పూని యెట్లు మనస్సులు మానసము హ
రించె నారీతి సముదితోడించితోరు
ప్రతినినదమైన యూర్జిత పటుమృదంగ
సాంద్రనాదంబు హరి యింప జాలదయ్యె

70

గీ. హరివదుని మ్రోల మ్రోయు సమగ్రవటహ
రవము లంతంగకు సమీప మవుచునుండ
శత్రుసేనావధూమణి సంభ్రమమున
గాత్ర ముప్పొంగ డగ్గఱ గదియవచ్చె

71

చ. మిగుల సమీరణభ్రమిత మేదినిరేణుకణాభియాషితం
బగట నిరంతరోగ్రవిలయప్రవిభావిడకాళికాకృతిన్
దగు ప్రతిపక్ష నై న్య సముదగ్ర సమున్నత కేతనాని మె
ప్పగగననయ్యె నభ్రమున భూరిచలత్పటునిస్వనంబునన్

72

సీ. ప్రతిముఖ తిగ్మాంకు ప్రతిఫలితోగ్రదీ
ధితులచే నధికప్రదీప్తమండ
లాగ్రపంక్తులచేత సతిదుఃఖకరదర్శ
సంబయ్యుఁ జై ద్యునై న్యంబు శారి
నై నికులకు భీతి సంపాదకంబయ్యు
నంతలోన మనోజ్ఞ మగుచుదోచె
సమవిషమప్రదేశముందు దుర్బలసం
చారంబుగల భూరినై న్యజలధి

గీ. గగనమార్గంబునందు శ్రీమముసిందిరుగు
సాంధ్రతరమేఘమండల చ్ఛాయవగిది
జడములోన వసుధరా చక్రమెల్ల
నిండె గలకలనాదంబు మెండుకొనగ

73

వ. అప్పుడు జడమాత్రం బగ్రభాగంబున విలోకింపుచున్నతనుకుఱి
స్థితభువనత్రయుండైన మమమాదనుని విశాల నితాంతాయత
నేత్రంబునందుఁ దద్విసజమహాబలం బవర్యాప్తంబయ్యె మహీ
నాథ సేనావధూగిణంబులు రణారంభంబునందు సురతారంభంబు
నందుంబోరెఁ బ్రసిద్ధిన్నగాత్రంబులును బులకవికాసితంబులును
వీరశృంగారరసాధికంబైనచిత్తంబునందభినివిష్టసాహసంబులును
ససంక్రమంబులుపై జూపటై మఱియు శిశుపాలపక్షరాజు
లనుకూలమారుతప్రసారితకేతనపటంబులచేతఁ బలాత్కారంబు
గాఁగృతాహ్వనులైన చందంబున ధృతతరంబుగా సముద్యోగ
శస్త్రాస్త్రీలగుచుఁ గోపంబున నత్యంతసంరంభంబునొందిరి ధీరు
లగువారు రణార్ధులై చను దెంచినవారింజూచి కాలవిలంబనంబు
సహింపరు గావున నప్పుడు వారిపై నికులు శత్రువాహిని మీఁద
నతిరయంబున నడరి రంత

74

చ. బరతకపోశకంతగతసాంధ్రతనూరుహజాల చారుగూ
సరయచి యైనసై నికుల సచ్చరణాహతభూరిధూళి యం
బరవథమంటఁ బై కెగసి బంధురమేఘచయంబుగ్రమ్మి చె
చ్చెర దెస లావరించి యతిశ్రీఘ్రతఁజేసె ఘనాంధకారమున్ 75

సీ. మఱియుఁ జలాచల భారములచేఁ బ్రతి
పదమాహతము లయ్యు బహుళసాంధ్ర
ముగ నికంకులచేత మిగుల మిథస్సమా
శిష్టకాయంబులచేతను బరి

రుద్ధంబు లై నన్రసిద్ధపాంసుచ్చట
 లొకచోట మీదికి నుద్గమింపఁ
 జాలక క్రిందనే సంచరింపుచునుండె
 మఱియు మహోగ్రసంగరము మీఁదఁ

గీ. గలుగునప్పుడు సాయతక్షతజరక్త
 జలముచేఁ బింకితత్వంబు గలుగు మహాకు
 నిపుడె యాకసమున కేగుటునిత మనుచుఁ
 బవన కేతుసహాహ మభ్రమున కెగసె 76

గీ. ప్రచురముఖుఁడు గరియుండు రాగియైన
 జలజగర్భుని వ్యవహిత సత్వరజము
 లోకసృష్టినిమిత్త ముద్రేకమొందె
 లోకనాకార్థమయ్యె ననీకరజము 77

చ. ఒక యెడ నూత్న మేఘునిచ యోజ్జ్వల కర్పూరవర్ణ తుల్యమై
 యొక యెడఁ దప్తకాంచనకణిపమపింజరమై నిరంతరం
 బొక యెడ కారదాంబుదచ యోన్నతపాండురమై ఖరతత
 ప్రకట వసుంధరోత్త ఘనపాంసుచయం బెగసెన్ ఖిచ్ఛికిన్ 78

చ. ఘనతరనై నికోద్ధతవికాసిపరాగము దిగ్భదావళా
 ననములయందుఁ బర్వతగ డణంబు పికాంగమలీనుసంబులై
 తనరిన దాస మేఘరసధార లుదీర్ణములై విసారితన్
 మునుకొని దాల్చెఁజూపఱకు మోదమువిస్మయమంకురింపఁగాన్

సీ. మధువకదంబికోమలకేశములచేతఁ
 దగ నుపలికితు లగుటఁజేసి
 సరగ నీజనులు యౌవనయుక్తులగుచు స
 గ్రామరంగమున వ్యర్థముగఁజావ

కుందురుగా కనియోజించి జేనార

ఓంబు గ్రక్కన శిరోజముల పుడు

ధవళిమ నొందించె యిప్పుక సణువుల

య్యును మహారేణువు లినునితనువు

గీ. నాక్రమింపను దానెంత యధికతేజః
దైన నన్యుడు సంగతులై చెలంగు
నట్టిపెక్కండుపరులచే నవనిలోడి
రస్కృతుడు గాఢ నిజ మీ పరాభవంబు

80

క. ధృతరథచరణప్రధీక్షిత
కుతలోద్ధతబహురజోవకుంతజగమున్
వితతయుగాంతంబున ని
స్ప్రీతిబంధ పయోధి నీట బడి పట్టుండెన్

81

చ. అరయ ననుల్ల సద్దినకరాసనదీధితులున్ రజస్వలల్
పరిమలిసాంబరాంతల నలంకృతలౌట నవీషణీయలున్
వరుసదిశానితంబినులు వారకప్రాణులకట్లు దవ్వలన్
బరివారణీయలై రొకతడం బకుచిత్వము నొందిసిండున్

82

క. అనిమిషులు రణముఃజూడగఁ
జనుదెంచి సభమున నెలిచి సాంద్రతర పరా
గనిచితవయనోత్పలులై
జనితవ్యధులగుచు మరలఁ జనిరి భయమునన్

83

గీ. పాదహతిధూళిపటల ముక్తమునకెగసి
ముదిరగత నీరములనెల్ల మరదఁ జేయ
విగతచవలాగణంబులై వృష్టిమాని
భూరిభరమున మెల్లనఁజూపుచుండె

84

సీ. అమరజదీనలిలావగాహన భౌత

గాత్రంబులైన దిగ్గజము లత్ర
మునమండి మున్నెన్నఁ డననుభూతములైఁ

సకలదృశ చక్షుఃసంస్థితాశ్చ
పటుఘరాహత ముత్పతప ద్వారాజుఁ

వర్షాభిషేకసంభవచుఖంబు
లనుభవించెను మణి యనమానకైలసంకాశ

గాత్రములచే గ్రాబుకతనఁ

గీ. గరిఘటలపాదపిన్దాస గౌరవమున

నవనితలము రసాతిల మంటఁ గ్రంగె

నాకసంబు రజోవ్యాప్తమయ్య నట్లు

గాన భూతలమయ్యె జగత్త్రయంబు

85

క. మిగుల సమీకృతవిఃరం

బగురజమునఁ బూరితంబు లగుగిరిగుహ తాం

టిగ యువతీక్రీడాఠు

లగునిర్జరవరుల కొను గె నవకాశంబున్

86

గీ. ఉరుముఁ చచ్చదపటసామ్య మొందుచున్న

ఘనరజము దృక్పథంబులఁ గప్పచున్న

దైన మఘుచూతగంధి మదానిలమున

గుఱుతుగొని యేగె గరు లన్యకరులపైకి

87

గీ. మజయు నుపరిస్థితపరాగమండలములు

క్రింద సప్తప్రకారవికీర్ణ నిటఁ

దానజలశాంతపాంశువులై సకరులు

భూరిపటమంటసంబులు పోలియొప్పె

88

వ. అత్యున్నతంబు లతిమాత్రవిపులంబు లగుటంచేసి మహామహీధర
శోభ నధిగమించి యాభరణగతసూర్య రేఖలచేత విద్యుల్లతలతోడ

సాదృశ్యంబునొంది సకల సృష్టిందూరాదిమండన సురచాపంబు
లును గాళీయవాగకాయ కృష్ణ దేహంబులు నగుగజమేఘంబులు
యోగ్యకాలంబునందు మదఃపరివృష్టి గురియుచు మహీశేనువుల
శాంతి నొందించె* దదనంతరంబ యుద్ధానివర్తులును గంభీరఘో
షంబులు నగుసేనాసముద్రంబులు శక్రకుండు దంభోళిధారచేత
తెక్కలు దెగవైచుకొని న్నేక స్థానంబున వసించుటకు వాంఛింపు
చున్న సహ్యావింధ్య మహీధరంబులుం బోలె మిళితంబులయ్యెనంత

• ఉభయ సేనాసంగమము •

గీ. అరద మరదంబును హయంబు హయము నిభము

కరిని గాల్వరు గాల్వరు గాగ నిట్లు

సేన యాత్మాంగమునఁ బ్రతిసేనతనువు

రాగమున నంటెఁ బ్రియుశరీరమును బోలె

90

మ హరి హేమల్ గజబృంహితంబులు రథాంగారావముల్ భూరిహూ
ర్యరవంబుల్ సువదాతివాదములు నైక్యంబొంది తన్నాదమే
ఱుబులం గూడన మిన్నముట్టి సకల ప్యాపీశ్వరోపాధి భృ
తపరమాత్మాకృతి నుండె నప్పు డనభివ్యక్తంబునై సాంద్రమై

గీ. తొడిరి దూరోద్యత స్థూరిదోర్ద్వజంబు

లగుచు రోషాతిశయమున నరుల మీది

కరుగు పత్తుల తిర్యగాయత నిశాత

ఖడ్గతలు పతాకలకరణి నొప్పె

92

వ. మఱియు ధౌరిత కాఖ్యగతి విశేషంబునం బలుచు హయసమూ
హంబుల గమనవిశేషంబువలన మీదికెగయు పల్కాణబంధన వర
ప్రతాపిద్ధ సువర్ణబుద్బుదాకారమండలంబులు సర్వాంగీణమూర్తి

భూతదర్శవిశేషంబుల నుగ్గ బ్రహ్మశిలచె సాంగ్రచర్మంబులును
 బృష్టవంశాశ్లిష్టమధ్యబంధన వగ్రసంబులైన యిశంబులును నూట
 యిరువదేనువర్షంబు లాయుజ్యంబుగల గణంబులకు ద్వాదశావస్థ
 లుగలుగుట జేసి యందుఁబ్రతుర్భావస్థయైన శాగిరశోభి సద్ధిగమిం
 చి ప్రళయానిలప్రేరితస్థులతోపలుఁబులైన పక్షి నతిప్రవలంబుగాఁ
 జలించె వేగవంతంబులైన శతాంగరథాంగ చక్రాధార కాష్ఠ
 భారంబు పరస్పర సంఘర్షణంబున నాదంబు గావింపుచు
 రాగంబువలన సముద్యత ప్రతోడోత్సాహితతురంగుండును
 సముక్తితపూర్వకాయుండు నగు సారథికి సముత్సాహవర్ధనాగ్రం
 బుహాహాకారంబు గావించి నట్లుండె సమున్నతకేతన స్తంభంబుల
 వైజయంతులు సాంపరాయాంతరాయంబు గావించు మహిళ
 ణపులఁ బ్రమార్దనంబు నేయుటకు నంతకునిచే సముద్ధాయమా
 సంబులగు సమ్మార్దనులుఁబోలె. జూపఁబై నాజీయును 93

క. జిఱజిఱఁదిప్పుచు ధన్యులు

గుఱుతుగఁ బాటవముదెలియుకొఱకు గుణంబుల్

పరువడి మ్రోయించిరి కరి

శిరములు నాస్ఫూలసంబుఁదెసిరి యంతల్

94

గీ. భూరిడిండిమధ్యనులు ఘటూరవములు

విపుల గైవేయనాదముల్ బృంహితములు

కరుల కుత్సాహవరివృద్ధి కొఱకు యంతృ

వాక్యమున కనుకూలతావసర మొసఁగె

95

మ. సతతం బాయుధజీవు లొక్కమొగి శిఖాశక్తులంజూపుచున్

జతురస్త్రిదివిభేదయుక్తములు భాస్వత్స్వవాతిస్వదా

ప్రతిబంధంబులు నై సయస్త్రిముల శస్త్రశ్రేణులన్ బర్చిడిన్

వితతారాతుల నేసి రవ్వుడి బలోద్వేలంబు దీపింపఁగన్ 96

ఉరువడి నిద్దలు యోగి అన్యోన్యంబు
 నెదురుగాఁబరువెత్తి కదియవచ్చి
 మొససి రోహవేశమున హేతు లటుపాజు
 వైచి హస్తంబులుఁబట్టి మల్ల
 ముఖ్యులగతి దృఢఁపఱిమూతంబుల
 ధట్టించి బాహుయుద్ధంబు సలిపి
 రంత నిర్విషము లత్యంత వేగంబులు
 నప్రతిఘాతంబు లశనిమము

సీ. లంబకంబులు దూరము క్తంబులగుచు
 గరుడ నిలజాతరేణువుల్ గ్రమ్ముకొనగ
 శత్రునై న్యంబుసొచ్చి విచిత్రవాజి
 తామరూపకర్మముఁజేసె సేనయందు

౪౮

మ. రవణం బొప్పగ మానవంతు లురుసంగ్రామాగ్రిమస్కంధమూ
 రువులంబ్రాకి యనంతరంబ శిరమారోపించి సోత్కంఠులై
 యవిశంకాప్తి సమానుషాధ్వమునొగింబ్రాపించి ద్యోవీధి సం
 స్తవ మొప్పండగుభంగి నెక్కిరి మహాత్సాహంబు సంధిల్లగన్

గీ. గుఱుతుగ రణాపణముఁజేరి కొండ రధిక
 పీరులం గాంతరమున మాపితములైన
 యస్థిరము లగుప్రాణమూల్యములచేత
 నవనిలో సుస్థిరంబైనయశము గొనిరి

౪౯

వ. మఱియు సంగ్రామ రంగంబున విక్రమాహంకారంబులచేత
 క్లామ్యులైన మహాద్భుత రణకర్తంబు గావించి స్వనామంబుఁ
 జెప్పకొనుటకు లజ్జితులై యున్నవారిని శత్రువులచేత నజ్ఞాత
 నామధేయులైన కూడల కౌరవ్యశ్రీయుక్త సామధేయులను
 వందింపను లుచ్చైర్నాదంబున నితండతండని తెలియంబలికిరి

క్రోధాంధులైన కిరఖిటులు నభిముఖంబుగాఁ బఱతెంచుచు
 నన్యులచేత నమ్ముఖంబుగా ధరియింపం బడిన నిశితకాక్షేయక
 ముఖంబులను వహింపింబులచేత ముష్టిపర్యంతంబు పరప్రయ
 త్నంబులేక సేతమయంగఁ బాను ప్రవేశించి రమ్మహాయుద్ధంబు
 నందు పై న్యద్యయంబును మిక్కిలిఁ తం బగుచుండ నగ్రభాగం
 బునందు నెవ్వరు పరాష్టుఖులైరి వారలు శత్రువులైన
 నవధ్యులనియు నెవ్వఁడువ్రోల నవావృత్తుండై యభిముఖుం
 డయ్యె వాఁడు స్వకీయుండైనను వధ్యుండనియు నీ ధర్మంబు
 వ్యక్తంబయ్యె మఱియును 100

• సంకులసమరము •

సీ. అరయ సద్వంశత్వమగుటచే నంగనం
 బంధంబు నొంది మమత్వగరిమ
 గడుబద్ధయైన యొక్కనిచేత యనిలత
 చెలఁగి వేటొక్కఁడు వంచింబికొనినఁ
 దద్వంశగతయయి తప్పకద్రోహంబు
 గావించె సజలమేఘంబుభంగి
 నతిమేచకంబైన యన్యుని కవచంబు
 ధాతోరునిజఖడ్గధారచేత

గీ. దారితంబగుచుండఁ దద్వర్మమందు
 సాంద్రశోణితరేఖమై జాలుగొన్న
 మండలాగ్రమార్గంబు శంపాప్రదీప్త
 మగుచు శోభిల్లఁ జూపఱ కద్భుతముగ 101

గీ. అన్యభటు శాహువాక సమాయతశిత
 శరపరిప్రోత మగుచుండఁ జాలిశాధ
 గలిగియును దైర్యమెడలియుఁ బలుకవిడఁడు
 భారితర మందు కల్గి ప్తముప్పవలన 102

వ. మఱియు గృధ్రపక్షజాణవిశేషంబున నాసికనుచేదించి వక్షంబున ప్రహతంబైన నవారూఢాశ్వంబు శిడార్థంబు దృఢపాశంబున బద్ధంబైనదానియట్లు యశీతి ముఖంబయ్యును ముఖంబు నపాకరించుటకు శక్తంబుగాదయ్యె మఱియుఁగులీనాశ్వంబుహయా రోహకునిచేత నున్నతంబైన కుంతంబునఁ బ్రహరించుట కభిప్రేతంబైన గజంబువలన భయంబు నొందదయ్యె గులీనులు యశంబుకొఱకు మహాపౌరుషంబు గావించ నుద్యుక్తులైన నిజ భర్తలను లజ్జితులుగాఁజేయరుగదా! మఱియు నధోదేశంబున జనంబును విలోకింపుచు విక్షిప్తసాయక హస్తలును భయరహితులు సగుజయశీలురు గజంబుల నారోసించి జంగమంబులగు గిరిదుర్గంబులు నాశ్రయించినవారియట్లు శక్తునై న్యంబులచేత జయించుట కశక్యులై యుండిరి యొక్కచీరుండు సర్వవ్యాపకంబులగు నైన్యతరంగంబుల సేవలావలంబుచు సమరమధ్యంబున దూరంబునంబోవు నిష్ఠజంధువును విలోకింప నిశ్చయించిన వాడగుచు నొకచోట దూరంబున మగ్నంబైన మహిమండలంబు నవలోకించుట కాదివరాహంబు నముద్రంబు నందుం భోలే రణరంగంబునం బరిభ్రమించె గజోద్ధావనజ్జిండగు యాధోరణుండు మదోద్ధావనార్థం బుద్ధివన కర్మంబు గావించం దలంచు నంతకు మున్నె సేనాకోలాహల శ్రవణంబువలన స్థూలంబులైన గజంబుల మహాదానప్రవాహంబులు తమయంతఃదామె ప్రవహించె దూరంబున నన్యగజమదగంధాఘ్రాణంబువలనఁ గ్రోధావేశంబై దాని హింసించుట కొకగజంబు విధూతమస్తకంబై యాధోరణుని దిరస్కరించి దారుణాక్రందనధ్వనికృతాశేషదిగంతంబైన స్వకీయ వింశతివార్ధికంబైన గజడింభంబునందుఁదిర్యగ్దంత ప్రహారంబు గావించె మఱియు నొక్క ప్రతిపక్షవారణంబు ప్రత్యానన్దంబగుచుండ గజారోహకునిచేత సంప్రాప్త ముఖచ్ఛదంబయ్యునుఁ గ్రోధాతిశయంబునఁ గ్రూర నిర్ధారితాశంబయ్యును మదాంధగంధ సింధురం బొక్కించుకైనఁ బురోగత ప్రతిపక్షగజంబును విలోకింప దయ్యె

- చ. పరగ నిషాది యొక్కఁడు స్వవారణలోచనవారణాంకుకం
బరువడి నెంతలోఁ గడురయోద్ధతి మీదికిలాగు నంతలో
నరయఁగ శత్రువతగజయంత సముద్ధతి నేకపాత దు
ర్భరతర కార్ముక చ్యుత శరంబులఁ గ్రుచ్చెఁ బటంబు కన్నులన్
- చ. మఱియొక్కఁడప్రమత్తుడయి మాటికి శత్రుగజంబు మీదికిన్
బరువడినేగు దంతి ముఖవస్త్రము వేదొలఁగింప నంతలో
నిరుపమవక్త్ర లగ్నమగు నిష్కరణంతు కలాప భారమన్
గగమగుచార శీఘ్రమునఁ గన్నులుగప్పె తణంబులోఁజలన్ 105
- వ పక్షియునొక్కఁగజారోహణం డాలోచితం బైన మననంబున నన
పాయదేశంబునం దుండుటవలన సపాయంబులేదని నిశ్చయించి
వంచకుల వలన నతిప్రయత్నంబున రక్షింపుచు సాధనాంతర
నాశకాలయుక్త వినియోగం బగుటవలన నభీష్టంబైన గజంబు
నొండుచోటికిఁ దొలంగఁదోలుకొనిపోయె మఱియు మదగంధ
బంధురసింధురంబులు పరస్పరకర్మవ్యతిహారంబువలనఁ బరస్పరో
ద్భేదంబులైన కరాదిమదస్థానంబుల హస్తాగ్రంబులచేత స్పృశిం
పుచు నున్నతప్రహీణూత చాలాగ్రంబులు నున్నమిత మస్తకం
బులు నగుచు మివ్యక్త దంతనాదంబులు గలుగునట్లు యుద్ధంబు
గావింపుచుండె మఱియుఁగొన్నిగజంబులు నతిదీర్ఘంబులును
బరస్పరసంఘట్టితంబులును సమాలంబిత స్థైర్యంబులును నతి
ధవళంబులు నతి చారూడగ్రంబులు నతి నిశితంబులు నగు
దంతంబులచేత సమాహతంబులగుచు రణంబుగావింపుచుండ
నప్పుడు దంతంబులు భగ్నంబులైనను జలంబు డింపక తుండంబు
లొండొంటిం బెనుచుకొని యద్భుతంబుగా సంక్రామంబు గావించె
- సీ. గంధేభదంతసంఘట్టజాతంబును
స్వర్ణతంగసవర్ణ సంచలచ్చి
భాగ్రంబు నగువహ్ని యనువసుమాంజిష్ఠ
రక్తంబులగు చామరంబు లందు

సంక్రమించియు సైన్య సమితిచే విశ్రాంతి
బడకుండె మత్సరోత్పాతవాత
సంయుజ్యమానోరు చారుదంత మహిజ
సంఘర్షణోద్ధాత సాంద్రసన్నా

గీ. శిఖలచేతఁ గల్పాంతాగ్ని శిఖలచేతఁ
బోలె దంతావళోన్నత సూర్యగగన
మందు నుజ్వలనక్షత్రహార మపుడు
వితతముగ రిద్దమయ్యె నదృతము గాఁగ

107

సీ. సాంద్రపయోదమేచక దంతిబ్బం
దంబునందు నిబిడనోటితాగుణంబు
లై సదంతంబు లుద్యద్వారినిధివారి
యందు విద్రుమలతికాంకురముల
యట్లఁ బోల్చెఁ బ్రకంపితాగ్రకేతువులనే
భారంబు నొందిన వారణములు
చెలఁగి గ్రీవా బద్ధ శృంఖలభూష
దావ్యఖల నినాదంబు లలరునట్లు

గీ. ప్రతిగజంబుల భూరిగాత్రంబు లందు
నధిక గాఢ నిమగ్నంబు లైనస్తూల
దీర్ఘదంతద్వయంబు నతిప్రయాస
మలర నుత్సాత మెనరించె బలువుచేత

108

వ. మఱియు లాంగలదండసూకాశ దంతంబులు గలయొక్కమహా
గజంబు ప్రాణోత్క్రమణదుఃఖంబు వలనఁ జలింపుచున్న కాత్ర
దీయ కుంజరంబును దంతంబుల చేత మీదికెత్తి శిఖరప్రాంత
ప్రావృట్కూల జలధరంబైన మహాధర శృంగంబునకు సాదృ
శ్యంబునొందె మఱియు నొక్కవారణంబు క్రోధావేశంబున
నిర్భీకంబై రయంబునం బుజచి యతినిష్ఠాఽంబయ్యును లోకపాత్ర

వ. మఱియునొక్క సేనావల్లభుండు తనముంగుల మృతులైనవారి
నిద్దర విలోకించి తద్వల్లభసంబంధి! వేమచేత దుఃఖించి యంత
స్తాపంబునొందె 118

సీ. అతిరోషపరవశుండై దంతదష్టోష్ఠః
డై సాహసంబున నతిరయముగ
నసిహస్తుడై యొక్కఁ డరివీరు వై? వీ
రావేశమున వచ్చునంతలోన
నారాచళాతబాణమునఁ గంతము దెగి
బంతికైవడిఁ దలి వైకి నెగసి
మరలి నెప్పటిచోట మానకనిల్చినఁ
దత్కఁగేబర మట్లు తత్సంబ

గీ. వ్యోమవీధికి నెగసి యను త్రమాంగ
మయ్యును సిహో త్రమాంగమైనట్లు మిగుల
నైన్యనందోహములకెల్ల సాధ్వసంబు
గలుగఁజేయుచు నృత్యంబు నలిపె నపుడు 119

మ. ఉరుసంపాదితవిస్ఫురత్కరఫటాద్యుత్తాలతాలంబులై
పరతూర్యస్వనము ల్ మహాసుషిరభృద్వాద్యధ్వనుల్ మ్రోయఁగా
సొరదీన్ ఘోరకబంధ మొక్కయెడఁ జతుఃశూన్యహస్తప్రయో
గరతిన్ నృత్యముసేయ మ్రోసెను రణత్కంబు ప్రవేశంబొగిన్

కా. భావింపన్ దనసేవ భంగపడినన్ బల్కినకతో వేగఁ బ్ర
త్యావృత్తుండగఁ గూరుకంతమున ఘోరారాతికోడండము
క్రూరారామితకేమపుంఖపటుబాణోసుంబు లొక్కుమ్మడిన్
దేవప్రీతకరము క్తమాల్యములతోఁ దెల్పొందవ్రాతెన్ రహిన్

వ. మఱియు సాయకోడ్డి పై సాది శూన్యాసనంబు లగుటంచేసి పర
పై నికులదేత గ్రహించుటకు సమారబ్ధంబులై రణభూమియందుఁ

బిగ్గి ఖామ్యమాణుబులైన మత్తేభబృందంబులచేత బంధనంస్థానం
 బు స్థరింపబడినా సంగ్రామగంగంబునందు బునఃపునరావృత్తి
 పడన రక్తగూఢాఘాతనంబుచేత మత్తంబైన మహాగజంబు
 కోపంబువలన జనమర్దనంబుసేయుచు బాదలగ్నంబైన పాశబం
 ధనసంకాశదీప్తాంత్రమాల నాకర్షించె మఱియు నొక్కవీరుండు
 గాఢప్రహారంబువలన మూర్ఛాక్రాంతుండై మదవారణశీతల
 పుష్కరతుషారసిక్తుండగుటంజేసి మూర్ఛదేరియుండ వానివరిం
 చుటకు జనుదెంచిన దేవాంగన సజీవుండై యుండుట యెఱింగి
 విఫలమనోరథయగుచు మూర్ఛనొందె మఱియునొక్క వీరుని
 గిరంబు సాయకలూనంబయి మింటికెగసిన దానింజూచి వర
 ఛార్దంబు చనుదెంచిన దేవకామినులు స్వర్భానుం డనిశంకించి
 భయంబున సుందరాకారంబులైన ముఖచంద్రుల బ్రత్యస్మృఖం
 బులు గావించిరి

122

చ. పటుగతి నాత్మభర్త పరబాణహతుండయి నేలఁగూలినం
 దటుకునఁజూచి తద్యువతీ తద్విరహంబు సహింపలేక తా
 నటు ప్రబలాగ్నిలో మలుపునంతటిలో నొకదేవకాంత ము
 చ్చటపడి వానిఁగొంచు సురకైలమహాగుహఁజేరె గ్రక్కునన్

క. అనిఁగెడసిన భర్తను ద
 ద్వనిత కరటి నెక్కిచూచి తద్దయుమోహం
 బునఁ దనువువిడిచి గ్రక్కున
 ఘనదేవత్వంబునొంది కౌగిటఁ జేర్చెన్

124

సీ. మఱియొక్క వీరుండు చిరకాలమును నాక
 వాసము గావించి ప్రత్యహంబు
 నతిశయప్రేమచే నభినవత్వము నొంది
 నరులకు నభినవానంద మొసఁగి

నట్టి మనోజ్ఞుని దివ్యాంగనచే బర
 లోకంబునం దిహలోకమందు
 యశముచే విఖ్యాతిఁ బ్రాపించె మూగ్ధు నొం
 దిన వారిజీవంబు దివిజులొక

గీ. మునకుఁజని యచ్చటి విలాసములనుజూచి
 మఱులఁ జనుదెంచి వారివర్షత్తంబు సొచ్చె
 నంతలోలెచి తత్సౌఖ్య మందఁగోరి
 భండన మొనర్పిరప్పుడు చండభంగి

125

ఆ. వె. కాండనిహతిమూర్ఛితుండై యొకపీరుఁ
 దొడరి మిత్రుఁ డనిఁగదొలఁగదీయ
 నంతలోనఁ దెలిసి యతఁడెంతవలసన్న
 వినక రణముఁజేసి విడిచెదనువు

126

గీ. పగతుచేత నాకర్షింపఁబడిన పీరు
 లిరువు రేకాస్త్ర నిర్భిన్న హృదయులగుచు
 సరివరస్పరావప్తంభకృతియోగ
 కలన నేగిరి నాకలోకమున కపుడు

127

సీ. ఖండితదండమై కడువడి ధరణిపై
 వ్రాలిన పూర్ణ చంద్రప్రభాభి
 రామాతపత్రంబు క్రాద్ధదేవుని రావ్య
 భోజనపాత్రంబు పోల్కినొప్పె
 మృతులైన సృపశుల మెడనుండివడిన స
 కాశ్మీరహారముల్ కామనహిత
 మగు మిత్తిరక్తమద్యముఁద్రావి నవ్విన
 వెలికుఁబ్బు రదములవిధము దోచె

గీ. శస్త్రహతి మూర్ఖునిందిన సత్కులజుల
సమరధర్మంబెఱింగిన శార్యసిధులు
గెడవగడగినదనవారి నుడిపి జీవ
యు క్తముగఁ బట్టుకొనిపోయి రుత్సుకమున 129

గీ. మెండుగా నిమ్మఘూములు నిండినట్టి
సాయకడుతరుధిరంబు శమనయువతి
రమ్యసంవ్యాసముల కనురంజనార్థ
మిడిసి కౌసుంధరసము కైవడిఁబెరింగె 129

చ. క్రమమునఁజెక్కుమాటులు ధరావతుల న్వధియించి పెద్దగా
లమునకు జామదగ్నుడై చలంబునఁ దద్రుధిరంబు వంచస్రీ
తములుగఁజేసి నాసమరధారుణియందు తుణుంబులోన నే
కములగు రక్తవాహిను లఖండముగాఁ బ్రవహించె నత్తటిన్

వ. అప్పు డమ్మహారుధిరప్రవాహంబులందుఁ దరంగ ప్లవమాన
వద్దాకారయోధవదనంబులు పద్మంబులును మహేశకర్ణవరిత్ర
ప్రచామరహంసంబులును వికర్ణాంతకైవలంబులును జాహుమీనం
బులు నస్థిశర్కరంబులుగలిగి యొప్పె మఱియు నామిషంబు
భుజించుటకు మృతకశేబరంబుల యుపరిభాగంబున నాకాశంబు
నందుఁ బరిత్రమించుచున్న కాకకంకఘూక గృధ్రాది పత్ర
వాహంబులు ఘోరశస్త్రయంత్రచేత శరీరంబులువిడిచి యిప్పుడు
పూర్వాభిమానంబున దేహప్రవేశాపేక్షచేత మూర్తిమంతంబు
లైన ప్రాణంబులభంగి జూపట్టె మఱియు దిశాముఖంబులందుఁ
బజాంతఘోషంబు విస్తరింపంజేయుచు నచేతనంబులైన బాణ
ప్రాతంబులు విశితముఖాగ్రంబులచేత నై నికులరక్తంబు పానం
బుఁజేసెఁ బదంపడి నచేతనంబులైన పక్షిసంఘంబులు చంచులుటం
బులచేతఁ బానంబుగావించె 131

సీ. ఉద్దిష్టరససమౌ నొకజంబుకము నిజ
 యౌజస్యులగు మృతయోధవరుల
 గాత్రంబుతోఁగూడఁ గాంతుతో నే తిగ్మ
 తేజంబు ధిఁపించె దెగువమీఱఁ
 దత్తేజమును వెండి దారులొక్కచోలం
 బుసఁ గ్రుక్కుచు భయంబుపుట్ట నఱచె
 చేగనై రంతర్యవిచ్ఛిన్నబంధుర
 గాత్రాంతరాళంబు గలుగునట్లు

గీ. బాణసంస్కృత మగుట దుర్భుడ్యమైన
 యోధమాంసంబు జ్వాలికలొలుకు రుతము
 చేతఁబరిపాక మొనరించి చెలఁగి నూత్న
 రుచిగలుగఁ జేసి భఱింపఁ గ్రోష్టచయము 182

వ. మణియు నిప్రాణులచేత సప్రాణుల యవయవంబుల చేత
 నంతటఁ బరికిర్ణంబైన తత్సంగ్రామభూమి యర్ధసృష్టంబులైన
 రూపంబులచేతఁ బరికిర్ణయైన చతుర్ముఖుని సృష్టికర్తాంతకాల
 యుంబోలెఁజూపట్టె నిట్లుక్తప్రకారంబున నవిచ్ఛిన్నచేగంబు
 గలుగునట్లు పరుచెత్తుచున్న మహాద్దత్యరాజసైన్యంబులకు
 హరిసైన్యంబులతోడ నద్భుతప్రకారంబున ననిశ్చితజయపరాజ
 యంబగు సంగ్రామంబుచెల్లె నప్పుడు మహానదీప్రవాహంబులు
 మహార్ణవంబునం గలయునప్పటి మహాభీషణ నిర్హిషణంబునుం
 బోలె సైన్యకోలాహల శబ్దంబు భయంకరంబుగా భూనభోంత
 రాళంబు నిండిచెలుగె *నంత సంగ్రామకాంతారంబునందుఁ బరి
 పంథివేణుదారియగు వేణుదారి యమనామంబుగల బాణసం
 దనుండు నరేంద్రపాదపసమూహపంఘర్షంబువలన నగ్నియుం
 బోలెచెలుంగుచుఁ దలమిగిలి పఱుతెంచుచుండ నతని దూరంబున
 నుండి యుశీకృత పరాక్రముడై బలభద్రుండు సింగంబు

* మూలమున 13 వ సర్గ సమాప్తము

సూతంగంబునుబోలె నవలొకించి రయంబున వానికేదురుగాఁ
చియరవంబుఁ బలుపించిన 133

• ద్వంద్వయుద్ధము •

(బలరాముని పరాక్రమము)

క. ప్రథిరవము ఘంటికాధ్వను
లధికంబుగ మ్రోయుఁ గడుభయంకరభంగిన్
పృథివి యదృవఁదాలాంకుని
రథ ముత్పాతంబురీతి రయమునరిగెన్ 134

గీ ప్రధనమహావిచక్షణుడైన బలునిమీఁద
వేణుదారిప్రయోగించె జాణచయము
సీరికోపించి యతనిపై శిథిపృష్ఠ
వృష్టిగురియించి గ్రక్కున వెగడువలుచె 135

గీ. హలిశరంబుల మూర్ఛితుండగుటఁజేసి
యల్పతేజుడైన వడియున్న యతనియంత
దక్షిణాశాకతుండైన తపనుబోలెఁ
దొడరి సమరాంబరమునటఁ దొలంగఁదోలె 136

చ. అతులప్రభావయుక్త శిని యాదవరాజు బలంబు పాల్వభూ
పతిబలమున్ బ్రీతాపమునఁ జాఱగఁదోల జయంబుగాంచి త
ద్వితతజయప్రభూతమగు ప్రీతివికాసితవక్త్రవద్మమై
చతురత హస్తతాడనము పల్కుచుఁ గేలియొనరైన త్తఱిన్

ఆ.వె. దిశలయందు నాత్మతేజంబు వెదచల్లు
సుల్బు కాఖ్య యాదవోత్తముండు
చైద్యఁబుని ద్రుమునిఁ జయ్యన నివృత్తుఁ
జేసి మ్రోటుపడఁగఁజేసె నపుడు 138

- గీ. రుక్మిణీత్రాతయగు రుక్మి ద్రుచ్చి పృథుని
ధనువు నేవాక్కున నుగంధ మనుచునిండె
జేసె నావాకుచేతనే సిగ్గుమాట
పాహిపాహి యటంచును బలువరించె

139

(ప్రద్యుమ్నుని పీఠపహారము)

- అ వె. పరగనొక్క పెట్టబలువడిఁచుచు
చైద్యవహరాజునై న్యమః లను
వనధి నిమ్మగాప్రవాహంబులనుబోలు
నడ్డగించె నొకఁడె హరిసుతుఁడు

140

- వ. ఇట్లతిరథసంబుగా హరిణంబులమీఁదికిం జనుసింగంబుభంగిఁగవిసిన
ప్రద్యుమ్నునిమీఁద విజయ యోమయకపచు లగుటఁజేసి నీల
మేఘ సామ్యంబునొందిన తత్తై నికులు ప్రయోగించిన సువర్ణ
పుంఖసాయకంబులు శంపాలతలకై వడిఁ బ్రకాశించె నప్పుడా
ప్రద్యుమ్నుండు నఖకిరణమంజరీవ్యాప్తయు నధిరూఢశిఖిముఖ
యు నై నమహాకాయక కాఖనుధరించి మహాన్నతవృక్షంబు
పోలికఁబ్రకాశింపుచు రిపుసమూహంతకుండగుచు నతిభయంకర
యుద్ధంబు గావింపుచు సక్రమలైనవారియందు సౌజన్యంబుఁ
జూపుచు సుదృష్టమైన ప్రతిపక్షుల బాణంబులచేత విచారింపుచు
మఱియు సర్వమహిమలు విజయాశంసచేత సగ్రభాగంబునఁ
బ్రయుక్తానేక బాణంబుల బాణంబులచేత ఖండింపుచుఁ గృతా
నేకమాయయై సారవంతంబైయున్న సేనాతతిని ధనుష్టంకార
మాత్రంబున ననాయాసంబుగా మూర్ఛనొందింపుచు నమర
సన్నాహవిజృంభితుండై విహరింపుచుండ నప్పుడు

141

- గీ. ఉత్తమౌజుండు దలవడ్డ సుగ్రుండగుచుఁ
గార్జిత త్తేజమును దూరగతముఁజేసి
వానిపేరికసార్థక త్వము నిఖాళి
ధేయమునకును ముఖ్యార్థంబు దెలియఁజేసె

142

- గీ. దూరముననుండి శౌరిపుత్రుండు భల్ల
బాణములు పరసేనల బడలునడగఁ
జేయ నవి మూర్ఖుఁడేటి స్వఃవితాళ
మఱల రణభూమిద్రోక్కక పఱచెనపుడు 143
- క. హరిఃపుత్రునిచే శరములఁ
బరిపీడితులగుచు విడువఁబడిన యరాతుల్
గరము విలక్షితమౌదిరి
వరశరములు నొందవయ్యె వైలక్ష్యంబున్ 144
- క. అపు డాప్రద్యుమ్నని రణ
నిపుణత సిఁహించి మింటనిలిచి సుపర్వుల్
విపులపులకాంకతనులై
యపరిమితోక్తుల నుతించి రటమునియుతులై 145
- గీ. గంధము దిగంతరంబులఁగ్రమ్ముకొనఁగ
నశ్రముననుండి విమలబృహత్సమాబు
హరిసుతునిమీఁదఁ బడియెఁ దుల్యప్రకాశ
విమలతత్కిర్తి గగనభాగమున కెగసె 146
- గీ. అపుడు కేశప్రచురలోక యైనయట్టి
గాఢనంగ్రామశిరము వికాసికుసుమ
లక్షణునిచేత రమ్యమాల్యంబుచేతఁ
బోలె నుసరిస్కృతంబయ్యె నాలమందు 147
- గీ. సాదరంబుగఁ బోరుచు నతిరయమున
సమరరాగసమాకృష్టచైద్యసేన
మదనుచేతఁ దటస్థావ్య మనుజుసాద
రతను బొందింపఁబడియె నంగ్రామమందు 148

• శిశుపాలుని యుద్ధోపక్రమము •

వ. ఇట్లు విజయలక్ష్మీసమాలి గిళం దైన మకరిధ్వజుని విలోకించి
యభిమానవంతుడైన శిశుపాలుండు వైవమానకలభప్రమాణ
మహోన్నతతురంగమయు సమాకృష్టకార్శ్మకమోర్చిటంకార
ప్రభూతనిర్దోషతుల్య తూర్యనాదయు సయత్ననానాభిధ రిపు
సమూహగతిభేద విగ్రహనాశకసాయయు రణరాగియు
హయశ్రేష్ఠనాదకలహాయమానవాద్యయు లోలాసికృష్ణ సర్ప
విశేషకలయు సముల్లసలోహకంచుకశ్యామ యగుటంజేసి
యంతకునకు భ్రాతృన్నేహంబున సాహాయ్యంబు గాంపంగిరి
సాక్షాత్కరించిన యమునానదీతుల్యయుఁ దారసింహనాదజనయు
సనామయయు నగుసేన మత్తధీరగజంబులు గలుగునట్లు యుద్ధ
యాత్రారంభంబునందచిచ్చిన్నరణరాగయు నైననైస్యంబుతోఁ
గూడ శత్రువులపై కురుపడి దేదత్సమాగమసంభవమహాకోలా
హంబు కల్పాంతకాలోద్వేలపారావారరవంబు సమకరించె

సీ. అప్పుడు భూపాలకాగ్రేసరులు విచ్చు
కత్తులతళతళల్ గ్రచ్చు కొనఁగ
మోలవసించి రావేలకౌర్యానురా
గప్రపాధనికషంబుగాదె శస్త్రు
జీవుల కాజిచ్చే తెలఁగి నిర్మలహృద్య
సాంద్రసంపదగల స్వర్గమునకుఁ
వోవఁ దలంచువాడే వాఁడు ననీలత
ధరియించి యలసపదంబుదాల్చు

గీ. బాహుదండంబులను ముష్టిపాతసముల
నూరుసంఘట్టనంబుల సుభయబలము
సాహసంబున మత్తమై స్వపరబలవి
వేకకూన్యమై రణముగావించె నపుడు

వ. అనంతరంబ పరాశరాంకారహారియు బలవన్మత్తమహేభంబునగు
నమ్మహాయుద్ధమునందఁ బూర్ణోత్సాహజననిర్మలమునగు
నట్లు నై నికల యథంగురప్రతాపము శోభిల్లె భయపరభృద్దని
యు క్తజవనమహారమత్తగజేంద్రయు విస్మృతమనుష్యజాతి
కలకలధ్వనియు మానిజనమహావయము నగునాసేన రసదాగంబు
వలన మోహంబునొందె మఱియు నథంగురవర్జులాకారయు
ముష్టిగ్రాహ్యమగ్యయు నగుధనుర్లత యావనోద్ధతులచేత బలా
త్కారంబు నొకప్పుడు బడి యతిశయంబుగాఘోషంబుగావించె
గంతబద్ధమ టికాసహస్రంబులు మ్రోయు సజేకదంతావళంబులు
రణంబునకుం జనుదెంచి తుండ్రగగళచ్ఛికంబులచేత మహి
రజం బడంచుచు ధృతప్రశస్తిశృంగారరసరాగంబులై సరోష
సంభ్రమంబులై రణంబునందు రాద్రరసంబు వెల్లిగొల్పె 151

• చిత్రయుద్ధము •

సీ. జనవరప్రాప్తపూజాప్రతిపత్తులు
సంగరై కనియతోత్సాహాయుతులు
నగువదాతుల హృదయంబున సంచుక
యైస భీతి జనింపదయ్యె నపుడు
శరపరిపూర్ణనిషంగకోటరములు
ప్రబలిగోధాల్లిష్ట బాహువిటప
ములు నగుధానుష్కభూరుహంబులచే బ
లాటవి కడుభీమమై తనరౌఁ

గీ. జిత్రరణమందుఁ దేజంబుచేతఁ బరుల
కళుకుంబుట్టించు జననమూహాతిసాంద్ర
దృష్టినిరపాయయైన చేదీకునైన్య
మరిబలంబులమీఁదికి మరువణించె

సీ చక్ర గోమూత్రికా సర్వతోభద్ర ము
 రజ ముఖ్యబహుబంధరమృవద్య
 పంక్తిచే శిశుపాలవధమహాకావ్యంబు
 చాడ్చున శిశుపాలసైన్యసమితి
 చక్ర గోమూత్రికా సర్వతోభద్ర ము
 రజ ముఖ్యసువ్యూహ రాజిచేత
 దురవగాహంబయ్యె దొడరి యెయ్యది స్వభా
 వమున రణోత్పన్న ప్రతిభమయ్యె

గీ. నట్టి తేజిష్టసైన్య మైయలరు యడున
 మూహ ముద్వృత్తి నత్యంతసాహసమున
 సింహనాదంబులు సెలంగఁ జేదివిభుని
 మీఁదికిఁ జలించె రయమున మేదురముగ 153

వ. మఱియును 154

సీ. ద్రాఘీయసియుఁ జలద్దారుణజనసంకు
 లయుఁ గరిగిరిగభీరయును సార
 నిర్భీకగణమహానినదయుఁ గృతవైరి
 వధయు దుర్వారయుఁ బ్రతితబలయు
 నగుయదు సేన రయంబున రాజమా
 ర్గంబును సువికాల రథ్యకరణిఁ
 బరిపంథిసేన వైఁబడియె నప్పుడు విక
 సత్పింఛహృద్యంబు జవయుతంబు

గీ. బర్హికల్పంబు వికసితబర్హు చారు
 వసుహరణాక్షమైన శల్యాయుధప్ర
 తాన మది వాగములమీఁదఁ దక్షణంబ
 పడియు నధికవేగంబున బంధురముగ

ఉ. ఆతతబృంభమాణనిబిడార్పటిఃస్యము సెల్లుచుండఁగా
భీతియొకింతలేక యరిభీషణబృంహితునుల్ సెలంగ వి
భ్రాత నగాభవారణచయంబు బృహత్కటిసీమనుండి దా
నాతులవర్షముంగురిసె నద్రులోగిన్ సెలయేఱులంబలెన్ 156

వ. మణియు నయ్యుద్ధంబు పునఃప్రవర్తితోచ్చలిత లబ్ధశుద్ధిపదాతు
లచేత గాంధర్వం బక్షరవిశేషంబులనేతంబోలె బ్రకాశించె నిజ
ఖడ్గంబుచేత శత్రుమండలాగ్రంబుల ఖండింపుచున్న యొక్క
వీరుండు కీర్తిపుతమహీమండలాగ్రుండైన యనిన్యత్వంబు
ప్రపాపించె మణియొక్క వీరునిచేత సమ్యక్తవలెన ఖడ్గంబు
చేత నపరిమితంబైన శత్రునైస్యంబు శీఘ్రంబున నతిమాత్ర
కలుషంబుగాఁ గావించంబడియె సహస్రరథకుండు సహస్ర
హంతయు నైనయొక్కభటుండు తనఖడ్గంబుచేత సహస్రంబును
వధించి యందులోనొక్కకబంధంబు నృత్యంబుజేసినం జూచి
తనచేత సహస్రంబు హతంబయ్యెఁగదా! యని సంతోషంబునఁ
దానును సేనామధ్యంబునఁ నృత్యంబుగావించె మణియొక్క
భటుండు శస్త్రప్రచారూపశోభావదలంకరణభూషితుండై
యలంకరణభూషితుండైన రావణునిభంగిఁ జూపటైఁ బరిపంథి
శస్త్ర ప్రహారంబున నిరస్తోరుయుగ్మం డగుటంజేసి రక్తసిక్త
దేహుండై యుభయప్రకారంబుల ననూరుండుమంబోలె
నరుణవర్ణ చిగ్రహుండై చూడంబడియె 157

చ. శరధిసమాహవంబున వికాలసమేధితేజుడైన దు
స్తరబల వీరుఁడొక్కఁ డల దక్షమహాహవమందు దీప్తదు
ర్భరవృధుతేజుడై దనరు రాజకిరీటుని భూరితోపమై
వణలెడు వీరభద్రుక్రియ వారకపొల్పెను దుర్నిరీక్షుడై 158

చ. పరభటహస్తదీప్తకరచాల విలూని నితోరు ఖడ్గులై
వెలుపున నట్టై పోక కడఃభీషణభంగిఁ గరాళ వక్త్రులై

చరగఁ బహుతులున్ గినుక వగ్వ వడిలని బల్ రదంబులన్
బలువడిఁ నెందలల్ గొటికివైచిరి బెబ్బులుట్ట బల్విడిన్ 159

గీ. అధిపుచే మున్న సగ్గుతు లైనయోధు
లనని యుణ మీగుటకుఁ జచ్చి గానిలోనఁ
గడఁగి బజిగేస నత్కృతుల్ గానివారు
కవలి గెడసిరి వారల కన్నమున్నె 160

వ. భాగ్యవంతులను దేనిస్థిత్వంబువలన దుర్నిరీత్యంబును గుపి
తంబును గణార్థియు నైనవీరలోకంబునందుఁ బశ్యనానర
నిమిత్తాఁయశోనివర్తకం నైనియుఁపాయంబు మరణంబున
కంటె నెయ్యది లేదని నిశ్చయించి శాక్తికులచేత నైశిత్యంబు
వలన నెందును ప్రతిహేయంబు నొడవగియు నభ్యగ్రఫలకాలి
నియు నయోమయయు నై నశక్తి పగతులయందు విడువం
బడియెం గాని శరీరంబువలనం బుట్టినశక్తి విడువం బడదయ్యె
రాజుల వ్యసనంబునందును నీతి విడువక పృథునచేత నమాను
పింఠైన రణంబు గావించి రవ్వు డయ్యుద్ధంబుఁ జూచి యంతరి
తవ ర్తిసిద్ధవిద్యాధరాదీజనసంఘంబు విస్మయంబునొందె 161

సీ త్రిణతచాపంబులు గణికల కైవడి
బలుశరంబులఁ గాముకులనుబోలె
నిజగుణంబులచేత నెటిఫలప్రాప్తి ప
ర్యంత మాకర్షించి యవల చిడిచె
రయమున నేగు గుఱ్ఱంబులు పక్షవం
తము లైన శరము లేకముగ బెరసి
యారబ్ధి పవయుధమైన శాత్రవ సైన్య
మందుఁ బ్రవేశించె నద్భుతముగఁ

గీ. గడిమి పీరుఁడొకండు సంగర సమాగ
తారులందు శిలీముఖ వ్యధము వలన

రహి జపానూనమరాగ రక్తస్మృతి
సాంద్రముగఁ గల్గెఁ జేసె రోపంబువలన 162

గీ రణముగావింపఁ గాఁపించి రయము మెఱయ
దూరమున నుండి వచ్చిన వారణముల
రెంటి నడుమ గతాసులై పృథ్వి గూలి
నట్టి దంటి వరండక ముల్ల యొప్పె 163

గీ. భూరిభేరిరేఖాభ్రాభ భారీర
భార భూభార మత్రేభ భూరిపంక్తి
తోడఁ బ్రతివాగములు కొన్ని గూడుకొనియె
నచ్చెగువుగాఁగ నమ్మహాహవమునందు 164

గీ. సమరగజములు భగ్నదంతములచేత
నురువుదముచే విహస్తత నొడి నట్లు
కాతకరవాలలూన హస్తముల చేతఁ
బొందు పడఁగ విహస్తత నొం వయ్యె 165

గీ. కరటిమండలసిక్తనగరతలంబు
ఘనసరసిఁ బోలెఁ బృథుకరాకర్షి తోరు
పిలసితసహస్రవక్రముల్ గలుగునట్లు
ఊభ మొనరించె నప్పుడు గురుబలమున 166

సీ. సమరమందు గజంబు సాయకతుతమౌట
సవిషాద నిజయంతృసహితముగను
మృతినొంద సప్పుడు భృంగసంఘంబులు
రుతమిషంబునఁజాల రోదనంబు
గావించి నట్లుండెఁ గాలుని తల్పంబు
గతి నున్న పంగరక్షితలమునఁ
గరులు మత్కులముల కైవడిగమ వట్టెఁ
దేజస్వియగునొక్క ధీరవరుఁడు

అ వె, శశ్రుతోమరముల సప్రణం బగుదేహ
మర్థిఁదాల్చి సంప్రహారముందు
నధికసాహసమున నాహవం బొనరించి
విబుధసామ్యమొందె విక్రమమున

167

వ. మఱియు నిక్కయచిత్తంబును భీతానందవాళసంబును దీప్యమా
నంబును విజయ సలబ్ధి సలహార్ణకామంబును మందోత్సాహ
వివర్జితంబు నైన యమ్మహారణంబున భయంకరాసురభావంబు
ధరించినవారయ్యును ఒరివంధులచేత నభిమానావస్థితులై పంచ
త్వింశతి నొందిన వీరులు దేవత్వంబుఁజూపించిరి నిపాతిల సుహృ
త్సాన్నివిపితృవ్యభ్రాతృమాతులందైన సమరాంగణంబు పాడి
నీయ ష్యాకరణంబునగది దురవగాహంబై యుండె దురంగఖుర
గభిషేమి సమద్దూత మహాపరాగంబు మింటికెగసి యంధకార
బంధారంబుగావించి దృష్టిప్రసరణంబులేకుండ నిరోధించుటయు
నంతలో మదోక్కుటకరటిఘటాకటపిగళద్దానసలిలాసారంబున
నవి యడంగుటయుఁ బడంపడి యోధాగ్రేసరులు వీరావేశంబు
నం దలపడి సర్వాస్త్రశస్త్రపాతంబుల మహాసంగ్రామంబుం
గావించి రందు విదీర్యమాణపుష్కరాకీర్ణంబులును బతచ్ఛంఖ
సంఘాకులంబులును ప్లవమానపత్రరథంబులు నగు సంధ్యాకాల
మేఘవర్ణసవర్ణరక్తవారిప్రవాహంబు లనేకంబులు ప్రవహించె
భూతిభేతాశపికాచ గణంబులును గాకకంకగృధ్రాది పక్షిసంఘం
బులును మేదోమాంసమస్తీష్కంబులును భుజించి కడుపులుబిడ
రుధిరంబులు గ్రోలి కలకలారావంబులు గావింపుచు నృత్యంబు
సేయుచుండె

168

క. గతమార్పి చాపములచే
నలిచిత్రము బహుళతప్రదాన్వితహగుచున్
వితతా యోధనమేదిని
సశతంబు వెలుంగె వృష్టిజలదముమాడ్కిన్

169

క. బలమద్యంబునఁ గెడసిన
బలవంతునిఁ జూచి యతని బంధులు దుఃఖా
కులులైరి నిహత కుంజర
మఃల మెడఘంటలును మిగుల మ్రోయకయుండెన్ 170

గీ. రణనిహతదంతిదంతగాత్రప్రకీర్ణ
యగుచు రఃకూమి విష్ణులోకాసుమృత్యు
ముసలభాస్వదులూఖల విసరకీర్ణ
యైనచందానఁజూపట్టె నద్భుతముగ 171

గీ. మానవంతుండు చైద్యుఁ డిమ్మాడ్కి రణమొ
నర్చుచు విధూతచైద్యాన్యనరుల నరులఁ
బరగ నభ్యవరోధంబు వలనఁ దూలఁ
దోలెఁ బడనుండు ఘనములఁబోలె నపుడు 172

క. ఈనరణి నాత్మనేనల
గానీల్లఁగఁజేయు చైద్యుఁగని హరి నమరో
ల్లాసము ముఖకమలమునకు
భాసురబాలాతపంబు భంగిఁ జెలంగన్ 173

శ్రీకృష్ణుని యుద్ధోపక్రమము

నీ సలిలితమణిపేమవలయశోభిత దీర్ఘ
ధన పు మహేంద్రాయుధంబు గాఁగఁ
గటితటశోభిత కాంచనాంబరదుచుల్
వితతశత్రుహదాద్యుతులు గాఁగ
బుంజీకృతాయతశింజినీనాదంబు
దారుణస్వస్వగర్జితములు గాఁగఁ
గడువడిఁ బరఁగించుబెడిదంపుటంపఱ
బుచ్చైన విడుగులతండు గాఁగ

సీ. మణిగుయవిచిత్రమండనమ్మణిపరంప
 రలు జనాడుల మిఱి ట్లుగొలుపఁ గృష్ణ
 మేదకాభంబు శిశుపాలమేగినిశ
 నైస్యదావాగ్ని వైగ్రమై సాంద్రభంగి 174

వ. మఱియు వక్షోగతకౌస్తుభమణిచ్ఛాయాచ్ఛురిత పీఠాంబరంబు
 గలుగుటంజేసి శక్రధనుస్సుంగత సాదామనీసహిత నీలమేఘంబు
 భంగిఁ జెలంగునదియు ముఖసౌరభలోభభ్రమద్రృశ్యమర సంయు
 తంబును లలనోపలాలుంబును గ్రీడాలోలుప విలాసాలయంబు
 నఘోసపూర్వసమాగమ యగుటంజేసి తత్కాల సమాగమంబున
 సాఁలొడయైన విజయశ్రీకటాక్షవిలోకితంబునగు భక్తానుగ్రహ
 విగ్రహంబుచేత దీప్యమానుండును స్రభావసంసన్నుండును
 మహైశ్వర్యవంతుండును నక్షత్రప్రభోజ్జ్వలుండును విశిష్టదీప్తి
 సంపాదకుండును జీవాహనుండును భయరహితుండును
 సర్వజంతురక్షకుండును సంసారదుఃఖనివర్తకుండును మహిభర్త
 యు నిజపారప్రాప్తికాములును నిశ్చితులు నగుచేహత్యాగ
 కృతోద్యోగయోగులచేత సాక్షాత్కృతుండును నానందసాంద్ర
 యు నక్షిణకాంతియు సర్వోత్కర్షగుణవ్యాప్తయు రమ్యకుచ
 యు నిర్దోషయు సగుణశ్రీచేత సత్వరంబుగా నాలింగితుండు
 నైన శ్రీకృష్ణు సవలోకించి శత్రువులయ్యును శిశుపాలాదులు
 నిష్పాపులై రరోచమాసంబై నను దివ్యావధంబు స్వభావశక్తి
 చేసినే రోగంబును హరించినట్లు మాధవుండు దర్శనమాత్రంబు
 చేతనె వారలపాపంబు లన్నియు హరించె 175

క. జితయుద్ధబలిమునం దొగిఁ
 జతురత సమరంబునేయ జనుచెంచు హరిన్
 జితగదుని భువిఁబ్రసిద్ధుని
 హితవీర్యునిఁదాకి గెలువ సెవ్వండోవున్ 176

అ.వె. అగ్రభామందు నతిగీరియంతైన
కృత్యమందు నిర్ణయంపడిన
యధిపుడేశ మిగుల నారోపితగుణోరు
కార్యకంబు నమ్రగతి వహించె 177

అ.వె. అందు బర్హయుతములగుట రమ్యములైన
యమ్ము లపుడు సుహితంబు లయ్యె
వీను లంట లాగి విడిచిన గార్ముక
ధ్వని సుపరుషమయ్యె బరులకపుడు 178

ఉ. చండభుజావలేపమున శౌగ్యధనుం డగుశారి భూరికో
దండము నెక్కు బెట్టి గుణనారుణశబ్దము భూనభంబులున్
నిండ ననేక కాండములు నేర్పునఁగూర్చి విపక్షసేనపై
మెండుగఁ బర్వజేసె నటు మింట సుపర్వులు సన్నతింపఁగన్

గీ. కరగఁ బశ్చాత్కృతంబైన వక్రతులందు
నొనర నే వక్రి సుగుణసంయుక్తమయ్యె
నట్టి వక్రి మాధవుని కర్ణాంతమందుఁ
జేరె నాపు నిచందానఁ జేలుపు మీట 180

వ. మోయు పరుండును పరవిదారియు బహువు వవంతుండును
సహృదుండఁను శక్తవరదుండును నగు కృష్ణుడు శత్రువులచేత
సమర్థుడయ్యె పరికొందరు శత్రువులచేత ననంతబాణంబుల
పూరింపఁడయ్యె 181

గీ. దిబ్బుఖవ్యాపము లతితీక్ష్ణములును
హ్రాదులును సంకతము మర్మభేదనములు
నైన కరములు శత్రుల నచ్యుతుండు
విడిచె నేకకాలంబున వేగ ముడర 182

సీ. అనిలోన మాధవు ధనువొక్కటియె గాదు
 మండలీకృత మోట చండ కాండ
 మథితమై రిపుసేన మండలీకృత మయ్యె
 మఱియు లోకాలోకి మధుర భాషి
 కలుషవిమారుండు నశిక్షలాలకుఁడు ని
 రంకుఁడు డకలఁగుఁ డనఘమూర్తి
 ప్రళయకాలమున వరాహతీల నలించు
 నద్భుత చరితుండు నైసకారి

గీ. వర్జ్యధరు లైన పరిపఃథిపరుల దృక్క
 నీనికలయందుఁ బ్రసరించె సేన్పుషీబుఁ
 గార్ముకమునందు మాన్యులశృతయె గాని
 వితరణుల యందుఁ బోలె స్థూలశయు లేదు 183

క. తతముక్త బహువిశిఖ యదు
 పతిచాపం బటు హరించెఁ బరజీవితముల్
 చతురతఁ బరచాపపజీ
 వతను మది పహింపదయ్యెఁ బవరమునందున్ 184

అ.చె. వరరు డవివదండు వైరివివారియు
 వారిరారవుండు పరుఁడు పీరుఁ
 డుర్వరాగతపను నొప్పుననొప్పు ము
 చారి నిస్తరించె వైర మపుడు 185

గీ. అరినిహంతయు నైన శ్రీహరిశరములు
 తవిలి పానార్థరజార్థధాతువు లగు
 చుండ వైరుల శోణితం బొనరఁగ్రోలె
 భువనములను రక్షించె నద్భుతము గాఁగ 186

- గీ. అవనిభారావతరచార్ద మంచితముగ
నవతరించిన వాడయ్యు నచ్యుతుండు
ప్రబల శాత్రవపుడుకరీరములచేత
భూమివర్దన మొనరించె సెమిచెప్ప 187
- క. హరి యొకశరమున ప్రేల్చిడి
నరిగణతరువులను గూల్చెనటు తా మును నుం
దరరామరూపమున ను
ర్వరలోఁ గావించిఁట్టి పనికి సమముగాన్ 188
- క. కూరుడు లక్ష్మీపియుడగు
శారి దికావ్యాపకాతిశాతశరములన్
చారక నిలబడవేసెను
వైరికరంబులను దాశఫలముల మాడ్కిన్ 189
- ఆ.వె ఆరిమనోహరంబులై శారికూపులు
హృదయ మందు నిలువ కేగె నవలి
కందువలన పారె కరుల శత్రుత్వంబు
వ్యక్తమయ్యె హరికి నాలమందు 190
- వ. ఇట్లన్ముఠుసూదనుండఁబడఁగోదండపాండిత్యంబుమొలుపయఁదండో
వతండంబులుగాఁగాండప్రకాండంబులు వరఁగించిన నందు హరి
నామాంకితంబులైన కొన్ని శాణంబులు శత్రుకరీరంబుల
ప్రాణంబుల హరించెగాని నామాక్షరంబులకు మాలిన్యంబు
గలుగునని తచ్చోణితంబు సంస్పృశింపవయ్యెఁ గొన్నిసాయ
కంబులు వీరవర్గప్రాణసర్వస్వంబును హరించి చోరులుంబోలె
దూరంబున మహితలంబునం దదృశ్యత్వంబునొండె గొన్ని
శాణంబులు రిపుకంఠచ్చేదనంబుగావించి మాంసఖండ
పరిచితంబులైన ముఖంబులు గలవియై పడులుంబోలె నాకా

శంబున కెగసె నప్పడు రిపుశరీరసంజాతశోణితంబు శత్రునారి
 నేత్ర సంజాతతామృతోయంబులుం గలిసి ప్రవాహరూపంబై
 ప్రవహించె హరినూయావిశేషంబున శత్రునై న్యంబునందుఁ బరి
 పంథు లేక ద్విత్రి చతు రాకారంబులు గలవానిఁగాఁ గృష్ణుని
 విలోకించి తత్క్షణంబ తాము పంచత్వంబు నొందిరి సదామదబల
 ప్రాయుండును సమద్భృతరసుండును బ్రతీత విక్రముండును
 శ్రీమంతుండు నగుహరి రెండవహరియుం బోలెఁ ప్రకాశించె
 నిట్లు హరిశరంబులు శత్రువధాత్మకంబై న యిష్టార్థంబు గావించి
 యధోముఖంబులై మహాతలంబు ప్రవేశించె సర్వలక్షణపరిపూర్ణ
 శరీరుండును నిరస్తశత్రుతేజుండును మహాకృష్ణుండును నగు
 కృష్ణుండు దైవసంపన్నవపూరణంబులై న సంగ్రామంబులందు
 జయంబునొంది రణసముద్రంబంతయు చిత్తించి తేజోవంతుండై
 ప్రకాశించె నిట్లు లబ్ధవిజయుండై కల్యాణమూర్తియు లబ్ధాఘ
 డయ శుద్ధియు శ్రీనత్సలాంభనవిశేషభూషితవడుండును
 నిర్భీకుండును శత్రుమృగవ్యాధుండును నిత్యాఘృతయవం
 తుండును నగుకృష్ణుండు రణరాగంబుపలన నహంకారోద్ధరం
 బై న సన్వంబు నవలంబించి మహోత్సాహంబున సింహనాదంబు
 గావించె* సంత

191

శ్రీకృష్ణ - శిశుపాల ద్వంద్వయుద్ధము .

(శత్రుప్రయోగము)

మ. హరివీర్యంబు సహంప కప్పడు మహాహంకారయుక్తుండు చే
 దిరసాధీశ్వరుఁ డుల్లస త్త్రివళిసందీప్తంబు సర్గ్గంధిల
 స్ఫురితభూయగయుక్తమైన వదనంబుండాల్ప నిర్భీకుఁడై
 వరుసం బోరికి రమ్మటంచు హరి నాహ్వానంబుఁ జేసెన్ వడిన్

* మూలమున 19 వ సర్గ సమాప్తము

- ఉ. శౌరికరప్రముక్తశిత చక్రసిపాదన సంప్రవీణమున్
సారయ నంసంస్థితములైన దురాసద కాలమృత్యువున్
వారక తాల్చిసట్టి కిశుపాలురథం బది సూతరూప దు
ర్వార విధి ప్రయత్నమున ప్రక్షిన్న నేగె మురారి డాయంగన్
- మ. జలజాతామరథంబు సంఘటిత భాస్వచ్చక్రసంఘట్టభీ
కగపీతాసుశరీరఁబలు లగటన్ గాశ్మీర ఖజాంగలా
బ్యరసా ప్రోద్భవ కుంకుమగూఢము లై కన్పట్టు రక్తంబులున్
స్థిగకుం దట్టపు జాజ్రవాయుచుఁజనెన్ జేదీకుపై కుద్దతిన్ 194
- మ. కలసిక్వాణక రాశకింఁజియు దీర్ఘస్వర్ణ కేశ్వంశుకాం
చలమౌ శౌరిరథంబు ముక్తశిఖులై చైద్యున్ రణక్షోణిలో
పలఁబంచత్వము నొందఁజేయక శిఖాబంధంబు గావింపనం
చలఘుధ్వానము నేయు కాలునిక్రియన్ వ్యాపించె దుర్వారమై
- మ. నవనీలాశ్రరవానుకారియు నితాంతాపూరితాశాంతమున్
శ్రవణానందద మైనకృష్ణుని రథారాసంబు నాలించి కే
కివితానంబులు నూర్చుకంధరములై కేకార్ధ్వనుల్ మీఱ జ
న్యవనిన్ సమ్మదతాండవంబు సలిపెన్ దాలానుకూలంబుగన్
- మ. ఘనగంధోజ్జ్వల రుక్మిణీకుచతటికాశ్మీరజంబాలలాం
ఛనవిభ్రాజిత భార్గవీరమణవక్షంబున్ విలోకించునూ
త్రనె చేరీకుని చిత్తమందుఁ జిరకాలస్థాయి రోషాగ్ని చ
య్యన దీపింప నొకింత సేపు వివకుండై యుండి వాడంతలోన్
- సీ. తెలివొంది చంచలానిలచోద్యమానక
ల్పజ్వలకాలసంభవ మహోగ్ర
శిఖిశిఖాసంకాశశింజినీయుతమైన
ధనువును సారించి దారుణముగ

ఘనవజ్రరవ శంక గలుగునట్టుగ గుణ
నాదంబు గావించె మేదురముగ
సంధానమోక్షలక్ష్యము గానరాకుండ
కౌరిపై విశిఖవర్షంబు గురిసె

గీ. గవలమేచకరుచిమధ్య కలితదీర్ఘ
ఘోరఘజదండనాసంబు కుపితకాల
భ్రూయుగభయంకరం బయిపొలుచు చైత్ర్య
కార్ముకం బెల్లవారిచే గానఁబడియె

198

గీ. భూరితటిదుజ్జ్వలస్వర్ణపుంఖము అన
యోసితముఖంబు లధికరయంబులును మ
హాస్వనంబులు నై నకాకాంబకములు
గగనభాగంబు ఘనముల కరణినొప్పె

199

సీ. ఘనకర్తరిసాయకములు కాతఫలాగ్ర
నిర్భిన్నఘనగళస్మిరప్రస్ఫు
టాతివేదన లగు వాళలనుండిత
ద్దయుఁగాఱుకాప్పసంతతియుబోలె
జక్రవాళంబు నాచ్ఛాదించె మఱియుఁ ద
త్కాండముల్ గగనభాగమునకెగసి
యినమండలంబు గప్పిన భూమిజనుల కా
కనము గన్పడకుండె తుణము సేపు

గీ. పరగ నబ్బింగి సాయకాంతరితకృష్ణ
యగుటఁజేసి వసుంధర యనిమిషులకు
నొకతుణము చూడఁబడకుండె యుద్ధమందుఁ
జిత్రమై తోచెఁ జేదీకుచేతిబలుపు

200

- గీ. చైద్యుచే నప్పు డిబ్బింగి సకలకౌరి
భీకరానీకమున కెండ సోకకుండ
సాంద్రవిభిజాలై కవికాలస్యహము
కరణి నత్యద్భుతంబుగాఁగట్టబడియె ॥ 201
- వ. ఇ వివిధంబున నప్పు డమ్మధునూదనుని నైశ్యంబు శిశుపాలకృత
శరపంజర మధ్యంబునఁ బక్షిసంఘంబుకరణిం జిక్కిచటంబున్నం
జూచి యసహాయకూరుం డగుకృష్ణుండు పరిపంథివిగళితాపరి
మిత శరవర్షంబును నిజబాణంబుల చేత వాద్రిప్రయుక్తాన మాన
ప్రమాణంబు నితరంబులైన ప్రత్యనుమాన ప్రమాణంబులచేతఁ
బ్రతివాదియుంబోలె నివారించె ॥ 202
- కా. శ్రీకృష్ణుండు కపోడిచెత్తి కినుకన్ తేదీకు నీక్షించి వి
ల్లాకర్ణాంతముగా వడిం దిగిచి ప్రత్యాల్లిధపాదస్థుడై
లోకాలోకగుహాముఖంబులు బదుల్మోయంగ దిక్కుల్ నభం
బాకంపింపఁగ మౌర్విబాద మటు బాహాళక్రిగావింపుచున్
- చ. అలముధనుస్పృశావమొగుణాతిమహాత్వమొముష్టిశక్తియో
యిలయు దిగంతముల్ గగన మీనుచునున్నవో యేమిచిత్రమో
తెలియఁగరాదు కౌరిసముదీర్ఘశరంబులు చిత్తఃస్థుల
ట్లవడ నొక్కరితఁ గురియందొడఁగెన్ ధ్వనిపూర్వకంబుగన్
- ఉ. ఎక్కడఁజూడఁ గృష్ణుని యహీననిశాతవృషత్కకోటి న
ల్లిక్కుల మండి వారిధుల లీల నమద్ధతిమేరమీఱి యే
దిక్కునుజూడ శత్రుబంధీవుల ముందె దడియయోధులం
దొక్కరుడైనలేడు శరముద్ధతి సోకనివాఁడు చూడఁగన్
- వ. ఇట్లుదానవాంతకుండుసంరంభవిజృంభితుండై తనచేతిశరలాఘవ
శరలాఘవంబుల బలువుఁజూపిన శిశుపాలునై న్యంబునందు నిశి
తంబులైన యర్థచంద్రబాణంబుల శరంబులుదెగి యోధులశిరం

బులు కర్తనవేగంబున మింటికింబఱచి గగనలక్ష్మి వట్టియాడు కలు
వపూబంతుల చందంబునఁ జూపట్టె నందుఁ గొన్ని శిరస్సులు మింటి
నుండి మహావాతపతితతాళఫలంబులుంబోలెఁ బుడిమింబడియె
శరంబుల పరస్పరఘట్టనంబునం బుట్టి పావకజ్వాలలు మింటికెగసి
మేఘంబుల సంస్పృశించి నై న్యంబుల మీద్రవాలిన నై నికులు
కపిలముని కోపవహ్నిజ్వాలల భస్మరాసులై పుడమింగూలిన
సగరకుమారులవగిది భస్మీభూతులై మహాశలంబునంబడి రప్పడు
హరిశరపరంపరలచేత విపడశిలీనుఖమేఘజాలంబు పిభిన్నంబై న
వికసితవదన సరోజంబులై న యాదవనై న్యంబులు దిశలుంబోలె
మిక్కిలిఁ బ్రకాశించె సమాచ్ఛాదిత సూర్యమండలంబులై న శర
సమూహంబులచేత గగనంబు నాచ్ఛాదించె నయ్యవసరంబున
హరిచావ యష్టియందు బాణం బొక్క సారి వినృప్తయై పుంభాసు
పుంభత్వంబుచేత బాణపంధానమోహగుర్ల య్యత్వంబువలన ననేక
బాణంబు లేకబాణంబుగాఁ గనవత్తై

206

(అత్తప్రయోగము)

సీ. అతివేగరావంబు లతులపతతముల్
కాంచనపింగళ కాయకాంతు
లగు దానవారిసాయకములు భయమూఢ
కాకోదరంబులు గలుగునట్లు
ధరణిభేదించి పాతాళతలము సొచ్చెఁ
జేదీకుచే మున్ను చింతలేక
పరమర్మజేదనపరుషవృక్షత్వంబు
లపరాధములభంగి నచ్యుతుసమి

గీ. దుఃఖమొనరింపలేవయ్యెఁ దోడుతోడ
సధికమాయుడు లయకాలమందు యోగ
నిద్రతుం డగుకారికి నిద్రగలుగఁ
జేయుటకు ప్వావనాస్త్రంబు చెలఁగి యేసె

207

వ. ఇట్లు శిశుపాలుండు స్వావనాస్త్రంబు ప్రయోగించిన భాస్కరుని
నర్థకూన్యసంజ్ఞ గలవానిఁగాఁజేయుచు నిద్రాఘోర్ణిత లోచనా
రవిందఁబులు గలుగ నట్లుగా నమ్మహోస్త్రక్రభవాంధకారంబు
హరివైస్యంబు నాచ్ఛాదించె 203

చ. అప్పుడు మహాదుర్జితరాజునందు నిష్ణణ్ణమూర్తులై
విపులత నిద్రనొంది రది వింతయే మేల్కొనియుండువేళలన్
విపుల సపద్మిగాళకర విశ్రుతచాపమువై నిష్ణణ్ణులై
నిపుట నెప్పు నేరులకి నిద్దరవోయెడు కూరకోటికిన్ 209

ఆ.పె. శ్లథలనొంది వహనశక్తిలేని విపక్ష
వరుల చేతిధావు వదలిపడియె
మొనసి యభ్యసించియును బ్రమాదంబున
గళిత మైన విద్యకరణి నపుడు 210

ఉ. నీరదిమధ్యమందు మును నిద్దరవోయెడు ప్రోడయయ్యుని
పార స్వనైస్యవార్తిగతుడై భువనత్రయరక్షణంబునన్
వారక జాగరూకుడయి భాసిలు నాదిమపూరుగుండు అ
ఘోరమణుండు జన్యజయశిలుఁడు మేల్కొనియుండె నత్తటిన్

చ. అనవుగ నేమహాత్ముని సమంచితనామము నుచ్చరించినం
తనె చిరకాలభుక్తభవగారుణపాపతమం బడంగు న
వ్వనరుహప్రతలోచనుని స్వావనబాణతమంబు గ్రమ్మునే ?
దినకరు నాక్రమించుటకుఁ దీవ్రనిశోత్తతమంబు చాలునే 212

సీ. అప్పుడు హరిబాతుపాద్యుతతేజంబు
తవనతేజముభంగి విపులకాస్తు
భాదర్యమందు నొయ్యన సంక్రమించిన
నందు దుర్వారసర్వాంధకార

నిరసనడమ మైన నిరుపమధామంబు

పొడ మె నాలోకవిభుండు భాస్క

రాజు నేత్రుడుగదా ! యమ్మహామణిరామ

నిచయంబు వికసితనేత్ర సై న్య

- గీ. సమితివలన నావిల చారుదర్శ
నంబు నట్లనె జ్ఞానంబు నపు డొసంగె
భవ్యమతులప్రసాదంబు భక్తులందు
బోలె దిశలందు వ్యాపించుఁ బొలుపుమీట 213
- క. దిననాథుం డదయించిన
జనములు తెలి వొందినట్లు స్వావనశరసం
జనితమము విడిచినఁజ
య్యన హరిసై న్యంబు లేచి యనికిఁగడఁగన్ 214
- వ. ఇట్లు స్వావనాస్త్రంబు న్యాయవాదంబునందు మిథ్యాభిశంస
నంబునుంబలెఁగొన్తుభమణితేజంబునసేష్ఠులంబైన నాగాస్త్రంబు
ప్రయోగించెనంత నయ్యస్త్రప్రభావంబునఁ గరాళవక్త్రంబులై
దీర్ఘవృష్టంబులై కోటలవలన నశ్రాంతంబు విషంబు గ్రక్కుచుఁ
జంచలరసవాద్యయాస్వాదితోభయపారోష్ఠ్యప్రాంతదేశంబులు
గలుగునట్లనేకంబు లేకకాలంబున నావిర్రుపించి కార్జ్యంబువలన
విహితకేశానుకరణంబులై కపటంబున జయంబుగోరుచుఁ దొల్లి
సముద్రసంజవితోచైచ్చివోళ్ళవాలంబునుంబోలె నంతరిక్షం
బును దణమాత్రంబులోన నైల్యంబు గావించె ముఖంబునందు
విస్తృతంబులై యనుక్రమంబుగా శరీరంబునందు గోపుచ్ఛంబు
వలెనుత్తరోత్తరం బణుత్వంబు ధరించి భరతకాస్త్రవికారద కవి
ప్రణీత కావ్యగుంభితాంకంబులై స నాటకవిస్తారంబులుం బోలెఁ
బ్రకాశించె నప్పుడు సూర్యుండు రాహుగ్రస్తమండలుం దైన
వానియట్లు విషవహిత సముత్థితోరుధూమ్నశిరోహిత నిష్పృళ

మరిచి యగుటంజేసి తామ్రపిండ సచ్చాయంతైన శరీరంబును
ధరించె 215

సీ. అప్పుడు కొన్నిమహావలులు శమనపా
శములకై వడి శరీరములుఁజుట్టి
కొనియె భోగులుకొన్ని యినువశృంఖలముల
కరణి నై న్యంబుల కాళ్లుఁబెనఁగె
విసపు శోటలుకొన్ని భిదురంబుల విధాన
నంగముల్ గఱచి గాయములుచేసె
వితతముఖంబుల వెడలు నిశ్వాసముల్
కాయంబు మిక్కిలిఁగమలఁజేసె

గీ. నాలుకలు పాఁచుచుఁబ్రచండలీల ఫణులు
మెడలుబంధించె నూపిరివెడలకుండ
సర్ప మయమయి పాతాళజః ముఖంగి
సమరమేదిని యొప్పె నా సమయమందు 216

ప. ఇట్లు నాగాస్త్రపాశబద్ధులై చిక్కువడియున్న నిజస్వైర్యులు
నవలోకించి ముకుందుండు మందహాసంబుఁజేసి నిజధ్వజాగ్రంబున
నంతకుమున్నె నాగాస్త్రనితఫణిమండలవిలోకనజాతకోపుండు
యున్న నాగాంశకుని విలోకించె నంతఁదద్విలోకనమాత్రంబున
నవ్వై నతేయుండు విజృంభమాణశరీరుండై యనేక గరుత్మాంతుల
సృజించిర నసృజనసంఖ్యాతంబులై కృష్ణనామం బుచ్చరించుచు
నాకాశంబున కెగసి సువర్ణవర్ణవర్ణరుచులు సూర్యకిరణంబుల
గణిని గగనంబునయు స్వర్ణమయంబుఁ జేయుచు 217

సీ. శతకోటిసంకాశకాతనఖంబులఁ
దలలు చిందఱపాఱు దన్నిశన్ని
శతచంచుపుటములఁ జించిచెండాడి ర
క్తము గ్రోలి ఖండలు నమలినమలి

యాతతపతనంజాతిర్ముఃర్షూనిల

చాలనంబునఁ మూలఁ గోఁగివోలి

పతవిత్తేననంభవభూమిరాంబు

చేత సుధను గూర్చి జేసిపసి

ఆ.వె. చైద్యము క్షమోర సర్వాస్త్రసంభూత

వివిధదందశూకవిసరములను

హరివిముక్త గారుడాస్త్రజగదడనం

దోహ మపుడు పట్టి తునిమివైచె

218

వ. ఇట్లు వైనతేయ గణంబులచేత సర్వసంఘంబు పరిస్మరణాది
పుణ్యంబులచేత బ్రహ్మహత్యాదిమహాపాపకంబులుండోలెనశించె
హతశేషంబులైన కొన్నిసర్పంబులు. ఒకేంద్ర పతశ్ర సమీరణ
బలాత్కారోన్ములిక శైలదత్తవివర మార్గంబున వివశంబులై
స్వోయస్థానంబైన పాతాళంబు ప్రవేశించె నిట్లు ననగాస్త్రంబు
మోసుంబైన శిశుపాలుండు లజ్జితండై గదంపడి రోషవిశేషం
బున నమంత్రకంబుగా నాగ్నేయాస్త్రంబు ప్రయోగించిన నది
పొగలేని మంటలుమియుచు విస్ఫులింగ పట్టి సుచారభూరంబు
గా వితతాయతజ్వాలాకావలం దైన బేతాకునిపగిది నాకాళం
బున కెగసి చలితోన్న ధూమకేతమండ ను పరభసరభసాంబర
రోహిరోహితవాహుండును శ్రీఘృచూరుపారథియు నైన పాప
కుండు కనకరథంబువోలిక గగనంబున నొప్పి సముజ్జ్వలదారాళ
కోటరాంతరాళంబును సాంద్రశర్ధార్యమేఘవత్తఃస్థధూమం
బును బ్రజ్వలితదీర్ఘ కావ్యంబు నైనవిశ్వంబును దరువునుంబోలె
దిహించె మణియు గాంతారంబు నావరించిన దవానలంబువగిది
యాదవపై న్యంబు చుట్టుముట్టి యట్టహాసంబున చటచ్చటకబ్బంబు
లెగయ ధూమపటలంబు గగనంబున కంబుదత్వంబు సంపాదించె
తెలరేగి యాదవపై న్యంబుల నీలు సేయఁదొడంగిన విశ్వంభ
రుండగు కృష్ణుండు విలోకించి యయ్యస్త్రంబునకంటె నిను

మడిగాఁ గోపోద్ధీపితముఖుండై వరణ దేవతాకం బైన
యస్త్రంబు ప్రయోగించిన నమ్మహాసీయాస్త్రంబు 219

సీ. చతురబ్ధిగర్భవికాలకుక్షియుఁ దనూ
సంధిలీలాభీలసింధుజాలుఁ
డంబుస్వరూపకుం డగుటఁ ద్రిధాముఁడై
కొమరొందు హరి శిరోజములవలన
జలదవరంపరల్ జనియించి భూరిగ
ర్హరవంబు లెసంగ నఖిలదిశలు
నావరించి దినేశ్వరాభిఖ్యలను మాపి
యాకసంబునకు నైల్వొ బొసంగెఁ

గీ. గనకనికషరేఖాగౌరవునసముద్ధి
తోరుచోలాట్టహాస మవారితాను
బద్ధఘనగర్జితాటోడబంధురంబు
నగుచుఁ గడుచిత్ర మై యొప్పె గగనమపుడు 220

గీ. ఖరకరమరీచి పరిభావుకంబు లఱిర
విరచితాభ్యంగజదేహవిపులకాంతు
లున్నతము లైన మేఘంబు లొప్పమీఱ
ననలునకు ధూమకేతుత్వ మొనరఁజేసె 221

గీ. ఆకసము నంటిమండు ఘోరాగ్నినాఱ్ఱుఁ
బెఱుగు విలయమహాపూర విధము దోహఁ
జేయుచు వృషంబుభంగి గర్జింపుచును ఘ
నంబు వర్షించె నదులు పూర్ణంబు గాఁగ 222

వ. ఇతైఱంగున నవ్వవమానసఖుండు ప్రియంబులైనను వివాద
వాక్యంబులచేతఁ బ్రణయప్రయుక్తకోపంబుభంగి ననుద్ధీపక
మేఘోద్భవ సలిలంబులచేత మొదల వై పరిత్యంబున మిక్కిలిఁ
బ్రజ్వలించి పదంపడి క్రమంబుగా కాంతుండయ్యె నంత 223

గీ. నీరసేకంబుచే బలాత్కారమున న
మగ్రముగ నీయమానుడై యాశ్రయాశుఁ
గవుడు ప్రబలమేఘుంబునందు సాంద్ర
చంచలావ్యాజమునఁ బ్రవేశంబొనర్చె 224

సీ ప్రళయంబునొందిన పావకసంబంధి
సంత్యక్తములవిశాల హేతి
హరిహయముక్తవజ్రాభిఘాతంబున
విచ్చిన్న మగు హివిఘని యేక
పక్షంబు గతిఁ జూడఁబడియె నొక్కట ఘనా
ఘనసమగ్రహంబు లగ్నిని శమింపఁ
జేసి శీఘ్రంబునఁ జెలఁగి దిశాముఖం
బులనుండి జాతె సంచలత నొంది

గీ. యరయ నది యుక్తమేకదా! యధికు తెందుఁ
బరుల కుపకార మొరింది ప్రాభవమున
నొనర నువరోధ మొనరింప దుర్విఘ్న
నిని స్వభావ మైయుండు మహాత్ములకును 225

గీ. కృష్ణవర్తకలిలఁ గృశణాగమై నవ
తీనమున మిగుల సీక్తమగుచు
నవగతాశ్రయదోష మగుమిన్ను తాపిత
పాయితాని లతికథంగి నొప్పె 226

• శిశుపాలవధ •

వ. ఇట్లు పావకాస్త్రంబు వితగ్నంబైన ఓప్రకారి యగుశిశుపా
లుండు కుపితుండై రోగం బువద్రవాంతరంబునుం బోలె
నేదే యస్త్రంబు ప్రయోగించె నవియన్నియుఁ బరిపాటివేది
యైనకృష్ణుండు వైద్యుండునుంబోలె మహానర్థప్రతిపాదకంబును

మహోపద్రవ నివర్తకంబును గుండోపశ్చద్యు నై నప్రత్యస్త్ర
ప్రయోగంబుచేత శీఘ్రంబున నయ్యైయస్త్రంబుల ఖండించె
నంత శిశుపాలుండు సేయనదిలేక కృష్ణుండయ్యుండని నిశ్చ
యించి మర్మాతిగంబులు నవక్రంబులు నవవిప్రంబులు నగు
వాక్సాయుక్తంబుల నొప్పించిన నమ్మాధవుం డెద్దానిచేత గాఢా
లింగనక్తాపారముఖ్యలోలువంబు లైనరాహుషష్ఠీకుచంబుల
కాశిన్యశోభను వ్యర్థంబుగావించె నట్టి యనలజ్వాలాభీలంబైన
చక్రాయుధంబుచేత శవమానుండైన శిశుపాలుని శరీరంబును
శిరోవికలంబుగావించె నప్పుడు శ్రీదేవీసేవింబును దుఃసుఖిహోష
దివ్యపుష్పవర్ష సమన్వితంబును యిగణస్త్రాయమానంబును దిన
కరసంకాశ తేజంబును నగునొక్క వెలుంగు శిశుపాలుని దేహంబున
నుండి నిర్గమించి సమస్తరాజలోకంబు విలోకింపుచుండ
హరిదేహంబు నందుఁ బ్రవేశించె*

227

మ. ఖలుఁ డెచ్చె ద్యునితోడ ఘోరకరసంగ్రామంబు గావించుచోఁ
దిలకింపం బడతాగ్నికీల వగిదిన్ దీపించు కృష్ణాననం
బలవిద్విడ్నిధనాంతమందుఁ బరిపూర్ణాబ్జారి చందంబునన్
బొలుపొందం గననయ్యె యాదవబలాంభోరాశి మధ్యంబునన్

మ. ఘనుఁడామాధవుఁ డిట్లు చేదివిభు లోకద్రోహినిం జంపి మిం
చిన సమ్మోదమెలర్ప సాంద్రజయలక్ష్మిశోభితాస్యాబ్జుడై
యనిమేషుల్ వినుతిన ప్థోరతరజన్యజ్ఞోడి వృత్రాఖ్యునిం
దనుటం జంపిన పాకకాశనుని చందానన్ వెలింగె న్రహ్మాన్

వ ఇట్లు శిశుపాలవధం కాపాడించి

230

సీ. కరిబృంహితంబులు హరిహేషులును జయ

డిండిమన్వనము లొండొండ తెరయ

సంభోధిసంకాశ యాదవసేవల

జయజయధ్వనులు దిక్పయము నిండఁ

* మూలము పర్వమును పమాప్తము

బ్రద్యుమ్న సాత్యకి బలభద్ర ముఖ్యులు
 రథముల నెక్కి పార్శ్వముల రాగఁ
 బిరికింప “రాజగోపాలకృష్ణా ! పరా”
 కని వందిజనంబు లందఁడఁ బొగడ

గీ. సమరజయజాతమందహాసంబు వదన
 చంద్రచంద్రికావిస్ఫూర్తి సంతరింప
 ఊతిసురులు ప్రీతితోడ నాశీర్వదించఁ
 గమలనేత్రుండు ధర్మరాజు గానవచ్చె 231

• శ్రీకృష్ణుని ధర్మరాజు సత్కరించుట •

క. చనుదెంచిన హరిఁగని గ్ర
 ద్దన ధర్మసుతుండు తాను తమ్ము లెదురుగాఁ
 జని తోడితెచ్చి కనకా
 సనమ నఁ గూర్చుండఁబెట్టె సంభ్రమమలరన్ 232

వ. ఇట్లనంతవైభవాభిరంజితుండైన యదుకుంజరుండు సుఖాసీనుం
 డై యుధిష్ఠిరాదిపాండవులును దక్కినపరివారంబును సేవింప
 నొక్కింత సేపు సమరవిజయప్రకారంబు తెల్లంబుగా వివరింపుచు
 నందఱ నానందరసాబ్ధివీచికాసందోహంబుల నోలలాడింపుచు
 నొక్కింత సేపు కొలువుండె నయుధిష్ఠిరుండు కృష్ణానుమతంబున
 రాజసూయయాగం బొక్కింత గొఱంతపడకుండ సర్వంబు
 సాంగంబుగా నిర్వర్తించి యవభృథసలితోఽపితమస్తకుండై
 హరికరుణావిశేషంబునఁ గృతకృత్యుండై ప్రకాశించె నంత 233

సీ. పసుదేవతనయుండు ద్వారకాగమనంబు
 దెలిపిన నిని యయుధిష్ఠిరుండు
 విడువఁజాలక “యేడు గడయ మీరలు గాక
 యిక నెవ్వరున్నారు హితులు చుట్ట

అనువులు చన్ని నిం!దియముక్తియ గాదె
 మీరు పోయినవెనక మేము కృష్ణ !
 నీ సహాయము గాదె నే నీ మఖము జేసి
 మీరిల గృతార్థుండ నగుట యెల్ల"

గీ. ననుమ నిభృంగిఁ గడువినయమున వేడి
 యును బురీగమనంబున నుడువులేక
 యెట్లకేలకఁ జిత్తంబు గట్టిపటిచి
 తమ్ములును దాసు యోజించి నమ్మదమున 234

నీ. వెలలేని మానికంబులు నుగతాలు ప
 చ్చలు దాపినట్టి సొమ్ముల నొపంగి
 వన్నికుద్ధాంకుకవనంబు లర్పించి
 పెక్కుసామంతములు పెక్కుహరులు
 పెక్కురథంబులు ప్రేమ మీఱఁగ నిచ్చి
 యతిశక్తి జాలఁబ్రయంబు నెఱపి
 ప్రద్యుమ్నబలభద్ర వసుదేవ సాత్యకి
 ప్రముఖ యాదవవంశవరుల కెల్ల

గీ. మణిమయవిచిత్రభూషణాంబరము లిచ్చి
 మించి వేత్వేర నందఱు నంకితముగఁ
 బ్రీత చేతస్కులను జేసి సూతమాగ
 దాదులను బ్రీతులను జేసె నర్హభంగి 235

వ. అంత 236

+ ద్వారకాగమనము +

నీ. కడువేడ్కఁ గృష్ణుండు కాంచన స్వందన
 మెక్కి సారథ్యంబు నిండ్రసుతుడు
 గావింపఁ బ్రీతితోఁ జావని పూర్ణచంద్ర
 ద్రనిభోన్నతాతపత్రంబుఁ బట్టఁ

గవ లిరువంకలఁ గౌముదీసంకాశ
రమణీయసితచామరములు పీవఁ
బణవమద్దళశంఖపటమాకాహాశ భూరి
భేగీధ్వనులు మింట భోరు కొనఁగ

గీ. రమ్యలావణ్యనిర్జితరంభలై న
వారకాంతలు లాఙ్ఘ్యవైభవముఁ జూప
భాస్కరునిభంగి దిక్కులఁ బ్రభలు నిగుడఁ
బొలుపు మీఱ నింద్రప్రస్థపురము వెడలె 387

వ. ఇట్లనంతవైభవంబునఁ బురంబు నిర్గమింప నుచితంబుగా ధర్మ
నందనభీమనకులనహదేవులను నిలువనియమించి పురుషూత
పుత్రుం దోడ్కొని బలభద్రప్రద్యుమ్నాదులు వెంటనంటిరా
యాదవహాహినీసమేతుండై కతివయప్రయాణంబులం జనిచని
నిజతోభాధరీకృతపురందరపుగంధై నద్వారకాపురంబుఁబ్రవేశించి
బ్రాహ్మణు లెదుర్కొని యాశీర్వదించఁ బురంధ్రీజనంబును
లాజపుష్పంబులు సేనలు చల్ల నిజకరుణారసాప్లుతపీఠణంబులు
పౌరజనంబుల మీఁద వెడచల్లుచు రాజమార్గంబునం జని నిజ
మందిరంబు ప్రవేశించి రుక్మిణీ సత్యభామాదులుఁగూడి దివ్యాంతః
పురంబున సుఖంపుచుండె 388

• కావ్యోపసంహారము •

చ. ఊతయు దివంబు వారిధు లశేషకులారదులు చంద్రసూర్యులం
చితగతి నుండురెండనుకఁజెల్పువహింపుచు నంత దాఁక నీ
కృతీయుఁ గృతీంద్రువంశమును గీర్తిరమామణి ధాత్రిలోఁ జిర
స్థితిని వహించి యొప్పెనుగు శ్రీరమణీహృదయైకు సత్కృపన్

పుష్పమాలికాబంధము

వరధరధీర ! మానవదవప్రవరార్యమధామ ! కామసుం
దర ! సరవారఖండనకనత్కనకాంశుకలోకనాకపా !
హరికరిసీరిహీరహరహారహాసద్యశ ! జ్యేషఠంశశే
ఖరవరదారదూర ! కవికల్పక ! భూతలపాలభేలనా !

క. విద్యాభోజనృపేంద్రా !

ప్రద్యుమ్నసమానరూపలావణ్య ! ప్రతా

పద్యమణిద్యోతరుచి

ప్రద్యోతితభృత్యలోక ! వదనసరోజా !

241

ఉపేంద్రవజ్రము

రమాధిపానుగ్రహాబ్జరాజ్య

రమాపదాలంకృతరమ్యగాత్రా !

యుమాకుమారాభమహోగ్రశక్తి

ప్రమర్దితారివజ్రకౌంచశైలా !

242

(గద్య)

ఇది శ్రీరామచంద్రకరుణాకటాక్షలబ్ధ విద్యాసాంద్ర

గోపినాథ వేంకటకపీంద్ర ప్రణీతంబైన

శిశుపాలవధ మహాకావ్యమునందు

చతుర్థాశ్వాసము

శిశుపాలవధ మహాకావ్యమాండ్రము

సంపూర్ణము.

శ్రీకృష్ణారామస్తు

రథ బంధము

[illegible]

దంబరశింపునన్ను

٨٥

దంధరామ

అనుబంధము

చక్రబంధము. ధరణిప శ్రీవరా కనకదామ యదుప్రవరా మనోజ్ఞకం
ధర హరి మాధవా సకలదా దవభక్షక వై నతేయసు
దరరథ దేవముక్తిఫలదా నరమిత్రక పీఠహార మం
దరధర నాథ మంజుశయ దానధురీణ విధాతృవందితా గో.రా.

ఖడ్గబంధము. రాజరాజ రాజసేవ్య రాజపూజకా జరా
రాజితామలోరు కీర్తి రమ్య సద్గుణాకరా
రాజవంశవర్య దైత్యరాజవైరి యిందిరా
రాజ సన్నిభాననాభిరాజితాబ్జ భాస్కరా గో.రా.

ఫణిబంధము. సర్వాధారప్రళస్తా జయనిధిసరసశ్యామలాసత్ప్రభావా
శర్వాజశ్రీమహేంద్ర స్మరనరవరదా సామజితాణక్రీమీ
త్సర్వారంభాయనిద్రాజయదనద సత్సాంద్రవై శద్యసారా
నిర్వాణస్థానగర్వా నిగమగ విశదా నిత్యయథాప్రసర్వా గో.రా.

చతుర్విధ కందము. సురవర సర్వశరణ్యా
సరమా మురహర సరసిజచరణా కిరిపా
హరసఖ శశిరవినయనా
సరసా యదువర ధరధర సరసాత్మహరీ గో.రా.

అనులోమవిలోమకందము. పావనమానస వసువర
మావన నవసారసనయనాజసుకవిభా
భావితసుజనాయనసర
సావననవమారవ సువసనమానవపా గో.రా.

కందగీతద్రుతవిలంబితస్వాగతాగర్భచంపకము.

కరివర కామదా దమజఘస్మర ధన్యకథాజితారిమా
వరవిభ వామనా వినుతవాసవిశ్వప విక్రమాధ్య భూ
ధర హరి ధామదా కనకదా స్థిరకార్య జగన్నుతాఖ్య శ్రీ
కర జన కాముకా ప్రణుత కార్ముకబాణ విపన్నపాలికా గో.రా.

సాహిత్యం లు

పుట	పంక్తి	ఉన్నది	ఉండదగినది
11	5	శుక్ర	శక్ర
12	8	మంట	మంట
28	12	పేరం	పేరం
49	5	సేచున్	సొచ్చున్
92	13	ర్తదు	త్తిదు
98	19	దురే ?	దునే ?
111	28	మన	మనః
121	24	త్కర	త్కర్ష
122	21	రింప;	రించె;
122	22	లత్ర	లవత్ర
177	16	లందున్	లందునున్
192	19	లమార్గంబు	మార్గంబుల
198	14	కటలొ	లొకట
198	17	గువుత్తెనమరు	గురువుత్తెనను
199	7	తనొగిన్	త మొగిన్
207	15	హాసన్ము	హాసమున్
229	4	తదూర	తదూ
250	23	గందున	గంబున
286	25 & 26	తంబుసంగతి	తస్వనోద్గతి
288	28	నకును	నకు

పద్యపాదములలో మార్పు

పుట	పద్యకంఠ్య	పదము	ఉన్నపాదము	ఉండవలసిన పాదము
22	78	శ్ర	2	3
192	75	జనుటచే	4	3
192	75	ప్రసిద్ధి	5	4
192	75	ద	8	5
280	112	తే	5	8

